

BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM
TÁJÉPÍTÉSZETI KAR
TÁJÉPÍTÉSZETI ÉS TÁJÖKOLÓGIAI DOKTORI ISKOLA

KARLÓCAINÉ BAKAY ESZTER

**LAKÓTELEPEK SZABADTÉRÉPÍTÉSZETE
1945 – 1990 KÖZÖTT BUDAPEST PÉLDÁJÁN**

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

TÉMAVEZETŐ:
JÁMBOR IMRE, CSc, DLA

A doktori iskola

megnevezése: Budapesti Corvinus Egyetem
Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola

1.1.1.1.1 tudományága: *Agrárműszaki*

vezetője: Csemez Attila, DSc
tanszékvezető egyetemi tanár
Budapesti Corvinus Egyetem
Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék

Témavezető: Jámbor Imre, CSc, DLA
egyetemi tanár
Budapesti Corvinus Egyetem
Kert és Szabadtértervezési Tanszék

A jelölt a Budapesti Corvinus Egyetem Doktori Szabályzatában előírt valamennyi feltételnek eleget tett, az értekezés műhelyvitájában elhangzott észrevételeket és javaslatokat az értekezés átdolgozásakor figyelembe vette, ezért az értekezés védési eljárásra bocsátható.

....
Az iskolavezető jóváhagyása

....
A témavezető jóváhagyása

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS, CÉLKITŰZÉSEK	6
2. KUTATÁSMÓDSZERTAN	9
2.1 AZ ÉRTEKEZÉS MÓDSZERTANI FELÉPÍTÉSE	9
2.2 IRODALMI ÁTTEKINTÉS, KUTATÁSTÖRTÉNET	9
2.3 A KUTATÁS ELSŐDLEGES FORRÁSAI	10
2.3.1 SZAKKÖNYVEK, FOLYÓIRATOK	10
2.3.2 INTERJÚK A VIZSGÁLT KORSZAKBAN AKTÍV SZAKEMBEREKSEL	12
2.3.3 AZ 1945 ÉS 1990 KÖZÖTTI SZABADTÉRÉPÍTÉSZETI TERVEK VIZSGÁLATA ÉS ÉRTÉKELÉSE	15
3. ELŐZMÉNYEK 1945 ELŐTT – A TELEPSZERŰ LAKÁSÉPÍTÉS ÉS EHHEZ KAPCSOLÓDÓ SZABADTÉRTERVEZÉS GYÖKEREI	18
3.1 EURÓPAI ELŐZMÉNYEK A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN	18
3.1.1 A BEÉPÍTÉSI MÓDOK VÁLTOZÁSAI	18
3.1.2 LAKÓTÖMBÖK, TELEPSZERŰ BEÉPÍTÉSŰ LAKÓTERÜLETEK SZABADTEREI	20
3.2 TÖBBSZINTES, TÖMBTELKES LAKÁSÉPÍTÉS BUDAPESTEN A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN	21
3.2.1 BEÉPÍTÉSI MÓDOK	21
3.2.2 ÉPÍTÉSZETI KARAKTER	23
4. LAKÓTELEPEK ZÖLDFELÜLETEIRE VONATKOZÓ SZABÁLYOZÁS	24
4.1 A NORMATÍV SZABÁLYOZÁS EURÓPAI GYÖKEREI	24
4.2 LAKÓTERÜLETI ZÖLDTERÜLETEK TERVEZÉSÉRE VONATKOZÓ SZABÁLYOZÁS MAGYARORSZÁGON, ILLETVE BUDAPESTEN	25
4.2.1 TELEPSZERŰ LAKÁSÉPÍTÉSSEL KAPCSOLATOS RENDELETEK, ELŐÍRÁSOK 1940-TÓL 1959-IG	26
4.2.2 TELEPSZERŰ LAKÁSÉPÍTÉSSEL KAPCSOLATOS RENDELETEK, ELŐÍRÁSOK, TERVEZÉSI IRÁNYELVEK 1960-TÓL 1969-IG	27
4.2.3 TELEPSZERŰ LAKÁSÉPÍTÉSSEL KAPCSOLATOS RENDELETEK, ELŐÍRÁSOK 1970-TÓL 1979-IG	28
4.2.4 TELEPSZERŰ LAKÁSÉPÍTÉSSEL KAPCSOLATOS RENDELETEK, ELŐÍRÁSOK 1980-TÓL AZ 1990-ES ÉVEKIG	32
4.2.5 TERVEZÉSI IRÁNYELVEK, SEGÉDLET	34
5. A LAKÓTELEPI SZABADTÉRÉPÍTÉSZET 1945 ÉS 1990 KÖZÖTT	37
5.1 HIPOTETIKUS KORSZAKHATÁROK KIJELÖLÉSE	37
5.1.1 A KORSZAKOK BEMUTATÁSÁNAK MÓDSZERE	38
5.2 LAKÓTELEPI SZABADTÉRÉPÍTÉSZET A HÁBORÚ UTÁNI ELSŐ ÉVEKBEN	39
5.2.1 A NAGY- BUDAPEST ÁRT	39
5.2.2 TELEPSZERŰ BEÉPÍTÉSEK	40
5.3 LAKÓTELEPI SZABADTÉRÉPÍTÉSZET AZ ÖTVENES ÉVEKBEN	43
5.3.1 JELLEMZŐ BEÉPÍTÉSI MÓDOK, ÉPÍTÉSZETI KARAKTER	44
5.3.2 SZABADTÉRÉPÍTÉSZET AZ ÖTVENES ÉVEK LAKÓTELEPEIN	48
5.3.2.1 Gyalogos és gépkocsi forgalom, parkolás	48
5.3.2.2 Szabadterek tagolása	48
5.3.2.3 Kompozíció	49
5.3.2.4 Növényalkalmazás módja	49
5.3.2.5 Sajátosságok	50
5.3.2.6 Anyaghasználat	50

5.3.2.7	Kisarchitektúrák	51
5.3.2.8	Növényhasználat	51
5.3.2.9	Zöldfelületek fenntartása	52
5.3.3	NÉHÁNY LAKÓTELEP KÖRNYEZETRENDEZÉSI TERVÉNEK ISMERTETÉSE	52
5.3.3.1	Bp. XI. Villányi út 55-65. alatti kislakótelep	52
5.3.3.2	Bp. XI. Villányi út 18-24. alatti lakótelep	52
5.3.3.3	Budapesti magasházás beépítésű telep	53
5.3.3.4	Sztálinváros, Erkel- és Liszt kertek	53
5.3.3.5	Bp. XX. Gubacsi úti lakótelep	54
5.3.3.6	IX. József Attila lakótelep	55
5.4	LAKÓTELEPI SZABADTÉRÉPÍTÉS A HATVANAS ÉVEKBEN	57
5.4.1	JELLEMZŐ BEÉPÍTÉSEK ÉPÍTÉSZETI KARAKTERE	57
5.4.2	LAKÓTELEPI SZABADTÉRÉPÍTÉS A HATVANAS ÉVEKBEN	59
5.4.2.1	Gyalogos és gépkocsi forgalom, parkolás	59
5.4.2.2	Szabadtéri funkciók elhelyezése	60
5.4.2.3	Szabadterek tagolása	61
5.4.2.4	Kertépítészeti kompozíció	61
5.4.2.5	Növényalkalmazás módja	62
5.4.2.6	Sajátosságok	62
5.4.2.7	Anyaghasználat	63
5.4.2.8	Előregyártott elemek és kisarchitektúrák	64
5.4.2.9	Növényhasználat	64
5.4.2.10	Zöldfelületek fenntartása	65
5.4.3	NÉHÁNY BUDAPESTI LAKÓTELEP SZABADTÉRÉPÍTÉSZETI TERVE	66
5.4.3.1	Óbudai kísérleti lakótelep	66
5.4.3.2	XVIII. Lakatos utcai lakótelep	67
5.4.3.3	II. Budakeszi úti kislakótelep	67
5.5	LAKÓTELEPI SZABADTÉRÉPÍTÉS A HETVENES ÉVEKBEN	68
5.5.1	JELLEMZŐ BEÉPÍTÉSEK, ÉPÍTÉSZETI KARAKTER	69
5.5.2	SZABADTÉRÉPÍTÉS	71
5.5.2.1	Gyalogos és gépkocsi forgalom, parkolás	71
5.5.3	SZABADTÉRÉPÍTÉS	71
5.5.3.1	Gyalogos és gépkocsi forgalom, parkolás	71
5.5.3.2	Szabadterek tagolása	72
5.5.3.3	Kompozíció	73
5.5.3.4	Növényalkalmazás módja	74
5.5.3.5	Lakótelepi közparkok	75
5.5.3.6	Sajátosságok	75
5.5.3.7	Anyaghasználat	78
5.5.3.8	Előregyártott elemek, termékek	80
5.5.3.9	Növényhasználat	81
5.5.3.10	Lakótelepek zöldfelületeinek fenntartása	82
5.5.4	NÉHÁNY BUDAPESTI LAKÓTELEP SZABADTÉRÉPÍTÉSZETI TERVE	84
5.5.4.1	XI. Kelenföldi lakótelep	84
5.5.4.2	Kőbánya, Újhegyi lakótelep	85
5.5.4.3	XIV. Zuglói lakótelep	87
5.5.4.4	XV. Újpalotai lakótelep	88
5.6	LAKÓTELEPI SZABADTÉRÉPÍTÉS A NYOLCVANAS ÉVEKBEN	91
5.6.1	JELLEMZŐ BEÉPÍTÉSEK, ÉPÍTÉSZETI KARAKTER	91
5.6.2	SZABADTÉRÉPÍTÉS	94
5.6.2.1	Gyalogos és gépkocsi forgalom, parkolás	94
5.6.2.2	Szabadtéri funkciók	94
5.6.2.3	Szabadterek tagolása	95

5.6.2.4	Kompozíció	95
5.6.2.5	Növényalkalmazás módja	96
5.6.2.6	Lakótelepi közparkok	97
5.6.2.7	Sajátosságok	98
5.6.2.8	Anyaghasználat	99
5.6.2.9	Kisarchitektúrák	99
5.6.2.10	Növényhasználat	101
5.6.2.11	Zöldfelületek fenntartása	102
5.6.3	NÉHÁNY BUDAPESTI LAKÓTELEP SZABADTÉRÉPÍTÉSZETI TERVE	102
5.6.3.1	III. Kaszásdűlő lakótelep	102
5.6.3.2	III. Pók utcai lakótelep	103
5.6.3.3	IV. Káposztásmegyer lakótelep	104

6. A LAKÓTELEPEK SZABADTÉRTERVEZÉSI ELVEI ÉS GYAKORLATA A KORTÁRS IRÁNYZATOK TÜKRÉBEN **108**

6.1	A FUNKCIONALIZMUS	108
6.1.1	FUNKCIONALIZMUS A LAKÓTELEPEK ÉPÍTÉSZETÉBEN ÉS SZABADTÉRÉPÍTÉSZETÉBEN	111
6.2	A „KÉTARCÚ” SZOCREÁL	112
6.3	A SZOCIALISTA ORSZÁGOK ÉPÍTÉSZETÉBEN ÉS SZABADTÉRÉPÍTÉSZETÉBEN MEGJELENŐ KÜLÖNBÖZŐ MŰVÉSZETI IRÁNYZATOK ÉS A POLITIKAI IDEOLÓGIA	117

7. A LAKÓTELEPEK SZABADTÉRÉPÍTÉSZETI KORSZAKOLÁSA **119**

7.1	A LAKÓTELEPEK SZABADTÉRÉPÍTÉSZETI KORSZAKOLÁSÁNAK ELMÉLETI KÉRDÉSEI	119
7.2	AZ 1945 ÉS 1990 KÖZÖTTI BUDAPESTI LAKÓTELEPI SZABADTÉRÉPÍTÉSZET FEJLŐDÉSÉNEK KORSZAKOLÁSA, A KORSZAKHATÁROK KÉRDÉSE	119

8. AZ 1945 ÉS 1990 KÖZÖTT ÉPÜLT LAKÓTELEPEK SZABADTEREINEK TELEPÜLÉSI ÉRTÉKE **127**

8.1	VIZSGÁLATI MÓDSZER ISMERTETÉSE	128
8.2	A VIZSGÁLT LAKÓTELEPEK KERTÉPÍTÉSZETI TERVEINEK ÉRTÉKELÉSE ADOTT SZEMPONTRENDSZER ALAPJÁN	131
8.2.1	'50-ES ELEJÉN ÉPÜLT SZOCREÁL LAKÓTELEPEK VIZSGÁLATA	131
8.2.2	AZ 50-ES ÉVEK MÁSODIK FELÉBEN ÉS A '60-ES ÉVEKBELI MODERN LAKÓTELEPEK VIZSGÁLATA	132
8.2.3	A '70-ES ÉVEKBELI LAKÓTELEPEK VIZSGÁLATA	133
8.2.4	LAKÓTELEPEK A '80-AS ÉVEKBEN	135
8.3	A LAKÓTELEPI ZÖLDFELÜLETEK VÁROSKLÍMÁBAN BETÖLTÖTT SZEREPE A VEGETÁCIÓS INDEX ALAPJÁN	136
8.4	KONKLÚZIÓ	138

9. KUTATÁSI EREDMÉNYEK **140**

10. ÖSSZEGRZÉS **146**

SUMMARY **148**

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS **150**

FELHASZNÁLT FORRÁSOK **151**

„Az építészet és a kertészet a távlat művészete, illetve világfelfogása.”

Illyés Gyula

Bevezetés, célkitűzések

Bár a telepszerű lakóterületek megjelenése az európai városépítészetben a 19. század elejére tehető, mégis a lakótelepek fogalma sokkal inkább kötődik a II. világháború utáni városépítészetéhez, s ezen belül is markánsan a szocialista tömb országainak lakóterület fejlesztéséhez. Ebben a régióban szinte a városépítészet szimbólumainak tekinthetjük a lakótelepeket, amelyek mind mennyiségük, mind méretük alapján domináns városszerkezeti és városképi elemmé lettek. A lakótelepek a markáns beépítésen túl kiterjedt szabadterekkel, zömében zöldfelületekkel rendelkeznek.

Magyarországon a 4 milliós lakásállomány közel 20%-a iparosított technológiával épült. Az 508 ezer panellakás mellett további 270 ezer épült blokk, öntött-, alagútzsalus, vasbetonvázás technológiával zömében 1945 és 1990 között, a disszertációban vizsgált időszakban. Ez az állomány több szempontból – már csak nagyságrendjénél, illetve az itt lakók nagy számánál fogva is – különleges figyelmet érdemel.¹ De a lakótelepek nemcsak épületeket jelentenek, hanem az épületek közötti nagyméretű szabadtereket is, melyek részben burkoltak, részben zöldfelületek. Ezek a hatalmas kiterjedésű, sokszor elhanyagolt, látszólag értéktelen területek, melyek a városi zöldhálózat fontos elemei, felújítás után a lakókörnyezet minőségét jelentősen emelő kertekké alakíthatók. Nem utolsósorban a személytelen, sematikus beépítésű lakótelepeken a szabadterek jelentik azt a közeget, ahol identitáshordozó jelek, alkotások helyezhetők el, erősítve a helyi lakók kötődését lakókörnyezetükhöz.

A lakótelepek környezettervezése sajátos szabadterépítészeti feladat. A lakótelep szabadtereinek rendszerét a beépítés, az épületek mérete és elhelyezkedése döntően befolyásolja, eltérően a parktervezési feladatoktól, ahol nem ennyire szoros az egység az építészeti környezettel. De a lakótelepek szabadtereit is meghatározták az egyes időszakok, évtizedek kertépítészeti trendjei, anyaghasználata, növényhasználata stb. A lakótelepek szabadterépítészete sajátosan komplex feladat, hiszen tartalmaz lakóépületekhez kapcsolódó lakókerteket, lakóterületi szintű közparkot,

¹ ingatlan.net/magazin/2010/02/paneldosszie

intézménykerteket (bölcsőde, óvoda és iskolakerteket) valamint a lakótelepi központ környezetében kialakuló gyalogoszóna tervezését is. (A disszertációban nem foglalkozom a lakótelepeken lévő intézménykertek sajátos tervezési kérdéseivel.)

A lakótelepi szabadterek, a lakókertek normatív méretezését a vizsgált időszakban jogszabályok határozták meg, így ezen jogszabályi környezet változása is befolyásolta a lakótelepi szabadtérépítést.

Az 1945 és 1990 közötti korszak, a szocializmus időszakának szabadtérépítészete tudományos szempontból még feltáratlan, talán még nem telt el elég idő, hogy történelemnek tekintsük a vizsgált időszakot. Ehhez kapcsolódóan a lakótelepi zöldfelületek története sem feldolgozott, holott a téma szó szerint a „lábunk előtt hever”. A korszak alapos ismerete egyrészt segít a szakmatörténet e sajátos fejezetének megismerésében, másrészt a mai trendek, divatok jobb megértésében, hiszen a ma tervező generáció jelentős része ebben az időszakban volt kisgyerek, így vizuális kultúráját a vizsgált időszak szabadtérépítészeti alkotásai, ezen belül a lakótelepek szabadterei döntő módon befolyásolták.

A lakókörnyezet, a családi házak, társasházak és a lakótelepek környezettervezésére a kerttervező szakma igen csekély figyelmet fordít, holott ez a kerttervezői tevékenység rendkívül fontos része. Bár a vizsgált időszakban a szakmai feladatok kb. 75 %-a lakótelepi környezet tervezése volt², a csekély mennyiségű rendelkezésre álló szakirodalomban csak elvétve találtam lakótelepi szabadterekkel kapcsolatos leírást. „Lenézett” terület volt ez a szakmában, melynek oka valószínűleg a lakótelepek alacsony presztízsével, lehangoló állapotával magyarázható.

Az értekezés célja egyrészt rögzíteni és rendszerbe foglalni mindazokat az ismereteket, melyek ma még rendelkezésre állnak a szocializmus időszakában épült lakótelepek szabadtérépítészetével kapcsolatban. Fontosnak tartom annak megismerését, mik voltak kialakulásuk ideológiai, formai és használati szempontú alapjai. Ezek az információk a lakótelepek felújítása során a környezeti revitalizáció elméleti kérdéseikhez nyújthatnak segítséget.

További cél a vizsgált szabadtérépítészeti alkotásokat stílustörténeti szempontból elhelyezni, megvizsgálva, hogy a 20. század második felének építészetét meghatározó modern hogyan vonatkozatható ezekre.

² Andor Anikó szóbeli közlése

Fontos szempont a lakótelepi zöldfelületek, szabadterek szerepének értékelése a települési érték szempontjából. Kérdés, hogy elsősorban ökológiai szempontból (növénytelepítés, vízelvezetés, zöldfelületek aránya) milyen különbségek figyelhetők meg a különböző korszakokban épült lakótelepek között, van-e összefüggés a beépítési mód és az ökológiai „hasznosság” között. Ez a kérdés érdekes annak ellenére is, hogy a beépítési és kertépítészeti terveken látható ökológiai szempontból fontos megoldások (pl.: vízáteresztő burkolatok, többszintű növényzet) az átalakítások következtében mára gyakran eltűntek.

Az értekezésben keresem a választ arra a kérdésre is, hogy milyen értéket képviselnek ma a szocializmus alatt Budapesten épült lakótelepek szabadterei, és milyen szerepet játszanak az itt létesült zöldfelületek a főváros városklímájának alakításában.

Közvetlen kutatási célok:

- a vizsgált korszakban a lakótelepi szabadterépítészet jellegzetességeinek megismerése és a változások meghatározása;
- a vizsgált 45 éves időszak során a lakótelepek szabadterépítészetében bekövetkezett változások alapján további korszakhatárok kijelölése;
- a korszakra jellemző szabadterépítészeti alkotások stílustörténeti elhelyezése;
- a budapesti lakótelepi szabadterek mai települési értékének meghatározása;
- a különböző évtizedekben épült lakótelepi szabadterek biológiai értékeinek változását megismerve a változás trendjének leírása;

2. Kutatásmódszertan

2.1 Az értekezés módszertani felépítése

Az értekezésben vizsgált időszak határait két nagy jelentőségű történelmi esemény, a II. világháború vége, illetve az 1990-es rendszerváltozás jelöli ki. Ezen időszakon belül épült, első „ránézésre” egyformának tűnő lakótelepek között mind beépítési módban, mind a szabadterek kialakításában jelentős különbségek fedezhetők fel. Fontos feladatnak tartom a vizsgált időszakon belül különböző korszakok kijelölését és lehatárolását a téma áttekinthető kezelése céljából. Ezeket a korszakhatárokat a lakótelepi szabadtérépítészet jellegzetesen „interdiszciplinális” karaktere miatt a beépítési módok változásának és az általános zöldfelülettervezési trendek összevetésével jelölöm ki.

A disszertáció „törzsanyaga” az 5. fejezet, melyben a vizsgált korszak lakótelepi szabadtérépítésze kerül bemutatásra. A disszertáció következtetéseit e fejezetben leírtak támasztják alá. A lakótelepi szabadtérépítészet fejlődésének megismerése után állapítom meg a korszakhatárokat.

A szöveges munkarészt kiegészítő ábrákat az M.7. melléklet, az ábrák jegyzékét az M.6.sz. melléklet tartalmazza.

2.2 Irodalmi áttekintés, kutatástörténet

A 20. század első felének kertépítészeti történetéről Csepeli–Knorr Luca: Korai modern szabadtérépítészet című doktori értekezéséből tájékozódhatunk, de a II. világháború utáni magyar kerttörténetről, ill. a késő modernista kertépítészeti alkotásokról, ezen belül a szocialista lakótelepek szabadtérépítészetéről nem jelent még meg átfogó szakirodalmi összefoglalás.

Társszakmákban, elsősorban városépítészetben több olyan átfogó munka jelent meg az utóbbi időben, mely a kor lakótelepi szabadtérépítészetének tanulmányozásában is fontos támpontot jelent. Preisich Gábor Budapest városépítésének történetéről írt munkájában a kor lakótelep építészetéről kapunk képet elsősorban építészeti szempontból. Körner Zsuzsa és Nagy Márta szerzőpáros a magyar telepszerű lakásépítés történetét feldolgozó műve fontos információkkal szolgált elsősorban a lakótelepek beépítési módjának változásaival kapcsolatban.

Az egyes korszakok legkarakteresebb lakótelepeinek megismerésében segített Ferkai András lakótelepekről írt könyve.

Wehner Tibor a közterületi szobrászat történetéről írt könyve, mely bár 1986-ban, így még a vizsgált korszakban jelent meg, sok érdekes adalékkal szolgált az előző évtizedek köztéri szobor elhelyezésével kapcsolatban.

Az 50-es évek szocreál lakótelep építészetének megismerésében nagyon hasznosnak bizonyult Prakfalvi Endre szocreálról írt műve, illetve az 50-es évek szabadterépítészetét ismertető Sztálinváros zöldfelületi rendszerével foglalkozó diplomamunka.³ A Káposztásmegyeri lakótelep szabadtereinek megismerésénél részben Szabó Franciska 2005-ben írt Káposztásmegyeri lakótelep szabadtereinek felújításával foglalkozó diplomamunkájára támaszkodtam.

Budapesti lakótelepi zöldfelületek ökológiai szempontú értékelésével foglalkozik Jámbor Imre doktori értekezése, melynek elsősorban vizsgálati szempontjai nyújtottak hasznos támpontokat. (A disszertáció 1978-ban készült, így elsődleges forrásnak is tekinthető.)

Elsősorban az 1945 és 1990 közötti időszak szabadterépítészetének korszakolásában nyújtott nagy segítséget Czerpczynski a poszt-szocialista Európa építészetéről és szabadterépítészetéről írt cikke.⁴

A korszakban használatos lakótelepi építészettel, beépítésekkel kapcsolatos kifejezések magyarázatát az M.1. jelű melléklet tartalmazza. A magyar lakótelepek szabadterépítészetével kapcsolatos legfontosabb fogalmak, kifejezések fejlődése az M.2. jelű mellékletben követhető nyomon.

2.3 A kutatás elsődleges forrásai

Az értekezés korábban fel nem dolgozott témával foglalkozik, így a szakirodalmi forrásoknál hangsúlyosabb szerepet kapott az elsődleges források vizsgálata. A disszertáció törzsanyagának elsődlegesen a korszakban megjelent szakkönyvek, folyóiratcikkek és képek, a korszakból rendelkezésre álló tervek, valamint a vizsgált időszakban aktív kollegák visszaemlékezésein alapul.

2.3.1 Szakkönyvek, folyóiratok

Szakkönyvek szempontjából elsődleges Ormos Imre, elsősorban oktatási célú szakkönyve, a „Kerttervezés története és gyakorlata”. Ennek két, 1955-ös és 1967-es kiadásának összevetése sok

³ Nándori E. (2006):Sztálinváros zöldfelületeinek története,

⁴ Czerpczynski, D. M. (2006, 24.Mai 2007). "Emancipated Landscapes of Post-socialist Europe."

érdekes és hasznos információt nyújt az 50-es és 60-as években végbement szakmai változásokról.

A korszak budapesti kertépítő, kivitelező és fenntartó vállalata, a FŐKERT által megjelentetett szakkönyvek közül az 1967-ben kiadott „A fővárosi kertészet száz éve” című kiadvány és az 1976-ban a FŐKERT-es szakemberek által írt, a zöldfelületek fenntartásával foglalkozó szakkönyv bizonyult jól használhatónak.

A 70-es évek végén a lakótelepek szabadtérépítészetében felmerülő problémákkal kapcsolatban érdekes információkat tartalmaz Pirk Ambrus „Játékról komolyan” című könyve.

Elsősorban anyaghasználattal, előregyártott termékekkel, valamint a különböző korszakokban elterjedt műszaki megoldásokkal kapcsolatos információkat Pirk Ambrus: Ötletek a kert berendezéséhez, valamint az 1968-as kiadású Kertépítő zsebkönyve, illetve az 1979-es kiadású „Kertépítész zsebkönyve” tartalmazott.

A 70-es évek végének, 80-as évek elejének lakótelepi növényhasználattal és zöldfelület fenntartással kapcsolatos kérdésekhez hasznos információt nyújt Schmidt Gábor: „A kert élő díszei, a növényalkalmazás tudománya” című szakkönyv.

Külföldön megjelent szakkönyvek közül elsősorban az akkori Német Demokratikus Köztársaságban (NDK-ban) publikált, lakótelepek szabadtértervezésével kapcsolatos szakkönyveket használtam. Az 1975-ben megjelent „Neue Wohngebiete sozialistischer Länder” (szerző: Werner Rietdorf) az akkori KGST országok lakótelep építészeti gyakorlatát hasonlítja össze, elsősorban városépítészeti és magasépítészeti szempontból. A német szerző által vizsgált budapesti lakótelepek a korszak legprominensebbnek tartott hazai lakótelepei, melyek újszerű beépítésükkel és ezzel összefüggésben kialakult szabadterek rendszerével a környező országok szakembereinek érdeklődésére is érdemesek voltak. A könyvben szereplő magyar és egyéb szocialista országbeli lakótelepek beépítési terveinek és a lakótelepekről készült képek vizsgálata segít a budapesti lakótelep építést „nemzetközi” kontextusba helyezni.

Johann Greiner: „Grünanlagen für mehrgeschossige Wohnbauten”⁵ című, 1966-ban megjelent könyve kizárólag a lakótelepi szabadtértervezés metodikájára koncentrál, számos NDK-beli és Nyugat-európai példával megvilágítva ezt. Minthogy magyar nyelven a lakótelepek

⁵ ford: A többszintes lakóépületek zöldterületei

szabadtértervezésével ilyen mélységben foglalkozó szakkönyv nem jelent meg, a disszertáció egyes fejezeteiben (különösen a 60-as, 70-es évek szabadtérépítészetének tervezési kérdéseinek ismertetése során) erre a könyvre támaszkodtam.

„Magyar Építészet és Építőművészet” szakfolyóirat ugyan elsősorban építészeti szempontból tárgyalja az '50-es, '60-as években „frissen épült” lakótelepeket, képanyaga nagyon informatív. Érdekes adalék, hogy a lakótelepek vagy egyéb épületek ismertetése során társtervezők között a kerttervezők, zöldfelülettervezők egyszer sem kerülnek említésre, jelezvén szakmánk akkori alacsony presztízsét. A folyóirat kb. 25 évfolyamát átvizsgálva összesen két kertépítészethez kapcsolódó cikket találtam, melyek egyike egy Ormos Imre által írt cikk a kerttervezés helyzetéről, a másik a Népliget tervpályázatáról szóló értékelés.

A 90-es évekig rendszeresen megjelenő „Közműújság” időről-időre beszámolt a fővárosban létesített újabb zöldfelületekről, parkokról, így ez elsősorban az átadási időpontok tisztázásában nyújtott segítséget.

1971-től évente négyszer megjelenő folyóirat a „Zöldfelületgazdálkodás” című szakirodalmi tájékoztató, mely külföldi szócikkek magyar nyelvű recenzióit tartalmazta. Ez a lap megújulva, „Zöldfelületgazdálkodás, Tájrendezés és Kertépítészet” címmel 1983-tól szakmai-közéleti fórumként is szolgált, melyben számos hazai szerző elméleti írása is megjelent, és a 80-as évek legjelentősebb kertépítészeti alkotásai is bemutatásra kerültek számos egyéb információ mellett. Ez a folyóirat elsősorban a 80-as évek lakótelepi szabadtértervezési gyakorlatának megismerésében nyújtott segítséget.

2.3.2 Interjúk a vizsgált korszakban aktív szakemberekkel

A korszak megismerése szempontjából döntő jelentőségűek voltak a személyes interjúk, melyek kárpótoltak a korszakra vonatkozó „sovány” összefoglaló szakirodalomért. Az interjúk készítése során célszerűnek tűnt egy előre elkészített és szakmai szempontok alapján összeállított kérdőív helyett „beszéltetni” az interjúalanyokat. Tapasztalatom alapján ezzel a módszerrel sokkal több, a disszertáció szempontjából értékes információ, közlés hangzott el. Egy kérdőív lemerevítette és formálissá tette volna a beszélgetést. Az interjú alanyok koruktól, egészségi állapotuktól és stílusuktól függően más-más szempontok alapján igyekeztek átadni a bennük élő, a vizsgált

korszakra vonatkozó emlékeket, ismereteket. Ezekre a közlésekre, mint x.y. szóbeli közlése hivatkozom a disszertáció írása során.

Az interjúkra felkért kollégák két csoportba oszthatók. Vannak olyan, elsősorban idős, ma már nyugdíjas kollegák, akik a vizsgált időszakban szakmai karrierjük csúcsán álltak, irodavezetők, vagy a zöldfelülettervezési csoport vezetői voltak. Rendszeresen pályáztak, és a nagyobb fajsúlyú munkák irányítását végezték. Az iroda tervezési stílusát, arculatát meghatározták.

A másik kategóriába azok a kollegák tartoznak, akik szakmai karrierjüket a vizsgált korszakban kezdték el, és még ma is aktívak, így rálátásuk van az elmúlt 60 év szakmai változásaira, és össze tudják hasonlítani a vizsgált korszak tervezési gyakorlatát a jelenlegivel.

Az interjúalanyok rövid szakmai karrierje és legfontosabb tervezési feladatai:

A 60-as, 70-es évek meghatározó tervező egyéniségei közül dr. Krizsán Zoltánnéval készült interjú 2009-ben. 1950-től 1974-ig a BUVÁTI (későbbi néven BVTV) Városrendezési Osztály, Zöldfelületi Szakosztályán dolgozott, később ezt vezette, és számos nagyhorderejű kertépítészeti terv alkotója, kertépítészeti tervpályázat győztese.⁶

Bakay Árpádné aktív tervezőként elsősorban az 50-es évek végén 60-as évek elején dolgozott. 1956 - től 1959-ig a FŐKERT-nél, 1959 - 1968 között a BUVÁTI, Városrendezési Osztály, Zöldfelületi Szakosztályán dolgozott. Nevéhez több budapesti park kialakításán túl, lakóteleptervezési munkák is fűződnek. A 70-es évek végétől a „Zöldfelületgazdálkodás” című első szakmai folyóiratot szerkesztette. (interjú időpontja: 2009. december)⁷

A 60-as évek elején kezdte szakmai pályafutását Baraczk Katalin a FŐKERT-nél, 1970 -től a BUVÁTI-ban dolgozott Krizsán Zoltánné mellett 1990-ig. Bár több jelentős közpark tervezése is

⁶ Legjelentősebb tervezési munkái a vizsgált időszakban: 1960. Bp. XI. Jubileumi park (Gellérthegy DK-i rész), Bécsi kertészeti kiállítás, japán kertrész, Bp. XIV. Fővárosi Állatkert, japánkert, 1974. Bp. XIV. Városliget tervpályázat győztes pályamű (Baraczk Katalinnal), 1972. Bp. I. Gellérthegyi víztározó tájbaillesztése (Baraczk Katalinnal és Vadász Györggyel), 1972. Nemzeti Sírkert tervpályázat (mai Kerepesi úti temető), 1973. Bp. X. Népliget, Centenárium park (Schnitzler Erikával)

⁷ Legjelentősebb tervezési munkái a vizsgált időszakban: 1963-65. Bp. I. Szarvas tér- Döbrentei tér, Erzsébet híd, budai hídfő környezetrendezése, 1965. Bp. IX. Közraktár u-i rendezése (mai Nehru park) (átalakítva Baraczk Katalin tervei alapján), 1963-64. Bp. IX. Hámán Kató úti ltp. (ma Haller út), 1963-64 Bp. XIII. Béke tér rendezése

fűződik a nevéhez, a vizsgált időszak több lakótelepi szabadtertervezését is végigkísérte. (interjúk időpontjai: 2009.december, 2010. június, 2011. szeptember) ⁸

Andor Anikó, Ybl díjas kerttervező mérnök diplomájának 1969-es megszerzése után 1970-ben került a LAKÓTERV Környezettervezési Osztályához, ahol 1995-ig dolgozott, kezdetben tervezőként, később osztályvezetőként. 1980-ban a BME Építészmérnöki Karán Városrendezési Szakmérnök Diplomát szerzett. Tervezési feladatain túl jelentős oktatási tevékenysége is. (interjú: 2009. ősz, 2011. augusztus 22.) ⁹

Dr. Tóth Imre az egyetem elvégzése után 1957-től 1959-ig a Kertészeti Főiskola (ma: Kertészeti Egyetem) Dísznövénytermesztési tanszékén tudományos gyakornokként, majd 1959-től 1970-ig az MTA Botanikai Kutatóintézetében a Vácrátóti Arborétumban tudományos munkatársként dolgozott, és 1970-től 1992-ig a FŐKERT Tahai Faiskolában volt üzemvezető. Nevéhez több új dísznövényfajta szelektálása, illetve számos szakkönyv megjelenése fűződik. (Interjú időpontja: 2010. március 9.) ¹⁰

Hoffman Emese, a Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti karának akkori hallgatója 2005-ben diplomamunka témaként a 60-as 70-es évek budapesti szabadterépítészetét választotta. (A későbbiekben a téma kutatását félbehagyta.) Vizsgálatai során még volt módja interjút készíteni dr. Dalányi Lászlóval, aki a 60-as évektől kezdve a szakma egyik legmeghatározóbb egyénisége volt. Sajnos Dalányi László 2008-ban elhunyt, így már nem tudtam interjút készíteni vele, ezért az értekezés készítése során a korábbi interjúra támaszkodom.

⁸ Legjelentősebb tervezési munkái a vizsgált időszakban: 1970-71. Kőbánya, Óhegy RRT és beruházási programterv, Nemzeti Sírkert (mai Kerepesi temető) tervpályázat (Krizsánnéval), Bp. I. Gellérthegyi víztározó tájba illesztése (Krizsánnéval, Szász Péterrel, Vadász Györggyel), Bp. XIV. Városliget tervpályázat (Krizsánnéval), 1975 Bp. II. Bem József tér, Margit híd budai hídfő, 1978-80. Petőfi híd, északi hídfő, Irinyi József u. rendezése szoborelhelyezéssel, 1983. Eger belváros burkolatrekonstrukció terve

⁹ Legjelentősebb tervezési munkái a vizsgált időszakban:
Beépítési tervek: Budakalász, Szabadidőközpont RRT., Érd városközpont részletes rendezési terv, Visegrád – Nagymaros háttérterületek RRT., Kőbánya városközpont részletes rend. terv
Lakótelepek környezetrendezési tervei: Budapest III. Óbudai ltp., Budapest III. Békásmegyér, ltp., Budapest III. Kaszásdűlő, ltp. Budapest III. Pók utcai ltp., Budapest - Ostoros - Bóbitás úti ltp., Salgótarján városközpont, Pécskő úti ltp., Sopron, József Attila lakónegyed, Vác, Deákvári és Alsóvárosi lakóterületek,
Műemlék együttesek: Óbuda, Római táborváros – Flórián tér, Óbuda Klarissza kolostor – Mókus utca, Óbuda, Zsinagóga előtti Középkori tér, Óbuda, Fő tér és „Kerámia” köz környéke, Kiscelli Kastély és Trinitárius templom komplex környezetrendezés, Visegrád, Mátyás király Palota és Múzeumkert

¹⁰ Szelektált díszfa fajták a 80-as évekből: *Malus purpurea* 'Piroska', *Pyrus nivalis* 'Kartalia'
Szakkönyvek: 1969. Díszfák, díszcserjék, 1975. Lombhullató díszfák és díszcserjék a kertben, 1982. A colour atlas of flowering trees and shrubs (Csapodi Verával), 1996. Díszfaiskola (szerk. Schmidt Gáborral), 2005. Lombos fák és cserjék (Retkes Józseffel) 2006. Kertészeti dendrológia (Schmidt Gáborral)

Dr. Dalányi László egyetemi tanulmányai után 1948-1950-ig demonstrátorként dolgozott a Kertészeti Egyetem Kerttervezési Tanszékén Ormos Imre mellett. 1950-ben rövid ideig a FŐKERT-nél építésvezető, majd 1950 októberétől a Városépítési Tervező Iroda Városrendezési osztályán újonnan alakult Zöldterületi szakosztályhoz került, melyből 1953-ban megalakult az országos operatív tervezést végző LAKÓTERV, ahol 1970-ig dolgozott kezdetben irányító tervezőként, 1954-től szakosztályvezetőként, 1957-től a zöldterületi Osztály vezetőjeként, majd 1963-tól az Intézet szakfőmérnökeként. Tervezési tevékenysége erre az időszakra esik. 1971-től 1991-ig, nyugállományba vonulásáig az Építési és Városfejlesztési Minisztériumban dolgozott, 1981-ig, mint a Műszaki Tervezési osztály vezetője, majd, mint az Építészeti, Településfejlesztési, Műemléki Főosztály vezetője.¹¹

Dr. Demjén Istvánnal¹² folytatott interjúk elsősorban a vizsgált korszak lakótelepi szabadtérépítészeti alkotások elhelyezésében segítettek a 20. század második felének fontosabb művészeti irányzatai között. A 70-es évek óta tanulmányozza a kortárs művészi irányzatokat és vizsgálja ezek megjelenését a szabadtérépítészeti alkotásokban.

2.3.3 Az 1945 és 1990 közötti szabadtérépítészeti tervek vizsgálata és értékelése

A vizsgált időszakból meglepő módon meglehetősen kevés terv maradt fent. Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy a 90-es években szétesett nagy tervezőintézetek tervtárai szétszóródtak, megsemmisültek. A szocialista időszak nagy tervezőintézeteinek tervtári anyaga elvben a VÁTI Dokumentációs Központban (Bp. XI. Budafoki út 59.) található. A kutatási időszakban készült kerttervek közül azonban tapasztalatom alapján csupán néhány, MÉLYÉPTERV zöldfelületi csoportja által készített terv található itt.

Elsősorban a BUVÁTI és kisebb mértékben egyéb tervezőintézetek tervanyaga a Budapesti Levéltárba került. Az 1956 előtti tervek kutatásánál támaszkodtam erre a gyűjteményre.

¹¹ Legjelentősebb tervezési munkái a vizsgált időszakban: Kazincbarcika, Dunaújváros ált. zöldterületrendezési tervei, Miskolc, Ózd, Salgótarján, Nagybátony, Várpalota, Veszprém, Hódmezővásárhely, lakóterületeinek zöldterületi tervei, Pécs zöldterületi városvizsgálata, Óbuda, Kelenföld és több budapesti lakótelep zöldterületrendezési terve, Több nemzetközi kiállítás magyar pavilonjának építésztervezője, Szekszárd, Veszprém, Várpalota, Hódmezővásárhely főterének, Debrecen, Petőfi tér, Sopron volt Május 1. tér komplex rendezése, Hajdúszoboszló SZOT gyógyszálló és gyógyfürdő terep- és kertrendezési terve, Bp. XII. Városmajor sportjátsszótér

¹² A BCE Kerttechnika és Műszaki Tanszék egyetemi adjunktus

A Fővárosi Kertészeti Vállalat Zrt. (FŐKERT) archívumában viszonylag sok terv található, elsősorban a 60-as évek elejétől kezdve egészen 1990-ig, a vizsgált korszak végéig. Ezen tervek részben a FŐKERT tervezési csoportjában, részben különböző tervezőirodákban készültek, és a FŐKERT kivitelezőként jutott e tervek birtokába. Sajnos a tervek nincsenek katalogizálva, és nincs digitális adatbázis sem. A terveken kívül a FŐKERT Archívumában sok korabeli fotó is található, amelyek szintén fontos forrásai a kutatásnak.

A korszak lakóteleptervezési szempontból két meghatározó tervezőirodájából (BUVÁTI, LAKÓTERV) származó tervek fellelhetősége igen bizonytalan. A BUVÁTI-ban, mint a korszak egyik meghatározó tervezőirodájában készült tervek fontos részei a kutatásnak. Bár a BUVÁTI jogutódjának, a Budapest Főváros Városépítési Tervező kft.-nek saját tervtára van, itt a hajdani Városépítési (1.) Iroda (melynek a zöldfelületi csoportjában készültek a korszak meghatározó kerttervei) anyagai nem találhatók meg. A vizsgált időszakban a BUVÁTI-ban készült szabadtérépítészeti terveket elsősorban a FŐKERT archívumban lehet fellelni. A LAKÓTERV-et privatizálták, jogutódja a Lakóépületeket és Középületeket Tervező Rt. A zöldfelülettervező iroda megszűnt, tervtára megsemmisült, nem került a VÁTI Dokumentációs Központba. Legnagyobb valószínűséggel a FŐKERT tervtárban található a LAKÓTERV-ben készült szabadtérépítészeti tervek.

A Budapesti Corvinus Egyetem Kertművészeti Tanszékén őrzött hagyatékokból (Ormos Imre és Jancsó Vilmos hagyatéka) szintén sok érdekes és értékes terv került elő elsősorban az 50-es évekből, ill. a 60-as évek első feléből. Sajnos ezek a hagyatékok nincsenek még feldolgozva, digitalizálva.

A vizsgált és értékelt tervek, fotók egy része Dr. Dalányi László szakmai hagyatékából származik, amelyet özvegye rendelkezésemre bocsájtott áttanulmányozásra. Egyes lakótelepi kertépítészeti tervek Andor Anikó és Baraczka Katalin gyűjteményéből származnak. Ezen forrásokból származó tervdokumentációk nem teljesek, csupán egy-egy, leginkább informatív tervlap került megőrzésre.

A VÁTI Dokumentációs Központban és a Budapesti Levéltárban őrzött tervdokumentációk rajzi munkarészei komplettek (részlettervek, növénykiültetési tervek is vannak), műszaki leírás azonban legtöbbször hiányzik. A FŐKERT-ben fellelhető tervdokumentációk változóan teljesek. A BCE Kertművészeti tanszéken zömében csak egy-egy tervlap található, növénylista, műszaki

leírás nélkül. A nem komplett tervdokumentációk is feldolgozásra kerültek, minthogy e tervek is sok érdekes, a korra jellemző adalékkal szolgáltak.

3. Előzmények 1945 előtt – a telepszerű lakásépítés és ehhez kapcsolódó szabadtertervezés gyökerei

3.1 Európai előzmények a 20. század első felében

Az 19. század végétől sokféle lakótömböt, városrészt hívtak „telepnek”. Szakmai közmegegyezés alapján telepszerű beépítésről akkor beszélhetünk, ha három elv, az egyidejűség, a célzott népességcsoport számára történő beépítés és az egységesség elve érvényesül.¹³

3.1.1 A beépítési módok változásai

A modern városépítészet története szorosan összefonódik a modern lakóterületek tervezésének történetével, melynek hagyományai Howard kertváros elméletében gyökereznek. Ezen elmélet az urbánus és rurális életmód előnyeit igyekezett ötvözni, de megvalósítására se Angliában, se a kontinensen nem voltak megfelelő gazdasági és politikai viszonyok.¹⁴ Ennek ellenére a kertváros eszméje beleépült a 20. század első felének szinte minden telepszerű lakásépítési programjában. Egy fiatal francia építész, Tony Garnier már 1899-ben, szinte Howard írásainak megjelenésével egy időben továbbfejleszti a kertváros gondolatát és megtölti urbánus tartalommal, megalkotva a korszerű ipari kisváros tervét,¹⁵ kimondva, hogy új város alapítására csak iparfejlesztéshez kapcsolódóan kerülhet sor. Eszméi feledésbe merültek, de a II. Világháború utáni Közép-európai lakótelepek ezt a gondolatot elevenítik fel pseudo-urbánus tartalommal.

A 20. század első felében a modern városépítészet legdinamikusabban fejlődő színtere a Weimari Köztársaság Németországa, mely a tradicionális kulturális kapcsolatok miatt Magyarországra is jelentős hatással bírt, így a továbbiakban részletesen a németországi fejlődést követjük nyomon, csupán megemlítve a II. világháború utáni lakótelepépítést meghatározó egyéb hatásokat. A kertvárosi modell kezdetben a városszéli kertes telepeken jelent meg. Ezen első telepek még az angol Arts and Craft szellemében, a német településépítészeti tradíció és Camillo Sitte elvei alapján romantizáló, változatos beépítések voltak, melyeket tudatosan úgy alakítottak ki, hogy a spontán fejlődés hatását keltsék. (pl.: tér- és utcakapcsolatok változatos, festői kialakítása) Ezt követően a német városépítészetben egy klasszicizáló tendencia figyelhető meg. (pl.: Dahlem kertváros, Berlin, 1910, díszkert jellegű hosszú parksávokkal, íves utakkal.)

¹³ Körner - Nagy: 15. o.

¹⁴ Például a budapesti Wekerle telep, bár kertvárosként van számontarva, a Howard-i elképzeléstől jelentősen eltér.

¹⁵ Tony Garnier: Une Cité Industrielle, in: Meggyesi T.: A 20. század urbanisztikájának útvesszői (2005), 68.old.

A Deutsche Werkbund¹⁶ arra törekszik, hogy a német munka minőségét a forma néemetségével kösse össze.¹⁷ Elve, hogy a sima formák esztétikai értéket hordoznak, és az Arts and Craft mozgalommal szemben fontos tervezési szempontja a sorozatgyártásra való alkalmasság. Az első világháború után a háborús károk, a demográfiai fellendülés és a vidékiek városokba áramlása okán kialakuló lakáshiány miatt egyre nagyobb méretű lakóhelyteremtés szükséges, és ezáltal a lakásépítés a nagyvárosi fejlődés fontos részévé válik. A németországi Weimari Köztársaság építészeti öröksége a sávházak (Zeilenbau) elterjedése és az ipari jellegű tömeges lakásépítés módszere. Fokozatosan érik meg az a felismerés, hogy célszerű a sávházakat észak-déli tájolással elhelyezni, valamint az, hogy a többszintes lakóépületek városiasabb benyomást keltenek, ha lapos tetővel épülnek. A mai értelemben vett lakótelepi beépítések felé tett fontos lépés, amikor az épületsávok közti szabad teret nem parcellázzák fel a földszinti lakások között, hanem közös díszkertként alakítják ki. Ez a folyamat jól nyomon követhető Bruno Taut munkásságában.

Walter Gropius továbblép ezen a szinten. Le Corbusier-vel egyetértésben bebizonyítja, hogy az ötszintes, sűrűn egymás mellé helyezett sávházaknál gazdaságosabb 10 emeletes épületeket építeni, mert így növelhető a laksűrűség a zöldfelületi arány és a benapozottság csökkenése nélkül. Egyik legfontosabb felismerésük, hogy az épületeket nem az utcára, hanem arra merőlegesen kell elhelyezni, így a lakások légszennyezettsége és zajterhelése csökkenthető. (Gropius és le Corbusier által javasolt sémák 1945-ig nem valósulnak meg.)

A 20-as évek végére kialakul egy sajátos beépítési mód, amit lakótelepnek nevezünk. Az évtized német lakótelepein még nem tűnnek el a tradicionális utcák és terek. A sávházak közötti teret, -ha lehetséges,- egy keresztirányú épülettel zárják le. A városi szövet teljes felbomlása csak a szovjet avantgard és le Corbusier munkáiban figyelhető meg.

A fejlődési folyamat végeredménye olyan É-D-i hossz tengely mentén kialakított többemeletes sávházak együttese, amely független az utcától. „Míg a kertvárosi hagyomány nem szakít a városi szövet lényegével, csupán fellazítja azt, a lakótelep magát a városszövetet oldja fel, hogy helyére hatalmas parkot, abban pedig szabadonálló épületeket helyezzen el.”¹⁸

¹⁶ 1907-ben alakult, Tagjai: Bruno Taut, Walter Gropius és mások

¹⁷ Meggyesi T.:72.old

¹⁸ Meggyesi T.:78.old

Az új beépítési módok megjelenésén túl megfigyelhető a hagyományos zárt sorú beépítésű lakótömbökön belül a tömbök belsejének fellazulása, ami a 19. század végén kezdődött. A teleklábas rendszer helyén közös használatú belső udvarok jelentek meg. Bécs 1930-as építési programja keretében valósultak meg a „Hof”-ok, melyek tervezése során az udvar méretét úgy határozták meg, hogy a tömbbelsőben akár alapfokú gyermekintézmények elhelyezésére is legyen lehetőség. Bebizonyosodott, hogy a hagyományos zárt sorú, keretes beépítés megtartásával is kialakíthatók jó benapozású, kellően világos lakások.

3.1.2 Lakótömbök, telepszerű beépítésű lakóterületek szabadterei

A többszintes, telepszerű lakóterületek zöldfelületeinek történetéről átfogó munka még nem jelent meg, nemcsak a disszertáció tárgyát képező időszakból, de az ezt megelőző korból sem. Így az alábbiakban a 20. század első felében lezajlott fejlődés néhány fontosabb lépcsőjét ismertetem, tervekkel alátámasztva, a teljesség igénye nélkül.

A zöldfelületek „behatolását” az épülettömbök belsejébe heves gazdasági és politikai küzdelmek előzték meg. A telektulajdonosok minden lehetséges eszközzel ellenezték a telek beépíthetőségének csökkentését. Ahol sikerült legalább egy keskeny közös használatú ösvényt a tömb egyedi telkei közé bepréselni, azt fellengzősen belső promenádnak (Innenpromenad) nevezték, a nagyobb közös használatú zöldfelületek belső parkok (Innenpark) voltak. A belső promenádok és parkok létrejöttének alapfeltétele volt a telekhasználat bizonyos fokú korlátozása, melyet a telektulajdonosok nehezményeztek. (1. ábra)

Egy átmeneti megoldás figyelhető meg Hoemanns 1907-ből származó tervén, mely egy tömbbelső parkosításának ideális képét ábrázolja. (2. ábra) Az ábrán tisztán látszanak a belső parkot övező privát telkek határai és az egyenetlen beépítési vonal. A lakóépületek és a közös használatú zöldfelület között még udvarok és privát kertek találhatók. Érzékelhető, hogy az ábrázolt belső közös parkterület mérete egy fásított városi tér méretét is eléri. A tömb belsejében lévő zöldfelület kertművészeti alkotásnak tekinthető.

A további fejlődés során a telektulajdon egyre koncentrálódott és elterjedt a tömbös beépítés keretes vagy sávós formája, valamint csökkent az igény a szűk udvarokkal rendelkező bérkaszárnnyák lakásai iránt. Mindezek a változások kedveztek a tömbbelsőben kialakítandó belső, közös használatú zöldfelület létrejöttének. Ezen új zöldfelület típus tervezésének módszertana, tipológiája is ezekben az években kezdett körvonalazódni.

A Paul Wolf által egy pályázatra tervezett látványterv a berlini Willmannschen birtok beépítését mutatja. Az épületek között nagyvonalúan tervezett zöldfelület húzódik. Bár a terv megvalósulását nem a zöldfelületnek köszönhette, hanem annak, hogy e pályaműben az utcák kialakításának költségei alacsonyok voltak, mégis ez által egy nagyvonalú lakóterületi zöldfelület alakult ki Berlinben 1912-ben. (3. ábra)

Egy előkelő lakónegyed díszterét mutatja a 4. ábra. H. Koch megjegyzi, hogy a játszóterek egy előkelő negyedben kisebbek lehetnek, hiszen itt kevesebben használják azokat, mint a munkásnegyedekben. Véleménye szerint az előkelő negyedekben nem, csak a szegényebb negyedekben fontos a városi zöldhálózat kiegészítése és összekapcsolása lakóterületi terekkel, parkokkal és kiskertekkel, és javasolja, hogy ilyen célra eladatlan telkeket és földeket szerezzen meg a város. Ezen gondolatok egyes lakókerti funkciók mértezésének előfutáraként foghatók fel.

Az 1920-as években épült Bad Dürrenberg alaprajza már sávós beépítést mutat. Az épületsávok egy központi szabadtér köré csoportosítottak, ahol pancsoló medence is található. Kisméretű játszóterek és lakásüzemeltetési egységek (poroló, szárítóhely stb.) minden egyes épület mellett megtalálhatók. (5. és 6. ábra)¹⁹

3.2 Többszintes, tömbtelkes lakásépítés Budapesten a 20. század első felében²⁰

Budapesten az 1880-as évektől több telepszerű beépítésű lakóegyüttes épült. Bár a telepek nagyobb része önálló telkes, alacsony szintszámú (egy, illetve kétszintes) épületekből állt, az alábbiakban csak a tömbtelken létesült, közös telekhasználatú, többszintes épületekből álló lakótelepeket ismertetem, mert ezek tekinthetők a II. világháború után épült lakótelepek közvetlen elődeinek.

3.2.1 Beépítési módok

Budapest főváros a 20. század elejétől támogatta a tömbtelkes beépítések terjedését, és a telkeket gyakran „átosztással”, illetve összevonással tették alkalmassá tömbszerű beépítésre. Elsősorban a belső területrészekben, ahol drágábbak voltak a telkek, került sor többszintes telepek kialakítására.

¹⁹ Der Städtebau nach seinem künstlerischen Grundsätzen, Wien 1889, in: J. Greiner:Grünanlagen für mehrgeschossige Wohnbauten(1966) 16 - 20 .o.

²⁰ Körner Zs.: A telepszerű lakásépítés története Magyarországon 1850 – 1945.,

Törekedtek a hagyományos körülépített udvaros beépítés helyett lazább beépítésre, mely lehetővé tette minél nagyobb számban jobb minőségű lakások kialakítását. Megjelentek a megnyitott keretes beépítésű tömbök. (pl.: XI. Bocskai úti tömb, 7. ábra)

A hézagosan zárt sorú beépítés, vagy csatlakoztatott oldalkertes beépítés esetén a bérházak oldalkertjeinek csatlakoztatásával „magánutcákat” nyitottak az épületek között, ahová lakószobák ablakai nyílhattak, így a függőfolyosókra csak a konyha, illetve a mellékhelyiségek ablakai nyíltak. Jó példa erre a beépítési módra a meglehetősen intenzív beépítésű XIII. Radnóti u. – Katona József u-i tömb, az ún. „Palatinus házak” (8. ábra), vagy a kevésbé intenzív beépítésű II. Keleti Károly u-i lakóházak, melyek oldalkertjeiben lévő utak a közhasználat számára is megnyitottak.

Érdekes beépítésű a XIII. Szent László úti MÁV kolónia. A keskeny tömbtelekre hosszú, meander vonalú épülettömb került, melynek utca felőli oldalán megjelenő „beöblösödések” lehetővé tették „kvázi utcai” lakások kialakítását. (9. ábra)

A nagyobb méretű tömbbelsőkből igényként merült fel egyes felhasználói csoportok részére elkülönített zöldfelületi egységek létrehozása, melyre a komponált keretes beépítés nyújtott lehetőséget. A tömbbelső épületszárnyakkal történő tagolásának példája a XIII. Kiss János altb. u. 55-59 sz. házcsoport, vagy a XV. Istvántelki telep egy része.

Kisebb tömegű, szabadon álló épületek csoportosítása nem jellemző, mert az intenzívebb beépítésű területeken nem állt rendelkezésre megfelelően nagyméretű tömbtelek, és a budai hegyoldal villás beépítési karaktere nemigen tette lehetővé a telepszerű lakásépítést.

A 30-as 40-es években tömbtelkes beépítéseknél a főváros a sávós beépítéseket részesítette előnyben. Ekkor épült például a X. Pongrác u. 19. sz. telep, melynek gondosan tájolt, 3-5 szekciós sávházai merőlegesen állnak a belső utcákra. Komplex lakókörnyezetet is terveztek, méretezett zöldfelületekkel és kiszolgáló intézményekkel, és a telepen belül zölddel kísért gyalogostengelyek is megjelentek. (10. ábra)

Érdekes, modern, bár nem befejezett beépítés a VIII. Tisza Kálmán (ma Köztársaság) téren lévő OTI házak csoportja. Az utcafronton nyolc, majd attól távolodva hét, illetve ötemeletes épületsávok merőlegesen állnak a térre, és az utcai bütöket alacsony, térre nyíló üzletsor fogja össze.

3.2.2 Építészeti karakter

A tömbszerű beépítések karakterének legfontosabb kérdése a homogenitás biztosítása és a sematizmus elkerülése.

A tapasztalat azt mutatta, hogy kisebb együtteseknél előnyös, ha az épületek egységesek (pl.: XIII. Váci út 170. sz., mely három épületből álló telep). Előnyösnek tűnt, ha a teljes lakótelep tervezése egy kézben volt, mert így biztosítható az egységes arculat. (Pl.: XII. Kiss János altb. út 55-59. sz., melynek egységes arculatát a faragott erkély elemek és a homlokzaton látható sgraffito díszítések biztosítják.²¹) Ha több tervező dolgozott egy lakótelepen, az utcafronti beépítésnél mindenképpen célszerűnek tűnt, ha azt egy tervező tartotta kézben. (pl.: Bp. XI. Budaörsi úti kislakásos telep.²²)

A 30-as 40- es évek sávós beépítésű házcsoportjai mintegy előrevetítik a '45 utáni lakótelepek világát. A X. Pongrác úti telepen a négyszintes, modern stílusú lakóépületek homlokzatain téglarchitektúra jelenik meg, sarokerkélyekkel kombinált bütü megoldásokkal. (11. ábra)

A fejezetben ismertetett budapesti tömbszerű illetve telepszerű beépítések szabadtérépítészeti tervei nem lelhetőek fel. Az előző fejezetben ismertetett, a 20. század első felében Németországban épült, hasonló lakótömbök vagy telepek kertépítészeti tervei és szabadtérépítészeti koncepciótervei alapján képet kapunk arról, hogyan „nézhetek ki” Budapesten a 20. század első felének „modern” beépítésű tömbbelsői.

²¹ Terv: Medgyaszay I.

²² utcai épületeit Megyasza I. tervezte

4. Lakótelepek zöldfelületeire vonatkozó szabályozás

4.1 A normatív szabályozás európai gyökerei

Az első zöldfelületi normatívák a XX. század első felében Nyugat Európában keletkeztek.

R.Unwin 1929-ben a London Green Belt-re készített tervében 2,83 ha/1000 fő zöldfelületet tart kívánatosnak ($28\text{m}^2/\text{fő}$). 1943-44-ben Abercrombie a kettős Green Belt tervezése során 1,62ha/1000 fő zöldfelületet javasolt ($16\text{m}^2/\text{fő}$).²³

Németországban Joseph Stübben nevéhez fűződik az első, lakosonként meghatározott zöldterületi normatíva: $4\text{ m}^2/\text{fő}$ -t javasolt 1905-ben,^{24, 25} majd ezt a normát tovább finomítva részletes beosztást készített 1924-ben, amelyben a szükséges zöldfelület nagyságát az adott terület nagyságának %-ában határozta meg, laksűrűségétől függően 9,6% és 14,4%²⁶ között. A berlini rendszerterv készítője, Martin Wagner az egy főre eső zöldfelület normatív értékét 20 m^2 -ben állapította meg. Ez az érték a 30-as évek végén Karl Elkart hannoveri műegyetemi tanácsnok javaslata alapján $30\text{ m}^2/\text{fő}$ -re módosult.²⁷ Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a helyi adottságok nagyban befolyásolhatják a normatív értékeket. Blum (szintén hannoveri) műegyetemi tanár elmélete is a körülmények rugalmasabb kezelését tette lehetővé, mely szerint a tervezésnél abból kell kiindulni, hogy a szabadterületek még egyszer akkorák legyenek, mint a lakóterületek, vagy másképp: akkora területet foglaljanak el, mint a lakó-, ipari és közlekedési területek együttléve.²⁸

A Szovjetunióban is megjelentek az első, zöldterületre vonatkozó normatívák az 1930-as években, melyek $22\text{-}32\text{ m}^2/\text{fő}$ közhasználatú zöldterület kialakítását irányozták elő. Ez a 40-es évek végére $10\text{-}20\text{ m}^2/\text{fő}$ értékre csökkent.²⁹

²³ Szilágyi K.: (2003): Zöldterülettől a zöldfelületi és szabadtér rendszerig in: Száz éve született Ormos Imre 137-147. o.

²⁴ „Stübben pedig, a neves szakember, 1905-ben mindössze 4 m^2 zöldterületet kívánt meg fejenként egy város számára.” (BECSKE 1940) in Balogh P.I.: 47. o. lábjegyzet

²⁵ W. Hegemann 1907-ben statisztikai felmérést végzett a városi zöldfelület-ellátottságról, amelyben az érintett létesítmény fekvését, elérhetőségét, minőségét nem vizsgálta. Szám adatok a vizsgálat eredményeiből: Frankfurt/Main: 104,8; Stuttgart 33,4; Lipcse 17,6; Köln 5,7; Berlin 0,9 (Tiergartennel együtt 2,3) $\text{m}^2/\text{fő}$ (WIEGAND, 1975, 15) in Balogh P.I.: 47. o. lábjegyzet

²⁶ „Grünflächenanspruch: „Bei 200 Einwohnern auf 1 ha 9,6%; 250 Einwohnern auf 1 ha 12,0%; 300 Einwohnern auf 1 ha 14,4% des Geländes.“ (HOFMAN, 1975) in Balogh P. I.: 47. o. lábjegyzet

²⁷ „...és pedig sport- és játékszerekre 4 m^2 , botanikus és iskolakertekre, valamint az olyan állandó jellegű kertterületekre, amelyek a szabadterületi hálózatba szervesen beilleszkednek 6 m^2 , erdőterületekre, népkertekre, továbbá gyakorló-, repülő-, verseny- és lőterekre 15 m^2 , temetőkre 4 m^2 , belső sétákra 1 m^2 .” idézi: PÁLFY-BUDINSZKY, 1939 in Balogh P. I.: 48. o. lábjegyzet

²⁸ Balogh P.: Szabadterek szerepváltozása a nagy európai városmegújításokban, doktori disszertáció, 2004. 49-50.old

²⁹ Levcsenko: Planirovka gorodov, in Arch Szu, Moszkva, 1947. in Ormos (1955): 340-341. o.

Magyarországon a fejlődés, ha némi késéssel is, követte az európai tendenciákat. A II. világháború előtti első zöldterületi normatíva az 1920-as években Rerrich Béla nevéhez fűződik, mely csak játszóterekre és pihenőkertekre – a mai értelmezés szerint közkertekre, esetleg kisebb közparkokra – vonatkozott.

4.2 Lakóterületi zöldterületek tervezésére vonatkozó szabályozás Magyarországon, illetve Budapesten

Az alábbiakban a vizsgált időszakban érvényes legfontosabb rendeleteket és utasításokat, az OÉSZ és BVSZ változásait tekintem át elsősorban lakótelepek zöldterületeinek, zöldfelületeinek tervezése szempontjából. (Erre vonatkozó ÉM-ÉVM utasítások, irányelvek közül csak a legfontosabbakkal foglalkozom.) Részletesen tárgyalom az OÉSZ és BVSZ azon rendelkezéseit, melyek a zöldfelületi rendszer, illetve elődjének kialakítására vonatkoznak, hiszen ezen rendszer részei a lakóterületi zöldfelületek is. A tárgyalt országos hatályú jogszabályok pontos szövege az M. 3. mellékletben, a Budapestre vonatkozó jogszabályok a M.4. mellékletben találhatóak. Bizonyos jogszabályok esetében az alkalmazásának körülményeire is kitérek.

A lakótelepi zöldterülettervezéssel kapcsolatos nem jogerős irányelvek, tervezési segédletek a fejezet végén kerülnek ismertetésre, melyek pontos szövege az M.5. mellékletben található.

A rendeleteket, utasításokat kronologikus sorrendben tárgyalom – az áttekinthetőség kedvéért többé-kevésbé évtizedenkénti csoportosításban (összevonva a 40-es 50-es éveket). Bár a disszertációban az 1945 és 1990 közötti időszakot vizsgálom, a rendeletek ismertetésekor kissé korábbra, a II. világháború előtti évekhez nyúlok vissza, illetve a jogszabályok hatályvesztésének időpontjáig, az 1990-es évek közepéig vizsgálom a lakótelepek tervezésének jogszabályi hátterét.

Az egyéb témájú rendeleteket csak akkor említjük meg, ha azok hatással voltak a lakótelepek zöldterület-tervezésére (pl.: lakótömbön belüli utak tervezése, parkolóhelyek száma). Nem térünk ki a zöldterület területfelhasználási kategóriába eső létesítmények (pl. városi közparkok, üdülőerdők, véderdők stb.) tervezésével kapcsolatos előírásokra, valamint a meglévő növényzet védelmével, pótlásával, ill. új növénytelepítéssel kapcsolatos előírásokra (kivéve a megfelelő borítottságot előíró rendeletre).

4.2.1 Telepszerű lakásépítéssel kapcsolatos rendeletek, előírások 1940-től 1959-ig

Az 1940-es „Építésügyi Szabályzat Budapest Székesfőváros területére”³⁰ a korszerű beépítési módok elterjedésének irányába tett fontos lépés. Bár nehézségek árán, de sikerült a körülépített udvaros beépítés helyett a keretes beépítést alkalmazni – ugyanakkor szabadon álló beépítési mód alkalmazására egyes villanegyedek és családházias negyedek kivételével sehol sem került sor. A zöldterülethálózat tudatos fejlesztése először ebben a városfejlesztési tervben vált programmá, „bár kénytelen volt tekintetbe venni a telektulajdon állapotát és a kisajátítás nehézségeit”.³¹

Az FKM (Fővárosi Közmunkák Tanácsa) 1946. évi előterjesztésében és az 1947. évi városfejlesztési programban Nagy-Budapest területét³² rendeltetés szerint már négy kategóriába sorolta (lakóterületek, iparterületek, zöldterületek, különleges rendeltetésű területek).³³

Az 1947-es első OÉSZ³⁴, mely - Budapest és környéke kivételével³⁵ - hatályos építési szabályzat, rögzítette a beépítésekkel és lakástervezéssel kapcsolatos alapelveket. A rendelet célja volt az egészségesebb életkörülményeket biztosító beépítések terjesztése a városokban és falvakban. Sávós beépítés esetén az épület legnagyobb mélységét 12 m-ben rögzítette. Két épületsáv közötti távolság az épületmagasság kétszerese lehetett, de legalább 20 m, szabadonálló és vegyes beépítésű körzetekben 30 m. A városokban az épületek általában háromemeletesnél magasabbak nem lehettek (ide sorolt még néhány, az 1937 évi VI. törvény által kiemelt községet is). Magasabb épületet csak az építési körzetre megállapított legkisebb telekméret négyszeresét meghaladó méretű területre lehetett építeni.

Az 1951. évi városrendezési Normaszabályzat³⁶ a különböző zöldterületi egységek elhelyezésével és méretezésével kapcsolatban előírja a lakóépület közvetlen közelében elhelyezendő közkert, a lakónegyedben elhelyezendő közpark illetve a városi szintű közpark normatív alapon történő optimális méretezését illetve az egyes zöldterületi egységek maximális távolságát a lakóépületektől. Kitér az egységeken belül elhelyezendő különböző funkciók méretezésére is.

³⁰ Fővárosi. Közmunkák Tanácsa 588/1939 sz. határozat, mely az 1937/VI. törvénycikk a „Városrendezésről és építésügyről” szerint készült,

³¹ Az ÉTI által 1948-ban készített Nagy-Budapest ÁRT-ban a Zöldterületek c. fejezet szerint

³² 1950-ben alakult ki a 22 kerületből álló Nagy- Budapest néhány környékbeli település fővároshoz csatolásával.

³³ Az ÉTI által 1948-ban készített Nagy-Budapest ÁRT-ban a Bevezetés c. fejezet szerint

³⁴ 16.500/1947. (V. 18.) ÉKM rendelet

³⁵ Budapesten és környékén az FKM 588/1939 számú határozatával megállapított Építésügyi Szabályzat volt hatályos

³⁶ Ormos I, 1967, 367-68.old

Ennek alapján a lakóépület közvetlen közelében 10 m²/fő közkert, a lakónegyedben 11 m²/fő közpark, és a városi szinten 30,5 m²/fő víz- és erdőfelület biztosítandó. Az összesen biztosítandó zöldterület a városon belül így 52 m²/fő, mely összhangban van a korabeli szovjet szakirodalom ajánlásaival, de a gyakorlatban nem tűnik alkalmazhatónak.

A 36/1955. évi törvényerejű rendelet (XII. 30.) nem tartalmaz a tömbszerűen beépített lakóterületek zöldterületeire vonatkozó szabályozást.

Az első BVSZ 1959-ben jelent meg³⁷, mely tartalmazza az építésügyi hatóság által elrendelhető, előzetesen jóváhagyandó kertészeti terv alapján történő kertesítést, illetve a telektömbök, telekcsoportok egységes kertészeti kialakítását, ahol a hatóság előírhatja játszóterek, kisebb sportpályák létesítését. Az építési tömbön csak részletes rendezési terv alapján szabad építkezni.

4.2.2 Telepszerű lakásépítéssel kapcsolatos rendeletek, előírások, tervezési irányelvek 1960-tól 1969-ig

Az ÉM (Építésügyi Minisztérium) „Lakóépületek beépítésének irányelvei, 1960”³⁸ kötelező érvényű rendelet volt. Eszerint közös telkes (tömbtelkes) területen egy lakókörzet (szomszédsági egység) részére a következő méretű zöldterületek biztosítandók (ez a későbbi „lakóterületi közkert” kategóriának fogható fel³⁹):

- körzeti park	3 m ² /fő
- gyermekjátszótér	1-2 m ² /fő
- sétány, szkver, fasor	1-2 m ² /fő
Összesen	5-7 m ² /fő

Ez az érték nem tartalmazza a teljes település közös zöldterületét képező kultúrpark telekszükségletét, valamint a tömbbelső zöldterületeit. A magántelkes területhasználat esetén - a saját használatú kertek zöld jellegének figyelembevételével - a szomszédsági egység közös zöldterületének egy főre eső szükséges értéke kisebb lehet a rendeletben előírtnál.

³⁷ Budapest Főváros Tanácsának 2/1959 sz. rendelete

³⁸ Építésügyi Miniszter 7/1960/(X. 14.) É.M. számú rendelete ÉDOK, Bp. 1960

³⁹ megjegyzés B.E.

A következő OÉSZ 1961-ban jelent meg⁴⁰, mely a kerttervező szakma szempontjából nagy jelentőségű, mert elsősorban a városi szabadterek tervezésével foglalkozik, illetve a fakivágásokat is szabályozza. A vizsgált témánk szempontjából fontos, hogy a hatóság elrendelheti a lakóterületek kertészeti tervének készítését, illetve a zöldfelületek rendezését. A rendelet kiemelten foglalkozik a tömbtelken épült lakótelepek kertesítésével, és kimondja, hogy a kertesítést a lakótelep építésével egyidejűleg kell elvégezni, mert (többek között) ez a használatba vétel feltétele. A jogszabály szerint a kertesítési kötelezettséget elmulasztó tulajdonosok szankcionálhatók.

Az 1966-os BVSZ⁴¹ lényegében az 1959-es rendelet módosítása és egységes szerkezetbe foglalása. Lényegi változásokat nem tartalmaz.

Az 1967-es OÉSZ⁴² csupán az OÉSZ-től való eseti eltérés lehetőségét vezette be, egyéb, a zöldfelületek szempontjából fontos változásokat nem tartalmazott.

4.2.3 Telepszerű lakásépítéssel kapcsolatos rendeletek, előírások 1970-től 1979-ig

A lakótelepek méretének növekedésével és beépítésük intenzívebbé válásával egyre nagyobb szükség volt a kötelezően biztosítandó zöldterületek normatív szabályozására, mert a korábbi előírások nem tudták biztosítani az egészséges életvitelhez szükséges környezeti feltételeket. A 60-as évek végén, 70-es évek elején a lakótelepeken a fajlagos zöldfelületek mérete drasztikusan csökkent, amint ezt egy a FŐKERT által a 70-es évek végén készült felmérés is kimutatta, melyben egy-egy a 60-as és 70-es évek elején épült lakótelep fajlagos zöldfelületeit hasonlították össze. Bebizonyosodott, hogy a 60-as években épült lakótelepen $15,7 \text{ m}^2$, míg a 70-es évek elején épült lakótelepen $3,1 \text{ m}^2$ a fajlagos zöldfelület értéke⁴³ (A vizsgált lakótelepeket a vizsgálati eredmények publikálásakor nem nevesítették).

A 70-es évek elején jelent meg az első normatív szabályozás a lakótelepek kertjeinek méretezésére vonatkozóan. Az 1970-es OÉSZ⁴⁴ I. „Város- és községrendezési rendezési

⁴⁰ 5/1961 (III. 19.) ÉM. sz. rendelet

⁴¹ Budapest Főváros Tanácsának 2/1966 számú rendelete.

⁴² 6/1967 (VII. 12.) ÉVM sz. rendelet

⁴³ Kiác – Szendrői: 15.o.

⁴⁴ 2/1970(I. 17.) ÉVM sz. rendelet

előírások” című kötetében említésre kerül, hogy a lakóterületekhez közparkokat lehet elhelyezni (4. § (1.c)), illetve, hogy tömbtelken kertek is elhelyezhetők (27.§ (2)). E rendelet szabályozza a tömbtelken elhelyezett lakóépületek benapozását, mely az épületek között kialakuló szabadtér méretét is befolyásolta (28.§). Vizsgálatunk szempontjából legfontosabb a kötelezően kialakítandó lakótelepi közkertek méretezésére vonatkozó paragrafus, mely szerint e célra lakosonként min. 5 m² területet kell biztosítani. A rendelet további újdonsága, hogy az I. fejezet 1.§ (1) bek. értelmében a város igazgatási tervét területfelhasználási kategóriákba kell sorolni. Ezek: lakóterület, üdülőterület, intézményterület, iparterület, közlekedési terület, zöldterület, mezőgazdasági terület, erdőterület, egyéb területek. Ezek létesítmények elhelyezésére szolgálnak, és a területüket a rendezési tervben jelölni kell. A 138. §-ban jelenik meg először rendeletben a „település zöldfelületi rendszere” kifejezés.

A rendeletben előírt 5 m²/fő közkert csak a kisgyermek és az idősek zöldfelületi igényeinek kielégítésre nyújtott elég területet. Bár a rendelet megemlítette az 5 m²/fő közkert létesítésén túl a közparkok létesítésének lehetőségét, de ezek nem épültek meg, helyüket nem tartalékolták, mert létesítésük csak lehetőségként és nem kötelező előírásként került be a szabályzatba.

Az 1970-es OÉSZ és az ugyancsak 1970-ben elkészült ÁRT (Budapest és környéke általános rendezési terve) alapján szükségessé vált Budapesten új övezeti besorolás és építésügyi szabályozás megalkotása, melynek jóváhagyása 1976-ig húzódott (2/1975 BVSZ). Gyakori lett az illegális övezeti besorolás, illetve az engedélyezési eljárásokban exlex állapot jött létre.⁴⁵

Az 1974-es OÉSZ⁴⁶-ben kitétel található a közparkok lakóterületen megengedett elhelyezhetőségére vonatkozóan, valamint megerősíti az 1970-es OÉSZ-ben már szereplő közkerten vonatkozó 5 m²/lakos normatívát.

1975-ben új „BVSZ”⁴⁷ jelent meg. Ennek az A szabályzat „II. Létesítmények elhelyezése” c. részében általános kertesítéssel kapcsolatos rendelkezések találhatók. Érdekesség, hogy a rendelet 17. §-a megengedi a zöldterületi funkciók tetőkerten történő elhelyezését, de ezek területe csak 50%-ban számít bele a zöldterületbe. (A 70-es évek elején jellemző az u.n. lineáris rostos beépítési mód, amikor két párhuzamos épületsáv közötti feszül a parkolótér. Emiatt vetődött fel a

⁴⁵ Preisich G.: 39.o.

⁴⁶ 5/1974 (V. 24.) ÉVM. sz. rendelet

⁴⁷ 2/1975 Fővárosi Szabályzat

tömbparkolók lefedésének, és ott zöldterület kialakításának gondolata, amire ez a jogszabály reflektál.⁴⁸⁾

A III. fejezetben található a telkes lakóterületek övezetenkénti előírásai. A 38. § szerint - az OÉSZ-szel összhangban - lakosonként 5 m² növényzettel fedett kertet kell biztosítani lakóépület építése esetén.

A IV. fejezet a tömbtelkes lakóövezetek (a lakótelep-területek) övezetenkénti előírásait tartalmazza. A 11-es, a belső városrészekben fekvő, tömör, városias beépítés céljára kijelölt lakótelep-területek beépítésére vonatkozóan többek közt rendelkezik arról, hogy a tömbtelken kialakítandó közkerteket a lakóházak építésével egyidőben kell kialakítani. Ebben a szabályozásban is megjelennek lehetőségként a max. 4,5 m magasságban tetőkerten kialakítható zöldterületek. Távlati közösségi célú beruházásokra tartalékterületet kell kijelölni, mely átmenetileg zöldterületként vagy parkolóként hasznosítható, azonban ezt a területet nem lehet a tömbtelek közkertjébe beszámítani. Újszerű eleme a szabályozásnak, hogy az OÉSZ-ben foglalt normatív szabályozáson túl itt egy területi arányú zöldfelület szabályozás jelenik meg (a tömbtelek min. 30 %-a zöldfelület), mintegy előrevetítve a mai övezeti rendszereknek megfelelő zöldfelületi arány szabályozást. Azonban a mai felfogástól eltérően a zöldfelületbe beszámíthatók bizonyos szilárd burkolatú felületek is (Pl.: játszóterek, gyalogutak, lépcsők). A rendeletben megjelenik a tömbparkolók kötelező fásítása is.

A 12-es övezet tömör városias beépítés céljára a külső városrészben kijelölt lakótelep-terület, melynek minimális zöldfelületét a tömbtelek min. 40%-ában, indokolt esetben 30%-ában határozza meg a rendelet.

A 13-as övezet laza városias beépítés céljára kijelölt - általában hegyvidéki - lakótelep-terület, melynek minimális zöldfelületi arányát 55 %-ban határozta meg a rendelet, és a domborzati adottságokra való tekintettel kitér a terepszint alatt elhelyezett létesítmények feletti zöldfelület kialakításra is.

A 11/1977 (Ép. Ért 31.) ÉVM-OTSH együttes utasításban⁴⁹ jelent meg a sport, játék és pihenőterületek méretezésével kapcsolatos normatív szabályozás.⁵⁰ Ezzel és az OÉSZ előírásaival való egységes értelmezést tartalmazza a 29/1978. ÉVM számú közlemény⁵¹.

Eszerint a lakóterületen belül közkertben 7-10 m²/lakos és a lakóterületi szintű közparkban további 7 -10 m²/lakos méretű terület szolgálta a sport, játék és pihenés funkciót. Az utasítás

⁴⁸ tetőkerten elhelyezhető zöldterületeket lásd később

⁴⁹ Az utasítás” a jogi irányítás „egyéb” eszközei közé tartozott, nme minősült jogszabálynak. Csak a tervezőket és beruházókat kötötte, de a helyi tanácsokat (az önkormányzatok elődeit) nem.

⁵⁰ „A sportolási célra szolgáló területek biztosításáról” címmel

⁵¹ megjelent 1978. szept. 25-én visszamenő hatállyal

foglalkozik a lakóterületen kívül, a városi (városrészi) közparkban kialakítandó sportpályák, fedett sportlétesítmények, pihenőkertek méretezésével is, melynek normatív értéke további 7-10 m²/lakos.

Ennek értelmében az újonnan épült lakótelepeken minden lakos számára a településen belül háromszor 7-10 m²-t, ebből a lakótelep területén belül kétszer 7-10 m² fajlagos zöldterületet kellett biztosítani sport, játék és pihenés céljára. Ebből 7-10 m² az épület közvetlen közelében kialakított lakókert, a második 7-10 m² a lakóterületi szintű közpark (a harmadik 7-10 m² a városi szintű közparkban volt biztosítandó). A rendelet szabályozta azt is, hogy a kialakítandó zöldterületen belül mekkora a 14 év alatti korosztály különböző korcsoportjainak játszótérigénye, illetve az egész lakosság sportterület igénye. Kritikaként fogalmazódott meg, hogy a rendelet nem tért ki a 14 év feletti korosztály sportoláson kívüli szabadidős tevékenységének területigényére.

Így a városon (városrészen) belül összesen legalább 21-30 m²/lakos szabad-területet (játék, sport, pihenés) kell biztosítani (ez ellentmondásban áll azzal, hogy a fedett sportlétesítmények normatív méretezése is itt szerepel). Az utasítás külön megjegyzi, hogy törekedni kell arra, hogy a lakóterület ellátásához tartozó sportolási célú területek az utasításnak megfelelő mértékben teljes egészében a lakóterületen belül legyenek biztosítva.

Az utasítás II. fejezete a sport, játék és pihenés célját szolgáló területek kijelölésével és területbiztosításával foglalkozik.

A rekonstrukciós területen a rendezési terv készítésekor vizsgálni kell a már meglévő sportpályákat és sportlétesítményeket, és a meglévő és megmaradó létesítményeket a méretezésnél be lehet számolni. Az utasítás a kihirdetés napján, 1977. október 24-én lépett hatályba.

Ezt, a hibáival együtt is progresszív szabályozást a kertépítész szakma az OTSH⁵² segítségével tudta elérni. Hatását inkább csak a 80-as években épült lakótelepeken érezte, mert az építész szakma nemigen vett tudomást erről, és csak közel egy év elteltével, a megjelenő ÉVM közlemény hatására kényszerült ennek betartására⁵³.

A lakótömbön belüli „közkert” fogalmának pontos értelmezése a normatív szabályozások révén rendkívül fontossá vált. Korabeli tervezők visszaemlékezéseiből egyértelműen kitűnik, hogy közkertként vették számításba a lakótömbön belüli összes sétautat, a játszó- és pihenőterületek burkolatát, az összes zöldfelületet, beleértve a hulladék zöldfelületeket is, de nem számították bele

⁵² Országos Testnevelési és Sport Hivatal

⁵³ Baraczka Katalin szóbeli közlése

a lakótömbön belüli gyermekintézmények kertjeit. Sajnos gyakran csak számokkal való manipulációkkal lehetett „papíron” biztosítani a kívánt méretű lakótelepi közteret.⁵⁴

4.2.4 Telepszerű lakásépítéssel kapcsolatos rendeletek, előírások 1980-tól az 1990-es évekig

A 11/1977 (Ép. Ért 31.) ÉVM-OTSH együttes utasításban meghatározott, kötelezően biztosítandó normatív zöldterületi érték az 1980-as OÉSZ-be⁵⁵ is belekerült, de csak a tömbtelken belüli közterek vonatkozásában. Lakótelepi közpark kialakítására csak áttételesen utalt az OÉSZ, melynek létesítését nem, csupán helyének kijelölését írta elő.

Az 1980-as OÉSZ 1981-ben módosult⁵⁶, de a lakótelepi zöldterületeket érintő változás ekkor nem történt.

1981-ben új BVSZ⁵⁷ jelent meg, melyben nem szerepelt többek között az 1975-ös BVSZ-ben megjelent, építési övezetenként szabályozott, minimális zöldfelületi arány megállapítása. Az indoklás szerint ezt részben a hatályos OÉSZ, részben az ÉVM tervezési segédletek és utasítások megfelelően szabályozták. Kimaradt a tetőkerten létesítendő zöldterületekre, valamint a tömbtelken belüli járművek számára készülő utakra vonatkozó szabályozás. A „Lakás és üdülés céljára szolgáló létesítmények elhelyezése” fejezetben egy utalás található arra, hogy a köztereket és közparkokat rendezési terv alapján kell kialakítani.

Csoportházas beépítés esetén a lakóegységenkénti minimális kertméret a korábbi 25 m²-ről 50 m²-re nőtt.

A 11-es, 12-es építési övezetnél – városias beépítés céljait szolgáló, telepszerűen beépülő tömbtelkes lakóterületek – a beépítettségét ill. a lakások számát rendezési tervben kellett meghatározni, de a 12-es övezetben legfeljebb 60 lakás volt elhelyezhető hektáronként. A 13-as, hegyvidéki területek tömbtelkes beépítésű lakóterületein szigorúbbá vált a beépítés.

Az 1986-os OÉSZ legfontosabb, lakóterületi zöldfelülettervezést érintő előírásai közül egyrészt az egységes zöldfelületi rendszer kialakítására vonatkozó kitétel jelentős, mely szerint a zöldfelületi rendszer elemei közé tartoznak az építési telkek ill. az építési területek növényzettel fedett részei is. A tömbön belüli közterek méretezéséhez új szabályozási elv tűnik fel a 18.

⁵⁴ Baraczka K. szóbeli közlése

⁵⁵ 12/ 1980 (III. 14.) ÉVM sz. rendelete

⁵⁶ 18/1981. VI. 19. ÉVM sz. rendelete

⁵⁷ Budapest Főváros Tanácsának 1/1981. sz. rendelete

paragrafusban, mely a normatív szabályozás alapjául nem a lakosszámot, hanem a szobaszámot tekinti. Ennek oka feltehetően az, hogy a szobaszám sokkal ellenőrizhetőbb és állandóbb érték, mint a lakosszám.⁵⁸

A 67. § utolsó bekezdése szerint az építési telek be nem épített részeit általában növényzettel fedetten kell kialakítani és fenntartani. A 78. § az építési telken kialakítandó, különböző funkciójú építmények rendeltetésszerű használatához szükséges minimális parkolóhely mennyiségéről rendelkezik. Ez alapján a lakóterületeken lakásonként legalább egy parkolóhely biztosítandó.

Az 1986-os BVSZ⁵⁹ az OÉSZ-t egészíti ki. Elsősorban a budai hegyvidéken történő lakásépítéseket szabályozza, de kitér a 11, 12 és 13-as építési övezetekre is. A 13-as laza városias beépítés céljaira kijelölt - telepszerűen beépülő - lakóterületek általában a budai hegyvidékre kerültek, így érthető, hogy ebben az övezetben a beépítést tovább szigorítja.

Ebben az BVSZ-ben jelenik meg először, hogy a különböző övezetek építési telkeinek beépítésével egyidejűleg gondoskodni kell arról, hogy a meglévő faállomány figyelembe vételével a teljes telek terület minden 100-200 m²-én (övezettől függően) legalább egy, környezettűrő, nagy lombkoronát növelő fa legyen. Ez a szabályozás azonban a telepszerű lakóövezetekre (11-es, 12-es és 13-as övezetek) nem vonatkozott.

A BVSZ a 92/1995 (XII.21.) sz. önkormányzati rendelettel módosult, és egységes szövegezésűvé vált. A 46/1998 (X.15.) rendelettel a BVSZ helyére a BVKSZ (Budapesti Városrendezési és Építési Keretszabályozás) lépett.

Az OÉSZ helyébe 1998. január 1-jén az OTÉK⁶⁰ lépett, melynek 110. §. (4) bek. f) pontja alapján a 11/1977. (ép. Ért.31) ÉVM-OTSH együttes utasítás hatályát veszítette. Ezzel a telepszerű lakásépítés zöldterületi normatív szabályozása megszűnt. A szabályozás alkalmazása a gyakorlatban már jóval korábban, 1993-ban eltűnt, amikor megszűnt az állami finanszírozású központi lakásépítés.

⁵⁸ A 60-as években az akkori NDK-ban is szobaszám alapján állapították meg a zöldfelületi normatívát

⁵⁹ 2/1986. (II. 27.) ÉVM rendelet

⁶⁰ 253/1997. (XII.20.) Korm. Rendelet

TÖRVÉNY (ÉTV)	MINISZTERI ÉS KORMÁNY RENDELETEK (OÉSZ, OTÉK)	HELYI SZABÁLYOZÁS (BVSZ)
1937. évi VI. tv.		1940. "Építésügyi Szabályzat Bp. Székesfőváros Területére"
	16.500/1947. (V. 18.) ÉKM sz. rendelet OÉSZ	1946 -ban kiegészítik és módosítják az 1940-es szabályozást
	1951. évi Városrendezési Normaszabályzat	
1955. évi 36. sz. törvény erejű rendelet a "Város- és községrendezés szabályozásáról"		BVSZ 2/1959.
	5/1961. (III. 19) ÉM sz. rendelet OÉSZ	módosítva 2/1966.
1964. évi III. tv.	6/1967. (VII. 12) ÉVM sz. rendelet OÉSZ	
	2/1970. (I. 17) ÉVM sz. rendelet	
	5/1974. (V. 24) ÉVM sz. rendelet	BVSZ 2/1975.
	12/1980. (III. 14) ÉVM sz. rendelet	BVSZ 1/1981.
	módosítva 18/1981	
	2/1986. (II. 27) ÉVM. sz. rendelet	BVSZ 5/1986.
		módosítva 92/1995.
1997. évi LXXVIII. Tv.	253/1997. (X. 20.) Korm. Rend.	FSZKT 46/1998. (X. 15.)
		BVSZK 47/1998.

1. táblázat: Jogszabályok áttekintő táblázata

4.2.5 Tervezési irányelvek, segédlet

Bár az 1951-es Városrendezési Normaszabályzat egyértelműen meghatározta a lakótömbön belüli park, játszótér és fasor normatíváit, a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából a BME (akkori nevén Építőipari Egyetem) Városépítési Tanszékén további vizsgálatok folytak a

zöldterületi igény pontosítása érdekében⁶¹. A fajlagos zöldterületi igény nagyságát a település méretével, illetve a környező táj jellege alapján finomították, pontosították. Eszerint a „kollektív lakóházak kertje kisvárosokban 10-12, középvárosokban 8-10 m²/fő”. Ez a javaslat vált jogerőssé.

1968-ban jelent meg a „Lakóterületi zöldfelületek tervezési irányelvei (MOTI 63-67)” című kiadvány⁶². Legfontosabb része az anyagnak a különböző lakótelepi zöldfelületi funkcionális egységek alaprajzi méretezésre vonatkozó normatívák kidolgozása volt. Eszerint:

- 1-5 éves korúak (az összlakosság 7,6%-a)	6 m ² /fő játszótér
- 6-9 éves korúak (az összlakosság 6 - 8%-a)	8 m ² /fő játszótér
- idősek (az összlakosság 9-14 %-a)	1,5 m ² /fő pihenőhely
- biztosítandó.

Fontos tervezési irányelveket tartalmazott a Területrendezési Tervezési segédlet, Településrendezési mutatószámok és normatívák, 1984. című kiadvány, melyet az ÉVM Építészeti és Településfejlesztési Főosztály jelentetett meg 1984. júniusában.

Közkertek esetében javaslatot tesz a minimális méretre, és arra is, hogy a kötelezően biztosítandó 7-10 m² /fő területen milyen arányban jelenjenek meg a különböző zöldterületi funkciók. A zöldfelületekre vonatkozó 9. fejezet részletes javaslatot tesz a városi szintű közparkokban alkalmazandó tervezési normatívákról. A lakóterületi szintű közpark minimális méreteit is meghatározza, illetve a lakóterületen belüli elérhetőségét is szabályozza. Normatív méretezésével kapcsolatban visszalépés figyelhető meg a 11/1977 ÉVM OTSH közös utasításhoz képest, mert itt tömbtelkes beépítés esetén is csak 4 m² /fő normatív érték jelenik meg. A bevezetőben megemlíti a normatívák rugalmas kezelésének lehetőségét, azaz, hogy korlátozó tényezők esetén a zöldfelületi funkciók átcsoportosíthatók, és egy másik létesítmény növelésével biztosíthatók, „pl. szomszédos egységek közparkjai összevonhatók, így hatékonyságuk is növekszik területkihasználás és kondicionálás szempontjából.”

Összefoglalva megállapítható, hogy a lakóterületek szabadtereinek normatív szabályozásában az 50-es évek túlzó zöldterületi arányokat követelő előírásai után, a 60-as évekbeli viszonylag szerény normatív zöldfelületi értékek folyamatosan növekedtek a 70-es években. A jogalkotás követte a telepszerű lakásépítésben bekövetkező változásokat, a lakótelepek növekedését és

⁶¹ Granasztói Pál: Zöldterületek tervezése magyar településtervezési vonatkozásban, in: Településtudományi közlemények, 1954. VI.

⁶² készítette: Dalányi László, (LAKÓTERV)

sűrűsödését a 60-as évek végén, illetve a 80-as évek elején, valamint a budai hegyvidéken megjelenő telepszerű beépítés terjedését. A háromszor 7-10 m² zöldfelület, melyet a szakma a normatív zöldfelület szabályozás csúcsának tart, nem volt reális és betartható. A 80-as években lényeges változás zöldterületi normatívák szempontjából már nem történt. A normatív alapú szabályozás az állami beruházásban épülő lakótelepek megszűnésével a 90-es évek elején eltűnt, és helyét a telkekre vonatkozó, 98-tól megjelenő területi alapú zöldfelület szabályozás vette át. Eltűnt azonban a városi és városrész szintű parkokra vonatkozó normatíva.

5. A lakótelepi szabadtérépítészet 1945 és 1990 között

5.1 Hipotetikus korszakhatárok kijelölése

A disszertáció ezen fejezetében a vizsgált időszak szabadtérépítészetének bemutatása hipotetikus korszakhatárok mentén történik, melyek elsősorban az ötéves tervidőszakokhoz, illetve a lakótelepek beépítésével kapcsolatos változások időhatáraihoz igazodnak. Az 1945 és 1990 közötti időszak szabadtérépítészetének jellemzői, illetve ezek változásainak elemzése után a 7. fejezetben kerül sor szabadtérépítészeti szempontból a korszakok lehatárolására.

Az ötéves tervek

A disszertáció tárgyát képező, 1945 és 1990 közötti időszak egy rövid átmeneti időszaktól eltekintve a szocializmus időszaka a Magyarországon. Ez a diktatórikus hatalom a vizsgált 45 év folyamán az élet minden területén, de kiemelkedő módon a lakásépítésben éreztette hatását, mely politikai szempontból mindig is egy rendkívül fontos kérdésnek minősült. A vizsgált időszakban épült lakások jelentős része állami beruházásként épült. A korszakra jellemző a tervgazdaság, mely kezdetben három, később ötéves tervekben határozta meg a népgazdasági fejlesztések fő irányát és volumenét. Az állami lakásépítésre vonatkoztatva ez nem csupán a fejlesztésre kijelölt területek elfogadását és az újonnan építendő lakások számának meghatározását jelentette, hanem döntéseket új építéstechnológiák bevezetéséről. A lakásépítéssel kapcsolatos döntések során gazdasági szempontokon túl egyéb, például szociálpolitikai célokat is tekintetbe vettek.

A magyar népgazdaság tervidőszakai:⁶³

- hároméves tervidőszak: 1947-1949
- első ötéves tervidőszak: 1950-1955
- második ötéves tervidőszak: 1961-1965
- harmadik ötéves tervidőszak: 1966-1970
- negyedik ötéves terv: 1971-1975
- ötödik ötéves terv: 1976-1980
- hatodik ötéves terv: 1981-1985
- hetedik ötéves terv: 1986-1990

Az ötéves terveken túl a lakásépítések nagyobb léptékű ütemezését az u.n. 15 éves lakásépítési és gazdálkodási tervek is meghatározták, melyek közül az első 1961-1975-ig, a második 1976-tól 1990-ig tartott.

⁶³ www.1000ev.hu

A városrendezési szakirodalomban megjelenő korszakhatárok

Mint ahogy az egyes tervidőszakok, ezek határai általában döntően meghatározták a lakásépítés mennyiségi és minőségi változásait, a kor lakótelep építészetével foglalkozó városépítészeti szakirodalom az egyes korszakok határait tervidőszakok határaihoz igazította. Preisich Gábor: „Budapesti városépítésének története 1945-1990” című alapműve a budapesti lakásépítés történetét évtizedenkénti tagolással tárgyalja. Ezek alapján a disszertációban az 1945-1990 közötti lakótelepi szabadtérépítészeti is az alábbi tagolás szerint ismertetem:

- Lakótelepi szabadtérépítészet a háború utáni első években
- Lakótelepi szabadtérépítészet az ötvenes években
- Lakótelepi szabadtérépítészet a hatvanas években
- Lakótelepi szabadtérépítészet a hetvenes években
- Lakótelepi szabadtérépítészet a nyolcvanas években

5.1.1 A korszakok bemutatásának módszere

Az egyes korszakok bemutatásánál az általános lakótelepépítésre vonatkozó ismertetés után az épített környezet bemutatása következik. A beépítési mód, illetve építészeti karakter majd a közintézmények és szolgáltató egységek bemutatása következik építészeti szempontból. Ezután áttérek a lakótelepek szabadtereinek ismertetését. A gyalogos és gépjármű fogalom, illetve parkolás kérdéskörének tisztázása után következik a szabadterek kialakításának részletes ismertetésére, ami a jellemző szabadtéri funkciók bemutatásából, a tértagolás és kompozíciós elvek, a növényalkalmazási mód ismertetéséből áll. Majd a korszakra jellemző anyag- és növényhasználat, illetve az adott korszakra jellemző kisarchitektúrák bemutatása következik. Bár a szabadterek ismertetése során sok helyen konkrét példák támasztják alá a megállapításokat, a fejezet végén - tervismertetés szerűen - néhány, a korszakra jellemző lakótelep környezetrendezési terve kerül bemutatásra kiegészítve az M.7. sz. mellékletben megtalálható környezetrendezési tervvel. Ez a tervismertetés mintegy alátámasztja a korábban leírt szabadtérépítészeti jellegzetességeket. (A háború utáni első évek ismertetése más felépítésű, mert ebből az időszakból lényegesen kevesebb információ áll rendelkezésre.)

5.2 Lakótelepi szabadterépítéset a háború utáni első években

„...a városi embereknek fényre és zöldterületre van szükségük.”

Ebenezer Howard

A II. világháború utáni romeltakarítást követően, az első három évben, 1946-48 között rendkívül modern szemléletű, haladó szellemű építészeti fejlődés indult meg Magyarországon. A háború előtti teleszerű lakásépítés hagyományai fejlődtek tovább modern beépítési módokkal, olyan épülettípusokkal, amelyek akár tipizálásra is alkalmassá válhattak volna. A rendkívül szellős elrendezésű lakótelepeken bőven rendelkezésre állt szabad terület a zöldterületi funkciók elhelyezésére.

5.2.1 A Nagy- Budapest ÁRT

Az időszak nagy eredménye a Nagy-Budapest ÁRT⁶⁴ elkészítése, melyet ugyan nem fogadtak el, de a háború utáni évek teleszerű lakásépítés helyszíneit ez határozta meg. Az ÁRT elsődleges feladata a tervezett ipari és teleszerű lakásépítési beruházások helyének kijelölése volt,⁶⁵ de foglalkozott a korszerű beépítési módok elterjesztésével és a zöldfelületek városban betöltött szerepével is.

A lakóterületeket a beépítés intenzitása szerint öt fokozatba javasolta osztani. A fokozatokat a fajlagos beépítés mértéke szerint határozta meg. Ez az arány mutatta, hogy valamely területen mennyi a teljes beépíthető lakófelületnek (ma: bruttó építési szintterület – B.E.) az egész területre vonatkoztatott aránya. Egy főre átlagosan 25 m² lakófelületet figyelembe véve kalkulálható a nettó laksűrűség. A bruttó laksűrűség kiszámolásánál tekintetbe vették a közintézmények, parkok, belső játszóterek területét is.⁶⁶

Az ÁRT zöldterületekkel kapcsolatos irányelveket is megfogalmazott, mely szerint a „zöldterületi probléma nem csak az erdők és parkok kérdése, hanem magának a lakóterületi beépítésnek zöldbe ágyazott fellazítása. A korszerű városterv folyamatosan az egész város, vagy legalább a város legnagyobb részének zöld fellazítását, a beépítésnek szabadonállóvá való alakítását veszi tervbe.” A zöldterületi terv kialakításánál az 1940-es városfejlesztési tervvel összhangban fő szempont volt az egész várost átszövő, egységes hálózat kialakítása. A terv három csoportba sorolta a zöldfelületeket különféle szerepük alapján:

⁶⁴ készítette: ÉTI (Építésügyi Tudományos Intézet)

⁶⁵ Prakfalvi E. (1999) : Szocreál, Budapest építészete 1945 és 1959 között, 31.old

⁶⁶ ÉTI Nagy-Budapest ÁRT.) 1948. (tervezet) Lakóterületek c. fejezet

I. osztályú zöldterületek⁶⁷ : erdők, parkok, parkosított terek, temetők, sportterületek, valamint olyan, kötelezően kertesített lakóterületek, ahol a beépítés max. 10 %-os.

II. osztályú zöldterületek: Kötelezően kertesített lakóterületek, amelyeken a telekterület legfeljebb 20%-a építhető be. A zöldterületeknek ez a fokozata nem zárja ki nagyobb intenzitású lakóterületek létesítését sem, ezen esetben azonban pontházszerű, szabadonálló 8-10 emeletes épületekkel történik a beépítés.

III. osztályú zöldterületekbe a beépítésre nem szánt mezőgazdasági területek tartoznak, ezek a későbbiekben lakóterületbe vonhatóak lehetnek.

Az I. osztályú zöldfelületek az üdülés és a levegőminőség-javítás céljait szolgálják, a II. és III. kategória ilyen jellegű szerepe csak részleges. Az ÁRT megemlíti, hogy a nagy összefüggő parkterületeken kívül feltétlenül szükséges, különösen a belső városrészekben, minimum 2 m²/lakos méretű zöldterületet (játszótér, közpark) létesíteni.^{68, 69}

5.2.2 Telepszerű beépítések

A korszak jellemzője, hogy a beépítési tervek készítése során a tervezők igyekeztek szakítani a hagyományos utcás-tömbös beépítéssel, így uralkodóvá vált a szabadonálló, többemeletes beépítés párhuzamosan elhelyezett háromemeletes sávházakkal, pontházakkal. Minden korszerűsége ellenére le kell szögezni, hogy ezen beépítések komponálása nem volt igazán racionális, helytakarékos. Annak érdekében, hogy minden lakásnak elegendő napsütést, jó levegőt, szellőzést, közeli zöldfelületet biztosítsanak, a telepítés irreálisan laza, gyakran helypazarló. Ennek oka, hogy a szocializmus kezdeti időszakában a teleknek gyakorlatilag „nem volt ára”.⁷⁰

Egyik első, még a 1940-es évek elején elindított beruházás, a Budapest, XIII. Magdolnavárosi lakótelep⁷¹ folytatása. A tervpályázat a beépítési tervtől kezdve mindenre kitért, pl.: a lakások bútorozására illetve a szerkezeti megoldásokra. A díjazott pályaművek mindegyike a háború előtt szokásos keretes beépítés helyett szabadon álló sáv- illetve pontházakat helyezett el parkosított környezetben. A beérkezett pályaművek alapján 1947-ben készült el a Magdolnavárosi lakótelep beépítési terve⁷², de ez a terv nem valósult meg⁷³ (12.ábra). Az építkezést Béke úti lakótelep I.

⁶⁷ a rendelet szóhasználata alapján, mai szóhasználattal zöldfelület

⁶⁸ ÉTI Nagy-Budapest ÁRT.) 1948. (tervezet) Zöldterületek c. fejezet

⁶⁹ A 2 m²/lakos utólagos építések, helybiztosításokra vonatkozott, tehát nem „létesítési” szabály, így nem tekinthető kevésnek!

⁷⁰ Körner Zs. – Nagy M.:192. o.

⁷¹ OTI beruházás

⁷² beépítési terv: Ivánka András – Olgay fivérek – Preisich Gábor

⁷³ Ferkai A. (2005): Lakótelepek, 49. old

ütem néven folytatták a Fiastyúk utcáig⁷⁴. A beépítési terv modern, funkcionalista, hétemeletes, szekcionált lakóépületeket irányzott elő, melyek modern homlokzatát az 50-es évek elején a minisztérium áttervezette, monumentálisabb kompozíciót igényelve (13.ábra).

A Béke út menti három épület elkészült az eredeti terveknek megfelelően. Parkosítási tervére jellemző az épületek „védelmében” elhelyezett nagyobb, összefüggő íves vonalakkal határolt felület (talán játszótér), valamint a növénytelepítés teljes koncepciótlansága „elpötyögtetett” egyedekkel (14. ábra).⁷⁵

Ebben a korszakban (1948-ban) épült Budapesten a Csepel, Béke tér kis lakótelepe⁷⁶ háromszintes, külső folyosós, emeletenként hat lakásos ún. ’Csepel’ típusú épületekkel, az újpesti Szt. Imre herceg út – Leininger u-i tömb telepe, illetve a Bp. III. Zápor utca – Föld utca – Törzs utca által határolt területen 1948-49-ben elhelyezett kis telep három, egyenként hétszintes pontházzal és három külsőfolyosós sávházzal.^{77,78}

A XIII. kerületi Lehel (1951-1990-ig Élmunkás) téri élmunkás házak szintén az első hároméves tervidőszak „termékei”. Az 1948-as ÁRT szerint a terület neve Lehelváros, határai Nyugati pályaudvar, Váci út és Róbert Károly körút. A rendezési terv a tervezett „nagy zöld gyűrű” területen történő átvezetésének helyét beépítetlenül hagyta. Ennek ellenére a Lehel térre végül 1950-ben négy lakóház épült⁷⁹. Laza, sávós beépítés jellemzi a kedvező tájolású, elegáns, visszafogott épületeket, melyeken Le Corbusier tervezési elveinek hatása érződik. A lábakon álló épület nagyobb szabadteret biztosít (15.ábra). Néhány évvel később így írtak erről a telepről: „Az Élmunkás téren láthatók az új ötemeletes modern lakóépületek, környezetük szép parkosításával. Ezeket a lakásokat még a hároméves tervben juttatta a népi demokrácia az élmunkásoknak.”⁸⁰

A Zápor utcai lakótömb (Bp. III. Zápor u. 65-67.) modern hétemeletes pontházai között található a négyszintes ún. „csontházak”⁸¹. Bár kertépítészeti, zöldfelületrendezési terve nem ismert, a beépítési terv (16. ábra) világosan mutatja a modern sávós épületelrendezést, mely lehatárolja a belső, feltehetően zöldterületi funkcióval bíró védett, burkolt szabadteret. A terv mutatja a fás növényzet elrendezését is. Az utcafronton az épületek előtt szabályos fasorok

⁷⁴ magasépítész: Cserba Dezső, beépítési terv: Schömer Ervin - Ferenc András

⁷⁵ tereprendezési terv, készítő: Svastits?

⁷⁶ beépítési terv: Gádoros Lajos. Schall József

⁷⁷ építész terv: Németh Pál – Scultéty János – Szilágyi Jenő

⁷⁸ Prakfalvi E. 21.old.

⁷⁹ (terv: Piszer I – Schall J., 1948-49-ben)

⁸⁰ „10 év a felszabdult főváros életéből” Összeállította A Fővárosi tanács Végrehajtó bizottsága által kijelölt munkacsoport, Bp, 1956. 260.old.

⁸¹ Prakfalvi E. 22.old.

találhatók, a belső udvartérben oldott, szabálytalan a növényzet elrendezése. Az útvonalvezetés íves, oldott stílusa a háború előtti parkok útvonalvezetésére emlékeztet, és ellentétben áll a beépítés és az épületek modern jellegével. A burkolt terek fákkal történő árnyékolása, illetve a tömbbelső növénycsoportokkal történő tagolása figyelhető meg a terven.⁸²

A legnagyobb lakótelepépítések ezekben az években vidéken zajlottak az ipartelepítéshez, illetve a bányászati tevékenységhez kapcsolódva. A korszak legnagyobb beruházásai az Almásfüzitői Timföldgyár lakótelepe, Komló, Kökönyösi lakótelep (érdekessége a legkülönbözőbb preferált épülettípusok alkalmazása és a lejtős terepadottságok), az oroszlánybányai lakótelep. Ide sorolható még a modernista hagyományokat tovább vivő Sztálinváros (Dunaújváros) I. ütem terve, mely 1950-ben készült⁸³ (17. ábra).

Magyarország a háború utáni első években demokratikus berendezkedésű ország volt. Azonban az 1947-ben tartott „kékcédulás” néven elhíresült választások után a Magyar Kommunista Párt ragadta magához a hatalmat, és a diktatúra térhódítása az élet minden területén, többek között az építészetben is éreztette hatását. Az új politikai hatalom igényei és elvárásai 1950-re teljesen átformálták a magyar építészetet. Kevés olyan időszak létezik a világtörténelemben, amikor egy új politikai hatalom ilyen direkt hatást gyakorolt volna az építészetre, mint a szocreál stílus „bevezetése”. Nagy tradíciójú építészeti szakfolyóiratok, például a Tér és Forma megszűnt, új, a Párt szócsöveként működő lapok jelentek meg. A hároméves tervidőszak elején tervezett lakótelepek egy része még eredetileg tervezett stílusában megépülhetett, de több lakótelepet át kellett tervezni az új elvárásoknak megfelelően szocreál stílusban. A lakótelepi kertek tervezését ezek a változások olyan drasztikusan nem érintették, minthogy ez a szakma politikai szempontból az építészetnél lényegesen kevésbé volt exponált.

Az 50-es évek első felében a modernista beépítést egyre több kritika érte, minthogy a tradicionális városképhez nem igazodott, és a kialakított épülettípusok csak észak-déli utcák esetén biztosították a jó tájolást⁸⁴. A másik probléma, a már említett helypazarló beépítés, mely indokolatlanul megemelte a belső úthálózat és közműhálózat létesítési költségeit. Ezeket a problémákat a kor modernista építészeti orvosolhatták volna, azonban a szovjet példa nyomán politikai indíttatású új irányzat, a szocreál előretörése ellen nem lehetett védekezni. Általában

⁸² A tervezett épületeknek csak kb. a fele épült meg, és ezért feltehetően a kertészeti kialakítás is eltért a tervezettől.

⁸³ Körner Zs - Nagy M.:195-197.old

⁸⁴ Körner Zs. - Nagy M: 198.old

stílusbeli kifogások merültek fel, például, hogy a modern épülethomlokzatok nem elég „monumentálisak”.⁸⁵

5.3 Lakótelepi szabadterépítészet az ötvenes években

„A szocialista realizmus kertművészetének pedig az a feladata, hogy a szocializmust építő ember viszonyát az élethez a természet és a kert kapcsolatában tükröztesse, mutassa meg.”⁸⁶

„Nem csúnya bérkaszárnyák kellene nekünk, de nem is az amerikai tervezők hóbotjait majmoló formalista épületek. Tükrözzék épületeink is szocializmus felé haladó népünk öntudatát, ízlését.”⁸⁷

Ilyen és ehhez hasonló cikkek jelentek meg a különböző szakmai folyóiratokban és a széles tömegek számára megjelenő napilapokban. A kor szakmai zsargonjában a modernista felfogásnak a formalista építészet szinte szinonimája lett. Major Máté építész, volt illegális kommunista, az Új építészet első számában⁸⁸ kifejtette a szocialista realizmus politikai programját, mely szerint az építészet át van szöve politikummal, és hamarosan az építészet a puszta ideológia síkjára emelkedett.⁸⁹

Az ötvenes évek első felében, az erőltetett vidéki iparfejlesztés időszakában a budapesti új lakásépítések száma viszonylag csekély, de ezek többsége már lakótelepek formájában épült. Ezek a lakótelepek mai szemmel nézve kis alapterületűek, és átlagosan 4-500 lakással rendelkeznek. Helyük kijelölésénél arra törekedtek, hogy minimálisak legyenek a járulékos költségek, tehát a beépítetlen, közművel már ellátott, jó közlekedésű telkeket kerestek lakótelepépítés céljára. Minthogy ezek kisméretű lakótelepek, a környező városszövetbe illesztésük - mai szemmel nézve - nem volt problematikus.

A tisztán szocialista realista időszak nagyon rövid ideig tartott Magyarországon. Az építészeti fordulatot Hruscsov 1954-ben tartott beszéde jelentette, melyben elsősorban anyagi okokra hivatkozva bírálta az épületek felesleges díszítettségét. *„A szocialista realizmus egy csapásra megszűnt a Szovjetunióban, majd a szovjet tömbhöz tartozó országokban. A változás eredménye*

⁸⁵ (Például a Csepel, Béke téri lakótelep épülethomlokzatai a szocialista realizmus esztétikája szerint túlságosan funkcionalisták.)

⁸⁶ Ormos, (1955): 15.old

⁸⁷ Szabad Nép, 1949. augusztus 27.

⁸⁸ 1946.

⁸⁹ Prakfalvi, 19.old

csak 1958-tól vált érezhetővé.⁹⁰ Az építészetben 1955 után figyelhető meg az u.n. átmeneti stílus. A Budapesten létesült viszonylag kevés tisztán „szocreál” lakótelep körébe tartozik az 1953-54-ben épített XIII. Béke úti lakótelep II. üteme és a IV. Újpest-Városkapu – Árpád úti lakótelep. A legtöbb lakótelep 1953-ban készült beépítési tervét később racionalizálták, átdolgozták (Pl.: a XIII. Thälmann utcai (Fiastyúk úti) lakótelep I. üteme, a XIV. Nagy Lajos király úti lakótelep, XIV. Róna utcai lakótelep, illetve XIV. Kerepesi úti lakótelep). Cél volt a merev épületkeretek „lazítása” és az épülettömegek variálása.

5.3.1 Jellemző beépítési módok, építészeti karakter

A korábbi modern beépítésekkel élesen szembefordultak a szocialista realista korszak lakótelepei, melyek elrendezését a keretes beépítés jellemezte, az épületek utcákat, tereket, belső udvarokat fogtak körbe. Jellegükben a II. világháború előtti bécsi „Hof”-okra, illetve a harmincas, negyvenes évek német és szovjet beépítéseire emlékeztettek. A beépítések az utcafronti telekhatárra szerkesztettek, a zárt utcakép ismét megjelent, és jól használható belső kerteket eredményeztek.

Beépítések tekintetében a szocialista realizmusnak két típusát különböztethetjük meg. A klasszikus, vagy szigorú „szocreál” beépítés merev, hangsúlyosan szimmetrikus kompozíció; hosszú egyenes utak, díszes, klasszicizáló épülethomlokzatok jellemzik. A nagyméretű axisok mentén helyezkednek el az épületek. Az axisok végpontjain vagy egy fontosabb közintézmény, vagy pedig meglehetősen öncélúan csak egy alapfokú intézmény található. A szabályos alaprajzú, ortogonális rendben elhelyezett derékszögű épülettömbök többé-kevésbé zárt kertudvarokat kereteznek⁹¹ (Pl.: Sztálinváros II. építési ütem a Kossuth Lajos utcától északra, illetve Tatabánya Újváros beépítése) (18.ábra).

A másik típus, az ún. romantikus „szocreál”, melynek lakótelepeit törtvonalú utcák, aszimmetrikus terek és oldottabb beépítés jellemzi, s itt kevésbé érvényesül a monumentalitás. Jellemző, hogy jelentős pontokon a beépítés mintegy „megnyílik” a környező táj felé, akár architektonikus kerettel. Jelentős törekvés a település „zöldbe ágyazottsága”, gyakran a beépítést átszelő zöld tengelyekkel (Pl.: Várpalota és Kazincbarcika beépítési terve)⁹² (19.ábra).

⁹⁰ Peisich G. 74. old.

⁹¹ Meggyesi T. (2005): A 20. század urbanisztikájának útvesszői, 124.o.

⁹² Körner Zs – Nagy M., 201.o.

Beépítési mód

A korszak lakótelepeire (pl.: Sztálinváros - ma: Dunaújváros - keretes beépítésű, hagyományos méretű tömbök vagy szupertömbök jellemzőek. A tömbön belül egyetlen belső udvar alakul ki, mely ha kisebb, csupán zöldfelületnek ad helyet. Nagyobb méretű udvarokban zöldterületekkel övezett alapfokú közintézmények kerülhetnek. A keretes beépítési mód nagyon kedvező volt valódi korlátozott használatú lakótertek kialakítása szempontjából. Alapvető beépítési elv volt a korlátozott használatú kertudvarok elválasztása a korlátlan használatú városi, vagy lakótelepi zöldterületekről. Weiner⁹³ 1951-ben így hasonlítja össze a dunaújvárosi I. lakóegység modern szemléletű beépítését a II. lakóegység szocreál beépítésével: *„Amíg az 1950-es beépítés a két különböző rendeltetésű parkterületet egységesnek fogta fel és abba szabadon állította be az épületeket, az 51-es beépítés nagy kertudvarokat körülfogó beépítése elválasztja a városi parkterületet a lakóudvar parkjától. Betekintések útján megvalósítja a két parkrendszer architektonikus összefüggését, de a lakóparkok zárt tereinek minden oldalról lehatárolt perspektívája kontrasztot képez a nagy parkfelületek városi léptékű nagy perspektíváihoz”*⁹⁴.

Jellemző megoldás a tömbök tengelyesen szimmetrikus elhelyezése, és hogy az épületek utcafrontján, a homlokzat hátraléptetésével kisebb-nagyobb utcai díszudvarokat komponáltak (cour d'honneur) a tömbbelső irányába. A keretek párosával, négyesével történő összefogásával hangsúlyt kapnak a csomóponti terek, ezért azok környezetében a tömbök sarkainál negatív tereket alakítottak ki (pl.: Bp. XIV. Kerepesi úti lakótelep) (20. ábra). Az átmeneti időszakban jellemző, hogy bár cour d'honneur sok helyen még megjelenik, de pl. a XIV. Róna utcai lakótelepen a díszudvar helyett a tömb belsejében játszótereket helyeztek el.

A keretes beépítés hátránya, hogy az ilyen lakótömbök kivitelezése nehezen gépesíthető, és títustervek sem készíthetők erre a beépítési módra.⁹⁵ A sarokszekciók kialakítása igen nehézkes. 1953-tól előtérbe kerültek a gyors és költségtakarékosabb lakásépítési megoldások, pl. épület-títustervek és előregyártott épületszerkezeti elemek alkalmazása. Elterjedtek az „L” alakú, szabadon álló lakóházak, egyenes sávházak és pontházak. Az 'L' alakú épületek alkalmazásával kialakítható kvázi keretes beépítés még lehetőséget nyújtott az udvartér korlátozott és a külső korlátlan használatú zöldterületek fizikai elválasztására, a szabadon álló sávházakat vagy pontházakat alkalmazó beépítéseknél ezt a fizikai lehatárolást a tömbtelek bekerítésével oldották

⁹³ Weiner Tibor, Sztálinváros (Dunaújváros) főépítésze

⁹⁴ Weiner, 1951. 595. old. in: Nándori E. (2005): 39.o

⁹⁵ Az akkori szakmai felfogás szerint. A későbbiekben látunk példát arra, hogy keretszerűen kapcsolnak össze típusépületeket.

meg. A kertvárosias környéken elterjedtebb szabadon álló sávházas vagy pontházas épületekből álló beépítéseknél is törekedtek a szimmetrikus épület elhelyezésre, az axisok hangsúlyozására. Pl.: a XI. Villányi úti, illetve a XIV. Erzsébet királyné úti kislakótelepeken (21. ábra) már kerülték a keretes beépítést, helyette típustervek sávházai és kockaházai jelentek meg. Az utóbbi lakótelepen két tágas belső udvar köré szerveződik a beépítés. Az épülethomlokzatokon a szocreál stílusjegyek igen visszafogottak. Mindkét lakótelepet bekerítették.

Az 1955-ben elfogadott beépítési terv szerint épült a (22.ábra) X. Üllői út – Somfa utca – Zágráb utca – Száva utca által határolt tömb⁹⁶, melynek érdekességei a párosan elhelyezett, szabadon álló épületek. Az épületpárok nem párhuzamos elhelyezésűek, és ez lehetővé tette sávházas beépítés esetén is az udvarterek differenciálását. A szűkebb udvar az épületek gépkocsival történő megközelítését szolgálja, míg a tágasabb udvaron vannak a lakókeretek. Az épületpárokat pergolák kötik össze az északi tömbhatár menti épületekkel. Az Üllői út menti épületsáv földszintjén nyitott átjárókon át közelíthetők meg a belsőbb épületek. Az Üllői úti, szimmetrikus beépítés középtengelyében található az alapfokú gyermekintézményeket illetve szolgáltatásokat magába foglaló, jellegzetes épület.

Az átmeneti stílus beépítési tervei

Az 1956-os forradalom után új törekvések jelentek meg a városépítészetben.⁹⁷ A keretes beépítést egyre több kritika éri. Cél, hogy oldódjon a szigorú keretes beépítés merevsége és a közintézmények méltó elhelyezést kapjanak. Költségtakarékossági okokból kerülnek a nehezen kivitelezhető sarokszekciót. Városépítésszek megkérdőjelezzik az akadémikus tengelyeket, vagyis a szimmetriákat alkalmazó keretes beépítések létjogosultságát. Megfigyelhető a szabadonálló sávházakból illetve pontházakból álló beépítés terjedése, a modernizmushoz való visszatérés. Cél, hogy „az utca megszűnjön a homlokzatok folyosójává válni”. Az ötvenes évek második felében még előfordultak keretes beépítésű lakótelepek, de a keret már felnyitott, és nemcsak árkádokon keresztül biztosított a kapcsolat a tömbbelső és a külső szabadterek között. A tengelyesen szimmetrikus elrendezés fellazult. Sok lakótelep beépítési terve átdolgozásra került az új elveknek megfelelően, vagy a későbbi ütem beépítési terve már az új felfogás szerint készült. Tanulságos a IX. József Attila lakótelep 1952-ben illetve 1954-55-ben készült beépítési tervének összehasonlítása, melyben tisztán megmutatkozik a szocreál és a modern beépítési mód közötti különbség⁹⁸ (23. ábra). Eltűntek az axisok és épületkeretek, és az íves gyűjtőút (Dési Huber út) mentén elhelyezett, zöldben úszó házak szakmai körökben azonnal sikert arattak (24. ábra). De a

⁹⁶ beépítés: Zöldi Emil, 1955

⁹⁷ Körner Zs. – Nagy M.: 206.old.

⁹⁸ Körner- Nagy: 215. o.

II. C. ütem épületelhelyezésében a keretes jelleg, a viszonylag zárt tömbbelső kialakítása iránti igény építészeti eszközökkel még „visszaköszön”.

Az 1955 utáni, átmeneti időszakban a modern beépítési és épülettervezési elvek lassan ismét elfogadottá váltak hazánkban. Ezen átmeneti korszakból több jellegzetes példa található Budapesten (Pl.: Bp. XIII. Fiastyúk utcai lakótelep Rákos-patakra néző házsora, vagy a Bp. XI. Lágymányosi lakótelep II. üteme, XX. Gubacsi úti lakótelep).

Építészeti karakter

A beépítés jellemzően 3-4 emeletes, magastetős téglalapú épületekkel történt. Keretes beépítés esetén egyedi tervezésűek és kivitelezésűek az épületek. Az ipari építéstechnológiának jobban megfelelő típusépületek fogatolt rendszerű sávházak 2-3 lépcsőházzal, illetve kockaházak. Jellemző, hogy az utcai homlokzat jóval díszesebb, mint a kerti. Bizonyos sávház típusok lakáselrendezése csak észak-déli hossz tengellyel történő tájolást tett lehetővé.

Az előző korszak puritán, a Bauhaus-t idéző homlokzatai az új ideológiának nem feleltek meg, mivel a szocreál épülethomlokzatok klasszicista elemekkel bőven díszítettek. A korszak budapesti építkezései – különösen a lakótelepek – a homlokzatok kialakításában tartózkodóbbak voltak mint a szovjet tömb más országaiban, így az egyszerű homlokzatokon a klasszicizáló motívumok aránylag szerények.

Az 1955 utáni időszakra jellemző, hogy az épületek homlokzatáról a neoklasszicista díszek lassacskán eltűntek. Új típusépületek jelentek meg, gyakran a korábbi típusok homlokzatainak áttervezésével. Az épületek jellemzően lapostetősek, modern, díszítésmentes homlokzattal. Jellemző a falmezők és a földem sávjainak megmutatása eltérő színű sávokkal (25. ábra), mely mintegy „megmutatja” az épület szerkezetét. A 40-es évek végén a modern épületek telepítése kizárólag észak-déli hossz tengellyel történt a lakások jó tájolása érdekében. Az 50-es évek második felében tervezett új épülettípusok némelyike már más tájolással is elhelyezhető volt, mely lehetővé tette a változatosabb beépítési formák elterjedését.

Közüntézmények és szolgáltató egységek elhelyezése

Az ötvenes évek első felében épült lakótelepeken az alapfokú oktatási intézményeket (bölcsőde, óvoda) általában forgalommentes helyen, megfelelő méret esetén a tömbbelsőben helyezték el. Az alapfokú ellátást biztosító üzletek a lakásfunkcióval keverten, általában a forgalmasabb határoló utak menti többemeletes épületek földszintjén kaptak helyet.

Az ötvenes évek második felében a lakótelepen belül központi elhelyezkedésű üzletet vagy szolgáltató központot helyeztek el önálló épületként. Az alapfokú oktatási intézmények a fellazult tömb belsőben találhatóak.

Bár 1950-től a szocialista realista stílus vált uralkodóvá az építészetben, „a korszak stilisztikai tévedései ellenére sem szakított a modern városépítészet alapelveivel: a funkciók területi szétválasztásával, a tervszerűséggel, az úthálózat hierarchiájával, a zöldterületi rendszerrel, vagy a szomszédsági egység eszméjével”⁹⁹.

5.3.2 Szabadtérépítészet az ötvenes évek lakótelepein

5.3.2.1 Gyalogos és gépkocsi forgalom, parkolás

Az 50-es évek lakótelepeinek keretes beépítésű tömbjei hagyományos zárt utcaképet eredményeztek, klasszikus városias teresedésekkel. Az épületek gépkocsival történő megközelítése értelemszerűen az utcafronton megoldott, a tömbbelsőben csupán az ott esetleg elhelyezett oktatási intézmény megközelítésére biztosított a gépjármű forgalom. A szabadon álló, sávházás beépítésű lakótelepeken belül az egyes épületek gépkocsival történő megközelítése vegyes forgalmú utakon történik. Minthogy ezekben az években még szinte senki sem rendelkezett személygépkocsival, a vegyesforgalmú utakat szinte kizárólag gyalogosok használták. A lakótelepen belül nem voltak parkolóhelyek.

Az 50-es években új – korábban nem létező – feladatot jelentett a lakótelepek zöldfelületeinek, a tömbök utcafronti előkertjeinek és udvarkertjeinek kialakítása, ahová a játszótereket, pihenőhelyeket és gazdasági rendeltetésű egységeket helyezték el. Az új feladatra, a lakótömbök udvartereire vonatkozó tervezési elveket Ormos Imre dolgozta ki.¹⁰⁰

5.3.2.2 Szabadterek tagolása

A szovjet szakirodalom alapján a legfontosabb szempont, hogy a városi utcától a lakókert határozottan különüljön el¹⁰¹, ugyanakkor a közkertekkel való kapcsolatot biztosítani kellett a zöldfelületek folyamatosságának kialakítása érdekében. A keretes beépítés esetében a fizikai elválasztás biztosított volt, a külső és belső szabadterek és zöldfelületek közötti vizuális kapcsolatot árkádokon keresztül, vagy az épületkeret részleges megnyitásával tették lehetővé.

⁹⁹ Meggyesi T. (1995): 24. o.

¹⁰⁰ Ormos, 1955. a 431-439.old

¹⁰¹ Lunc 1952. 211.in Nándori E.: 78. o.

Szabadonálló beépítés esetén gyakran a tömbtelek bekerítésével oldották meg a fizikai szeparálást. A beépítési módból adódóan nem elzárt udvarokat vizuálisan növényalkalmazással határolták el környezetüktől. Az udvartérben a tértagolást családi ház léptékű fás növénytömegek alkalmazásával oldották meg.

5.3.2.3 Kompozíció

A téralkotás az épületek közvetlen közelében geometrikus, az épülettől távolabb oldott, tájképi jellegű volt. Keretes beépítés esetén a tömb külső utcai oldalán feszes, szimmetrikus a kompozíció, az udvartérben lazább elrendezésű terek találhatók. Sávos beépítés az épületek közötti keskeny, hosszanti terekkel inkább a szigorúan geometrikus téralkotást tette lehetővé, oldottabb, nagyvonalúbb térképzésre inkább a keretes beépítés udvartereiben nyílt lehetőség. Ennek ellenére a tömbbelsőik terve is gyakran feszes, és az építészeti vonalakat mereven követi. Az itt elhelyezett alapfokú gyermekintézmények kertjei is megtervezésre kerültek. Fontos kompozíciós szempont volt a külső zöldfelületek és a lakóudvarok vizuális kapcsolatának és a zöldfelületi rendszer folytonosságának biztosítása. Az '54 után tervezett lakótelepeken már megfigyelhető a szimmetrikus elrendezés „lazulása. A X. Üllői út– Somfa utca – Zágráb utca – Száva utca által határolt tömb belsőudvarainak növényalkalmazása nem szimmetrikus, ezzel is oldva a mélyített udvarok szimmetrikus formáját. Az egyik belső udvarban aszimmetrikusan elhelyezett négyszögletes vízmedence látható (26 ábra).

Az ötvenes évek második felében eltűnik a lakókert fizikai szeparálása, és az ekkor épült lakótelepek szabadtérépítészeti tervei fokozatosan elszakadnak a szimmetrikus kompozíciós elvektől. 1956 után lesz megfigyelhető tendencia, hogy a kertépítészeti kompozíció kevésbé geometrikus, játékosabb. Cél a keretes beépítés merevségének oldása, változatosabb kerti terek kialakítása. Az épületekkel szigorúan párhuzamos, azok geometriáját hangsúlyozó burkolathálózat és növénykiültetés helyett szabadabb szerkesztésű, oldottabb, játékosabb felfogású tervek jellemzik a kor lakótelepi zöldterületeit. Általánosságban jellemző a lakótömbök udvarterein az épületek által meghatározott formarendtől való fokozatos elszakadás, illetve az axiális szimmetria eltűnése az egyébként geometrikus kertépítészeti kompozícióból.

5.3.2.4 Növényalkalmazás módja

Összefoglalva megállapítható, hogy az évtized első felének kertépítészeti téralkotásait az építészeti rendhez való szigorú alkalmazkodás, ennek megfelelően merev geometria jellemezte. Bár az udvarterekbe telepített fasorok még az építészeti geometriát voltak hivatottak hangsúlyozni, a kertépítészeti tér merevségét növényalkalmazással (szoliter fák, cserjék,

virágágyak stb.) igyekeztek oldani. A különböző tömbbelsőben elhelyezett funkciók szeparálása szintén fás lombtömegegél történt. A fákat jellemzően szoliterként, vagy kettes-hármas csoportokban ültették. Jellemzőek a tömbbelsőben és az utcafronti díszudvarokban egyaránt a nagyméretű virágágyak illetve rózságyak.

Az ötvenes évek második felében a növényalkalmazás módja is megváltozott. A tömbbelsőben eltűnik a merev feszes növényalkalmazás, oldott lágy növénykompozíciók jelennek meg. A fás növényalkalmazás „családi ház” léptéke nem változik, a térhatárolást csupán az épületek által kialakított laza térfalak alkotják.

5.3.2.5 Sajátosságok

Bár a kor lakótelepei szinte kivétel nélkül sík terepen helyezkednek el, a keretes beépítésű, ötvenes évek első felében épült lakótelepek udvartere gyakran szabályos, négyzet vagy téglalap formában 80-100 cm mélyen süllyesztett. A magas talajvízes területen az épületeket kiemelték, de a közbezárt belső udvart nem töltötték fel (pl.: A Lágymányosi lakótelep I. ütem keretes beépítésű tömbjei). De a süllyesztés ma is megfigyelhető olyan helyeken is, ahol ezt a talajvíz-viszonyok nem indokolják, pl.: a Bp. XIV. Kerepesi úti lakótelep és a Bp. IX. Üllői út – Somfa u. – Zágrábi út – Száva utca által határolt lakótelep belső udvartereiben (27.ábra).

5.3.2.6 Anyaghasználat

Az ötvenes években a rendelkezésre álló burkolatválaszték rendkívül szegényes volt. A lakótelepeken belül a gyalogutak, terek burkolata általában gyöngykavics, a járdák aszfalt burkolatúak, csupán a „legexkluzívabb” helyeken jelent meg terméskőlap burkolat. Budapesten jellemzően vízszintesen jól hasadó ürömi mészkövet használtak, mely ebben az időszakban még teljesen fagyálló volt (a későbbiekben a bánya újabban feltárt rétegeinek kőanyaga már nem bizonyult fagyállóknak). A szabálytalan lapokat habarccsal hézagolva pókhálószerűen fektették a betonlapra. Jellemző, gyakran alkalmazott megoldás volt, hogy a viszonylag keskeny, szilárd burkolatú gyalogutat széles kavicsáv szegélyezte, így a kisebb, célirányos közlekedés szilárd burkolaton zajlott, nagyobb forgalom esetén a kavicsra is lehetett közlekedni. A kavics burkolatú utakat és tereket faragott ürömi mészkő szegéllyel látták el.

A támfalakon ill. épületlábzatokon és lépcsőkön megjelenő kőburkolatok anyaga és rakásmódja erősen köthető bizonyos építészeti, kertépítészeti korszakokhoz, időszakokhoz. (Bár bizonyos, építőköben gazdag tájegységeknek megvan a saját, jellemző, a helyi kőanyaghoz illeszkedő, évszázadok alatt kialakult, divattól független rakásmódja). A lakótömbök udvaraiban vagy az előkertekben lévő támfalakat szintén faragott ürömi kőből készítették (ezekben az években még betonmag nélkül) szabályos, vagy nagyjából szabályos méretű, faragott kövekkel, soros vagy

váltósoros rakással, habarccsal hézagolva, függőleges kötőkövekkel. A támfalak fedköve, a szigorúan pofafalás kerti lépcsők szintén faragott ürömi mészkőből készültek (28.ábra).

5.3.2.7 Kisarchitektúrák

Az 50-es években a magyar szabadtereket a „Városligeti” típusú padok uralták, egységes képet kölcsönözve a köztereknek, parkoknak, játszótereknek. Ezek a rendkívül ellenálló, bár nem túl kényelmes padok két műkö lábba csavarozott, jellegzetes piros színű 2”-os deszka ülőkével és háttámlával még ma is megtalálhatók azokban a régi parkokban, melyeket még elkerült a felújítási hullám.

Az 50-es években a lakótelepi gyerekek lengőhintán, libikókán, mászóalagútban játszottak, vagy homokoztak. A játszóterek burkolata gyöngykavics¹⁰² volt feketesalak alapon.

A szocialista szabadtérépítészetre, de különösen annak korai időszakára rendkívül jellemző a közterületi szobrok elhelyezése. Az erősen ideológiai töltetű kompozíciók (pl.: Lenin szobrok, partizán emlékművek) elsősorban a városi közterekre kerültek; a lakóterületek szabadterein, a lakótömbök udvarkertjeiben inkább munkások és munkásnők szobrai jelentek meg. Kedvelt téma volt az anya gyermekével és egyéb, a munkásosztály mindennapjainak idealizált módon történő ábrázolása, melyek általában nem kvalitások és többnyire sematikus alkotások. A mozgalmasabb, erőteljesebben ideológiai töltetű szobrok általában a lakótömbök bejáratához a 'cour d'honneur'-be kerültek (29.ábra), míg az udvartérbe idillikus, kisebb léptékű szobrokat helyeztek el. A szobrok lakóterületen történő elhelyezésének célja egyrészt a humán lépték megjelenítése, az egyes lakótömbök egyéni karakterének hangsúlyozása, valamint annak az ideológiának a súlykolása, hogy az épülő szocializmus „a létező világok legjobbika”. Az ötvenes évek alkotásai kizárólag realista felfogásban készült és általában embereket ábrázoló alkotások, a non-figuratív alkotásokat ebben az időben a „dekadens nyugat termékének” tartották, és nem engedték a köztereken megjeleneni.

5.3.2.8 Növényhasználat

Az 50-es években sok háború előtti díszfaiskolát államosítottak, melyek ekkor áttértek gyümölcsfa szaporítóanyag előállításra. Kiváló minőségű, vagy ritkaságnak számító dísznövény szaporítóanyag készleteket értékesítettek, hogy helyet teremtsenek a gyümölcsfáknak. Így ebben az időszakban sok jó minőségű faiskolai törzsanyag illetve növényritkaság került a piacra, mely gazdagította a korabeli zöldfelületeket.¹⁰³ Például a Bp. XIV. Kerepesi úti lakótelep Nagy Lajos király úti parksávjában található *Xanthoxylum simulans* valószínűleg ebben az időszakban került

¹⁰² keszthelyi gyöngykavics néven forgalmazták, Lesencetomajról származott

¹⁰³ dr. Schmidt Gábor szóbeli közlése

a lakótelep zöldfelületére. Kevés túlevelű (elsősorban ezüstfenyő) található a legprominensebb helyeken, általában szimmetrikus elrendezésben. Szinte kötelezően alkalmazandó növénypáros volt az 50-es években a rózsza és az ezüstfenyő.

5.3.2.9 Zöldfelületek fenntartása

Az 1956-ban nyilvántartott budapesti zöldfelületek között nem voltak lakóterületi zöldfelületek¹⁰⁴, mely arra utal, hogy az 50-es évek lakótelepeinek nagy részén a zöldfelületek fenntartását az ott lakók végezték. (Pl. XI. Villányi út 55-65. sz. kislakótelepen)

5.3.3 Néhány lakótelep környezetrendezési tervének ismertetése

Az ötvenes évek rendelkezésre álló kertépítészeti tervei alapján pontos képet kaphatunk az évtized első és második felének eltérő kerttervezési gyakorlatáról. A tervleírások az M.8.1. mellékletben találhatóak.

Ötvenes évek első fele:

5.3.3.1 Bp. XI. Villányi út 55-65. alatti kislakótelep¹⁰⁵

Tervezése 1953 és 1955 között zajlott. A tengelyesen szimmetrikus rendszerben elhelyezett épületek még erős szocreál hatásra utalnak, de a keretes beépítés helyett az 1953-as típuszekciók felhasználásával tervezett sávházak a jellemzőek. A lakótelep tömbtelke be volt kerítve, így biztosították a lakókert korlátozott használatát, és a kor gyakorlatának megfelelően itt a lakók gondoskodtak a fenntartásról. Rendkívül karakteres a tengelyesen szimmetrikus sávós beépítést hangsúlyozó kerti kompozíció a szimmetriatengelyben elhelyezett díszmedencével, szoborral, pergolával, mely szépen feltárul a Villányi út felől. A központi tér szimmetriáját növénykiültetés is erősíti. Jellemző a sok, de viszonylag kisméretű virágfelület. A telepen belüli íves, vegyes forgalmú út az épületek megközelítését szolgálja. Minthogy az 50-es években nem voltak magángépkocsik, nem volt szükség parkolóhelyekre. (30. és 318.ábra)

5.3.3.2 Bp. XI. Villányi út 18-24. alatti lakótelep¹⁰⁶

A másik Villányi úti lakótelep beépítése csak részben, a Villányi út mentén készült el, a Tas vezér utca beépítése már nem e terv szerint valósult meg. A Villányi úti és a Tas vezér utcai tömbhatárra

¹⁰⁴ Kiácz- Szendrői (1980): A zöldfelületek fenntartása, 27.o.

¹⁰⁵ Építészterv: Malosovszky József/LAKÓTERV, kertterv: Mőcsényi Mihály- Némethné

¹⁰⁶ Építészterv: Malosovszky József, kertterv: Némethné/LAKÓTERV

„feszülő”, fellazult keretes beépítés jelöli ki a kerti tereket. Bár a tömbtelek alakja ezt megnehezíti, tisztán felismerhető a tengelyesen szimmetrikus épületelhelyezésre való törekvés. A saroktelken lévő beépítés Villányi úti frontján a két hátrahúzott épület *cour d’honneur*-szerű előudvarában szigorúan szimmetrikus formális kompozíciókat találhatunk, hasonlóan az ezen a fronton lévő központi épület mögötti ortogonális és tengelyesen szimmetrikus kompozícióhoz. A Tas vezér utcai oldalon lévő beépítés központi, kissé hátrahúzott épületének kerti frontja előtt nagyobb szabású, a beépítés szimmetriatengelyét hangsúlyozó kerti kompozíció jelenik meg, mely a központi épület földszintjének megnyitása révén feltehetően az utcáról is látható volt. Az épületek közelében geometrikusabb kertkialakítással találkozunk, az épületektől távolabb lazább, oldottabb a kompozíció. Itt helyezkednek el a gyermekjátszóhelyek és a nagyobb pihenőhelyek. A virág- és rózsaaágak elhelyezése a kompozíció tengelyes szimmetriáját erősítik, a facsoportok elhelyezése oldott, tájképi jellegű. A nagyobb facsoportok lombtömegükkel választják el egymástól a különböző kerti tereket (32.ábra).

5.3.3.3 Budapesti magasházak beépítésű telep

Szintén budapesti lakótelepi példa a magas lakóházak között elhelyezkedő lakókert, ¹⁰⁷ melynek pontos helye nem ismert. A kissé felnyitott keretes beépítésben az épületek elhelyezése szimmetrikus, köztük egy megközelítőleg négyzet alakú belső udvarral, melybe három irányból lehet bejutni. A belső udvar közepén a szimmetriatengelyben elhelyezett díszmedence található, körülötte díszkert, és az 'L' alakú épületek sarkaiban, védett, csendes helyeken található a két, szimmetrikus elhelyezésű gyermekjátszóhely homokozóval. A fák és cserjék elrendezése is a kompozíciót erősítendő tengelyesen szimmetrikus. A tervből kitűnik, hogy a lakókert szilárd felületeinek burkolata egységesen szabálytalan mészkőlap (33.ábra).

5.3.3.4 Sztálinváros, Erkel- és Liszt kertek

Bár a disszertáció témája a budapesti lakótelep építészet, az 50-es években egyes vidéki városokban, elsősorban Sztálinvárosban (ma Dunaújvárosban) olyan jelentős méretű és színvonalú lakótelep építés és ehhez kapcsolódó zöldfelülettervezés folyt, hogy a korszak jellemző stílusának megismeréséhez nélkülözhetetlen egy itteni lakótelep kertépítészeti tervének megismerése.

A Sztálinváros I. számú lakóegység beépítése¹⁰⁸ még modernista szemlélettel készült. (Az itt elhelyezett háztömbök összefüggő, nagy zöldterületben állnak, így a közhasznú kertrészek nem különülnek el a lakóegység korlátlan használatú közkertjeitől.) A 1950 és 1952 közötti, második

¹⁰⁷ építésztervező: nem ismert, kerttervező: Dalányi László(LAKÓTERV

¹⁰⁸ beépítési terv: 1950

építési periódus beépítésére a szigorú szocreál jellemző. Ekkor épültek többek között az ún. „L” épületek tömbjei, a mai Felső-Dunapart nevű városrészben lévő Erkel és Liszt-kertek. A merev, keretes beépítéssel megvalósult a korlátozott használatú lakókatlan elválasztása a korlátlan használatú közkertektől. Ez a megoldás beleillett a dunaújvárosi főépítész, Weiner Tibor tipikusan szocreál városépítési koncepciójába, mely a kertek-parkok-zöldfelületek axiális felsorakoztatás-rendje köré csoportosítja a lakóházakat.¹⁰⁹ A zárt udvarokból nyíló lépcsőházakkal a belső udvart a lakótérrel egy egységbe szervezték. Az Erkel- és Liszt-kertek keretes beépítése lehetővé tette a viszonylag nagyméretű zárt udvar kialakítását, melyben a szupertömb tervezési elvnek megfelelően alapfokú gyermekintézmény is helyet kapott (34.ábra).

A zárt, belső kertekben¹¹⁰ a gyalogos forgalmi vonalak által meghatározott terület egységeken belül helyezték el a különböző funkciójú tereket (játszóter, magányos és társas pihenő), melyeket lombtömegek választottak el. A belső úthálózat logikus, a legfontosabb irányokat jelöli ki. A belső kertek facsoportjai változatos összetételűek. A virág- és cserjefelületek, melyek a zöldfelületet díszítik, mai szemmel kissé elaprózottnak tűnnek. A két tömb között megfigyelhető a geometrikus kialakítású cour d'honneur-szerű teresedés az épülethomlokzatok hátraléptetésével, ennek folytatásában az utcát két oldalon ezüsthárs fasor kíséri. Az épületek nyugati utcafrontja előtt platán fasor, az Erkel-kertet délről határoló utca két oldalán vadgesztenye fasor található¹¹¹ (35.ábra). Az épületkereten kívüli korlátlan használatú zöldfelületek és a belső zárt lakóudvarok között a kapcsolatot az épületek földszintjén kialakított árkádok biztosítják.

Az ötvenes évek második felében épült lakótelepek

5.3.3.5 Bp. XX. Gubacsi úti lakótelep

Elsősorban építészeti szempontból volt érdekes kezdeményezés a XIX. Gubacsi úti kísérleti lakótelep^{112, 113}, mely az ún. átmeneti időszakban, 1956-ban készült. Ez a Csepeli átjáró melletti lakótelep már "építészeti felfogásunk változását tükrözi". Ezen változások főként a homlokzat kialakításban figyelhetők meg, megbontva az épület addig kötelező szimmetriáját. A portikusztól függetlenül megmaradt (36. ábra). Keretes beépítés jellemzi a telepet, közepes méretű, megnyitott belső udvarokkal. Az épületek nem szigorúan ortogonális rendszerűek, és az

¹⁰⁹ Weiner 1959.60.

¹¹⁰ kertépítészeti terv: Kirchlechner Endre, 1953

¹¹¹ Nándori, 81.old

¹¹² építésztervező: Molnár Péter, kerttervező : nem ismert

¹¹³ Az első minta lakótelep 1922-ben Moszkvában épült Konstantin Melnikov szovjet konstruktivista építész tervei alapján

épületrészek kapcsolata nem mechanikus, nincsenek axisok. Az épületek által alkotott „keret” több helyen megnyitott, melyeket már nem kötnek össze árkádok.

A tömbbelsőben két, egymástól szintben elválasztott tér alakult ki, a szintkülönbséget egy karakteres vonalvezetésű terméskő támfal hidalja át, mely formai szempontból független az épületek belső homlokzatától. A gyalogutak nem az épületek belső falsíkjaival párhuzamosak, mint a tipikus szocreál tömbbelsőekben, hanem egy, az épületektől formailag független belső rendszert alkotnak, helyenként kiszélesedve nagyobb burkolt, általában aszfalt felületté, ahol tartózkodóterek, esetleg játszótérek alakíthatók ki. A tömbbelső növényelrendezésére oldott szabálytalan foltok jellemzők (37., 38. ábra).

5.3.3.6 IX. József Attila lakótelep

Az egyik legelső budapesti nagylakótelep a IX. József Attila lakótelep¹¹⁴, melynek beépítési tervét többször átdolgozták az ötvenes években. Az első változatok keretes beépítése helyett az 1954-55-ben készített végleges változatban eltűntek az axisok és épületkeretek, 4 emeletes sávházak és 9-10 emeletes pontházak jellemzik a beépítést (39.ábra). A részletesen vizsgált II. és III. ütem, mely a 60-as évek elején valósult meg, a Dési Huber utcától északra fekvő terület. Az épületek a határoló utcák mentén, íves vonalban helyezkednek el. Bár sávházakból áll a beépítés, az egymással sarkokon érintkező épületek a keretes beépítéshez hasonlóan védett, intim hangulatot kölcsönöznek a tömbbelsőnek. Jellemző a szupertömb jellegű telepítés nagy belső központi zöldfelülettel (40.ábra). Az alapfokú közintézmények a III. ütem nagyobb méretű tömbbelsőiben kaptak helyet (41.ábra). Az épületek a határoló utcák felől megközelíthetőek, de egy zsákutca-szerű hurok megjelenik (a tömbbelsőben elhelyezett alapfokú közintézmények megközelítésére, illetve a kisebb udvarban a trafó megközelítésére), a hurokban néhány 45°-os parkolóhely.

A tömbbelső gyalogúthálózata nem követi az épületek által meghatározott, egyébként nem minden esetben ortogonális rendszert, attól elszakadva önálló, lágy oldott vonalvezetésű hálózatot alkot. A zöldterületi egységek (játszóterek és pihenőhelyek) a gyalogúthálózatra felfűzöttek. A fák egyesével vagy kettes-hármas csoportokban, a cserjék oldott, szabálytalan szélű foltokban ültetettek, és sok a szoliter cserje is. A virágok szabályos formájú gyepel határolt virágágyakban kaptak helyet, illetve az étterem előtti burkolatban megjelelik a virágágy. Az III. ütem tervén az épületek kert felőli oldalán helyenként nagyméretű burkolt felületek, tűzoltó utak jelennek meg, melyek az akkori előírásoknak megfelelően szórt burkolatúak. Az utcák mentén, sok helyen nincsenek fasorok, feltehetően azért, mert a beépítés monotonitását nem kívánták szabályos fatelepítéssel „erősíteni”.

¹¹⁴ beépítés: Mester Á., környezetterv: Krizsánné – Bakayné /BUVÁTI

A József Attila lakótelep 60-as évek elején épült, játszóterei nincsenek a korcsoportok szerint elválasztva. A játszóterek a terven nagy kavicsos felületek, elszórtan elhelyezett játszóeszközökkel. A játszótéren belüli tagolást fenntartás szempontból rendkívül kedvezőtlen módon alacsony, nem kiemelt növényágásokkal (pl.: virágfelületekkel) oldották meg. A kavicsfelületbe ültetett fák a játszótéren megfelelő árnyékolást biztosítottak (42.ábra).

Bp. XIV. Amerikai úti kislakótelep kertterve¹¹⁵

A kislakótelep kerttervének érdekesség, hogy beépítése még a szocreál korszakra jellemzően szigorúan szimmetrikus épület elhelyezést mutat, és feltehetően típusépületekből áll, a kertterv az épített környezettől “elrugaszkodva” lényegesen modernebb felfogású. (43. ábra) Érdekes összevetni a tervet a Bp. XI. Villányi úti kislakótelep 1953-as tervével. A beépítés nagyon hasonló felfogásban készült, ám a szabadtérépítészeti terv már “új idők szeleit” jelzi. A telken lévő négy, szigorúan axiális szimmetria mentén telepített lakóépület mindegyikéhez egy-egy, közel azonos méretű tartózkodóhely (játszó- vagy pihenőhely) kapcsolódik, melyek elhelyezése a telken kompozíciós szempontból kiegyensúlyozott, szabályos szinte “szimmetrikus” rendet mutat.

Elsősorban formai szempontból figyelhető meg jelentős változás. Az épületek gépkocsival történő megközelítését is biztosító vegyesforgalmú, feltehetően aszfaltozott utak még követik a beépítés által meghatározott ortogonális rendet, a pihenőhelyek formavilága azonban elszakad ettől, és teljesen szabad, szabálytalan, esetenként túlzottnak tűnő formákból áll.

A legattraktívabb kialakítású az Erzsébet királyné úti főbejárat közelében elhelyezkedő pihenőhely, vízmedencével, virágfelülettel, padokkal, hasonlóan a Villányi úti kislakótelep közepén elhelyezett kompozícióhoz. A formai különbség szembeötlő, a szabályos mértani, szinte barokkosan szerkesztett központi kertrészlet helyett az '59-es terven szabadon formált, az építészeti renddel semmilyen szinten nem korelláló kialakítás látható. A vízfelület illetve a virágfelületek íves körvonalú, szabadon formált felületek. A kertépítészeti hangsúlyképzéshez immár nem szükséges szobor elhelyezése, szemben a Villányi úti tervvel. A kislakótelep többi pihenőhelyének formavilága is hasonló, esetenként indokolatlannak, túlzónak tűnő burkolatformák is megjelennek, melyet sem a funkció sem a térstruktúra nem támaszt alá.

¹¹⁵ terv: Dalányi/LAKÓTERV, 1959

5.4 Lakótelepi szabadterépitészet a hatvanas években

„...szabadítsátok meg a beépítést az utca zsarnokságától!”

Le Corbusier

Az ötvenes évek második felében kezdődött, de a hatvanas években kiteljesedett időszak a korábbiakhoz képest a lakásépítésben mind mennyiségi értelemben, mind az alkalmazott technológiát illetően lényeges változásokat hozott. Az 1960-ban meghirdetett „15 éves lakásfejlesztési terv” program keretében a 60-as években Budapesten közel 106 000 lakás épült (két és félszerese az előző évtizedben épített lakások számának), és ennek jelentős része lakótelepi lakás 116. Tervezést illetően a fejlesztési program kimondja: általában 4-5 szintes, és csak típusterv alapján építhető állami beruházásban lakóház, kivéve a foghíj beépítést 117. A lakótelepek mérete is növekedett a korábbi időszakhoz képest, jellemzőek a 2-3000 lakásos telepek.

5.4.1 Jellemző beépítések építészeti karaktere

Beépítési mód

Az ötvenes évek második felében még előfordultak felnyitott keretes beépítésű lakótelepek. A hatvanas években épült lakótelepeken a modern építési technológia szempontjából kedvezőbb beépítések jellemzőek, melyek kerülnek az utca menti folyosófalak építését, a beépítés vonala teljesen elszakad az utcától. Megállapítható, hogy képük sokkal kevésbé szemantikussá, mint a későbbi lakótelepeké, mert a tervezés során jobban érvényesíthető volt a városrendezési koncepció, és több lehetőség nyílt egyedi tervezésre, mint a 70-es években. ¹¹⁸

Jellemzőek a sávok-kockaházak kompozíciók, melyek követik a határoló utcák ortogonális rendjét, vagy azzal szöveget bezáró beépítések, melyet az épületek megfelelő tájolása tett szükségessé. Megjelentek az ismétlődve telepített, zsákutcára vagy hurokutakra szervezett összetett sáv- és kockaházak csoportjai (bokrok, cluster-ek). Egyes lakótelepeken megjelent egy olyan, tömbhatárok közé feszülő beépítési stílus, mely ortogonális szerkezetén belül oldja meg az ismétlés lehetőségét (pl.: Dunaújváros, Barátság lakótelep), mely határoló utakra merőleges és azokkal párhuzamos, utak menti szekciókból áll. A bokros beépítésű, zsákutcára szervezett, nagyvonalúan ismétlődő beépítés alkalmazása viszonylag ritka az ütemekre bontott kivitelezés miatt, ahol az egyes ütemek között a beépítési tervet áttervezték. De szép példa a viszonylag egy

¹¹⁶ Preisich G.: 76.old

¹¹⁷ KÖRNER Zs –Nagy M.: 267. old

¹¹⁸ Preisich G.: 79.old

ütemben készült Bp. XVIII. Lakatos u-i lakótelep (1963-67), amelyhez csak a 70-es évek végén építettek új házakat.¹¹⁹

Építészeti karakter

A 60-as évek lakótelepi sávházai jellemzően 4-5 szintes épületek. Egy-két, középmagas épülettel (pl.: 9-11 emeletes pontház) magassági hangsúlyokat képeztek a lakótelep kitüntetett pontján (forgalmi csomópont vagy lakónegyed intézményközpontja környékén), megtörve az ötszintes épületek egyhangúságát. A különböző magasságú és megjelenésű épületek változatosabb összképet eredményeztek (43.ábra). Az épületek stílusa egyértelműen modern volt, hasonlóan a korszakban épült nyugat-európai lakótelepekhez, vagyis sima vonalú épülethomlokzatok, kizárólag lapos tetővel.

A lakótelepi lakások egy része még hagyományos technológiával, téglafalakkal és vasbetonvázalattal készült, de az évtized közepén már az ötszintes házakat kohósalakblokkos építési technológiával, a magasabb házakat öntöttbeton vagy alagútzsalus technológiával építették¹²⁰. Bár a nagypaneles építéstechnológia csak a következő évtizedben vált jellemzővé, a 60-as években már folytak paneles kísérletek (az első, nagypaneles technológiával épülő budapesti lakótelep, a Kelenföldi lakótelep építése a 60-as évek végén kezdődött, de csak a 70-es években fejeződött be¹²¹). A kötetlen beépítés gondolatához társítható játékosságot a tervezők nem mindig tudták megvalósítani, ennek oka a törtvonalú szekciók hiánya, a blokkos építési mód építésszervezése, a toronydaruk egyszerű mozgási vonalának biztosítása volt.

Közintézmények és szolgáltató egységek elhelyezése

A lakótelepek méretének növekedésével a lakótelepen belüli közintézmények, alapfokú ellátási intézmények elhelyezkedése egyre fontosabb feladattá vált. A korábbiaktól eltérően nem fektetettek hangsúlyt az út menti reprezentatív beépítésre, ehelyett a belső központok kialakítására koncentráltak, melyekben az iskolákat illetve az üzletházakat, szolgáltatóközpontokat és vendéglátóipari egységeket helyezték el (447., 45. ábra). Bölcsődék illetve óvodák, esetenként még az iskolák is a tömbbelsőkből „kaptak helyet”, de gyakran a telep főútvonalaira kerültek. Az alapfokú intézményekre (óvoda, iskola) típustervek készültek.

A kisebb lakótelepek közintézményei általában a lakótelep peremére kerültek. Az 50-es évek végén, vagy a 60-as évek első felében tervezett ellátó és szolgáltató intézmények viszonylag kis alapterületűek, építészeti kialakításuk egyszerű; a különböző ellátó- és szolgáltató funkciók több

¹¹⁹ Körner Zs. - Nagy M.: 289.old

¹²⁰ Budapesti lakásépítés 25 éve, ÉTK 1982. 17. old

¹²¹ Preisch G. 80. old

kiseb, de koncentráltan telepített egységben helyezkednek el (pl.: Óbudai kísérleti lakótelep, József Attila ltp. III. ütem).

5.4.2 Lakótelepi szabadtérépítészet a hatvanas években

A lakótelepi zöldfelületek tervezéséről szóló cikkében Dalányi a korábbi évtized zárt udvaros beépítéséhez képest előrelépésnek látja az új beépítésű lakónegyedeket: „(...) a zömmel négyszintes lakótelepeknél az irányadó laksűrűség betartása miatt elaprózott és funkcionálisan kevésbé jól kihasználható zöldfelületek jöttek létre. Ezeken a felületeken a tér- és tömegképzés csak töredékeiben valósulhatott meg, emellett biológiailag is csökkent értékű zöldfelületek jöttek létre. (...) a jelenleg Budapesten épülő (...) lakónegyedeink már módot nyújtanak olyan zöldfelületek telepítésére, mely magasabb biológiai értékkel (...) a légszennyeződésnek az ember egészségére gyakorolt romboló hatását nagymértékben csökkenthetik.”¹²²

5.4.2.1 Gyalogos és gépkocsi forgalom, parkolás

A 60-as évek lakótelepein vegyes forgalmú és kizárólag gyalogos forgalom részére tervezett úthálózat jellemző. A lakótömbön belüli utak kialakításánál fontos szempont volt a városközpont felé tartó tömegközlekedési megállók, valamint az iskolák és a bevásárlási lehetőségek felé a legközvetlenebb útvonal biztosítása. Célszerűnek tűnt, ha a tervezett útvonalak belesimulnak az építészeti formai együttesbe és a kerti képbe. Az épületekkel szigorúan párhuzamos, az épületek geometriáját hangsúlyozó burkolathálózat helyett oldottabb, játékosabb, de szabályos szerkesztésű, gyakran törtvonalú útvezetés volt jellemző, bár előfordultak még ortogonális megoldású burkolatrendszerek is (46.ábra).

Gépkocsiforgalommal kapcsolatban az álláspont az volt, hogy külön gépkocsi- és gyalogos úthálózat általában nem szükséges a lakótömbön belül, mert gépkocsi forgalomra csak költözködés, tüzelőszállítás esetén számoltak, illetve a tüzelő autók bejutását biztosították. Az egyes tömbök megközelítésére szolgáló gépkocsi utak felületét a minimumra kívánták csökkenteni, főleg zsákutcás megoldást javasoltak¹²³. (Így a tömbön belül nem volt átmenő forgalom.) Az utakra merőleges szekciók gépkocsival történő megközelítését kis hurokutakkal oldották meg.¹²⁴

Növekvő problémát jelentett a gépkocsi tárolás kérdése. A vizsgált tervek alapján a hurokutak, zsákutcák mentén helyeztek el egy-két parkolóhelyet. A személygépkocsik számának

¹²² Dalányi László: Korszerű lakónegyed in: Kiácz György (szerk.): a Fővárosi Kertészet száz éve, 103, 104.old.

¹²³ Ormos I. (1967). 490-492.old.

¹²⁴ Körner Zs.- Nagy M.: 291.old

növekedésével ez később kevésnek bizonyult. Az autókat a tulajdonosok lakásuk ablaka alatt, parkoló híján a gyepen tartották. A tervezők a parkolóhelyeket az épülettől kissé távolabb, növényzettel izoláltan kívánták megoldani. Felmerült a lakónegyed melletti tömbparkolók kialakításának lehetősége is¹²⁵. Az 1961-ben megjelenő OÉSZ tartalmaz már utalást arra vonatkozóan, hogy a rendezési tervekben a növekvő gépjármű forgalomra és parkolási igényre helyet kell biztosítani¹²⁶ konkrét normatív mennyiség említése nélkül. A rendelet nem említette a parkolók „telken” (azaz a lakótelepek esetében a tömbön) belüli elhelyezésének szükségességét.

5.4.2.2 Szabadtéri funkciók elhelyezése

A lakókertekben gyermekjátszóhelyek, társas és elszigetelt tartózkodási helyek kialakítására törekedtek. A 60-as évek lakótelepi közkertjeiben, mint alapvető funkcionális feladat, a kisgyermek (2-9 éves kor) játszótér igénye megoldott volt, a kialakított játszótérek ennek a korosztálynak készültek. A 10-17 éves korúak mozgásigényének kielégítésére kialakított játszótérek, sportpályákat sokan hiányolták. Az idősebb, nyugdíjas korosztály séta- és pihenőhely igénye kielégítettnek tűnt, hiányzott azonban a produktív, termelő korosztály kikapcsolódását, regenerálódását biztosító funkció a lakótelepi zöldfelületekről¹²⁷. Ez elsősorban közterületi sportpályák hiányát jelzi¹²⁸. Erre a tömbbelső kertjei már nem nyújtottak lehetőséget, így megjelent a lakóterületi szintű közpark igénye, ahol a nagyobb gyerekek részére játszóhelyek, sportolási lehetőségek biztosíthatók.

A lakótömbön belül a kisgyermek játszótérét az épületekhez közelebb, a nagyobb gyermek zajosabb játszótéreit az épületektől távolabb helyezték el. Az ötvenes években építettekhez képest szerényebb felszereltségűek ezek a játszótérek. Általában nagy kavicsfelület szélén néhány csővázas játszóeszközt helyeztek el (47.ábra).

Ekkoriban igen sok vidéki család, vagy családtag költözött fel Budapestre lakótelepi lakásba, olyanok is, akik kerti munkához szoktak. Ezen réteg elsősorban nem séta- és pihenőhelyeket igényelt a lakótelepi környezetben, hanem olyan kiskerteket, ahol kertészkedni tudtak volna. Erre az igényre a kor városfejlesztése nem adott választ. Többek között ez indította el a hétvégi telekmozgalmat a városszéli, agglomerációs zártkerti övezetekben.

A lakótelepeken belül a lakótelepi üzletek, szolgáltató egységek környezetének kialakítása volt a legigényesebb, bár mai szemmel ez meglehetősen visszafogott. Nagyobb felületű, gyakran

¹²⁵ Dalányi L. 104. old. in Kiácz György (szerk.): a Fővárosi Kertészet száz éve

¹²⁶ 5/1961. (III. 19.) ÉM számú rendelet az OÉSZ közzétételéről. I. kötet: „Városrendezési és műemlékvédelmi előírások.”

¹²⁷ bár az üzemi sportterületeken erre lehetőség nyílt

¹²⁸ Dalányi L. 108.old in Kiácz György (szerk.): a Fővárosi Kertészet száz éve

terméskövel borított burkolatok és koncentráltabb virágkiültetés tette reprezentatívvá ezeket a központi helyeket.

5.4.2.3 Szabadterek tagolása

A keretes beépítés eltűnésével a korlátozott és korlátlan használatú szabadterek fizikai lehatárolása megszűnt, így kertépítészeti eszközökkel, elsősorban lombtömegekkel kellett izolálni a lakótömbökhöz tartozó lakókerteket, ezzel biztosítva a szükséges intimitást. A játszóhelyek, pihenőhelyek körüli növénytelepítés léptéke többé-kevésbé megfelelt az ötvenes évek gyakorlatának, de az új beépítésnek köszönhetően megjelent az igény egy lényegesen nagyvonalúbb, városrendezési léptékben is tagolást biztosító növénytelepítésre. A fás növényzettel való elhatárolás tagolás nem, vagy pedig alig valósult meg ezeken a lakótelepeken. Az utca menti fasorok némileg szeparálták a lakótelep zöldfelületeit az utcától, de a „tömbbelső” elszeparálása a környező zöldfelületektől nem volt megoldott.

A „Lakóterületek tervezési irányelvei” című kiadvány szerint a lakótelep szabadtereinek 45-55%-ának növényzettel fedettnek kell lennie, mert ha ez alá csökken a zöldfelület aránya, nem biztosítható a zöldfelület kondicionáló funkciója.¹²⁹ A korábbi lakótelep-építési gyakorlatot értékelve Dalányi László szerint a beépítési terv építéstechnológiai kötöttségei és a gazdasági kényszer (sűrű beépítés) hatására problémaként jelenik meg a zöldfelületek elaprózottsága, és emiatt a kevésbé való kihasználhatósága, valamint a tér- és tömegképzés nem megfelelő megvalósíthatósága, illetve a létrejött zöldfelületek csökkentett biológiai értéke¹³⁰. A 60-as évekbeli új beépítési tervekkel kapcsolatosan megfogalmazódik az a mind esztétikai, mind használati szempontok alapján fontos szakmai igény, hogy a szükséges elő- és oldalkerteken túl az épületektől kissé távolabbi, használható zöldterületek tömör formájúak és egymással összefüggőek, ne utak által felszabdaltak legyenek.¹³¹ A szakma remélte, hogy az új, tízszintes lakónegyedek már olyan zöldfelületek kialakítására nyújtanak lehetőséget, melyek az említett szakmai elvárásoknak jobban megfelelnek.¹³²

5.4.2.4 Kertépítészeti kompozíció

Az új beépítési mód, illetve a modern tervezési stílus visszatérése az építészetbe a szabadterek tervezésében is éreztette hatását. A kertépítészeti terv, immár megszabadulva a keretes beépítés által „diktált” kompozíciós elvektől, egyre szabadabb, oldottabb. A szimmetriára való törekvés

¹²⁹ MOTI 63-67, 19.o.

¹³⁰ Dalányi L.: 104. old. in Kíác György (szerk.): a Fővárosi Kertészet száz éve

¹³¹ Ormos I. (1967): 482.old

¹³² Dalányi L. 104. old. in Kíác György (szerk.): a Fővárosi Kertészet száz éve

helyett szándékosan aszimmetrikus és szabálytalan, de kiegyensúlyozott szerkesztésű kompozíciók jellemzők egyenes vonalakkal határolt, de nem feltétlenül ortogonális rendszerű felületekkel.

5.4.2.5 Növényalkalmazás módja

A 60-as évek első felében épült lakótelepeken a fák elszórtan, legfeljebb kettes-hármas csoportokban található; fasorok, vagy nagyobb foltszerű fátelépítés nem voltak jellemzőek. A fák térbeli tagoló szerepe nem érvényesült; csupán a zömében szórt burkolatú játszóterek, pihenők árnyékolására szolgáltak a burkolatba telepített fák. Jellemzően a 60-as évek második felének lakótelepein, az épületek szintszámának emelkedésével jelent meg az egyre intenzívebb fásítás, megfelelően a kor szakirodalmában ajánlott 30-50%-os¹³³ fedettségi értéknek. A korszak lakótelepi zöldfelületein meglepően nagy volt a virágfelületek aránya, ahol a virágágyak gyepvel határos oldalain nem volt szegélyezés. Nemcsak a lakótelepi központok környezetében, hanem esetlegesen tűnő helyeken, pl.: játszóhelyek mellett is találhatóak voltak nagyméretű virágfoltok (Bp. XVIII. Lakatos úti ltp. V. tömb 2,6 % virágfelület¹³⁴).

5.4.2.6 Sajátosságok

Lakótelepek szabadtereinek tervezésével kapcsolatos szakmai iránymutatás

Az előbbieken említett „Lakóterületi zöldfelületek tervezési irányelvei” kiadvány elsősorban a 70-es évek tervezési gyakorlatát befolyásolta, de jól mutatta a 60-as évek lakótelepi szabadterek tervezése során gyűjtött tapasztalatokat és kikristályosodó tervezési elveket. Fogalom-meghatározásokon túl részletesen foglalkozott a lakótelepek szabad terein megjelenő különböző funkciójú területekkel (közlekedési területek, alapfokú közintézmények területe, közművek által elfoglalt területek, zöldterületek). Felhívta a figyelmet a beépítési tervek készítése során a zöldfelülettervező konzultációs szerepére, hiszen ekkor „dől el a szabadterek sorsa”. A tervezéssel kapcsolatosan új funkcionális szempontok merültek fel. Ezek elsősorban a használati szempontból vizsgálták az ún. passzív zöldterületek kondicionálásban való szerepét, illetve a városi zöldfelületi rendszerhez való kapcsolódásukban, a légtér arány és átszellőzés biztosításában. A kiadvány a passzív zöldterületekhez sorolta az előkerteket, oldalkerteket, közlekedési zárványterületeket. A parkolók burkolására a gyephézagos betonlapot ajánlotta, melynek a biológiai határfokához ebben az időben nagy reményeket fűztek.

¹³³ Lakóterületek fejlesztési irányelvei (MOTI 63-67) 15.o.

¹³⁴ saját vizsgálat

Részletesen kitért arra, hogy a fenntartási, üzemeltetési szempontokat már a tervezésnél is nagymértékben figyelembe kell venni. Olyan alaprajzi kialakítást ajánlott, mely géppel könnyen fenntartható, koncentrált növénytelepítést javasolt, pl.: egyes helyeken a fák 3,5-5 m-es rászterban történő telepítését. Ugyancsak fenntartási szempontból a szórt burkolattal szemben a szilárd burkolatot részesítette előnyben. Viszonylag kevés gondozást és öntözést igénylő növényfajok tervezését javasolta, bár megemlítette, hogy a szélsőségesen szárazságtűrő fajok keveset transpirálnak, így kondicionáló hatásuk csökkentett.

5.4.2.7 Anyaghasználat

Anyaghasználat tekintetében a 60-as évtized közepéig nem történt előrelépés. Szórt burkolatok zöme rostált kerti kavics, gyöngykavics (keszthelyi), illetve dolomitmurva volt. Szilárd burkolatként leggyakrabban alkalmazott anyag az aszfalt, legdekoratívabb helyeken, például lakótelepi központok környezetében szabálytalan alakú, pókhálószerűen rakott terméskő lapburkolat a népszerű ürömi és a keszthelyi (karmacsi) lapkából. A 60-as évek második felében készített terveken már megjelent a korszak nagy újdonsága, az előregyártott 40 x 40 x 6cm-es, illetve 60 x 40 x 6 cm-es betonlap, adalékanyag nélküli nyers betonfelülettel, illetve kavicsos vagy bazaltzúzalékos kopóréteggel is.¹³⁵ Ezt terméskő lapburkolat helyett használták még igényesebb környezetben, például a lakóterületi központokban is. Méretpontosságukkal és a betonminőséggel sok volt a probléma. A betonlapok között gyakran fagyálló klinkertégla rásztersávok jelentek meg (48. ábra), de a téglát önálló burkolatként nem használták. A lakóépületek, intézmények, üzletek körül jellemzők voltak a nagyméretű szórt burkolatok, melyek szegélyezésére bárdolt ürömi vagy karmacsi követ, jó minőségű téglát, illetve újdonságnak számító beton szegélykövet használtak. A beton szegélykövet szürke és sárga színben gyártották¹³⁶

Támfalak építésére, de gyakrabban már csak betontámfal látszó felületeinek burkolására terméskövet használtak, elsősorban bárdolt ürömi követ ill. budakalászi kemény mészkövet. A kemény mészkő tipikus, és a korszakban divatos rakása volt a soros kőfal, kötetlen rétegmagassággal, különböző vastagságú fűrészelt, kemény mészkőből, csiszolt vagy sprengelt felülettel. A vágott mészkő jellegzetes rakásmódja volt a skótfal. Változatlanul népszerű volt a szabályos soros vagy váltósoros rakású kőfal, elsősorban ürömi kőből (49. ábra). A szintén gyakran használt ezüsthelyi falkövet 5-10 cm-es sormagassággal sorosan rakták, de készítettek ebből a kőből ciklopfal burkolatot is. Lépcsők burkolására az 50-es évek gyakorlatához hasonlóan

¹³⁵ Jancsó- Jilly – Oláh (1968): A kertépítő zsebkönyve 231.o.

¹³⁶ Jancsó – Jilly – Oláh: 227.o.

a betonlépcsőt idomított ürömi kővel borították, de készült lépcső élére állított jó minőségű fagyálló klinkertéglából is.

5.4.2.8 Előregyártott elemek és kisarchitektúrák

Ebben az évtizedben a játszótéri berendezési tárgyak, játszóeszközök tekintetében volt jelentős az előrelépés. Ez elsősorban az 1965-ben elindított „Kísérleti játszótér” programnak volt köszönhető, melynek során Budapesten három, az akkori átlagon messze túlmutató minőségű játszótér készült el¹³⁷, új játszóeszközökkel, például a rendkívül népszerű görgős csúszdával (50. ábra). A kísérleti játszótérek hatása az évtized második felében már a lakótelepi játszótérekben is érezte hatását, bár ezek felszereltsége érhető módon mindig szerényebb volt. Csövázás játszóeszközök közül ebben az évtizedben elsősorban különböző cső mászóakák kerültek forgalomba, például a mászórakéta, mászókúp és a hullámos mászó, forgó játékok közül a forgó karusszel és a forgódob¹³⁸. Műkö csúszdákat is használtak a játszótérekben, és egyedi műkö játszóívek is megjelentek egyes lakótelepeken (51. ábra).

A kör alakú homokozók szegélye általában helyszíni betonból készült, gyakran terméskő burkolattal. Forgalomba került az első előregyártott műkö talpaselem és „U” elem, melyeket jól lehetett használni többek között szögletes homokozók szegélyezésére (52. ábra).

A nehézkes megjelenésű „Városligeti” típusú pad mellett feltűnt az új, sokkal könnyedebb megjelenésű u.n. „Szentendrej”¹³⁹ típusú pad (53. ábra).

Műkö virágedények széles választéka jellemző a 60-as években.

Az ötvenes évekhez hasonlóan, a 60-as évek első felében épült lakótelepeken is megtalálható volt csaknem minden épület közelében a poroló állvány, általában a sávházak büttös homlokzata közelében (54. ábra).

A kedves, az élet idilli pillanatait ábrázoló zsánerszobrok változatlanul jellemzőek voltak a lakótelepek szabadterein, elsősorban a lakótelepi központok közelében (55. ábra).

5.4.2.9 Növényhasználat

A 60-as évek kertépítészeti terveiben és elkészült szabadtérépítészeti alkotásaiban a szerény kertépítészeti anyagválaszték miatt a növényalkalmazás kiemelten fontos szerepet játszott, még a viszonylag gyér faiskolai kínálat ellenére is. Az ötvenes évekre jellemző minőségi faiskolai anyag erre az időszakra már eltűnt a faiskolákból, és a szűk kínálat zömében könnyen szaporítható lombhullató fás növényekből állt. Örökzöldeket szinte alig telepítettek (és a faiskolák alig szaporítottak), csupán feketefenyő (*Pinus nigra*), és ezüstfenyő (*Picea pungens* 'Argentea'),

¹³⁷ Városmajori játszótér, Köztársaság téri játszótér, Diószegi úti játszótér

¹³⁸ Jancsó – Jilly – Oláh: 245 -246.o.

¹³⁹ tervezte: Dalányi László/LAKÓTERV

valamint elterülő boróka (elsősorban *Juniperus chinensis* 'Pfitzeriana') foltok díszítették télen a zöldfelületeket.

A növényalkalmazásra nagy hatással volt Domonkos János professzor, aki a hazai, őshonos fajok alkalmazását javasolta a városokban is. Elmélete szerint ezek a hazai, szárazságtűrő fajok a városokban öntözés nélkül is fenntarthatók, így jelentős megtakarítást lehet elérni a fenntartásban. Ezt az időszakot „juhar korszaknak” nevezhetjük, bár a korai és platánlevelű juharon (*Acer platanoides* és *Acer pseudoplatanus*) kívül a különböző őshonos berkenyefajokat (*Sorbus* sp.) és hazai, szárazságtűrő hársfajokat (pl.: *Tilia tomentosa*) is szívesen használták utcafásításra, illetve a lakótelepek szabadterein.

A koros fák faiskolai nevelése ekkor még ismeretlen volt, de idős utcai sorfák átültetésével már a 60-as években kísérleteztek (Pl. a Bp. XI. Nagyszőlős utca átépítése során a *Celtis* fasor áttelepítése a közeli Hanoi parkba, 1965).

Cserjéket szoliterként, illetve kettes-hármas csoportokban használták, és csak kisebb mennyiségben alkalmazták foltszerűen illetve nyírt sövényként. A talajtakaró cserje fogalma még ismeretlen volt ebben az évtizedben, a faiskolák nem természetek erre alkalmas növényanyagot, csak árnyéki gyeppótlók alkalmazása volt jellemző. (Pl.: *Hedera*, *Lamium*).¹⁴⁰

5.4.2.10 Zöldfelületek fenntartása

A 60-as években a magyar városokban a fenntartott zöldterületek mérete ugrásszerűen megnőtt, elsősorban a lakóterületi zöldfelületek központi fenntartásba vétele miatt. Bár a KSH-adatok nem különítik el a lakótelek zöldterületeit az egyéb városi zöldterületektől, a számok így is beszédesek. A bel- és külterjesen „gondozott parkterületek” méretének növekedése a II. ötéves tervben (1960-1965) több, mint 10 millió m² volt. (A 60-as évek végén a belterjesen gondozott parkterületek kb. 19 millió m²-t tettek ki, mely a 60-as évek elejéhez képest 50%-os növekedést jelent. A külterjesen gondozott területek mérete kétszeresére nőtt.) A III. ötéves tervidőszak (1966-1970) alatt a városokban az egy főre jutó parkterület tovább növekedett, bár nem érte el a szakirodalom által ajánlott normákat¹⁴¹. Ebben az évtizedben még megfelelő mennyiségű és képzettségű munkaerő valamint anyagi keret állt rendelkezésre a megnövekedett zöldterületek fenntartására.

¹⁴⁰ Baraczká Katalin szóbeli közlése

¹⁴¹ Ormos I.: Városi zöldterületeink negyedszázados fejlődése, in: Városépítés, 1971 1-2 sz. 40.o

5.4.3 Néhány budapesti lakótelep szabadterépítészeti terve

5.4.3.1 Óbudai kísérleti lakótelep

Az Óbudai kísérleti lakótelep 1959 és 1961 között létesült egy országos tervpályázat díjnyertes tervei alapján a III., Váradi u. – Bécsi u. – Reménység u. – Zápor u. által határolt területen. 1958-1964 között 701 lakás épült fel eltérő funkcionális elrendezésű és szintmagasságú épületekben; általános iskola, óvoda, bölcsőde, valamint kereskedelmi célú létesítmények is épültek. A kísérleti lakótelep felépítésének célja elsősorban az volt, hogy a gyakorlatban lehessen tapasztalatokat szerezni a tömeges alkalmazás céljára készülő tervek, títustervek funkcionális, épületszerkezeti stb. megoldásainak megfelelőségéről¹⁴². A beépítésre jellemző, hogy az épületek a tömböt határoló utcákhoz közel helyezkednek el, és a tömb belsejében nagy, védett, összefüggő zöldterület található (56. ábra). Különböző magasságú, de jellemzően négyemeletes pont- és sávházak jellemzik a beépítést, csak a Bécsi út közelében jelennek meg a magasabb épületek. A lakótelep déli részén kétszintes sorházak is megjelennek. Kereskedelmi egységek az utcák mentén helyezkednek el, pl.: a Gyenes utca mentén lévő három egyforma sokszög alaprajzú építmény is ilyen szolgáltató egység.

Az egyik belső utca kiszélesedő részén, a lakóépületektől távolabb helyezték el a gépkocsi parkolókat.

A bemutatott környezetrendezési terv (57. ábra) a lakótelep nyugati, Bécsi úthoz közeli részét ábrázolja. A tömbön belüli úthálózat nem differenciált, és az épületek elhelyezkedéséből következően, különösen a terület déli részén lévő tömbben, az utak egy része vegyes forgalmú.

A Gyenes utcától északra lévő tömbbelsőben megjelenő ürömi kőlapos út hajlékony alapon készült, és a vegyes forgalomra alkalmas kőlapos utak beton alapra kerültek. A tört vonalvezetésű, változó szélességű, egyenes vonalakkal határolt, nem ortogonális rendszerű, idegsejtekre emlékeztető úthálózat mára eltűnt a területről, csupán a helyenként fellelhető terméskő-szegélyek mutatják az úthálózat eredeti helyét. Megállapítható, hogy a gyalogos úthálózat formai értelemben nem követi az épületek által meghatározott ortogonális rendet, attól teljesen elszakad. A belső, védett területen kialakított pihenő- és játszóhelyek a kertterv szerint gyöngykavics burkolatúak voltak, gyakran keskeny, nyírt sövényvel szegélyezve, és a játszóhelyen belül a hintázó- és labdázó terek szétválasztását is nyírt sövényvel oldották meg. A játszóhelyek széleit ma az eredeti, Városliget-típusú padok vonala jelzi. A kavicsburkolatú játszóhelyeken belül több kör alaprajzú, 2,0 -0,8 m átmérőjű, markánsan széles betongyűrűvel szegélyezett homokozó volt (58. ábra). A kör alaprajzú betonszegélyek csoportjai karakteres elemei lehettek a zöldterületnek, ezek több helyen még ma is láthatóak, hasonlóan az eredeti, ürömi mészkőből készült, max. 1 m magas

¹⁴² Forrás: architecahungarica.hu.

támfalakhoz. A Gyenes utcától D-re fekvő játszótéren lengő hintát, billenő hintát, körforgó padot és mászórácsokat helyeztek el. Az épületek bütüi mellett még ma is láthatók a porolóállványok. Fasorokat kizárólag a tömböket határoló utak mentén terveztek, a tömbbelsőben a fák és tűlevelűek elszórtan, kis egyedszámú csoportokban fordultak elő. A cserjéket határozott körvonalú, de nem szabályos foltokban telepítették, szoliterek nem voltak. A játszóhelyekhez kapcsolódva, részben gyepes területtel határolt, sokszög alaprajzú, nagyméretű virágágyak is díszítették a belső udvarokat. A teljes terület ma mélyen árnyékos.

5.4.3.2 XVIII. Lakatos utcai lakótelep

A Lakatos úti lakótelep 1963 és 1967 között épült¹⁴³. Jellemzője, hogy az épületek bokrokban, clusterokban telepítettek, és egy-egy épületcsoport megközelítése zsákutcák segítségével történik. A tipikus épületformák ortogonális elrendezésű és a határoló utakkal párhuzamosan elhelyezett 5 szintes sávházak és középmagas (10 szintes) pontházak. Az épületek jelentős része teljesen elszakad a határoló utcáktól, a „zöldben úszik”, de a lakótelepet közepén átszelő Lakatos utca menti házsorok az utcára szervezettek. E főút mentén található az iskola és a viszonylag szerény építészeti megjelenésű üzletközpont is (59. ábra). A gyalogos úthálózaton túl vegyes forgalmú úthálózat is megjelenik a terven. Itt néhány, az úttal 45°-os szögben elhelyezett parkoló található. Az egyéb gépkocsi-behajtó utak „Y” alakú gépkocsi fordulóban végződnek. Az épületsávok között helyezték el a játszóhelyeket, pihenőhelyeket, szigorúan ortogonális rendben, az épülethomlokzatokkal párhuzamosan, illetve az ezeket összekötő belső gyalogos úthálózat is ezt a rendet követi. A terület délkeleti részén nagyobb, összefüggő zöldterület látható. A fák elhelyezése meglehetősen homogén, nem jelennek meg nagyobb karakteres nyílt területek, nem látható át a tömb zöldfelülete (60. ábra). Virágfelületek kizárólag az épületbejáratok környékén voltak. A játszótérek kialakítására jellemző, hogy nem voltak korcsoportok szerint szeparálva, egy-egy nagyobb kavicsburkolatú felületen belül az elválasztást keskeny, nyírt sövényvel oldották meg (61., 62. ábra).

A tömbbelsőben nem, de az utcák mentén megjelennek szabályos fasorok, melyek keretbe foglalják a tömböket, és hagyományos „városias” megjelenést biztosítanak az tömbök utcafronti oldalán.

5.4.3.3 II. Budakeszi úti kislakótelep

A 60-as években nemcsak több ezer lakosú nagylakótelepek épültek. Az 60-as évek végén tervezett és kivitelezett kislakótelep a budai hegyvidék látképének hangsúlyos eleme három

¹⁴³ Beépítés: Brenner János, Környezetterv: Szentpéteri/ LAKÓTERV

középmagas pontházból álló beépítésének köszönhetően¹⁴⁴ (63. ábra). A pontházak között nagyobb összefüggő szabadtér alakult ki, játszóhelyekkel, nagyméretű lejtős zöldfelületekkel. A telep elegáns főbejáratát parkolósziget választja el az utcától. A bekerített lakótelepre gépkocsival nem lehet behajtani (64. ábra).

A lakókertben tervezett gyalogos burkolat 40 x 40-es betonlapokból áll, és jól megfigyelhető az ortogonális rakásrend alkalmazása nem derékszögű úthálózat esetében „elpengetett” burkolatszélékkel, mely ebben az időszakban tipikusnak tekinthető. A fák laza csoportokban helyezkednek el, a belső, épületekhez közeli területeken túlevelűek is díszítenek. Egynyári virágkiültetés csupán az épületek főbejáratánál elhelyezett kisméretű, négyzet alakú kiemelt növényágásokban van.

5.5 Lakótelepi szabadtérépítészet a hetvenes években

„... a lakótelepek a 20. század „városfalai...”

Kristin Faurest

Ez az évtized a szocialista lakásépítés, ezen belül az állami beruházású lakásépítés csúcs-évtizede. Az állami beruházásból épült lakások száma 161 629¹⁴⁵, másfélszerese a 60-as években épült lakásszámnak. A 70-es években épült lakótelepek alapterületük, lakosságuk alapján a legnagyobb hazai lakótelepek, jellemzően 10-15 000 lakással. Bár a lakótelepek jelentős része még mindig a város szélén, beépítetlen vagy korábban csak családi házas beépítésű területre került, a városszéli üres és viszonylag kis költséggel közművesíthető területek lassan elfogytak, így néhány lakótelep a város belső szövetébe, szanált területre épült. A monoton, középmagas épületekből álló beépítés a városszéli területeken kevésbé volt zavaró, mint a beépült városrészekben, ahol a drasztikus léptékváltás és az épületek sematikus elrendezése megtörte a meglévő városszövetet (pl.: Bp. XIX. Pesterzsébeti lakótelep, VIII. Józsefvárosi lakótelep, XIV. Zugló ltp.). Az évtized egyik nagy kihívása a beépítési tervek készítőinek a 33 m magas hatalmas házsorokból álló monoton lakótelepeknek a meglévő városszövetbe való illesztése.

A külvárosokban épült lakótelepek egyre inkább a város legkülső peremére szorultak. (XV. Újpalotai lakótelep). Budapest és a nagyobb vidéki városok külső gyűrűjének arculata ebben az évtizedben változott meg végérvényesen¹⁴⁶ (65. ábra). A beruházó, kivitelező és szakhatóság együttes érdeke csupán a lakásszám növelése volt. A közintézmények, zöldfelületek gyakran nem,

¹⁴⁴ építészterv: Iványi L., kertterv: Krizsánné /BUVÁTI 1967 előtt.

¹⁴⁵ Preisich G. 81. oldal

¹⁴⁶ Körner Zs - Nagy M.: 293. oldal

vagy csak részben épültek meg, mely a lakótelepek társadalmi presztízisének csökkenését eredményezte. Egyre több építészeti kritika illette a lakótelepek falanszter jellegét, melyért a modern építészetet tették felelőssé.

5.5.1 Jellemző beépítések, építészeti karakter

Beépítési mód

A jellemzően 11 szintes, 33 méter magas, gyakran több száz méter hosszú épületek elhelyezését elsősorban az építéstechnológia, a benapozási előírások és a daruállások optimális távolsága határozta meg a funkcionalizmus és a takarékos kivitelezés jegyében.

A 60-as évek végétől az utca, mint területszervező elem, lassan visszatért a beépítési tervekbe. Az utcás szerkesztésű, sávos beépítésű lakótelepeknek több típusa alakult ki.¹⁴⁷

Egyoldali sávos beépítés esetén a lakóútnak csak egyik oldalán van az útra merőlegesen álló épület, másik oldalon pedig zöldfelülethez kapcsolódik. Kétoldali sávos beépítés esetén mindkét oldalán van épület. Egyoldali sávos beépítésnél a házak egymástól azonos távolságra helyezkednek el, kétoldali beépítésnél az utca légtere keskenyebb, mint az épületek közti nyitott lakókerteké, melyek forgalommentesek, és így zavartalan parkhasználatot biztosítanak. Az un. rostos beépítések esetén két egymással párhuzamosan álló, és az utcával szöget bezáró épület közötti sávban található a kiszolgáló utak és a parkolók (66.ábra). A házak külső oldalán alakították ki a zöldfelületeket, melyek a lépcsőházból közvetlenül megközelíthetők voltak (67. ábra). E megoldások előnye a könnyű, gyors kivitelezhetőség, hátránya, hogy a parkolók kitöltik az utcateret (A két házsor közötti fél szinttel lesüllyesztett parkolók lefedésével tetőkertek alakíthatók ki, erre történtek tervi kísérletek, de ezek nem valósultak meg).

A sávos beépítés sokszor igen egyhangú összképet eredményezett a lakótelepeken. Ezt a sávokra merőlegesen elhelyezett épületekkel, ill. a sávok között elhelyezett erőteljes vertikális épülettömegekkel igyekeztek oldani. A sávokra merőleges épület természetesen az eltérő tájolás miatt más alaprajzi elrendezésű volt, mint a sávházak, és elhelyezésével a lakóudvar zártabb hatásúvá vált.

A korszak újszerű beépítése a Bp. XV. Újpalotai lakótelep, mely a lakóépületeket egy „vonatra” szerkesztette, kényszerítve a használókat arra, hogy a vonal mentén elhelyezkedő kereskedelmi és szolgáltatási intézmények előtt is sétáljanak el. A terv hibája, hogy erre a vonalra koncentráldott a gépkocsi forgalom is, így a lakások közel kerültek a forgalmas utakhoz és a parkolókhöz. (Az eredeti elképzelés szerint a gépkocsi- és gyalogos forgalom külön szintre került volna, de ez pénz hiányában meghiúsult). Az újpalotai példát több, a 70-es évek végén épült lakótelep beépítése követte, sok helyen megfigyelhető a hagyományos „utca” reneszánsza. A lakótelepeken belül

¹⁴⁷ Körner Zs - Nagy M.: 298. old

kialakított vegyes forgalmú tengelyre, a telep főutcájára voltak az alapfokú közintézmények felfűzve (pl.: Bp. XX. Kispest városközpont ltp.) (68. ábra).

A tervezés és kivitelezés üteme egyaránt felgyorsult, ismét egyre gyakrabban a tervezés csak títustervek adoptálását jelentette az adott helyszínre. Az egyszerű kivitelezhetőség a tervezést is befolyásolta, az épületek elhelyezését a darupályák optimális helye határozta meg. Így nem meglepő, hogy a lakótelepek összképe egyhangúbbá, unalmasabbá vált.

Bár a kor szakirodalma egyértelműen megfogalmazta, hogy a szupertömb jellegű keretes beépítés biztosít megfelelő feltételeket a lakóépület és lakókörnyezet minőségi kapcsolatának kialakítására, ez a beépítési elv csak viszonylag későn, a 80-as években jelent meg ismét a magyar lakótelep építészetben, és a 70-es évek végén csak elvétve akadt ilyen beépítés¹⁴⁸ (pl.: Tatabánya, Dózsakert lakótelep II. ütem) (69. ábra).

Ebben az évtizedben jellemző az ún. „szőnyegminta tervezés”, az a tervezési módszer, melyben a beépítési rendet egyetlen, többé-kevésbé öncélú motívum ismétléséhez kötötték, ezzel monoton és sematikus jelleget adva a kor lakótelepeinek.

Építészeti karakter

A 70-es években a nagypaneles építési technológia „egyeduralmával” általánossá vált a 11 szintes, 33 m magas (középmagas) beépítés. Minthogy költséghatékonyabb megoldás érdekében az építésszek – a kivitelező állami építőipari vállalatok nyomására - a lehető legkevesebb épülettípust alkalmazták, különösen az évtized első felében a 11 szintes, többszáz méter hosszú, szekcionált házsorok domináltak a lakótelepeken.

Közintézmények és szolgáltató egységek elhelyezése

A 70-es évek lakótelepein megjelentek a nagyobb alapterületű és építészeti igényesebb megformálású, gyakran kétszintes komplex üzlet- és szolgáltatóházak, lakótelepi központok. Nagyobb lakótelepeken a lakótelepi központok hierarchikus rendszere épült ki, fő- és mellékközpontokkal (pl.: XV. Zuglói lakótelepnek egy fő- és két mellékközpontja épült, vagy a XI. Kelenföldi lakótelep városközpontja, illetve Fehérvári út menti alközpontja) (70. ábra). Az alapfokú oktatási és gyermekintézmények az üzlet- és szolgáltatóházak közelében helyezkedtek el, erősítve a helyi „központ” jelleget. A gyermekintézmények is jellemzően títustervek alapján épültek.

¹⁴⁸ Pirk A.(1979): Játékról komolyan, 23.old

5.5.2 Szabadtérépítészet

5.5.2.1 Gyalogos és gépkocsi forgalom, parkolás

A 70-es években egyre többen engedhették meg maguknak, hogy személygépkocsit vásároljanak. A gépkocsiforgalom növekedése miatt szükségesnek bizonyult a különböző mozgásformák elválasztása.

Ismerünk olyan, 70-es évekbeli lakótelepeket, ahol vegyes használatú az úthálózat (pl.: Csepel V. ütem beépítési terve¹⁴⁹). Ezeknél a lakóegyütteseknél az összes parkoló kihelyezésével (parkolótömb kialakításával) a lakások nagy része zöldfelületre nézett. A párhuzamos épületsávok között vezették a gyalogutakat vagy a woonerf jellegű, gyalogos elsőbbségű utakat. Így az épületek közvetlen környezetében humánus, jól komponált terek jelentek meg. (Sajnos a házsorok közé gyakran utólag visszakerültek a parkolók). Jó példa erre Békásmegyer II. ütemének rendezési terve (71. ábra).

Ezzel együtt megjelent a budapesti lakótelepeken a parkolás problémája. Ebben az évtizedben már központilag meghatározták a kialakítandó parkolóhelyek számát¹⁵⁰ (kb. 1 parkolóhely/ lakás), de a vonatkozó előírások szerint csak a parkolási igény 50%-ára méretezett parkolófelületet kellett az épületek közvetlen közelében elhelyezni, a másik 50%-a kihelyezett tömbparkolóban, esetleg többszintes parkolólemezen valósulhatott meg (ez szinte sohasem épült meg, de a tömbparkolókat kijelölték a lakótelepek beépítési tervein).

Szabadtéri funkciók tekintetében lényeges változás nincs a 60-as évekhez képest, bár a lakótelepi közparkok megjelenésével a nagyobb gyermekek játszótérigényének, illetve a felnőtt lakosság sportolási igényének kielégítésére is látszott elvi lehetőség.

5.5.3 Szabadtérépítészet

5.5.3.1 Gyalogos és gépkocsi forgalom, parkolás

A 70-es években egyre többen engedhették meg maguknak, hogy személygépkocsit vásároljanak. A gépkocsiforgalom növekedése miatt szükségesnek bizonyult a különböző mozgásformák elválasztása.

¹⁴⁹ beépítési terv: P. Ürmössi Teréz, de a lakótelep nem teljes mértékben a beépítési tervnek megfelelően épült meg.

¹⁵⁰ 2/1970 (I.17.) OÉSZ 24. § /1/ bekezdés: „Lakóépületek esetében lakásonként, üdülőépületek esetében 30 m² szintterületig egy, és minden további 30 m² szintterület után egy-egy személygépkocsi elhelyezésének lehetőségét kell biztosítani.”

Ismerünk olyan, 70-es évekbeli lakótelepeket, ahol vegyes használatú az úthálózat (pl.: Csepel V. ütem beépítési terve¹⁵¹). Ezeknél a lakóegyütteseknél az összes parkoló kihelyezésével (parkolótömb kialakításával) a lakások nagy része zöldfelületre nézett. A párhuzamos épületsávok között vezették a gyalogutakat vagy a woonerf jellegű, gyalogos elsőbbségű utakat. Így az épületek közvetlen környezetében humánus, jól komponált terek jelentek meg. (Sajnos a házsorok közé gyakran utólag visszakerültek a parkolók). Jó példa erre Békásmegyer II. ütemének rendezési terve (71. ábra).

Ezzel együtt megjelent a budapesti lakótelepeken a parkolás problémája. Ebben az évtizedben már központilag meghatározták a kialakítandó parkolóhelyek számát¹⁵² (kb. 1 parkolóhely/ lakás), de a vonatkozó előírások szerint csak a parkolási igény 50%-ára méretezett parkolófelületet kellett az épületek közvetlen közelében elhelyezni, a másik 50%-a kihelyezett tömbparkolóban, esetleg többszintes parkolólemezen valósulhatott meg (ez szinte sohasem épült meg, de a tömbparkolókat kijelölték a lakótelepek beépítési tervein).

Szabadtéri funkciók tekintetében lényeges változás nincs a 60-as évekhez képest, bár a lakótelepi közparkok megjelenésével a nagyobb gyermekek játszótérigényének, illetve a felnőtt lakosság sportolási igényének kielégítésére is látszott elvi lehetőség.

5.5.3.2 Szabadterek tagolása

A lakótelepi tömbök megnövekedett mérete illetve a városrész nagyságú lakótelepek terjedése új tértagolási módokat követelt meg a szabadtereken, a tömbbelsőben és a tömbök közötti elválasztó zöldsávban, a „pufferzónában” egyaránt. Megváltoztak a lakótelepek tömeg, tér, látvány kapcsolatai. A hatalmas, sivár épületsávok között intim, emberi tartózkodásra invitáló tereket képezni szakmai szempontból komoly kihívás volt. Az épületek között kialakuló lakókertben („tömbbelsőben”) a fákkal történő tértagolás a korábbi évtizedek gyakorlatához képest kissé megváltozott. Nagyobb, összefüggő fás növényfoltokkal oldották meg a tértagolást és takarták el a hatalmas, monoton épülethomlokzatokat (72. ábra).

A tömbbelsőn belül tereplasztikákkal is hatékonyan tagolták a teret, és a megmozgatott alapsík elvonta a tömbbelsőben tartózkodó figyelmét a határoló épített térfalokról. A mesterséges dombok jellemzően 5-6 m magasságúak voltak, így tömegükben illeszkedtek az épített térfalak léptékéhez (73. ábra). A tereplasztikák gyermekjátszóhelyek kialakítására és télen szánkózásra is alkalmasnak bizonyultak (pl.: III. Óbudai ltp. Holdudvar) (74. ábra). A dombokkal való tértagolás

¹⁵¹ beépítési terv: P. Ürmössi Teréz, de a lakótelep nem teljes mértékben a beépítési tervnek megfelelően épült meg.

¹⁵² 2/1970 (I.17.) OÉSZ 24. § /1/ bekezdés: „Lakóépületek esetében lakásonként, üdülőépületek esetében 30 m² szinterületig egy, és minden további 30 m² szinterület után egy-egy személygépkocsi elhelyezésének lehetőségét kell biztosítani.”

előnye, hogy a kialakítást követően azonnal „kifejti” tértagoló hatását, míg a növényzettel történő térelválasztás esetén ez a hatás csak 10- 15 évvel később érzékelhető. (Azonban a dombok helyigénye jelentős, így szűk udvarokban nem bizonyult jó tértagoló megoldásnak.)

A lakótelepek szélein a környező területektől való elhatárolás, a városi szövetbe való integrálás és nagy kiterjedésű lakótelepeken belül a városi léptékű tagolás új, korábban nem ismert feladat volt a 70-es évek szabadterépítészetében. A korábbi évtizedekben alkalmazott módszer, mely a határoló utak mentén fasorok telepítésével oldotta meg a lakótelep lehatárolását, ilyen épülettömegek mellett már nem bizonyult elegendőnek. Elterjedt a nagy tömegű, erdőszerű fás növényfoltok telepítése, mely a beépítés ritmusát erősítette, városi léptékű tagolást és térelválasztást biztosított, és segítette a lakótelep tájba illesztését¹⁵³(75. ábra).

Nagy kiterjedésű terepplasztikák is alkalmasak voltak a környező területektől való szeparálásra. A 70-es években a forgalmas főutakról származó zajterhelés és levegőszennyeződés egyre komolyabb gondot okozott a lakótelepek szélein lévő épületekben. Az utak mentén kialakított nagyméretű, hosszan elnyúló zajvédelmi töltések amellest, hogy meggátolták a zaj és szennyezett levegő terjedését, vizuális elhatárolást is biztosítottak. Megállapítást nyert, hogy a geoplasztika – ha alaprajzi és térbeli méreti biztosítottak - a leghatékonyabb zajvédő „műtárgy”¹⁵⁴. Funkcionális szempontból a geoplasztikák és a fás növényzet klímaszabályozó, levegőtisztító és zajcsökkentő szerepét együttesen kell értékelni.

A lakótelepek szélén, nagyforgalmú útvonal mentén megjelentek a zajvédő töltések (Pl.: a X. Kerepesi út - Keresztúri út - Gyakorló út által határolt ltp., Kerepesi út mentén). Sok esetben, akár a kivitelezés befejezése után a hangvédő „töltés” lakótelep felőli oldalában egymás mellé sorolt garázs-sávot alakítottak ki (pl.: III Békásmegyeri ltp. keleti oldala a Szentendrei út mentén, vagy XIX. Kispest Városmegyei ltp. az Üllői út mentén) (76. ábra).

5.5.3.3 Kompozíció

Formai szempontból lakótelepi szabadtereken megtalálhatók ortogonális, az épületek formai rendjét, ortogonális szerkezetét átvevő, azt erősítő kompozíciók és építészeti rendtől független, azt oldani igyekvő „parkszerű” kompozíciók egyaránt.

Az állami beruházó részéről diktált gyors építési ütem és a felgyorsult építési technológia gyors tervezést és könnyen kivitelezhető terveket követelt meg. Ezekben az években tehát egyre több

¹⁵³ Greiner, J.(1966): Grünanlagen für mehrgeschossige Wohnbauten, 109.old

¹⁵⁴ Andor Anikó(1980): A geoplasztika jelentősége a lakótelepi mikrokörnyezet alakításában, BME Építésmérnöki Kar városépítés- Városgazdálkodási Szakmérnökképzés, diplomamunka, 10 .oldal

játszótér, óvoda- és iskolaudvar épült a FŐKERT által készített títustervek alapján. Ezek a játszóterek egyszerűek és sematikusak voltak, de olcsók és könnyen kivitelezhetők (77. és 78. ábra). Szinte minden lakótelepi zöldfelületen megjelentek az 'U' elemekből készített ülőfalak, esetenként deszka ülőkével ellátva. A 15-20 m hosszú ülőfalak gyakran a játszóhelyeket szegélyezték, és ezáltal védték a környező zöldfelületet a kitaposástól, néha az egyes zöldterületi funkciók szétválasztásánál használták.

5.5.3.4 Növényalkalmazás módja

A 70-es években már egyértelműen beigazolódni látszott, hogy a lakótelepek szabadterein elsősorban a fás növényzet tömeges alkalmazásának van létjogosultsága.¹⁵⁵

Tömbbelsőben jellemző a nagyobb, kompakt foltokban történő fátelépítés, egyes lakótelepeken szabályos raszterben. Több lakótelepen megjelentek a fasorok a tömbbelsőben a belső sétányok mentén. (Korábban ez nem volt jellemző!) Ezek a szabályos kiültetések az épületek formai rendjéhez igazodtak, hangsúlyozva az épített környezet és szabadterek összhangját, de helyenként erősítve a monoton lakótelep jellegét (pl.: XI. Kelenföldi ltp.).

A tömbök közötti zöldfelületeken megjelenő nagyméretű, kompakt fás növénytömegek egyes lakótelepeken szabályos kiültetésűnek jelennek meg, melyek alkalmasak a városi léptékű tértagolásra, illetve nagykiterjedésű lakótelepek tagolására, és illeszkednek a hatalmas épületmonstrumok léptékéhez. Mindez vizuális értelemben segíti a lakótelepek integrálását a városi szövetbe. A beépítés építészeti léptékét és ritmusát a nagykiterjedésű, erdőszerű növénytömegek is átveszik, így egységes építészeti és szabadtérépítészeti arculatot teremtve. A nagyméretű fatömegek az esztétikai, tértagolási szempontokon túl előnyösek zajvédelmi, szélvédelmi és levegőtisztaság védelmi szempontból is.

Növényfajok tekintetében jellemző, hogy nagy foltokban viszonylag kevés, esetenként csak egy tű- vagy lomblevelű fafajt alkalmaznak szinte monokultúra jelleggel, erdőszerűen, kis tőtávolsággal telepítve az egyedeket. A foltok alakja és a telepítés módja a terv stílusától függően lehet szabályos vagy szabálytalan is.

A szakirodalom már foglalkozott a lakótelepi zöldterület faállományának telepítési sűrűségével, az optimális árnyékolás mértékével. Cél az 50-60 %-os borítottság elérése 15-20 éves korú kiültetésnél, amihez 110 fa/ha (kb. 1 fa/ 90 m²) telepítési sűrűséget javasoltak. Az akkor 20 éves

¹⁵⁵ Schmidt G.: 142.o.

Thälmann utcai (mai Fiastyúk utcai) lakótelepen végzett vizsgálatok rámutattak, hogy sűrűbb telepítéssel és gyorsan növvő, pionír fajokkal hamarabb elérhető a tervezett borítottság.¹⁵⁶

Az új telepítési koncepció ellenére a 70-es évek lakótelepein megfigyelhető, hogy összességében a korábbi évtizedhez viszonyítva lényegesen kevesebb fát ültettek a zöldfelületekre. Ennek oka egyrészt az, hogy a nagyobb szintszámú épületek árnyékoló hatása jelentősebb, másrészt az egyre komplexebb közműhálózat miatt kevesebb faültetésre alkalmas terület maradt. Megnőtt azonban a cserjékkel borított területek aránya.

5.5.3.5 Lakótelepi közparkok

A kamasz korosztály és a felnőttek mozgási, sportolási igényét nem lehetett megfelelően kielégíteni a lakótelepek közkertjeiben, így a 70-es években néhány lakótelepi közpark épült elsősorban a környékbeliek sportolási és rekreációs igényeinek kielégítésére, de nagyobb és jobban felszerelt játszóterek is helyet kaptak itt. Sajnos sok lakótelepen a beruházási terv készítése során ugyan kijelölték a lakóterületi közpark helyét, de nem épült meg a park, illetve később parkoló céljára hasznosították ezeket. Előfordult, hogy a lakótelep későbbi építési ütemének felvonulási területeként jelölték ki a közpark céljára tartalékolat területeket, vagy bontásra ítélt, de a későbbiekben el nem bontott lakóterületen tervezték a közpark kialakítását.¹⁵⁷ Szerencsésebb esetben a 70-es évek lakótelepeire tervezett közpark csak a 80-as években épült meg (Pl.: X. Újhegyi ltp., XV. Újpalotai ltp.), de megépült.

1972-ben létesült a Kelenföldi lakótelep közparkja¹⁵⁸, a Bikás park sportpályákkal, játszóterekkel és nagyméretű zöldfelülettel, közepén a nagyméretű terepplasztikával, a névadó Bika-dombbal.¹⁵⁹ A Bártfai utca mentén található, érdekes játékokkal felszerelt játszótér, az óriási tekepályával, gokart pályával, valamint a minigolf pályával a 70-es években újdonságnak számított.¹⁶⁰

5.5.3.6 Sajátosságok

Az épület szintszáma növekedésének hatása a szabadterek használatára

A 70-es évek második felében a lakótelepi életformát egyre több szakma képviselői, meteorológusok, szociológusok és pszichológusok vizsgálták. Kiderült, hogy az épületek szintszáma jelentősen befolyásolja a szabadterek használatát. Öt szintig ez a hatás nem számottevő, de e felett fokozatosan növekszik. Ez különösen a 6 év alatti korosztályt érinti érzékenyen.

¹⁵⁶ Kiácz – Szendrői: 79.o.

¹⁵⁷ Baraczká Katalin szóbeli közlése

¹⁵⁸ tervező: Karádi Gábor/ LAKÓTERV

¹⁵⁹ E játszódomb tetején található Kiss István Monda című alkotása.

¹⁶⁰ K. Hladky K.(2001): Budapesti zöldkalauz, 140.old.

Kimutatták, hogy míg az alsó szinteken lakó gyerekek 60 %-a az udvaron játszik társaikkal, a magasabban lakók csupán 15%-a jár le az udvarra (W.F.R. Steward vizsgálata). A szintszám növekedésével összefüggő csökkenő szabadter-használatot sok más vizsgálat is alátámasztotta.¹⁶¹

A klímátényező hatását vizsgálva kiderült, hogy a magas épületek között nő a szélerő, erős széllekedéseket és forgószelet eredményezve a talaj közelében is. Problémát jelentett, hogy a lakókertek, a játszóterekkel és pihenőkertekkel együtt, az épületek között kialakuló szűk, gyakran rendkívül szeles udvarban kaptak helyet.¹⁶² Szélvédelem szempontjából is a keretes beépítés nyújtja a legjobb védelmet, hiszen három oldalról zárt udvar alakul ki, azonban nyáron itt megrekedhet a levegő. A széllekedések ereje sűrű, többszintes növényzet alkalmazásával lényegesen csökkenthető, így a nagy növénytömeg felhasználható a tartózkodó helyek szélvédelmére. A sűrű, fal-szerű sövény azonban a mögöttes területen szélörvényeket idézhet elő. Egyes tartózkodóhelyeken (pl.: asztaliteniszezésre, tollaslabdázásra kijelölt területek, kisgyermekek játszóhelyei) nem elegendő a növényzettel való szélvédelem, hanem mesterséges szélárnyékolókról is gondoskodni szükséges (domb, fal, tömör térelválasztó fából, üvegből stb.)¹⁶³

Vizsgálatok kimutatták, hogy az alacsonyabb szintszámú (3-5 szintes) lakótelepeken lényegesen kisebb a vandalizmus, mint a középmagas beépítésűeken. Ezen érdekes jelenség oka abban keresendő, hogy az alacsonyabb beépítésnél a lakók inkább magukénak érzik a környezetüket. A három-öt szintes épületek lakói még bizonyos fokig védik, illetve megkímélik lakóterületük környezetét. A magasabb szintszámú épületek felsőbb szintjein lakók mind fizikailag, mind mentálisan eltávolodnak a növényzettel beültetett környezettől.¹⁶⁴

Lakótelepek üzlet- és szolgáltatóközpontjának szabadtertervezési feladatai

Az üzlet- és szolgáltató központ környezete szabadterépítészeti szempontból a lakótelep legigényesebb, legtöbb egyéni, karakteres kialakítást igénylő része. Viszonylag nagy burkolt felületek jellemezték ülőhelyekkel, kiemelt növényágásokkal, esetenként vízarchitektúrákkal. A lakótelepi központok környékén előfordulnak a 70-es években izgalmas újdonságnak számító szilárd burkolatban elhelyezett fák, valamint kiemelt növényágások mentén létesített ülőpadok. A burkolatok kissé igényesebbek, a sivár és monoton aszfalt felületeket pl. világos mészkő sávokkal és klinkertégla berakásokkal díszítették, illetve „városias jellegű” kiskockakő burkolatú sávok jelentek meg. Előfordult, hogy a 60-as években épült, szerényebb kialakítású lakótelepi

¹⁶¹ Pirk A. (1979): 25.old

¹⁶² Pirk A. (1979): 22.old

¹⁶³ Pirk A. (1979): 30.old

¹⁶⁴ Schmidt G. (szerk.) (1988): A kert élő díszei. A növényalkalmazás tudománya, 142.o.

központot új burkolat és vízarchitektúra elhelyezésével a 70-es években tettek dekoratívabbá (pl.: XVIII. Lakatos utcai lpt. központjában csobogó elhelyezése) (79.ábra).

Elsősorban a lakótelepi központokban jelentek meg a 70-es évek divatos „design-elemei”, az íves falú kiemelt ágyások, illetve a körkörös kiskockakő burkolatban álló íves oldalfalú díszmedencék vagy kiemelt virágágyak, melyek betonból készült íves oldalfalára a kiskockakő burkolat mintegy „felfutott”. Ez jellemző a Kelenföldi lakótelep 70-es évek végén elkészült Szakasits Árpád (ma Etele) út és Fehérvári út sarkán lévő lakótelepi központ környezetére is¹⁶⁵ (80. ábra). Szintén lakótelepi központoknál jellemző reprezentatív elemek a szilárd burkolatban álló, szabályos elrendezésű fák. Faveremrács híján ezeket kiemelt szegéllyel vették körül, és a fák tövéhez alacsony cserjefoltot telepítettek.

Terepplasztikák használatának funkcionális, esztétikai és gazdaságossági szempontjai

A terepplasztikák lakótelepeken történő alkalmazásának szempontjait Andor Anikó szakdolgozatából részletesen megismerhetjük, aki a funkció-esztétika-gazdaságosság hármasszögében mentén fejtette ki a geoplasztikák alkalmazásának előnyeit.¹⁶⁶

A lakótelepek zöldterületein megjelenő különböző funkcionális egységek térbeli elválasztásának új módjaként terepplasztikát alkalmazott a korábban kizárólagosan használt növényzettel történő térelválasztáshoz képest. A fás növényzettel szemben, mely – különösen a korszakra jellemző gyenge minőségű faiskolai anyag figyelembevételével – csak hosszú évek múltán fejtette ki hatását, a geoplasztika – bár művi eszköz – azonnal a zártság, a védettség érzetét biztosította.

Esztétikai szempontból kiemelendő a terepplasztikák által létrejövő tömegek, formák, felületek szépsége, illetve a látványok speciális hangulata, továbbá az, hogy míg az építészeti elemek mind visszafogottabb, sivárabb felületeket és zárt, markáns formákat öltöttek, fokozódott az igény a környezet oldott, lágy, esztétikus megformálására. Minthogy a lakótelepi épületek mérete „túlnőtt” az emberi léptéken, szükségesnek tűnt egy jól áttekinthető, érzékelhető, biztonságot adó lépték megjelenítése a térrészletekben. A geoplasztika az érzékelhető teret 5-6 m-es magasságra szűkíti le, melyet az alapsíkról még jól lehet érzékelni. A terepvonulatok alaprajzi és térbeli értelemben is kitárulkozó és befogadó tereket fűztek egymás mellé, változó funkciókkal. A térrendszeren áthaladva új élményeket és érzelmi hatásokat nyújtottak, kiegészítve az állandóan változó fényhatásokkal. Nem elhanyagolható szempont a sokszintes épületek között a különböző magasságokból feltáruló látvány sem. A formák látványát a növényzet évszakonként változó képe tovább differenciálta. További előny, hogy a terep megmozgatásával a parkoló felületeket sikerült kissé lesüllyeszteni, így vizuális szempontból kevésbé voltak zavaróak.

¹⁶⁵ környezetterv: Andor Anikó- Árvai Iván /LAKÓTERV, 1977

¹⁶⁶ Andor Anikó (1980): 10. oldal

A gazdaságossági szempont szintén rendkívül meghatározó volt a kor beruházói gyakorlatában. Az építési törmelék nagy mennyiségben rendelkezésre állt a frissen épített lakótelepeken, elsősorban a rekonstrukciós (szanált) területeken, de keletkezett törmelék az építkezés során is (pl. tört panelek), illetve a közműárkokból, tükrökivágásokból, épületek pincetömbjeiből és alapárkaiból nagy mennyiségű föld került ki. Ezek elszállítása tetemes költséggel járt. A törmelék anyagától és a terepplasztika méretétől függött, hogy beépíthető volt-e a törmelék a dombba. A téglá, kő vagy faféleségekből kb. 50-50 %-ban földdel vegyítve, majd földdel lefedve növényültetésre alkalmas felületeket lehetett képezni. Az ipari eredetű törmelék (vasbeton cölöpfejek, tört paneldarabok) geoplasztikában történő elhelyezése speciális technológiát és nagyobb földarányt igényelt.

Műszaki és egyben gazdaságossági szempont volt a geoplasztikák alkalmazásának közműépítési vonzata. Közművek javíthatósága érdekében közmű-nyomvonalra geoplasztikát nem volt célszerű elhelyezni, illetve a dombok között a műszaki megoldásokkal történő csapadékvíz elvezetésre fokozott figyelmet kellett fordítani, hiszen nem álltak rendelkezésre nagyméretű burkolatokhoz csatlakozó vízszintes zöldfelületek, melyek a csapadékvíz elszikkasztását biztosították volna.

5.5.3.7 Anyaghasználat

A 70-es évek a beton évtizede, egyrészt az iparosított építési rendszer tempója miatt, másrészt azért, mert a kőbányák kezdtek kifogyni a jó minőségű, fagyálló ürömi kőből. A beton megjelent a közterületeken, egyrészt mint helyszínen öntött burkolat és támfal, másrészt az előregyártott burkolólapok illetve különböző szegélyelemek formájában

A szórt burkolatokkal kapcsolatos használati és fenntartási problémák már jelentkeztek a 70-es években, így egyre nagyobb felületek kaptak szilárd burkolatot. Azonban a korábbi széles kavics sávok helyén kialakított szilárd burkolatú sávok anyagi okokból jóval keskenyebbek voltak, így a burkolat mellett a gyepet gyakran kitaposták. Fenntartási okokból sok esetben visszakerült a kavics sáv a szilárd burkolat két szélére.

A 40x40-es betonlapot és a gyephézagos betonlap burkolatot szinte kötelező jelleggel alkalmazták lakótelepek szabadterein. Az adalékanyagos felületű, helyszínen öntött betonburkolatok a technológiai problémák miatt a lakótelepeken kevésbé terjedtek el. Az aszfaltot változatlanul gyakran alkalmazták sétányburkolatként, hinták, ping-pong asztalok alatt szórt burkolat helyett.

Az útbontásból származó nagy- és kiskockakövet parkokban, köztereken burkolatként, burkolatszegélyként, alacsony támfalként és ülőfalként használták (pl.: III. Óbudai lakótelep, Holdudvar). A 60-as évek végén, 70-es évek elején még jó minőségű klinkertéglát is gyakran alkalmazták főként burkolati díszítő sávként. A téglagyártás technológiájának változása után a klinker elvesztette fagyállóságát, így azokon a helyeken, ahol korábban klinkertéglát használtak,

kiskockakő sávok jelentek meg. Kiselemes beton burkolatokat (térköveket) ebben az időben még nem használtak a kertépítészetben.

A 70-es években nagyon divatosak voltak a burkolatban elhelyezett, eltérő anyagból készült díszítősávok. Aszfalt burkolatot általában süttői keménymészke sávokkal, a nyers vagy világos mészkeadalékos felületű helyszíni betont pedig kiskockakő sávokkal díszítették. Még az önmagában is mintázatot adó 40 x 40 –es betonlap burkolatban is gyakran elhelyeztek klinkertégla betéteket.

A hagyományos kőburkolatú ill. előregyártott betonlappal burkolt lépcsőkön kívül ebben az időben működő lépcsőket is készítettek, illetve lakótelepek szabadtereinek igényesebb részein megjelentek a süttői mészke tömblépcsők (pl.: Óbudai lakótelep, Holdudvar).

A 70-es években kezdődött a vasúti talpfák cseréje beton talpfákra. A kertépítészetben az elbontott vasúti talpfák burkolatként és támfalként egyaránt jól használhatónak bizonyultak. Ezen kívül rönkfákat használtak a játszótereken palánkok, várak építésére, valamint terepplasztikákon lépcsők, ösvények burkolására (pl.: III. Óbudai lakótelep, Holdudvar).

Bár a természetes kőburkolatok anyagi megfontolásból visszaszorultak, reprezentatívabb környezetben még mindig természetes kőburkolatot – az ürömi kő minőségromlása miatt – elsősorban süttői kemény mészkeövet használtak. Szűkös pénzügyi lehetőségek miatt a 70-es évek lakótelepein igen kevés volt a kőburkolat, és süttői kemény mészke burkolat legfeljebb a lakótelepi központok közelében volt található.

A beton nemcsak térburkolatként, hanem támfalként, ülőfalként is megjelent a kertépítészetben. A fogyó kőkészletek következtében a támfalak is betonból készültek, majd kőburkolatot kaptak. A süttői mészke falburkolat 70-es években divatos rakásmódjára jellemző, hogy a fűrészelt, csiszolt vagy sprengelt felületű kemény mészke lapokat szabályos váltósorosán rakták, mélyített egyenletes hézagolással.¹⁶⁷

Lakótelepeken beton támfalak, kerítés lábazatok burkolására előszeretettel használták az 50 x 13 x 10cm-es u.n. pomázi falburkoló elemeket, melyek megtévesztésig hasonlítottak egy bárdolt felületű természetes kőburkolatra¹⁶⁸ (81.ábra).

A 70-es években nyersbeton támfalak is készültek. A különböző zsaluzatok alkalmazásával izgalmas felületek, fény-árnyék hatások voltak elérhetőek. Az adalékszemcsés (kavics-kőzusalék) felületek különösen szépek és érdekesek voltak. Leggyakrabban lécrátét bordájú zsaluzattal készültek a nyersbeton falak. Sokszor a betont utólag, kőszerűen megmunkálták.

A betonon kívül bontott vasúti talpfákból ill. rönkfából is készítettek támfalat, függőlegesen vagy közel függőlegesen a földre állítva.

¹⁶⁷ Pirk A. (1977): Ötletek a kert berendezéséhez , 130.old.

¹⁶⁸ Ezt a mesterséges követ egy pomázi intézetben fagyatékosok gyártották.

Lépcsőket többnyire betonból készítették terméskő lapburkolattal vagy betonlap burkolattal, illetve a reprezentatív helyeken alkalmaztak tömblépcsőket is sűttői kemény mészkőből. Kis gyalogosforgalom esetén, rönkfából készült játszóhelyek közelében megjelentek farönk lépcsők is. A 60-as évek gyakorlatától eltérően, elsősorban a tömbkő lépcsők és a rönklépcsők gyakran pofafal nélkül készültek.

5.5.3.8 Előregyártott elemek, termékek

Az előregyártott termékek szintén a gyors kivitelezést segítették. Ebben az időben jelentek meg a beton lépcső- és folyókaelemek. Betonon kívül egyre gyakrabban műköből készítették ezeket az elemeket. Legnépszerűbbek voltak a sokoldalúan felhasználható műkő lépcsőelemek, a 60-as évek óta gyártott 'U' elem és a talpas elem, melyeket a 70-es évek lakótelepein rendkívül gyakran és nagy mennyiségben használtak homokozó szegélyként valamint ülőpadként. Újdonság az íves oldalú műkő 'U' elem, melyet a talpas elemhez hasonlóan elsősorban kiemelt növényágások szegélyeként lehetett használni.

A gyephézagos betonelemes burkolat (az u.n. Grün-beton) szintén a 70-es években jelent meg, és elsősorban lakótelepi parkolóknál alkalmazták.

Egyéb előregyártott műkő elemek is forgalomba kerültek, például különböző típusú ivókutak, illetve ping-pong asztal és sakk asztal, valamint a 60-as évek óta gyártott műkő növényedények is népszerűek voltak.

A 70-es évek legelején megjelent egy új, sorolható, műkő lábas padtípus az ún. Pad' 69¹⁶⁹, valamint a fémvázas 'Tóth-féle' pad, mely nagyon hasonlított a '60-as évek óta gyártott 'Szentendrei' típusú padhoz. 'U' elemekből is készültek hosszú padsávok, gyakran lécből készült ülőfelülettel. Nagyon népszerű volt parkokban az előregyártott fa napozószék. Padok helyett igényes környezetben (pl.: lakótelepi központokban) 'FŐKERT' típusú kerti székek is kihelyezésre kerültek.

A mai szemmel nézve szegényes játszóeszköz-választékot a műanyag csúszdák és a 60-as évek óta gyártott, rendkívül népszerű „görgős csúszda” gazdagították. Nemcsak kimondott játszóeszközöket, hanem sporteszközöket (párhuzamos korlátot, felemás korlátot, tornafalakat stb.) is kihelyeztek a játszóterekre. A 70-es évek végén jelentek meg az első fából készült játszóeszközök, a Pilisi Parkerdő Vállalat és a FŐKERT jóvoltából. Rendkívül szimpatikus és előremutató volt a Fiatal Képzőművészek Stúdiójának kezdeményezése, akik elkezdtek egyedi készítésű, fa játszótéri eszközöket gyártani. Ezekben megjelent a népművészet ősi tárgy kultúrája

¹⁶⁹ 'Amerikai' típusú padnak is nevezték, mert a 69-es BNV amerikai pavilonjánál jelent meg először. Baraczka K. szóbeli közlése

és motívumkincse. Így a gyerekek környezetében olyan tárgyak jelentek meg, melyek befolyásolták ízlésüket és vizuális kultúrájukat.¹⁷⁰

A lakótelepeken megfigyelhető, hogy ugyan kisebb számban, de egyre kvalitásosabb és modernebb szobrok kerültek a szabadterekre a 60-as évek kommersz és sematikus alkotásaihoz képest (82. ábra).

5.5.3.9 Növényhasználat

A 70-es évek kertépítészeti terveiben és elkészült szabadterépítészeti alkotásaiban a növényalkalmazás kiemelten fontos szerepet játszott, még a viszonylag gyér faiskolai kínálat ellenére is. Ennek oka részben a korszakra jellemző szerény anyag- és termékválaszték, részben a szűkös anyagi helyzet volt, mely szerint „még mindig a legolcsóbb növényt telepíteni”.

Nagyon kedveltek voltak a lakótelepeken a gyorsan növekvő lombosfák, melyek általában pionír fajok (Salix, Populus). Kísérletek folytak további, viszonylag gyors növekedésű fafajok irányában. A leggyorsabb növekedést az Acer saccharinum, Populus acerifolia, Populus alba (fehérfenyő) és Populus nigra (feketeenyő), valamint a Platanus acerifolia (platanfa) mutatta. A 60-as évek „sztárja”, az Acer platanoides (platanlevelű juhar) koronaátmérője jóval elmaradt az előbb felsoroltakétól. A szakirodalom javaslata alapján ezen gyorsan növekvő fajok alá lassabban növekvő, de értékesebb és hosszabb élettartamú fákat kellett volna ültetni, és a fenntartás során fokozatosan lecserélni a gyors növekedésű faállományt.¹⁷¹ Sajnos az ezzel járó ritkítások, fakivágások vagy átültetések sok helyen elmaradtak. A besűrűsödött faállomány, a gyorsan növekvő, de mára előregedett és balesetveszélyes faegyedek sok gondot jelentenek a lakótelepi zöldfelületeken.

A 70-es évek második felében a növekvő gépkocsiforgalommal a levegőszennyeződés is növekedett, és kiderült, hogy a hazai, szárazságtűrő fafajok a levegőszennyeződést nem tűrik, így újabb, elsősorban észak-amerikai fajok kerültek az előtérbe. Ez az ostorfák (Celtis sp.) és a japánakácok (Sophora japonica) korszaka, ami a korábban, a 40-es években alkalmazott fajokhoz való visszatérést jelentette. A törökmogyoró használata utcafaaként elhibázott ötletnek bizonyult. A 70-es évekre is jellemző, hogy bár az örökzöldek már megjelentek a faiskolai kínálatban¹⁷², a lakótelepekre csak egy-két viszonylag ellenálló és lopás szempontjából kevésbé veszélyeztetett fajt telepítettek. Csupán feketeenyő (Pinus nigra), erdeifenyő (Pinus silvestris) és elterülő boróka fajok (Juniperus virginiana 'Grey Owl' és Juniperus sabina 'Tamariscifolia') foltok díszítették télen a zöldfelületeket. A Fraxinus ornus „Mecsek”, máig népszerű gömbkőris, mely a virágos

¹⁷⁰ Pirk A (1979): 249. oldal

¹⁷¹ Kiácz – Szendrői: 81.o.

¹⁷² Az 1970-es FŐKERT faiskolai árjegyzékben 36 féle fenyő és 21 féle lomblevelű örökzöld található (Tahi – Nagyker Árjegyzék)

körisnek egy, az Uránvárosban talált spontán mutációja, ebben az évtizedben került forgalomba.¹⁷³

A lakótelepeken egyre gyakrabban megjelentek kimondottan nagy díszítő értékű szoliterként ültetendő díszfák, például vérszilva (*Prunus cerasifera* 'Nigra'), japáncseresznye (*Cerasus serrulata* 'Kanzan'), illetve különböző díszalma fajok.

Az erdőszerű, városi léptékű tértagolást biztosító foltokba gyakran honos, kis fenntartási igényű, szárazságtűrő fafajokat telepítettek. Túlevelűek közül elsősorban feketefenyőt (*Pinus nigra*) ültettek.

Kísérletek bizonyították az egyes fafajok eltérő hangelnyelő képességét. Az *Acer platanoides* (korai juhar) hangelnyelő képessége kiemelkedő, 15,5 dBA.¹⁷⁴

Az épülő új lakótelepek egy része korábban is beépített, szanált területekre került. Bár ez számos városképi és városszerkezeti problémát idézett elő, a zöldfelületek szempontjából kedvező megoldás volt, mert a korábbi beépítés idős faállományát jó esetben megőrizték (pl.: Kispesten megmaradtak egyes történeti utcavonalak és az azt kísérő fasorok.¹⁷⁵). Ezen kívül a faiskolai kínálat lehetővé tette a továbbnevelt fák ültetését is, „idős” vagy „túlkoros” elnevezésű méretekben.¹⁷⁶

A hulladék zöldfelületeken, közművezetékek közötti cserjefoltokban tömegcserjéket alkalmaztak. A szoliter cserjék alkalmazását a fenntartási problémák miatt kerültk. Ezekben az években a nagy lakótelep-építések miatt óriási mennyiségű növényre volt szükség, így a gyorsan és olcsón szaporítható növények termesztésére álltak rá a faiskolák.

A 70-es években rohamosan terjedtek az alacsony talajtakaró cserjék – elsősorban azokon a helyeken, ahol a fenntartás nem volt gépesíthető, például a lakótelepi elő- és oldalkertekben, a közlekedési utakat kísérő keskeny zöld sávokban. Elsősorban fenntartási okok miatt alkalmaztak talajtakaró felületeket, hiszen telepítési költségük fajlagosan igen magas volt.

A virágfelületek mérete fenntartási okokból lényegesen lecsökkent, csak a legexponáltabb helyeken, a lakótelepi központok környékén, esetleg az épületek bejáratának közelében díszlettek egynyári virágok, szinte mindig kiemelt, karakteresen szegélyezett, kis alapterületű ágyásokban.

5.5.3.10 Lakótelepek zöldfelületeinek fenntartása

A kor szakirodalmát tanulmányozva látható, hogy a fenntartási költségek minimalizálása, a gazdaságossági szempontok fontos szempont volt a zöldfelületi tervezésben. A 70-es években jellemző nagyarányú lakótelep építési hullám, illetve a 70-es években megjelent zöldfelületi

¹⁷³ dr. Tóth Imre szóbeli közlése

¹⁷⁴ Andor A.(1980): 10.o.

¹⁷⁵ Körner Zs. – Nagy M.: 296.old

¹⁷⁶ Baraczká K. szóbeli közlése

normatívát szabályozó rendeletek hatására rendkívül megnőtt a lakótelepeken fenntartandó zöldfelületek mennyisége. Míg 1966-ban Budapesten a belterjesen fenntartott zöldfelületek 794 ha-t, addig 1975-ben 5 256 ha-t tettek ki. A főváros összes fenntartott zöldfelületének mérete 1974 és 1975 között, egy év alatt 5,5%-kal nőtt.¹⁷⁷ Ezt a növekedést elsősorban az új lakótelepek zöldfelületei okozták. Minthogy a lakótelepek tömbtelke jogilag közterületnek minősült, ennek fenntartása a helyi tanácsot (az önkormányzatok elődjét) terhelte. Míg Budapesten 1956-ban nem volt lakóterületi zöldfelület nyilvántartva, 1977-ben az összes zöldfelület harmada lakótelepi zöldfelület volt,¹⁷⁸ és vélhetően ez az arány a 11/1977-es ÉVM-OTSH közös utasítás következtében tovább emelkedett.

Fenntartási szempontból a lakókertek a mindennapos használat miatt a leginkább igénybevett zöldterületek. Minthogy a lakóterületi szintű közparkok jelentős része nem épült meg, nemcsak a kisgyermek és szülei, hanem minden korosztály naponta használta ezeket a nem erre a célra tervezett zöldterületeket. Így a lakókertek fenntartása aránytalanul munkaigényes feladat volt.

A FŐKERT munkatársai javaslatot dolgoztak ki a lakóterületi zöldfelületek összetételének javasolt normatíváira, tekintetbe véve a funkcionális elvárásokat és a gazdaságossági szempontokat, mely a tervezéshez nyújtott segítséget¹⁷⁹.

Fenntartási szempontból legproblematikusabbak az ún. hulladékfelületek, elsősorban az előkertek és a közművek által felszabdalt területek voltak, mert ezeken a helyeken a fenntartás nem volt gépesíthető. Fenntartási szempontból (is!) fontosnak tűnt nagyobb, összefüggő zöldfelületek kialakítása a burkolatok vagy beépítés által szabdalt zöldfelületek helyett. (A 70-es években a FŐKERT vizsgálat keretében összehasonlított egy 60-as és egy 70-es évek elején épült lakótelepet. Megállapították, hogy a zöldfelületek fajlagos méretének csökkenésén túl a 70-es évek elején tervezett lakótelep zöldfelületei rendkívül szabdaltak, részben a beépítés, részben a burkolatok szakszerűtlen alaprajzi elrendezése miatt.)

A lakótelepi parkolóknak fenntartási szempontból elvetették a gyephézagos betonlapok alkalmazását, és javasolták a nagyobb méretű, fásított tömbparkolók kialakítását a több kisebb parkoló felület helyett.¹⁸⁰

A tervezés során a fenntartási kérdések fontosságát mutatja az a 70-es évekbeli gyakorlat, hogy a közterületre készült kiviteli szintű kertépítészeti terveket (nemcsak a környezetterveket a mai gyakorlatnak megfelelő módon) be kellett nyújtani véleményezésre a FŐKERT-nek, a budapesti

¹⁷⁷ Kiác- Szendrői, 40.old

¹⁷⁸ Kiác- Szendrői, 27.old.

¹⁷⁹ ÉGSZI 4166.sz. tanulmány in Kiác- Szendrői: Zöldfelületek fenntartása , 27. o.

¹⁸⁰ Kiác – Szendrői: 30.old.

zöldfelületek akkori fenntartójának, és a terveket csak a kívánt javítások után lehetett véglegesíteni.¹⁸¹

5.5.4 Néhány budapesti lakótelep szabadtérépítészeti terve

5.5.4.1 XI. Kelenföldi lakótelep

A Kelenföldi lakótelep, mely 8600 lakásában kb. 35 000 embernek ad otthont, az első, nagypaneles technológiával épült budapesti lakótelep.¹⁸² Tervezése és kivitelezése a hatvanas évek végén, hetvenes évek elején folyt. A kor tervezési gyakorlatát jól példázza, hogy bár a tervezőkkel közölte a beruházó FÖBER, hogy lakótelepen mely szovjet házgyár termékeit kell alkalmazni, azonban nem született döntés a panel típusát illetően. Ezen kívül természetesen elvárás volt a nagyüzemi technológia és a nagyvonalú organizálhatóság is. Ezen körülmények figyelembevételével készült a jól áttekinthető, tiszta struktúrájú beépítés, mely csupán három különböző magasságú épületet alkalmazott; néhány tizenhat emeletes pontházat, a beépítés zömét alkotó tizenegy szintes sávházat, és néhány ötemeletes sávházat a beépítés szélén (Ezek biztosították a térbeli kapcsolatot a környező hagyományos beépítésű területekkel.) (83.ábra).

A beépítés két központi tengelyre, a Kelenföldi pályaudvartól a városközpont felé vezető Szakasits Árpád (ma: Etele) útra, illetve a Tétényi útra van felfűzve. A két tengely metszéspontjában található a lakótelep fő üzlet- és szolgáltató központja, a Kelenföldi Városközpont. Ehhez kapcsolódik Kelenföld lakóterületi szintű közparkja, a kb. 10 ha-os Bikás park, mely a 70-es évek elején épült. A pályaudvarhoz vezető tengely, a Szakasits Árpád út reprezentatív megjelenését, hosszanti elnyúló zöldsáv erősíti.¹⁸³ (84.ábra). Az eredeti tervek szerint reprezentatív virágkiültetés, csobogók, ülőhelyek kerültek volna ide. Az alapfokú gyermek- és oktatási intézmények csoportosítva, a lakótelepen több helyen is megtalálhatók, de ezek a lakóépületektől kissé távolabb helyezkednek el. A beépítés keleti szélén, a Szakasits Árpád (ma Etele) út mellett másodlagos központ helyezkedik el, melynek kialakítása a 70-es évek végére tolódot.

Kompozíciós szempontból előnyös a magas épületcsoportok alkalmazása, melyek izgalmas elrendezési lehetőséget nyújtanak, és növelik a termélységet (85.ábra).

A lakótelep tervezése során már hangsúlyt helyeztek a parkolás kérdésére. A beépítés hibája, hogy az utcára merőleges sávós elrendezés, illetve az épületek mentén történő parkoló elhelyezés miatt

¹⁸¹ Baraczka K. szóbeli közlése

¹⁸² beépítési terv: Kiss A—Kovács B./BUVÁTI

¹⁸³ kertterv: Mester Jenő/LAKÓTERV,

nincs nagyobb összefüggő zöldfelület, bár ezt a hiányt a fasoros gyalogossétányok, illetve a lakótelepi közpark, a 70-es években épült Bikás park enyhítik.

A II ütem kertépítészeti tervein¹⁸⁴ megfigyelhetők az egymással párhuzamos épület-parkoló rostok. A rostok között található a pihenő – játszóterület, melyet fenyősávval és lombos fasorral szeparálták a parkolótól. A játszótéri berendezés elég szegényes, eltekintve a kor nagy „slágerétől,” a görgős csúszdától.

A játszótérek zöme aszfalt vagy kavicsburkolatú, a zöldterületi egységeket összekötő ösvények általában 40x40-es betonlappal burkoltak. Fűrészporos labdázótérek is feltűnnek a zöldfelületeken.

A korábbi gyakorlattól eltérően a lombos fákat és a fenyőket nagyobb, összefüggő és egyöntetű foltokba vagy fasorokba telepítették. Így egyrészt képesek voltak megfelelő, az épülettömegeket ellensúlyozó lombtömeget képezni, másrészt tértagoló szerepük jobban érvényesült. Visszafogott fajválaszték jellemző a Kelenföldi lakótelepen. A II. ütem növénykiültetési tervében mindössze négy lombos fafaj és egy fenyőfaj szerepel. (Acer platanoides, Betula pendula, Fraxinus excelsior, Sorbus borbasii, és Pinus nigra) A játszótérek és pihenőhelyek környékén, illetve a pontházak bejáratánál virágfelületek jelennek meg egynyárrival, esetenként évelő beültetéssel.¹⁸⁵

5.5.4.2 Kőbánya, Újhegyi lakótelep

A lakótelep három ütemben épült 1971-1986-ig 6968 lakással, tervezése 1972 és 1975 között zajlott.¹⁸⁶ Beépítése egymással párhuzamosan elhelyezkedő, középmagas sávházakból áll, de épületek nemcsak a határoló utak közelében, hanem a tömb belsejében is találhatóak. A lakótelep beépítési terve híven tükrözi a növekvő gépkocsiforgalommal kapcsolatos problémákat. Az úthálózat elválasztott rendszerű, és a gépkocsi-hurokutak mélyen a tömbbelsőbe nyúlnak. Az utcákra merőlegesen elhelyezkedő, a tömbbelsőbe benyúló parkolókat látunk, illetve a hurokutak esetenként körbe fogják a tömbparkolókat. Részben a beépítésből adódóan, részben a mélyen a tömbbelsőbe nyúló gépkocsi utak és parkoló tömbök miatt a zöldfelület rendkívül tagolt, ökológiai és funkcionális szempontból egyaránt kedvezőtlen adottságú.

Az 1974-ben tervezett II. ütem környezettervezési szempontból a leggazdagabb és legváltozatosabb, így ennek tervét mutatjuk be részletesen (86. ábra). A II. ütem hat tömbből áll. A terület súlyvonalában halad a Sétáló utca, mely a területet két, nagyjából egyenlő méretű részre osztja. A Sétáló utca mentén helyezkednek el az üzletek illetve az általános iskola és orvosi

¹⁸⁴ kertépítészeti terv: Dalányi L. – Mester J./LAKÓTERV, 1966

¹⁸⁵ Jellemző fajok: Cerastium tomentosum, Potentilla nitida (!), Euphorbia mirsinites, Sedum reflexum

¹⁸⁶ beépítés: Mester Á. környezetterv: Krizsánné - Szász P. /BUVÁTI

rendelő (a tervezés időpontjában csak a helyüket jelölték ki). A Sétáló utcára, mint a terület reprezentatív főutcájára, külön terv készült. A gépkocsi utak a tömböket teljes mélységükben „átvágják”, így helyenként még az egyébként kerülendő átmenő forgalom is kialakulhat. Az épületek között szinte nem találunk forgalommentes sávot, így a zöldterületi funkciók az épületek és parkolók közötti szélesebb zöldfelületeken helyezkednek el (melyek gyakran, mint a parkolóhely bővítési területe jelennek meg a terven). Bár a terület normatív zöldterületi mutatója megfelelő, a rendkívüli tagoltság miatt nem töltheti be maradéktalanul a funkcióját.

A geometrikus kialakítású, szigorúan ortogonális szerkesztésű, az épületsávokkal párhuzamos elhelyezkedésű burkolt területek zöme egyes játszó- és pihenő funkciójú, a funkciók egy egységbe való tömörítésének oka feltehetően a helyhiány. A nagyobb méretű burkolt felületeket eltérő típusú, zömében szilárd burkolatokkal differenciálta a tervező, különböző funkcionális egységekre tagolva (87.ábra). Megfigyelhető a játszóterek korcsoportok szerinti tagolása. A játszótereken a szokásos csövázás játszóeszközökön túl farönkből készült egyedi tervezésű játszóvárak, csiga vonalú palánkfalak is megjelennek. A burkolt területek zöméhez sportpályák kapcsolódnak.

A 2. tömb szélén, a Sétáló utca mentén nagyobb méretű, reprezentatív kialakítású burkolt tér jelenik meg, a II. ütem központi tere. A terv szerint itt is különböző típusú burkolat-textúrák oldják az egyhangúságot. Egyes burkolatrészek burkolatban álló idős, meglévő fák és körülöttük burkolatminta is megjelennek a terven. Más burkolatrészeket négyzet alakú virágágyak díszítenek. A tér néhány lépcsővel csatlakozik, és ezáltal kissé szeparálódik a mellette lévő játszófelülettől (88.ábra).

Az egymással párhuzamosan álló, északnyugat-délkeleti irányban telepített magas épületsávok között kellemetlen szélcsatornák alakulhattak ki. A fasorok részben a beépítési struktúrát erősítendő az épületekkel párhuzamos sávokban, részben a szélvédelem biztosítása érdekében erre merőlegesen helyezkednek el. Az ortogonális rendszerű, szabályos telepítéseken kívül megjelenő elszórt facsoportok részben a zöldfelületeken, részben a burkolt tereken árnyékot biztosítanak a játszó- és pihenőhelyeknek. A terv több idős, megtartandó fát is jelöl.

A Bp. X. Újhegy lakótelephez kapcsolódó Újhegyi közpark (akkori nevén Szocialista Brigádok parkja) külterjes kialakítású terület, közepén nagyméretű, rekultivált korábbi bányatóval, erdőszerű fatelepítéssel.¹⁸⁷ Ez azonban nem lakótelepi közparkként épült, hanem egy, a lakóteleptől független beruházásként.

¹⁸⁷ Szász Péter /BVTV terve, 1974

5.5.4.3 XIV. Zuglói lakótelep

A Zuglói lakótelep Budapest egyik legnagyobb lakótelepe, melyben 12 540 lakás épült kb. 40 000 fő részére. Tervezése 1966-70-ben, kivitelezése 1968 és 1975 között zajlott.¹⁸⁸ A lakótelep nagy része kertes- családi házas területek bontása árán került elhelyezésre. A beépítési terv kétféle, észak-déli, illetve kelet-nyugati tájolású 11 szintes sávházakból álló szomszédsági egységek kombinációja. A kétféle tájolású épületek létrehozása egy új, Dániából származó panel alkalmazása révén vált lehetővé. Az épületek zöme (82 %-a) tizenegy szintes, csupán a Nagy Lajos király út mentén alkalmaztak ötemeletes sávházakat, ahol meglévő beépítéssel kellett megfelelő vizuális kapcsolatot teremteni. A Füredi úti kanyarban városépítészeti hangsúlyt a 16 emeletes magasházak csoportja alkot. Hasonló magasházak egyéb helyeken is előfordulnak, jellemzően az üzlet- és oktatási központokat hangsúlyozzák (89.ábra).

A lakótelep fő üzletközpontja a Kerepesi út - Nagy Lajos király úti csomópontban lévő SUGÁR áruház. Ezen kívül még két kisebb üzletközpont található a lakótelepen belül.

A funkcionálisan tiszta beépítés jellegzetesen „rostos” szerkezetű. Jellemzően két középmagas, a határoló utcával szöveget bezáró épület és az általuk közrefogott kiszolgáló útból valamint parkolókból álló egység „rost”-ot alkot. Az így sorolt egységeket hossz- és keresztirányú gyalogos utak kötik össze, illetve vezetnek a lakótelep központjához és az oktatási egységekhez. A gyermekintézmények és a lakótelepi üzletközpontok a tömbök belsejében, zöldbe ágyazva helyezkednek el, ezek célforgalmán kívül a tömbön belül nincs gépkocsi forgalom.

A 70-es évek lakótelepeire jellemző módon itt is nagy hangsúlyt helyeztek a parkolás kérdéseire. A lakótelepen 4250 parkolóhely állt rendelkezésre (kb. 10 lakos/gépkocsi!). A parkolóhelyek fele a terület szélén elhelyezett parkolópalettán, másik fele az épületek mellett biztosított. Későbbi időpontban egy további 4000 férőhelyes parkolóház kialakítását is tervezték.

A rendkívül intenzív beépítésű lakótelep zöldterülete igen szabdalt, ennek ellenére a meglévő és részben megtartott faállománynak köszönhetően már az átadást követő években megfelelő kondicionálást és városképi tagolást biztosított.

Az I. ütem zöldfelületeit lágy, ívesebb vonalvezetés jellemzi. A tömbbelsőben megjelenő nagyvonalú központi gyepfelületek körüli sétányok ívesek, ezekhez azonban ortogonális rendszerű játszóterek kapcsolódnak. A zöldterületen elhelyezett kerek medencéhez lendületes ívű sétány csatlakozik. Az ezt szegélyező alacsony „U” elemekből álló falat apró, gondosan szegélyezett geometrikus virágágy kíséri. Az épületek által meghatározott derékszögű rendszerhez igazodnak azonban a homlokzatok mentén futó sétányok.

¹⁸⁸ beépítés: Mester Á –Gáspár T. /BUVÁTI

A parkolóknak a fátelepítés szabályos, egyébhelyeken laza csoportokban állnak a fák. Cserjefoltokon kívül több helyen megjelennek szoliter cserjék.

A játszóterek zöme aszfalt burkolatú, de a terveken sok helyen látható 40x40-es betonlap klinkertéglával, vagy gyepvel hézagolva.¹⁸⁹

1975-ben készültek el a már korábban befejezett I. ütem területén a ródlidombok Krizsán Zoltánné/BVTV¹⁹⁰ tervei szerint. A területen korábban meglévő és megtartandó játszóterek mellé új játszótér került két nagyméretű ródlidomb (max. magasság 3,6 - 4 m), új pihenőhelyek és aszfaltos labdapálya kialakításával. A domb egy csak részben elbontott felvonulási épület maradványait takarja, ez határozta meg a formáját is!¹⁹¹ A kertterv jellemzően a beépítés ortogonális karakterét veszi át, mely a burkolatok rakásirányában, illetve a növényágások elhelyezésében is megmutatkozik, és melyhez a geometrikus kialakítású dombok jól illeszkednek (90.ábra). Jellemző burkolat a 40 x 40-es betonlap, helyenként „elpengetve”, helyenként klinkertégla raszterrel (91.ábra). A dombok legmeredekebb oldalai rönksorral voltak megerősítve, illetve talajtakaró cserjével borítottak. A tervezett fák jelentős része szabályos raszterben ültetett, a meglévő fák részben fasorokat alkotnak, részben szabálytalanul, foltszerűen helyezkednek el. A ródlidomb melletti játszótér 'U' elemekből készült ülőfal szegélyezi. Egy másik, szintén az I. ütem területére eső lakókert szabadtérépítészeti tervére jellemző, hogy formai szempontból a monoton, szigorú geometrikus rendet sugárzó térfalak ellensúlyozására íves vonalvezetésű burkolatok, hosszan elnyúló ülőpadok vagy virágágyak jelennek meg (92. ábra).

A III. ütemben¹⁹² csak a Nagy Lajos király út mentén épült egy sor panelház, mely mögött megmaradt a családi házas terület. Az új épületsáv mögött, részben a családi házas területhez kapcsolódva helyezkednek el a játszóterek. A III. ütem favédelmi és fakivágási terve alapján a rendkívül sok meglévő fát sikerült megőrizni, elsősorban a Nagy Lajos király út mentén.

5.5.4.4 XV. Újpalotai lakótelep

Az Újpalotai lakótelep Budapest egyik külső kerületében szinte „zöldmezős beruházásként” épült 1969 és 1975 között.¹⁹³ Egyike a legnagyobb budapesti lakótelepeknek, 13 500 lakásban kb. 60,000 embernek biztosít otthont.

¹⁸⁹ A BUVÁTI-ra jellemző burkolat megoldás

¹⁹⁰ A BUVÁTI (Budapesti Városépítési Tervező Intézet neve 1975-ben BVTV, Budapesti Városépítési Tervező Vállalat lett

¹⁹¹ Baraczká Katalin szóbeli közlése

¹⁹² kertterv: Szász Péter/BVTV, 1974.

¹⁹³ beépítési terv: Mester Á.- Tenke T. /BVTV

A 70-es évek második fele az utca „reneszánsza”; a beépítés nem fordul el az utcától, hanem azt hangsúlyozza. Ezt az új felfogást tükrözi a beépítés, mely a városias jelleg és a határozottabb utcakép biztosítása érdekében két, egymást ferdeszögben metsző, meglévő útvonal mellé csoportosította a középmagas sávházakat¹⁹⁴, szakítva a korábbi szokással, mely az épületeket egy „absztrakt geometrikus rendben“ szórta szét a területen. A Drégelyvár utca - Nyírpalota utcai főtengyen villamos is közlekedik, a keresztirányú tengely a Páskomliget utca - Zsókavár utca. A két tengely metszéspontjában álló 15 emeletes toronyház, melynek felső szintjein víztározó található, egyben a beépítés vizuális fókuszpontja. A tengelyek mentén, azokkal párhuzamosan elhelyezett 11 szintes sávházak az utcák vonalát hangsúlyozzák. A két tengely négy részre osztja a lakótelepet, az utcavonalat követő beépítések mögött laza, zöldbe ágyazott cluster-os beépítés található. Egy-egy szomszédsági egység alkot egy-egy bokrot, melyet zsákutca köt össze a tengelyt alkotó főutcával. A bokros beépítés belső körében középmagas tömbházak gyűrűje található, mely körül egy külső, alacsonyabb gyűrű van háromemeletes épületekkel. A bokrok közötti nagyméretű zöldfelület jó tagolást biztosít, és itt található a gyermekintézmények is. A lakótelep ellátását kilenc ellátó egység biztosítja, melyek a két utcatengely mentén találhatók, így erősítve a területet átszelő utcák városias karakterét (93- 94..ábra).

Ez a beépítés nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket; az utcán nem tudott a várostervezők által megálmodott pezsgő, városias élet kialakulni, talán az utca túlzott szélessége, talán a monoton, sivár térfalak miatt. Másrészt a főutak mentén álló épületekben a gépkocsi forgalom miatt komoly zaj- és levegőszennyeződésre kellett számítani.

Az utcás szerkesztésű lakótelep zöldfelülethasználati előnyeit azonban jól szemlélteti az Újpalotai lakótelep. Az épületek mögött zavartalanul használható, nagyméretű zöldfelületek találhatók.¹⁹⁵ Az 1. ütem derékszögben álló hosszú sávházai mögött értékes „udvartér“ alakult ki három nagyobb játszótérrel. A méretnek köszönhetően még kisebb sportpályák elhelyezésére is nyílt lehetőség (pl.: fejelő-, lánbtenisz- és tollaslabda pálya). A játszótérekben a szokásos csővázás játszóeszközökön túl mászó alagút és firkaal is található. A területen feltűnően sok hosszú, „U“ elemekből álló ülőalkalmatosság van, részben a sportpályák elválasztására, részben a játszótér „szegélyeként“ (95. ábra).

Feltűnő, hogy, bár a terület mérete lehetővé tette volna, a tervező nem biztosított nagy, összefüggő gyepes területet, hanem sok kisebb, szinte egymástól független egységre, kültéri „szobákra“ osztotta, melyeket sövényvel szegélyezett.

A térfalak által megszabott rend az ortogonális burkolat rendszerben és a növénykiültetésben is tükröződik. A szigorúan derékszögű raszterben ültetett facsoportok és az épülethomlokzattal

¹⁹⁴ Ferkai A., 68.old.

¹⁹⁵ kertterv: Mester Jenő/LAKÓTERV 1969 -1972

párhuzamos fasorok szépen tagolják a teret. Mindössze nyolc féle fafajt ültettek, mely lehetővé tette a viszonylag nagy, egységes lombtömegek kialakulását. A jellemzően három méter széles cserjesávok szintén szigorúan ortogonális elrendezésűek. A tömbbelsőben nincs virágfelület.

A 17–18–19-es jelű épületek környékén megfigyelhetők a hurokútra tervezett épület cluster-ok. A hurokút mentén merőlegesen helyezkednek el a parkolóhelyek. A gyűrűn kívül nagy szabad zöldfelület közvetlenül kapcsolódik az épületekhez. Érdekessége a tervnek az egyes épületekhez rendelt zöldterületi egységek. A nagyméretű, hurkon belüli „szigeten“ elhelyezkedő három épület mellett is megjelenik egy kisebb játszótér – pihenő együttes (96. ábra).

A lakótelep növénykiültetésére jellemző a nagy, egyöntetű foltokba telepített lombosfák illetve tűlevelűek, melyek megfelelően tagolják a teret, és az épülettömegekkel megfelelő arányú lombtömeget képeznek. A zöldfelületeken néhány, igen esetlegesen elhelyezett szoliter cserje jelenik meg. A 70-es évek gyakorlatának megfelelően csak nagyon kevés helyen található egy-két kisebb évelő virágfolt.

A lakótelep közparkja csak a 80-as években készült el.

A két meghatározó zöldfelülettervezéssel foglalkozó műhely közötti stílusbeli eltérés már a 60-as évek lakótelepeinek szabadtérépítészeti tervein is megfigyelhető. A BUVÁTI által tervezett Zuglói lakótelep, illetve a LAKÓTERV által tervezett Újpalotai lakótelep szabadtérének összehasonlításával még karakteresebben megvilágítható a tervezői felfogások különbsége. A Zuglói lakótelep erőteljesen ortogonális beépítési szerkezetét nem erősíti, hanem lágy, íves vonalvezetésével, az ortogonális rend „kvázi tagadásával” ellenpontoszza a tömbbelső park jellegű kialakítása. A tájképi, szabálytalan növényalkalmazás tovább „lágýítja” az épületek közti szabadteret, mintegy kiléptetve a lakókerteket és épületek körüli zöldfelületeket a monoton építészeti környezet világából, „feláldozva” ezzel az építészeti és szabadtérépítészeti környezet egységességét.

Az Újpalotai lakótelep tömbbelsőinek szabadtérépítészeti megoldása szigorú ortogonális rendet mutat, mely pontosan reflektál, mintegy erősítve a beépítés formai rendjét. Bár a beépítési terv kevésbé rajzos, lényegesen feszesebb, kevésbé „park-szerű”, az építészeti és szabadtérépítészeti környezet formai egységessége itt maradéktalanul érvényesül, valamint megjelenik az egységes építészeti gondolat mentén kezelt épített- és szabadterek rendszere.

5.6 Lakótelepi szabadtérépítéset a nyolcvanas években

„...mintha nem is lakótelepet, hanem valódi várost látnánk: ..., keretes tömbökben védett udvarokkal, kívül utcászerű utcákkal és térszerű terekkel.”

Ferkai András

5.6.1 Jellemző beépítések, építészeti karakter

A 80-as években az állami erőből épült lakások száma jelentős csökkenést mutatott az egész országban. Városrendezési szempontból a sematikus lakótelepekkel való szakítás vágya jellemezte az évtized törekvéseit. Míg a 70-es években sok helyen szanálásokkal nyertek lakótelep építésre területet, a nyolcvanas években alapvető követelmény lett a terület kiválasztásban a bontások minimalizálása. A lakótelepek mérete a 70-es évekhez viszonyítva csökkent, jellemzőek a 3-4000 lakásosak. Ennek ellenére a 80-as években is épültek nagy lakosszámú lakótelepek (pl.: Bp. IV. Káposztásmegyeri lakótelep I. üteme 6000 lakásos).¹⁹⁶

Építészeti karakter

A 70-es évek végén a szakmai közélet számára nyilvánvalóvá vált, hogy a három-négyszintes beépítések funkcionális szempontból leginkább működőképes méretűek, és humánus léptékű térszerkezetet alkotnak. Középmagas és magas beépítés csak a város belső területein indokolt a magas telekárak miatt. Költségszámítások igazolták, hogy a középmagas beépítés nem tekinthető gazdaságosnak. Építészek és szociológusok együtt kutatták a fejlesztési lehetőségeket, a lakások és életmód összefüggéseit a beépítési formák elemzésével. A kutatás tapasztalatait összegző „A lakásépítés távlati fejlesztésének irányelve” című kiadvány 1982-ben jelent meg. Az „irányelv” javasolta és támogatta a lakásépítés központi szabályozásának megszüntetését, és a lakókörnyezet humánus jellegének kialakítása érdekében javasolta alacsony szintszámú épületeket is tartalmazó beépítési tervek készítését.¹⁹⁷

Bár még mindig panel technológiát alkalmazva, de a beépítések egyre változatosabbak lettek. A 11 szintes sávházak mellett terjedtek a 70-es évek egyes újszerű beépítésű lakótelepeire jellemző 4-5 szintes épületek, és eltűntek a 15-16 szintes magasházak. Ennek oka a gazdaságossági megfontolásokon túl a szintszám növekedése és a szabadtérhasználat között fennálló fordított

¹⁹⁶ Körner Zs. – Nagy M.: 321.oldal

¹⁹⁷ Körner Zs. – Nagy M.: 313-314.old

arány. A posztmodern építészet jeleként megépültek az első magastetős panelházak¹⁹⁸ (pl.: IV. Káposztásmegyer ltp.) (97.ábra).

A 80-as évek első felében épült lakótelepek jelentős részében, bár az előző évtizedhez képest csökkenő arányban, még dominálnak a középmagas épületek (pl.: Gazdagréti ltp.).

A 80-as évek lakótelepein jelent meg először a társasházias tulajdonforma, első lépésként az ún. „úszótelek nélküli”, mely szerint csak a lakás saját tulajdonú, nem tartozik hozzá telektulajdon. Következő lépésben a keretes beépítésű udvarok a lakóközösség tulajdonába kerülnek, ők végezték a fenntartást, de az önkormányzat gyakran nem engedte a tömbhatáron kerítés építését (pl.: XVIII. Glóriett (Sallai úti) ltp.). Az utcavonalak menti területek tulajdonjogát csak a 90-es évek elején sikerült egységes elvek szerint rendezni.¹⁹⁹

Jellemző beépítés

Az új lakótelepek jellemzően kisebb méretűek, és alapegységei 3-500 lakásosak, melyek méretét az határozta meg, hogy a 3-6 tömbből álló kompozícióban forgalomcsillapítás elvén működő úthálózat legyen kialakítható. Ez azonban nem azonos, hanem kisebb, mint a szomszédsági egység méretéből levezetett lakosság (pl.: A Bp. IV. Béke úti - Tatai úti lakótelep, mely zömében ötszintes házakból áll, és a beépítés lényege a félig zárt, parkosított belső udvarok kialakítása).

Az utca, mint területszervezési alap, reneszánszát éli. A „daruszemlélet” megszűnése lehetőséget nyújtott sarokbefordulások létesítésére, a bútük eltüntetésére, így ismét megjelenhettek a félig zárt, fásított belső udvarok. Ezt elősegítette, hogy komoly igény merült fel a humánus léptékű külső terek és csoportzónák létrehozására, valamint a magán vagy félig zárt közösségi terek létrehozására, és így a zártság, intimitás érzetének biztosítására. Az urbánus jelleg hangsúlyozásával újra előtérbe került a tömbtelkes szerkesztés. Egyik leggyakrabban alkalmazott forma a zárt keretes beépítés (pl.: XX. Szentlőrinci úti lakótelep, 98. ábra), vagy a megnyitott keretes beépítés (XIII. Újlipótvárosi ltp. II. B ütem). A szuperblokk jellegű beépítésben rejülő előnyök kiaknázására a sarokszekciós keretes beépítések ismét lehetőséget nyújtottak. A beépítés rendje már nem csak egy „építőköcka” ismétlődése volt. Ismét megjelentek a háború előtti vagy az ötvenes évekből emlékeztető téglalap és “L” alakú tömbök, gyakran a komponált keretes beépítés, a saroklecsapások, a csomóponti terek hangsúlyozása.²⁰⁰ A szigorú ortogonális épület elhelyezés mellett megjelentek játékosabb formák is (99.ábra).

¹⁹⁸ Preisich G. 90.old

¹⁹⁹ Körner Zs. – Nagy M., 315.old

²⁰⁰ Komponált keretes beépítés: belső épületszárnyakkal osztott udvartér

A keretes beépítés előretörése nem jelenti az egyéb lakótelep-beépítési elvek eltűnését. Két szemlélet, a hagyományos szupertömb szerkesztési elvű és az ún. mozgásorientált szemlélettel kialakított „utcás” beépítések a meghatározók a lakótelepeken.

A bokros szerkesztési elv is feltűnik a 80-as évek lakótelepein. Cél, hogy egyensúly alakuljon ki a parkolás és a zöldfelületek között úgy, hogy az épületekhez kapcsolódó közkertek csatlakozzanak a terület súlyvonalában futó parksávhoz. Bár bokros beépítésnél nincsenek zárt térfalú utcák, de egyes bokrok eltolásával változatos utcás-teres beépítések hozhatók létre.²⁰¹

A 80-as évek elején már megfogalmazódott a kerttervező szakma részéről, hogy a lakótelepeken milyen típusú beépítés teszi lehetővé a legkedvezőbb kerti terek kialakítását:

1. Nagyjából keretes formájú beépítés, de a keret ne legyen hosszan elnyújtott. Belső udvar mérete: 30 x 30 m; 40 x 40 m.
2. A keret szintszáma ne haladja meg az öt lakószintet (a fák túl tudják nőni a házakat).
3. A kereten belül ne legyen gépkocsi forgalom.
4. A keret fizikailag zárható legyen.²⁰²

Bár a 80-as évek beépítési tervei nem mindig tesznek eleget az előbbieken felsorolt kívánalomnak, azonban határozott előrelépés figyelhető meg az élhető szabadterek kialakítása irányában.

Közüntézmények és szolgáltató egységek elhelyezése

Utcás beépítések esetében sok helyen a lakótelep gerincvonalában zöldsáv helyett olyan gyalogos utca kialakítását tervezték, melyre felfűzhetők az alapfokú ellátási intézmények, üzletek, gyermekintézmények, és közösségi zónaként is funkcionál.

Keretes beépítésű lakótelepeken ismét megjelenik az a régi-új elv, hogy néhány közösségi funkciót célszerű a lakóépületek földszintjén elhelyezni.

Sajátosságok

A budapesti lakótelepek jelentős része sík területen létesült, és itt csak kevés lejtős területre épült lakótelepet ismerünk,²⁰³ azonban a 80-as években épült lakótelepek között egyre több meredek, lejtős területen létesült. Ennek egyik oka az, hogy „elfogytak” a sík, városközpont-hoz viszonylag közel fekvő, jól közművesíthető és jó közlekedési kapcsolatokkal rendelkező területek, másrészt

²⁰¹ Körner Zs. – Nagy M., 321. old

²⁰² Karádi G.: Gondolatok a lakóterületi zöldfelület-tervezésről, in Zöldfelületgazdálkodás 1983/2.szám 18. old.

²⁰³ vidéki városokban, például Miskolcon vagy Salgótaljánban már a 70-es években is épültek nagylakótelepek lejtős terepen.

ekkor indult meg nagy ütemben a budai hegyvidék beépítése, gyakran telepszerű fejlesztésekkel (pl.: II. Józsefhegyi ltp.). Budapest egyik legjelentősebb, lejtős területen épült nagylakótelepe a XI. Gazdagréti lakótelep. A domboldalon álló többemeletes épületek csoportja kirí a tájból, különösen az M1-M7 autópálya felől kedvezőtlen a látványa. A lakótelep értéke a jó terepalakítás, a parkolóhelyek terepben történő süllyesztése és a szép kilátás.²⁰⁴

5.6.2 Szabadtérépítészet

A lakótelepi szabadtereken kettősség figyelhető meg. Egyrészt a pénzhiány miatt egyre nagyobb a nyomás a tervezőkön az olcsó anyagok és növények alkalmazására, másrészt érzékelhető a törekvés az újszerű építészeti környezettel összhangban lévő, kevésbé sematikus kialakítású szabadterek létrehozására.

5.6.2.1 Gyalogos és gépkocsi forgalom, parkolás

Több utcás beépítésű lakótelepen megfigyelhető a központi zöldfelületen végighaladó belső gyalogúthálózat és az épületek határoló utakról történő zsákutcás feltárása (pl.: III. Pók utcai ltp.). A szintszámok csökkenésével megkérdőjeleződött az elválasztott forgalmi rendszer dominanciája. Egyre gyakrabban hangoztatott elv, hogy vissza kell térni a hagyományos utcához, mely egy csatornába vezeti a gépjármű- és gyalogos forgalmat. A gépkocsiforgalom mérséklésére egyik lehetséges mód a vegyes forgalmú utak kialakítása, de megoldás lehet gondos utcakeresztmetszetekkel differenciálni a forgalmat (pl.: parkolóutcák, üzletutcák kialakítása).

A gépkocsik számára egyre több lakótelepen garázsok épültek az épületek földszintjén vagy az épülettől elválasztva. Az épületek közelében lévő parkolók méretezésénél 0,5 parkoló/ lakás volt jellemző, és az évtized végén a lakótelepek szélein elhelyezésre kerültek a tömbparkolók.

A személygépkocsik számának növekedése miatt sok korábbi, a 60-as, 70-es években épült lakótelep zöldfelületén a 80-as években utólagos parkolóhelyeket kellett kialakítani a zöldfelületek rovására.²⁰⁵

5.6.2.2 Szabadtéri funkciók

Egyes lakótelepeken a tömbbelsőkből a pihenőkertek és gyermekjátszóhelyek mellett feltűntek a földszinti lakásokhoz tartozó „kiskertek”. A 80-as évek szakirodalmában többször felbukkan egy új lakótelepi zöldfelületi kategória, a „hobby-kert” létesítésének lehetősége. (A külföldi szakirodalom alapján ezek a lakóépülettől max. 1 km-es távolságban lévő 90-180 m²-es zártkert rendszerű bérlemények.)

²⁰⁴ Preisich G. 92.old

²⁰⁵ Baraczká Katalin szóbeli közlése

Budapesten ez a hobbykert típus nem terjedt el. Azonban a 80-as években megjelentek a saját tulajdonban lévő lakótelepi lakások²⁰⁶, és ehhez kapcsolódva mód nyílt az előkertek magántulajdonba adására is; ezzel új, hobby-kerthez hasonló funkciójú zöldfelületek jelentek meg a lakótelepeken. Az előkertek egységes kialakításának módjára semmiféle előírás nem volt.²⁰⁷ A budapesti lakótelepeken először a 80-as években találkozhatunk néhány helyen a földszinti lakásokhoz kapcsolódó, saját tulajdonú kertecskékkel (Pl.: III. Pók utcai ltp., III. Kaszásdűlő ltp. és IV. Káposztásmegyer ltp.). Az előkertek magánosításának egyik oka az volt, hogy ezek a területek a legmunkaigényesebb fenntartásúak (100. ábra). A kerttervező szakma részéről felmerült az a megoldás is, hogy a használaton kívüli játszóterek homokozóit lakossági felügyelet alatt lévő kiskertekké lehetne alakítani²⁰⁸, erre azonban nem került sor.

5.6.2.3 Szabadterek tagolása

A tértagolást illetően leszűrődött az a tapasztalat, hogy az ember számára biztonságot adó vagy nyugalmi „térömb” egy kb. 30 x 40 m-es terület. (pl.: Az anyák ilyen távolságra engedik el maguktól a gyermekeiket, eddig ér a „köldöksinór.) Ennél nagyobb teret az ember már nem érez sajátjának, elidegenedik tőle.²⁰⁹

Meglévő beépítés esetén a kerttervezők törekedtek az épületekre merőleges növényi térfalakkal egyes épületekhez rendelt, gépkocsimentes, mozaikszerű térrendszert létrehozni.

A lakótelepeken belül elsősorban fasorokkal vagy lombos fákból álló növényfoltokkal oldották meg a terek tagolását és elválasztását.

A 80-as években folytatódott a terepplasztikákkal való tértagolás divatja. Elsősorban a LAKÓTERV által tervezett lakótelepeken egyre nagyobb számban jelennek meg terepplasztikák.

A 70-es években használt, a lakótelep és a forgalmas utak között épített hangvédő töltések a 80-as években is népszerűek voltak, immár plasztikusabb kialakítással (pl.: III. Kaszásdűlő ltp., XX. Szentlőrinci úti ltp.).

5.6.2.4 Kompozíció

Kompozíciós szempontból a fenti módon elválasztott, mozaik-szerű terek egymás mellé sorolása jellemző, illetve az építészeti és kertépítészeti koncepció egyre szorosabb egysége, mely megnyilvánul például az utak vonalvezetésében, a burkolatminták raszterének „rímelésében” az épület homlokzati rendjében. Ezt az architektonikus hatást tovább erősítette a szabályos rendben történő fatelepítés.

²⁰⁶ korábban ezek kizárólag bérlakások voltak!

²⁰⁷ Andor Anikó szóbeli közlése

²⁰⁸ Karádi G.: Gondolatok a lakóterületi zöldfelülettervezésről, in Zöldfelületgazdálkodás, 1983/2. szám 19. old

²⁰⁹ Karádi G.: Gondolatok a lakóterületi zöldfelülettervezésről, in Zöldfelületgazdálkodás, 1983/2. szám 19. old

5.6.2.5 Növényalkalmazás módja

A könnyen fenntartható és jól funkcionáló, olcsó, de esztétikai értékkel is bíró növénytelepítés gyakorlata a 80-as évekre kristályosodott ki. A szakirodalom felhívta a figyelmet a lakótelepek különböző rendeltetésű szabadtereinél az eltérő növényhasználat szükségességére. (Pl.: más növényhasználatra van szükség a játszóhelyek környezetében, mint a pihenőhelyeknél, vagy a hulladékfelületeken; a lakótelepi buszmegállóhoz vezető átjáróterületek mentén a növényzet inkább akadály, mint dísz.²¹⁰)

Fenntartási, vandalizmus elleni védelmi és esztétikai szempontból egyaránt az a cél, hogy minél előbb „beálljon” a növényzet. Az áltatában 15-20 év alatt beálló magánkertekkel szemben a lakótelepek zöldfelületeinek 5-10 év alatt be kellett állniuk. Ehhez edzett, tűrőképes, de funkcionálisan is megfelelő növényanyagra volt szükség. Mindez a lakótelepek szabadterein alkalmazható növényválasztékot igen leszűkítette.

A lakótelepeken a cserje- és talajtakaró felületek növelése a cél, ezért tovább nőtt a cserjék aránya a gyep rovására, a fenntartás megkönnyítése érdekében. Ezen kívül a fák tövébe alacsony cserjefoltokat telepítettek, melyek egyrészt védték a fa törzsét a mechanikus sérülésektől, másrészt javították a mikroklímát a fa közvetlen környezetében, gyorsítva annak fejlődését.

Megállapítást nyert, hogy magas lomboscserjékkel lehet legrövidebb idő alatt teret alakítani. Egy magasabb cserjéből álló folt 3-4 év alatt nő meg szemmagasság fölé; leggyorsabban így biztosítható a takarás.²¹¹ A hosszú távon fákkal lezárandó foltokra is telepítettek a fák közé magas cserjéket, hogy majd amikor a fák megfelelő méretűek, a cserjéket kivágják. A lakótelepeken igyekeztek intenzív telepítési sűrűséget alkalmazni, hogy a cserjefolt mihamarabb „beálljon”.

Kúszócserjék alkalmazását is javasolták a lakótelepeken, elsősorban az épületek kevésbé esztétikus bütöfalainak befuttatására, vertikális zöldfelület kialakítására. Cél volt, hogy a falat beborító lombtömeg csökkentse az épületmonstrumok látványát, barátságosabbá tegye a sivár felületeket. A kúszónövények lombtömege a környező mikroklíma javításában is fontos szerepet játszik. Ennek ellenére csak igen kevés lakótelepi épületen alakultak ki nagyobb vertikális zöldfelületek, és azokat is többnyire az ott lakók ültették és gondozták (101. ábra).

Virágfelületek kialakításának kizárólag a lakótelepi központ sétálóutcájában, illetve a gyermekintézmények bejáratánál, esetleg a lakóépületek főbejáratának környékén van létjogosultsága. Ebben az évtizedben a lakótelepeken a közparkokhoz, közterekhez hasonlóan, szinte alig voltak virágfelületek.

²¹⁰ Dr. Schmidt G. (1988): 142.o.

²¹¹ ezekben az években hajléktalanok még nem voltak Bp-en

5.6.2.6 Lakótelepi közparkok

A lakótelepi szabadterekre vonatkozó rendelkezés lakótelepi közpark létesítését nem, csak helyének biztosítását tette kötelezővé. Ezért sok lakótelepen nem épült közpark, és a kijelölt terület parkolóként funkcionált vagy később az eredeti funkciót megváltoztatva közintézmény épült ide.

Szerencsés esetben a lakótelepi közpark a lakótelep építésével közel egyidőben készült el, pl. Bp. III. Pók utcai lakótelep közparkja. Több, a 70-es években tervezett lakótelep közparkja csak a 80-as években épült meg (pl.: X. Újhegyi ltp., XV. Újpalotai ltp.).

A lakótelepi közparkok zöme nagyvonalú kialakítású, külterjes fenntartást igénylő területek. (Ez alól a 70-es években épült Bikás park kivétel.) Az anyaghasználat, a burkolatok viszonylag szerények, olcsók (pl.: kavics és aszfalt). A növénykiültetés egyszerű, nagyvonalú, a növényalkalmazásnál figyelembe vették a külterjes fenntartást (pl.: X. Újhegyi ltp. közparkja²¹²). A lakótelepi közparkok szinte mindegyikében megtalálható nagyméretű terepplasztika, köszönhetően a lakótelep építés során kialakuló földtöbbletnek.

Az Újpalotai lakótelep közparkjában²¹³ (102.ábra) is 1,5-2 m magas dombok tagolják a teret. A területen kevés a burkolat, a fa játszóeszközök zöme gyeppen, vagy szórt burkolaton áll. Érdekes az egyedi szögsgömbös mászóplasztika. A lakótelepi közparkokra jellemző módon itt is megjelennek a sportpályák (tenispályák, labdapályák, tornatér). Az északi oldalon egy korábban már meglévő fenyőerdőt gazdagítottak új ültetésű lombosfák és tűlevelűek, elsősorban az erdő szélének lezárásaként. Jellemző a nagyvonalú, foltszerű növénytelepítés.

Érdeklődésként jegyzem meg, hogy a 80-as években kialakított lakótelepi közparkokban nem találunk kutyajátzótereket, vagy egyéb, a kutyasétáltatók igényeit kiszolgáló létesítményeket.

A 80-as évek elején a kerttervező szakma törekvése az volt, hogy a lakótelepi közpark és az u.n. telkes intézmények (óvoda, bölcsőde, iskola) kapcsolódjanak egymáshoz, így ökológiai szempontból kedvezőbb, nagyobb méretű összefüggő zöldfelületek alakulhassanak ki (zöldfelületek összedódása).²¹⁴

²¹² kertterv: Csapó A./BUVÁTI, 1982

²¹³ tervező: Karádi Gábor/LAKÓTERV, 1983.

²¹⁴ Karádi G.: Gondolatok a lakóterületi zöldfelülettervezésről, in Zöldfelületgazdálkodás, 1983/2. szám 19. old

5.6.2.7 Sajátosságok

Lakótelepi központok szabadtérépítészeti kialakítása

A lakótelepek üzleti- és szolgáltató központjainak környezete egyre igényesebbé vált, mind anyaghasználatban, mind növényalkalmazás tekintetében. A központok közelében megjelentek a sétálóutcák, dekoratív burkolatokkal, kisarchitektúrákkal, csobogókkal, térplasztikákkal.

Jellemző, hogy erőteljes a tervezői törekvés a mintás, különböző színű és anyagú, sávokból álló szilárd burkolatok kialakítására. Az 1980-ban tervezett Kispest, Városcsokor lakótelep²¹⁵ egyik sétálóutcájában párhuzamos, előregyártott betonelemekből álló burkolatsávok tagolják a kiszélesített járda aszfaltburkolatát. Hasonló sávos burkolatmintával alakították ki az 1981-ben tervezett XI. Gazdagréti lakótelep I. ütemének egyik sétálóutcáját is²¹⁶, de itt süttői mészkőből készültek az aszfalt burkolatban futó raszter sávok (103. ábra).

Szinte minden lakótelepi sétálóutcán illetve gyalogcsokorban megjelenik a vízarchitektúra szökőkutak, illetve díszmedencék formájában, melyben vízköpő, vagy egyéb, a mozgó vízhez köthető attrakció mindig előfordul. A tervek szerint a vízarchitektúrák formai szempontból kevés változatosságot mutatnak.

A sétálóutcaikon megjelenő kiemelt növénykaszetták íves beton vagy műkö elemekből készülnek. A kereskedelmi forgalomban kapható padokon túl, egyedi műkö, vagy beton elemekből készülő hosszú, támla nélküli padok is megjelennek, melyek térelválasztó elemekként is funkcionálnak.

Növényalkalmazás tekintetében a lakótelepi sétálóutcaik környezetében a legintenzívebb az örökzöldek használata, és az 50-es évek óta folyamatosan csökkenő méretű virágágyak a 80-as években immár csak a legreprezentatívabb helyeket díszítik. A virágokat általában kiemelt növénykaszettában ültetik. A 80-as években a burkolatok méretének növekedésével az árnyékolás biztosítására egyre több helyen alkalmaztak szilárd burkolatban álló fákat (pl.: XIX. Kispest Városcsokor ltp.²¹⁷).

A 80-as évekbeli lakótelepi zöldfelülettervezés “kétarcúsága”

A 80-as évek zöldterülettervezési gyakorlatát jellemzi, hogy a nagyvonalú és újszerű építészeti koncepcióhoz illeszkedő környezetrendezési tervek jelentős része anyagi okokból nem, vagy nem a tervezett formában valósult meg. Az egyre szűkülő költségvetési keretből a lakásszámot mindenképpen biztosítani kellett, és a környezetrendezés volt az utolsó munkafázis, mely pénzügyi okokból leginkább „megnyírhatóknak” tűnt. Ez vezetett a kor lakótelepi szabadtéréinek teljes leromlásához, és a lakótelepek presztízsének további zuhanásához.

²¹⁵ Környezetterv: Karádi G./LAKÓTERV

²¹⁶ környezetterv: Komlósi /MÉLYÉPTERV

²¹⁷ környezetterv: Karádi G. – Danhauser R. /LAKÓTERV, 1980

Sok, funkcionális szempontból burkolandó helyre gyepfelületet „kellett tervezni” pénzügyi megfontolásból, mely a későbbiekben fenntarthatatlan volt, és végső soron a lakótelepek zöldterületeinek teljes amortizációjához vezetett.²¹⁸

Bár egyfelől erős volt a nyomás a burkolatok méretének radikális csökkentésére, másfelől a tűzvédelmi előírások változása miatt a középmagas épületsávok teljes hosszában, mindkét oldalon szilárd burkolatú területet kellett biztosítani a tűzoltóautók számára (a korábbi évtizedekben elegendő volt az épület egyik végpontjáról oltani a tüzet, de egy, a 70-es évek végi tüzeset rávilágított a szabályozás hiányosságára). Az épületek melletti szilárd burkolatú (általában aszfalt) felület kialakítása a környezetrendezésre szánt pénzügyi keret terhére történt, így egyre kevesebb pénz jutott egyéb burkolatokra, játszótéri eszközökre, parkberendezési tárgyakra és a zöldfelületek minőségi kialakítására.²¹⁹

Továbbra is új, korszerű elméleti munkák jelentek meg a lakótelepi zöldterületek tervezését illetően (pl.: 1981-ben a „Játszóterek tervezésének és építésének irányelvei” című ÉVM kiadvány²²⁰, mely összefoglalta a lakótelepi zöldterülettervezéssel kapcsolatos legújabb elveket), de a gyakorlatba ezeket nemigen volt mód átültetni.

5.6.2.8 Anyaghasználat

A 60-as évek óta töretlen népszerűségnek örvendő 40x40-es betonlap a 80-as években a legkülönbözőbb adalékanyagossal is megjelent a kereskedelemben. Fehér, fekete és sötétzöld közúzalékot, illetve gyöngykavicsot adagoltak gyártás során a betonlap felső koptatórétegébe. A különböző színű betonlapok révén lehetőség nyílt különböző burkolatminták tervezésére.

A kertépítő szakma külföldi kiállításokról már a 70-es évek óta „ismerte” a kiselemes beton térköveket. A 80-as évektől már Magyarországon is széles körben kapható volt ez a termék, az első időben csak szürke és vörös színekben. A 80-as évek elején még csak aszfaltburkolatban megjelölő rasztersávként tartalmazták a kiselemes beton térköveket.

5.6.2.9 Kisarchitektúrák

A 80-as évek elején alakult magántulajdonú vasöntödék régi öntödei formák alapján kezdték újragyártani az u.n. nosztalgia utcabútorokat, padokat, közvilágítási oszlopokat, faveremrácsokat (Kandeláber kft., Pirk Bt.). Ezek a termékek egyrészt nem illeszkedtek a lakótelepi környezetbe, másrészt magas árak miatt sem alkalmazták ezeket. Kivétel az előzőekhez hasonló „nosztalgikus”

²¹⁸ Baraczka Katalin és Andor Anikó szóbeli közlése

²¹⁹ Andor Anikó szóbeli közlése

²²⁰ szerző: Pirk Ambrus

megjelenésű Bouchwald típusú pad, melyet meglehetősen disszonáns elemként helyeztek el egyes lakótelepeken (Pl.: Miskolc, Avas ltp. II. ütem, 1985.).

Elsősorban a lakótelepi központokban illetve a sétálóutcák reprezentatív környezetében már a 70-es években megjelentek a szilárd burkolatban álló lombosfák műkö elemekből álló kiemelt szegéllyel keretezve, mely védte a fát, de akadályozhatta a burkolat használatát. Ehhez képest nagy előrelépést jelentett a faveremrácsok megjelenése, melyek lehetővé tették a fák alatti burkolathasználatot is. Ebben az évtizedben jelentek meg az első kazettás támfal elemek „virágkazettás támfal” néven (Pl.: Bp. II. Józsefhegyi úti lakótelep, 1983²²¹).

Játszótereken egyre gyakoribbá váltak az egyedi tervezésű, zömében fából készült nagyméretű játszótéri objektumok, rönkvárok, fából készült hidak, melyek szervesen illeszkedtek a kerttervbe illetve a tereprendezési koncepcióba.

A 80-as években a köztéri szobrászat a 60-70-es évek bő termését már nem ismételhette meg. Egyre szerényebbek a feladatok, a művészek inkább intimebb terekbe helyezik el alkotásaikat, a művek egyre lágyabbak, líraibb hangvételűek. Egyre terjed a non-figuratív megformálás a figuralitás egyeduralmát megtörve. Lassan megszűnik a szobrászat közterületi dominanciája. A szabadtereken a szobrokon kívül egyre több cégér, logo, felirat, művészi kialakítású utcatábla, vízköpő vagy falikút és utcabútor jelenik meg. Kezd a komplex környezettervezési, környezetalakítási szemlélet tért hódítani.²²²

A 80-as évek elején a komplex környezetalakítási szemlélet szellemében a lakótelepek szabadterein új típusú utcai információs rendszer jelenik meg. A hagyományostól eltérő, úszótelkes, szabadonálló beépítési mód miatt az épületfalra szerelt utcanév táblákat itt nem lehetett használni. Gyakran a tipológiai jelölés is gondot jelentett, hiszen nem lehetett hagyományos értelemben vett utcákról, terekről beszélni, mert a beépítés és a közlekedés nem minden esetben kapcsolódott egymáshoz. Az első utcai információs rendszerek, melyek a XV. Újpalotai ltp-en és a III. Békásmegyéri lakótelepen jelentek meg, az alábbi elemekből épültek fel (104. ábra).

- Kihelyezett utcanévtábla, mely gyalogos és gépkocsiban utazó számára is jól olvasható, megfelelő méretű betűkkel ellátott, kb. szemmagasságban elhelyezett felirattal.
- Piktogramok, melyek a közelben lévő szolgáltatásokról tájékoztattak.
- Tájékoztató helyszínrajzok, melyek térképszerűen tüntették fel az egyes utcák neveit.²²³

²²¹ Építész: Bukva, kerttervező: Újfaludiné /MÉLYÉPTErv

²²² Wehner Tibor 1986: Köztéri szobraink, Bp., 153. old.

²²³ Andor A.: A Békásmegyéri lakótelep információs rendszere, in: Zöldfelületgazdálkodás 1983/1. szám, 23. old

5.6.2.10 Növényhasználat

A lakótelepek beruházására jellemző költségcsökkentés a növényalkalmazásban is megmutatkozott. Sok igénytelen, várostűrő fát telepítettek, melyek gyorsan nagy lombkoronát növelnek, elsősorban kínai nyárt (*Populus simonii* 'Fastigiata'). Lassan növo, de később nagyobb díszértéket adó fajok hiányoztak a növénykiültetési koncepcióból. Szakmai körökben megfogalmazódott az az „ökölszabály”, hogy maximum 60-70 fás növényfajt célszerű alkalmazni egy lakótelepen, mert ennél nagyobb fajszám túl vegyessé teszi a kiültetést, és a kivitelezést is megnehezíti.

A 80-as évek új „felfedezése” a kőris (*Fraxinus angustifolia* ssp. *pannonica*), melynek utcai sorfaként történő alkalmazása Szendrői József nevéhez fűződik.

Több módon igyekeztek minél előbb beállt növényzetet teremteni a lakótelepeken a fák egyedszámának növelésével. Az egyik a négyzethálós telepítési módszer, melynek lényege, hogy a fákat 6 x 6 m-es kötésben telepítik. Előnye a könnyű fenntartás az első években, hátránya, hogy a lombkoronák záródása után kedvezőtlen hatású, mélyárnyékos „szendvicstér” alakul ki a fák között, melyek ritkítása mindig elmaradt. A fák ritkítását a 80-as, 90-es évek „favédelmi” előírásai is rendkívül megnehezítették.²²⁴

A ligetes telepítési módszer lényege, hogy azonos fajú, lehetőleg tövétől ágas parkfákat kis foltokban telepítenek 1,5 x 2 m-es kötésben, melyek 2-3 év alatt „összeborulnak”. A harmadik módszer, amikor egy fa helyére, megnövelt méretű ültetőgödörbe, 4 -5 fát telepítenek.²²⁵

A faiskolai kínálatban a 70-es években megjelent „túlkoros” fák közül néhány példányt találunk igényesebb lakótelepi kiültetésekben is, melyek szintén hozzájárultak a lakótelepi zöldfelületek gyors „beállításához”.

A meglévő értékes faállomány megtartása, melynek gyakorlata a 70-es években kezdődött, ebben az évtizedben már bevett szokás volt, és ez az idős faállomány képviselte az új zöldfelületeken a legnagyobb értéket.

Bár a túlevelű örökzöldek egyre népszerűbbek lettek, és a faiskolák egyre több új fajt (*Juniperus* fajok, *Chamaecyparis*-ok) szaporítottak, a lakótelepeken ezek ültetése nem volt sikeres, részben a vandalizmusnak, részben a lopásoknak „köszönhetően”. A lakótelepi növénykiültetési terveken ebben az évtizedben jelenetek meg a tuják (*Thuja occidentalis*).

A 80-as évek közepétől a szabadgyökerű cserjék aránya visszaszorult, és szinte minden cserjét konténerben neveltek. A technológiai váltás a növényanyag minőségének javulását és az ültetési időszak megnyújtását eredményezte. Cserjék közül szintén az igénytelen, várostűrő

²²⁴ Schmidt G. 143. o.

²²⁵ Schmidt G. 144-146.o.

tömegcserjéket alkalmazták. A cserjéket rendkívül sűrűn, kizárólag foltszerűen telepítették, és ültetés után a szokásosnál kevésbé vágták vissza, hogy „észrevehetőek” maradjanak.

5.6.2.11 Zöldfelületek fenntartása

A 80-as évek lakótelepein már komoly gondot jelentett a vandalizmus, a szándékos rongálás. Ennek oka egyrészt a fokozott igénybevétel volt (a lakótelepi közparkok hiánya miatt), és az, hogy az emberek nem érezték magukénak a környezetüket, hiszen sem a tervezésében, sem a kialakításában, sem a fenntartásában nem vettek részt. Előfordulhatott, hogy tervezési hiányosságok, így a nem rendeltetésszerű növényalkalmazás is oka lehet a károkozásnak.²²⁶ Gyakran a tervezés és kivitelezés befejezése utáni módosítás (pl.: pavilon el- vagy áthelyezés, buszmegálló helyének módosítása) miatt keletkeztek áttaposások, melyet a fenntartás során kellett volna „orvosolni”. Ez sajnos általában nem, vagy nagyon „szerencsétlen” módon történt meg.

A 80-as években a zöldfelületfenntartás fokozódó munkaerőellátottsági és pénzügyi gondjai miatt a lakótelepi zöldfelületek kialakításra vonatkozó kutatások szinte kizárólag a fenntartás csökkentésére irányultak.

5.6.3 Néhány budapesti lakótelep szabadterépítészeti terve

5.6.3.1 III. Kaszásdűlő lakótelep

A Bp. III. Kaszásdűlő lakótelep beépítése két szempontból is érdekes: egyrészt az épületek komponálásával hagyományos utca kialakítása volt a cél, másrészt a beépítési vonalak többszöri hátrahúzásával zöldfelületeket is tartalmazó terek alakultak ki utcafronton, feloldva a korábbi monoton utcaképet²²⁷ (105-106.ábra).

Zömében ötszintes épületek jellemzik a beépítést, melyet néhány 11 szintes, 2-3 szekcióból álló épület tesz változatosabbá. A telep északi és déli végein sorházak jelennek meg saját tulajdonú kertekkel. Az íves, kanyargós belső úthálózat köré csoportosulnak az ötszintes lakóházak, a telep közepén elhelyezett közintézményekkel. A gondosan megtervezett zöldfelületek és süllyesztett parkolók révén kertvárosi jellegű a lakótelep.

A terepplasztikák alkalmazására jó példa a lakótelep érdekes és újszerű kialakítású környezete²²⁸, melyben két nagyméretű (5-7 m-es) domb jelenik meg a lakótelep szélein. A rendkívül plasztikusan megformált tömegek elsődleges feladata a keleti oldalon a HÉV pályájától, a nyugati oldalon a közúttól való vizuális elhatárolás és zajvédelem, de a dombok belső, lakótelep felőli oldalához játszóhelyek és napozóhelyek is csatlakoznak. A parkolóhelyek két nagyméretű

²²⁶ Schmidt G.: 142.o.

²²⁷ beépítési terv: Kaszab Ákos/LAKÓTERV

²²⁸ környezetrendezési terv: Andor Anikó, LAKÓTERV

tömbparkolóban a lakótelep szélén helyezkednek el. A játszóhelyeken kívül, az épületektől kissé távolabb labdázóhelyek, illetve a tágasabb zöldfelületeken sportpályák is megjelennek.

A lakótelep központjában van a nagyobb méretű burkolt „fórum”, kis szabadtéri színpaddal, virágkiültetéssel, ülőhelyekkel, burkolatban álló fákkal, melyek árnyékolják a teret (107.ábra).

A lakóteleptől északkeletre jelöli ki a beépítési terv a közpark helyét.

5.6.3.2 III. Pók utcai lakótelep

Az 1433 lakást tartalmazó lakótelep a Római parti üdülőtérrel mellett rendkívül értékes környezetben fekszik. Az épületek színtszáma változatos, a beépítés jellemzően négyszintes, bár három és tizenegy szintes épületek is előfordulnak. A lakótelep beépítési módja a Kaszásdűlőhöz hasonlóan derékszögű egységekből áll, de összhátásában nem ortogonális rendszerű. A terület fő feltáró útjai és a beépítés a viszonylag kis forgalmú lakóutcákra komponáltak. Az épületek az utcákra szervezettek, de a beépítési vonalak hátrahúzóttak. Az épület-alaprajzok változatosak, a törtvonalú épületek nyitott és zárt utcateret képeztek²²⁹ (108.ábra).

A kanyargós gépkocsiutak kizárják az átmenő forgalom lehetőségét. A parkolóhelyek jelentős része a gépkocsiutak mentén az útra merőlegesen helyezkedik el, bár a lakótelep szélén is jelöl a terv parkolók részére fenntartott területet. Az épületek közti zöldfelületek közepén gyalogos tengelyek vágnak át. A játszótérek, pihenőhelyek az „U” vagy „Z” alaprajzi elrendezésben telepített épületcsoportok „öbleiben” helyezkednek el, részben az utca felőli oldalon, részben az épületek túloldalán az épületsávok közötti gyalogos tengelyekre vannak feltűzve. Saját tulajdonú kertcskék a négyszintes épületek földszinti lakásaihoz csatlakoznak, melyek sövényrel történő egységes körbekerítése a környezetrendezési terv része (109.ábra).

„A lakóépületek kert felőli kijáratától betonlapos járőfelületeket alakítottunk ki, melyek homokagyazattal és habarcskitöltéssel készülnek. A játszótérekben lévő homokozókat előregyártott elemekből, illetve akácrönkökből terveztük. A középmagas épületek között (Az OV. 2001 jelű óvoda és a BÖ 2005 jelű bölcsőde között- B.E.) egy nagyobb összefüggő zöldfelületet alakítottunk ki, ahol az út benyúló öbleiben helyeztük el a játszó- és pihenőtereket. A két út között 2-3 m magas domb húzódik, ahol rönkvár kialakítását javasoljuk. A pihenőterek ülőhelyeit részben amerikai típusú, részben 'U' elemes keresztirányú lécezéssel ellátott padokkal oldottuk meg.”²³⁰

A területen több idős fát is sikerült megtartani. A növénykiültetésre nagyvonalú, összefogott fatelepítés jellemző. Az utcákba telepített fegyelmezett fasorok az építészeti koncepciót erősítik, a

²²⁹ beépítési terv: Heinrich F – Füzesséry Z./LAKÓTERV

²³⁰ részlet a műszaki leírásból

városias jelleget hangsúlyozzák. Virágfoltok a zöldfelületek reprezentatív pontjain jelennek meg²³¹.

A Pók utcai lakótelep 1988-ban tervezett közparkja a 2005 jelű bölcsőde mellett található, óvodaépítésre szánt tartalékterületen. Elsősorban sportpályák (tenispályák, kézilabdapálya) és egy nagy játszótér épült itt, bár a terület szélén pihenőhelyek is megjelentek. A különböző funkciójú térrészeket plasztikus kialakítású dombok szeparálták²³² (110.ábra). Jellemző burkolatai mészkőzúzalékos betonlap burkolat, aszfalt. A terv szerint rönklépcsők és mészkőadalékos lapburkolatú betonlépcsők is épültek a területen. A park bejáratát egyedi tervezésű, fából készült „kapu” jelölte.

5.6.3.3 IV. Káposztásmegyer lakótelep

Szinte Budapest közigazgatási határán található az egyik utolsó, eredeti tervek szerinti nagylakótelep, melynek tervezett 20 000 lakásából a rendszerváltozás miatt csak 7900 lakás készült el.²³³ A beépítés 11 emeletes középmagas valamint négyemeletes épületekből áll, melyekhez sorházas beépítés csatlakozik. Az épületek különböző típusú panelekből készültek. Az ortogonális, keretes beépítés legfőbb célja a hagyományos lakótelepektől eltérően igazi városias beépítés létrehozása. A magastetős épületek, a II. világháború előtti beépítésekre emlékeztető térformálások, a városrész „kapuzatának” kialakítása posztmodern hatást tükröznek. Legfontosabb kompozíciós elv a keretes tömbök megjelenése, korlátozott használatú, zárt belső udvarokkal és külső „utcaszerű” utcákkal és terekkel. A beruházás félbemaradt, így a lakótelep üzleti központja nem épült meg (111.ábra).

A lakótelep hét, jól elkülöníthető lakóegységből áll, de ezek egymáshoz való kapcsolata esetleges, hierarchiája nem megoldott. Az elválasztott rendszerű úthálózat révén a gyalogos és gépkocsiforgalom térbeli szétválasztása megoldott, azonban az utcák kereszteződésében kialakított kisebb városi tereknél parkoló autók okoznak a legtöbb gondot.

Saját használatú kertek a 11 szintes épületek földszinti lakásai előtt, illetve a sorházas beépítésű területeken található. A beépítés tervezői törekedtek az épületek közötti terek differenciálására. A keretes beépítés révén kialakultak korlátozott közhasználatba hajló belső kertek, és külső, korlátlan közhasználatú zöldfelületek. E kettős jelleg sajátos használati, városképi és fenntartási vonzatokkal járt.

A zöldterületi létesítmények jelentős része nem valósult meg a lakóterület átadásakor. Az épületek belső udvarainak kertépítészeti kialakítása megtörtént, bár a kertek berendezése egy típusú,

²³¹ környezetterv: Karádi G- -Danhauser R. /LAKÓTERV

²³² Kertterv: Tóth Mária/ LAKÓTERV

²³³ rendezési terv: Zoltai I.; egyes tömbök beépítése: Zoltai I., Füzesséry Z., Fekete A.
környezetterv: Karádi G- -Danhauser R. /LAKÓTERV

sablonos, mind anyaghasználat, mind játszótéri berendezések tekintetében, és elsősorban a kisgyermekek igényeit elégíti ki. Néhány belső udvart utólag a lakók bekerítették, és ezeket ők gondozzák. A 11 szintes épületek közelében kialakított közkertek sokkal rosszabb állapotúak, sok a vandalizmusra utaló jel.²³⁴

A rendezési terv a „Tulipános kert”-et és a Külső Szilágyi út - Böröndös utca közti zöldfelületet jelölte ki közparkként, melyek közül a Tulipános kert épült meg. A tér közepén kisebb dombot alakítottak ki, ide ültették a névadó tulipánokat. A téren játszótér vagy sportpálya nem található.

Az 1945 és 1990 közötti budapesti lakótelepépítészet beépítéssel, magasépítéssel kapcsolatos legfontosabb változásait a 2. sz. táblázat, a szabadtérépítészetben bekövetkezett legfontosabb változásokat a 3. sz. táblázat tartalmazza.

KORSZAKOK	modern lakótelepek, terv: 1947-1950	szocreál lakótelepek: terv: 1951-1953	későmodern lakótelepek, terv: 1957-1969	későmodern lakótelepek, terv. 1970-1979	hanyatló modern lakótelepek, terv: 1980-1989
Lakótelepek mérete (lakásszám) ¹	kis lakótelepek, 400-500 lakással	kis lakótelepek, max 4300 lakás, jellemző: 2000-3000 lak.	Max. 8460 lakásos ltp., de jellemzően 2000-3000 lakás.	legnagyobb lakótelepek: 10 -15 000 lakás	Max: 7900 lakás, jellemző: 2000- 4000 lakás
Beépítési mód	utcával párhuzamos, szabadonálló, sávós elrendezésű épületek vagy pontházak; az épületek elhelyezése gyakran tengelyesen szimmetrikus	keretes vagy szabadon álló sávós beépítés, jellemzően szimmetrikus épületelhelyezés, zárt utcakép, hátraléptetett utcai homlokzattal	zöldben úszó, szabadon álló épületek sávós elrendezésben vagy laza csoportokban, nem utcára szerkesztett beépítés, pontház csoportok hangsúlyképzők	utcával szöveget bezáró, sávós elrendezés, egyoldali - kétoldali rostos beépítés; utcavonalra szerkesztett vonalas beépítési mód	Az utca ismét fontos területszervező elem, bár zárt térfalak nélkül; törtvonalú, épületsávok sarokbefordulásokkal, bütük eltüntetésével, keretes beépítés, urbánus jelleg hangsúlyozása, bokros épületelrendezés; a beépítés nem egy motívum monoton ismétlése!
Jellemző épületmag.	F+3, F+8	F+3, F+4	F+4, F+9	F+10, néhány helyen: F+14, F+15	F+10, F+4
Épületek jellege	modern, lapostetős, esetenként külsőfolyosós,	magastetős, klasszicizáló homlokzattal, típusépületek megjelenése	modern, lapostetős fogatolt rendszerű épületek	többszáz méter hosszú, egyenes vonalú hosszú sávházak, 16 emeletes pontházak	lapostetős és magastetős épületek
Építési mód	tégla	tégla, kohósalak	tégla, kohósalakblokk, öntöttbeton, alagútzsalus technológia, panel kísérletek	nagypaneles technológia	nagypaneles technológia
Keresk. egységek elhelyezkedése	nincs a lakóegyüttesen belül	épületek földszintjén	egyszerű kialakítású, kis alapterületű pavilonok csoportja koncentráltan telepítve	önálló, gyakran kétszintes épületek a lakótelepek súlyponti helyein lakótelepi központokban	önálló, gyakran kétszintes épületek a lakótelepek súlyponti helyein lakótelepi központokban, bizonyos közösségi funkciók az épületek földszintjén
Oktatási intézm. Eelhelyezkedése	nincs a lakóegyüttesen belül	tömbbelsőben óvodák, bölcsődék	tömbbelsőben óvodák, bölcsődék, iskolák esetenként a főutak mentén	a lakótelepi központokban, a közösségi zónákban gyakran sétálóutca mentén	u.a. 70-es években

2. táblázat: A lakótelepi beépítések legfontosabb változásai 1945- 1990 között

²³⁴ Szabó Franciska (2005): A káposztásmegyéri lakótelep zöldfelület-rehabilitációs lehetőségei, 47-48.o.

KORSZAKOK	modern lakótelepek, terv: 1947-1950	szocreál lakótelepek: terv: 1951-1953	későmodern lakótelepek, terv: 1957-1969	későmodern lakótelepek, terv: 1970-1979	hanyatló modern lakótelepek, terv: 1980-1989
Belső úthálózat	Vegyes forgalmú utak az épületekhez + belső gyalogos sétautak	Vegyes forgalmú utak az épületekhez, tömbbelsőben főként gyalogos sétányok	Vegyes forgalmú hurokutak és zsákutcák az épületek megközelítésére, tömbbelsőben gyalogos sétányok	Elválasztott rendszerű, tömbbelsőben gyalogos sétányok	A tömbhatárokon közös csatornában terelt, de járdával elválasztott gyalogos és gépkocsi forgalom, utcák differenciálása, a tömbbelsőben gyalogos sétányok
Parkolóhelyek	Nincs	Nincs	Néhány parkolóhely zsákutcák, hurokutak mentén	Épületek közötti, ill. a lakótelep szélén kialakított tömbparkolóban	Parkolóutcákban, illetve a lakótelep szélén kialakított tömbparkolóban
Lakókerti funkciók	Pihenés	Pihenőkert, játszóhely, porolóhely	Porolóhely, pihenőkert, játszóhely a tömbbelsőben, játszóhely nagyobb gyerekeknek + passzív zöldfelület a tömbök között	Pihenőkert, játszóhely kisgyermek részére, nagy passzív zöldfelületek	Pihenőkert, játszóhely kisgyermek részére, nagy passzív zöldfelületek, földszinti lakásokhoz kapcsolódó kertcskek
Lakókertek és közös zöldfelületek elhatárolása	Egyes pihenőkerti egységek elhatárolása cserjefoltokkal	Épületkerettel vagy kerítéssel szeparált udvarok	Szabadon álló épületek által lazán elhatárolt tömbbelső, további, nem túl karakteres tértagolás növényzettel	Fás növényzettel, terepplasztikákkal, hosszú, "U" elem -padokkal kisléptékű tértagolás tömbön belül	A lakótelepen belül fasorokkal vagy facsoportokkal, illetve keretes beépítésnél épületekkel, a lakótelep határán nagyméretű terepplasztikákkal
Kompozíció	A tömbbelső oldott, tájképi jellegű, nem szimmetrikus szerkesztésű	Utcafronton kizárólag, a tömbbelsőben gyakran mereven axiális szimmetriával szerkesztett, esetenként a tömbbelső kicsit oldottabb, de az épülettel formailag szoros egységben	Hangsúlyozottan nem szimmetrikus, szabad vonalvezetésű, épületek ortogonális rendszerét követő, vagy attól független szerkesztésű burkolatrendszerrel	Egyes kompozíciók az épületek geometrikus rendjét, ritmusát követik, mások az építészeti rendtől függetlenül, oldott vonalvezetéssel, parkszerűen alakítják a tömbbelsőket	Az építészeti, kertépítészeti kompozíció egyre szorosabb egysége, a burkolatok, úthálózat reflektál a beépítésre
Lakóterületi közpark	Nincs	Nincs	Nincs	Néhány lakótelepi közpark megépül sportpályákkal, nagyobb gyerekek részére játszóterekkel, gyakran csak a közpark helyét jelölik ki	Több, extenzív fenntartásra tervezett lakótelepi közpark épül a korábban kialakult szabadtéri funkciókkal
Növényalkalmazás módja	Utcafronton fasorok, tömbbelsőben oldott laza növényfoltok, szoliter burkolatban álló fák árnyékolás céljából	Utcafronton fasorok, geometrikus alaprajzú virágágyak, tömbbelsőben laza oldott, az épület formai rendjét nem követő fás növény telepítés és virágágyak. Fás növényzet szoliterként vagy kettes-hármas csoportokban, nagy virág- és rózságyak	Fatelepítés elszórtan vagy kis csoportokban, nem karakteres egységekben, kisebb cserjefoltok, nyírt sövények, nagy virágfelületek	Nagyméretű, kompakt, fás növényfoltok a tömbbelsőben és a tömbök közt, gyakran szabályos kiültetéssel, nagyobb túlevelű facsoportok, nagyméretű cserejefoltok, gyakran a fák alá telepítve, drasztikusan csökkenő virágágyak	Fatelepítés szigorúan architektonikus, fasorok vagy szabályos geometriájú, nagykiterjedésű facsoportok. Túlevelűek, lomboscsereje foltok, virágágyak hasonlóan a 70-es évekhez.
Anyaghasználat	Vízáteresztő burkolat a lakókertben	Burkolat: gyöngykvacs, aszfalt, reprezentatív helyeken ürömi terméskő lapburk. Lépcsők, támfalak: szabályos, faragott ürömi kőburk.	Burkolat: gyöngykvacs, aszfalt, reprezentatív helyeken ürömi terméskő lapburk., 40x40-es betonlap; Lépcsők, támfalak: betonmag, ürömi kő, ill. budakalászi keménymészke burkolattal, lépcsők: 40 x40-es betonlappal burk.	Betonlap- és aszfalt burkolatok, gyakran klinker vagy kiskockakő rasztersávokkal, további előregyártott beton burkolóelemek, bontott anyagok (kiskockakő, nagykockakő); támfalak: helyszíni betonból látszó felülettel, vasúti talpfa, rönkfa; lépcső: előregyártott beton vagy műkő lépcsők, vasúti talpfa	Adalékanyagos felületű betonlapok, kiselemes, színes beton térkövek megjelenése; faveremrácok íves műkő elemekből, vagy öntöttvasból, virágkazettás támfalelemek

KORSZAKOK	modern lakótelepek, terv: 1947-1950	szocreál lakótelepek: terv: 1951-1953	későmodern lakótelepek, terv: 1957-1969	későmodern lakótelepek, terv. 1970-1979	hanyagló modern lakótelepek, terv: 1980-1989
Növényhasználat	Nincs adat	Gyorsan szaporítható, olcsó fás növényzet, nagyon kevés tűlevelű, rózsák, egyváriák, évelők	Szerény választék, könnyen szaporítható, olcsó fás növényanyag, szárazságtűrő, honos fajok, nagyon kevés tűlevelű	Gyorsan növő, pionír fajok alkalmazása, légszennyeződést tűró exóták előretörése, tömegcserjék nagy tömegű előállítására, talajtakaró cserjék megjelenése a faiskolai választékban	Gyors növekedésű, igénytelen várostűrő fajok használata, új tűlevelűek
Kisarchitektúrák	Nincs adat	Városliget' típusú. Pad, csővázis játszószerkezetek, szocreál szobrok a tömbbelsőben és az utcafronton	Városliget' típusú. Pad, csővázis játszószerkezetek, előregyártott elemek ("U" elem), görgős csúszda, "Szentendrei" típusú pad, műkő növénytartók, zsánerszobrok	Pad'69, műkő ping-pong és sakk asztalok, műanyag csúszdák, fa játszószerkezetek	Egyedi tervezésű játszóeszközök
Normatív szabályozás	Nem jellemző	1951: lakóter. közvetlen közelében: 10m ² /fő	1960: 5-7 m ² /fő lakóterületi közpark	1970: 5 m ² /fő közpark a lakótelepen; 1977: 7-10 m ² /fő közpark, 7-10 m ² /fő közpark helyének kijelölése kötelező	1980: 7m ² /fő lakókert

3.táblázat: A lakótelepi szabadtérépítészet legfontosabb változásai 1945- 1990 között

6. A lakótelepek szabadtertervezési elvei és gyakorlata a kortárs irányzatok tükrében

A 20. század második felét modern művészet dominanciája jellemzi. „A modern művészet ... egyrészt történeti kategória, másrészt relatív, az aktuális, új törekvések jelölésére használják, és gyakran a kortárs művészeteket is ide sorolják. A klasszicizmustól eltérő formafelfogás jellemzi, szakít a reneszánsz perspektívával... Szakítani kíván a hagyományokkal, saját autonómiáját hirdeti, de – szemben a posztmodernnel – hisz a haladásban, az újban, a művészetek társadalmi hatékonyságában, öntörvényűségében, erejében.”²³⁵ Ezen belül az építőművészetben illetve a városépítészetben is több új, egymástól karakteresen eltérő művészeti irányzat jelent meg. A következő fejezetben azt vizsgáljuk, hogy ezek az irányzatok milyen formában és mikor tűntek fel és mikor tűntek el a lakótelepi szabadterépítészetben, hiszen ez fontos adalék a vizsgált időszakon belül az egyes korszakok megállapításához, a korszakhatárok kijelöléséhez.

Különösen érdekes kérdés ez, hiszen a lakótelepek szabadterei stílus szempontból rendkívül puritánok és végletekig leegyszerűsítettek. Ennek ellenére véleményem szerint ezekben is, mint minden művészeti alkotásban tükröződnek a korra jellemző művészeti irányzatok egyes jellemző vonásai.

6.1 A funkcionalizmus

A huszadik század második felében több, az építőművészetben illetve a városépítészetben elterjedt modern irányzat közös jellemzője a funkcionalizmus. „A modern funkcionalista design a 20. század fordulóján Európa-szerte kibontakozó, a 60-as évek ig uralkodó design tendencia, mely a tárgykritika egészére hatással volt. Legfőbb jellemzői: funkcióra és használatra összpontosító formszemlélet, rendszerelvűség, objektivitás, díszítménynélküliség, geometrikus formanyelv, ipari anyagok és technológiák használata, standardizáció, racionalitás, redukció...”²³⁶ A funkcionalizmus az építmény, a kert rendeltetését annak külső megformálásában, szerkezeti elemeiben is megjelenítő, azt kifejező, s ezért minden önmagáért való díszítő szándékot mellőző építészeti stílusirányzat, amelyben a funkció a meghatározó és az annak megfelelő formai megjelenés az esztétikum.²³⁷

A modern funkcionalista felfogás szerint minden felesleges elemet el kell törölni, és a jó terv egyetlen kritériuma a fejlesztés hatékonysága, jó működése, használhatósága és fenntartása. E

²³⁵ Művészeti szótár (szerk: Végh János):176 .o.

²³⁶ ugyanott

²³⁷ infoplease.com/ce6/ent/A0819882.html

felfogás szerint a tervező feladata ezen értékek exponálása és tisztán való megjelenítése, s nem a díszítés.

Minthogy a vizsgált időszakban a budapesti lakótelepek zöldfelületeinek tervezői az építészekhez, a közparkok tervezőihez és egyéb alkalmazott művészeti ágban tevékenykedő alkotókhoz hasonlóan a funkcionalizmus „bűvöletében” éltek és dolgoztak, célszerű eljárásban a funkcionalizmusnak a tervezésben, annak a „design” típusú felfogásában és városépítészetben elterjedt tartalmát, jelentését vizsgálni.

A funkcionalizmus esztétikája

„A funkcionalizmus, az építészetben és egyéb iparművészetben a 19. és 20. század fordulóján jelentkező áramlat, mely az eklektikus és historizáló felfogással szemben arra törekedett, hogy az épületek és használati tárgyak fokozatosan elhagyják a történeti stíuselemeket, hogy célszerű, funkciójuknak megfelelő formát kapjanak. A modern építészet és iparművészet egyik meghatározó törekvésévé vált”.²³⁸ Jelszava, „a forma követi a funkciót” a 20. század elején jelent meg Louis Henry Sullivan híres aforizmája alapján. Funkcionalista építészek és formatervezők olyan használható struktúrákat alkottak, melyekre jellemző, hogy belső programjuk diktálja a külső formát, figyelmen kívül hagyva olyan tradicionális tervezési módszereket, mint axiális szimmetria vagy klasszikus arányok. Az I. világháború után jelentek meg a német Bauhaus iskola emblémikus építészei és dizájnerei, akik ezen új esztétikai elvek szerint alkottak. A funkcionalizmus később beleolvadva a nemzetközi modern stílusba (International style) annak vezérelvévé vált.²³⁹

A forma funkcion át történő megközelítésén túl jellemző a gyökerekhez, a „tisztá, ősi” elvekhez való visszanyúlás. Alapvető és legegyszerűbb geometriai formák a négyzet és téglalap, esetleg a kör, színek tekintetében pedig az alapszínek, a vörös, a sárga, a kék és a fehér használata a jellemző.²⁴⁰

Funkcionalizmus az építészetben

A „forma követi a funkciót” elvet tovább finomítva a „funkció- anyaghasználat- forma” hármas egysége jellemzi a kor modern építőművészetét, melyben a forma már nemcsak a funkciót tükrözi, de az anyaghasználatot is. Így a konstruktivista épületek homlokzatán megjelenő tagolás a

²³⁸ Művészeti szótár (szerk: Végh János): 92 .o.

²³⁹ *The Columbia Electronic Encyclopedia*, 6th ed. Copyright © 2007, in <http://www.infoplease.com/ce6/ent/A0819882.html#ixzz1mLbEdQr5>

²⁴⁰ Uitz Béla: Konstruktivizmus, és P. Mondrian: A neoplaszticizmus in Konstruktivizmus (1979) 129- 134. o, 209-210. o.

vasbetonváz jelenlétét és szerkezetét tükrözi. A nyersbeton felületek megjelenése szintén ezt az „őszinte” és a külsőben is megnyilvánuló anyaghasználatot jelenti.²⁴¹

Az 1920-as évek elején kibontakozott új építészeti mozgalom alapját azok az új szerkezeti megoldások és építőanyag gyártási technológiák jelentették, melyek lehetővé tették nemcsak a modernista elképzelések és ideálok megfelelő vizuális és formai realizálását, hanem a különböző termékek tömegtermelését és nemzetközi adaptációját is. Innen ered a modern építőművészetre vonatkozó „internacionalista” stílus megnevezés.

Bár több korábban épült, jelentős épületet ismerünk, mely desing-ja és merész technológiai megoldásai révén beleillenek az „internacionalista” („modernista”) formavilágba (például az amerikai acélvázazs felhőkarcolók), de minthogy megjelennek ezeken az alkotásokon díszítő elemek vagy más dekoratív motívumok, illetve korábbi építészeti stílusokra utaló témákat alkalmaznak, ki kell zárni ezeket a modernista alkotások köréből. Kijelenthető, hogy a modern felfogású épületekre mindenfajta díszítettség hiánya a jellemző, „csupán” a szerkezet, illetve az épület arányai, tagolásának ritmusa „szép”. Az első, vitathatatlan modernista európai alkotások például a Fagus Cipőgyár Németországban (Walter Gropius és Adolf Meyer, 1910), valamint a fehérre vakolt, díszítésmentes Steiner-ház Ausztriában (Adolf Loos, 1910).

Az 1920-as évek modern építészetének teoretikusai között meg kell említeni Walter Gropius-t és Ludwig Mies van Rohe-t (mindketten az 1920-as évektől folyamatosan működő Dessau-i Bauhaus építészeti iskola meghatározó egyéniségei), Le Corbusier-t, aki számos könyvet írt a témában az 1920-as évektől kezdve, a finn Alvar Alto-t, az angol Wells Coates-t és az olasz Giuseppe Tarragni-t. Magyar alkotók közül a teljesség igénye nélkül építészek közül Kozma Lajost, Molnár Farkast, Ligeti Pált, Kósa Zoltánt említem meg.

Talán Le Corbusier 1926-ban írt „A modern építészet öt pontja” műve az, mely legnagyobb hatást gyakorolt a modernista építészetre. Az öt pont a következő:

- vasbeton oszlopváz
- lapos tetőterasszal
- szabad elrendezésű belső térstruktúra
- vízszintes „sáv-szerű” ablakok
- díszítésmentes homlokzatok

²⁴¹ sulinet.hu/muvesz/muelemzesek2/muelemzesek2.

Szintén javasolta, hogy az épületeknek ne legyen kitüntetett főhomlokzatuk, hanem vizuális szempontból a homlokzatok egyenrangúak legyenek. A rámpák használata szintén teóriájának fontos eleme. A Villa Savoye (1928-31) Poissy-sur-Seine-ben²⁴² (Franciaország) az „öt pont” legkiforrottabb adaptációjának tekinthető.

Funkcionalizmus a városépítészetben²⁴³

A modern, funkcionalista városépítészeti elveket az 1943-ban megjelent Athéni Charta foglalja össze, melyek a gépkorszak és a város kaotikus szövedéke közötti ellentmondás szorításában születtek. A várost kizárólag mint „lakás – munkahely - szabadidő eltöltésére alkalmas hely - közlekedési területek” együtteseként értelmezi, és fontos feladatként jelöli meg e funkciók területi szétválasztását. A Charta lakásépítéssel kapcsolatos része gyakorlatilag le Corbusier elképzeléseit tükrözi. Kritizálja a lakások zsúfoltságát, a rossz egészségügyi viszonyokat, a peremvárosok nyomornegyedeit és a társadalmi viszonyokat „bebetonozó” övezetesítést. Megoldásként javasolja a lakóépületek elválasztását az utcáktól; laza, magasházazs beépítés alkalmazását, az épületek között nagy összefüggő zöldfelületekkel; egészségtelen épülettömbök helyén parkolók, sportpályák kialakítását; ipari területek lakóterületektől való elválasztását zöldsávval.²⁴⁴ Felhívja a figyelmet az épületmagasság fontosságára, mely nagy laksűrűség mellett is lehetővé teszi tágas szabadterek kialakítását. Jellemző területszervezési elvei a szomszédsági egységek és a szupertömb elv.

Felfogása szerint a városiasodás magja a lakóterület egy sejtje, a lakás, és ennek beleillesztése a lakóterület nagyobb egységébe.²⁴⁵ (A mai felfogás ettől gyökeresen eltér.)

6.1.1 Funkcionalizmus a lakótelepek építészetében és szabadterépítészetében

Beépítés

A lakótelep, mint monofunkcionális területi egység a modern funkcionalista városépítészet „lenyomata”. Az épületek tömbökbe rendezettsége, a szabadonálló beépítés sávós vagy bokros épület elhelyezéssel, és ezzel összefüggésben nagy mennyiségű és viszonylag összefüggő zöldfelület kialakítása, mely az egészséges lakókörnyezet alapfeltétele, megfelelnek a

²⁴² terv: Le Corbusier

²⁴³ Meggyesi (2005): 98-110.o

²⁴⁴ Meggyesi T.: 100.old

²⁴⁵ Meggyesi T.: 102.o.

lakókörnyezet beépítésével szemben támasztott funkcionista elveknek. Az alapfokú oktatási intézmények, szolgáltató egységek gyalogos távolságon belüli elhelyezése szintén fontos funkcionista gondolat.

Építészeti karakter

Az iparosított építéstechnológia, lapostetős épületek, modern, díszítésmentes homlokzatok a funkcionista szemléletű tervezés jellemzői. A kerti és utcai homlokzat azonos minősége szintén jellemző a lakótelepi épületekre.

Szabadtérépítészet

A lakóterületek szabadtereire vonatkozó egyes modern tervezési elvek első megfogalmazása Rerrich Béla nevéhez fűződik a 20. század első felében. *A kert rendezésének mestersége és művészete* című könyvében a kert az alábbiak szerint definiálja: „A kert a házzal összefüggő ... terület, melyet szükségleteinknek és a növényzetnek megfelelő módon alakítunk ki.” Kitér az utak forgalmi- és terepviszonyokhoz alkalmazkodó vonalvezetésére is. A modern, funkcionista szabadtértervezés elméletének továbbfejlesztése és finomítása Ormos Imre nevéhez kötődik.²⁴⁶

Szabadtérépítészetben a funkcionizmus tartalmi szempontból monofunkcionális területi egységek kijelölését, területarányos elhelyezését és egymástól való szeparálását, a szükséges térkapcsolatok biztosítását, valamint az útvonalvezetésnek az úthálózat legcélirányosabb elhelyezését és az útvonalak hierarchiáját jelenti. Ehhez kapcsolódik a terek használhatóságának biztosítása kertépítészeti eszközökkel. (Pl.: megfelelő mennyiségű árnyék, szélvédelem stb.) A városökológiai kutatásoknak köszönhetően a funkcionális alapú szabadtértervezésben a káros és zavaró környezeti hatások elleni védelem is fontos szemponttá vált.

Anyaghasználat szempontjából jellemző a viszonylagos egyszerűség, olcsóság és célnak való megfelelés. Az előregyártott elemek tömegtermelésével és a típustervek elterjedésével a szabadtérépítészeti alkotások sokszorosíthatóságra való alkalmassága valósult meg.

Növényalkalmazás tekintetében a funkcionista tervezés alapelve az adott terület termőhelyi adottságainak maximális figyelembe vétele, mely növényföldrajzi kutatásokra épül.

6.2 A „kétarcú” szocreál

Közép-európai sajátosság, hogy az ötvenes években néhány évig megfigyelhető a modernizmus megtorpanása, illetve elutasítása, és helyette egy formai szempontból teljesen eltérő, a szocialista realista építészet térhódítása. E stílus szintén nyomot hagyott a lakótelepi szabadtérépítészetben.

²⁴⁶ Nándori (2006): 30. o.

A szocreál esztétikája

A szocialista realizmus definíciója a Művészeti Szótár szerint: „*a kommunista pártok hivatalos művészeti irányzata. 1934-ben Maxim Gorkij, Nyikoláj Buharin és Andrej Zsdanov a Szovjet Írók Kongresszusán hirdette meg elveit. A 19. századi realizmus (Ilja Repin nevével jellemezhető) eszközeivel, közérthető formában és a pártosság jegyében kívánta a valóságot és a kommunista eszméket, a jövő emberét ábrázolni, pozitív példát felmutatni.*”²⁴⁷

„*Maga a szocialista realizmus is ellentmondásos kategória volt: eredetileg az irodalom műfajára alkalmazták, a többi művészeti ágra mechanikusan vitték át, anélkül, hogy azok természetéfigyelembe vették volna. Az építészet ideológusai a Sztálini formát ismételték („szocialista tartalom - nemzeti forma”) és az építészekre bízta e rejtélyes axióma értelmezését.*”²⁴⁸

A szocialista realista építészetre vonatkozó definíciót az építészeti, műszaki lexikonok²⁴⁹ nem tartalmazzák, feltehetően azért, mert a stílus megismerése és értelmezése napjainkban zajlik. A legteljesebb körű definíció az interneten található. A szocialista realizmus, vagy rövidebben szocreál lényegében a marxizmus–leninizmus világnézetén alapuló alkotómódszert jelenti, tehát nem stílus vagy adott formarendszer. Az I. világháború időszakát követő szovjet orosz avantgárdművészet elfojtását követően meghonosított, és politikai ideológiával is telített „hivatalos” (építő) művészeti irányzat. Kibontakozásának mértéke és hatása az egyes művészeti ágak közt eltérő. Ideológiája a kritikai realizmusra alapoz. Nem absztraktan ábrázoltak, hanem a valóság mélyebb összefüggéseit akarták megragadni konkrét képekben. Ennek legfőbb eszköze a típus volt, mert Friedrich Engels filozófiája szerint a típusban egyesül a konkrét és a szükségszerű. A szocialista realista alkotónak mindenekelőtt magáévá kellett tennie a marxista esztétikát, de ebben már az is benne rejlett, hogy vállalja a szocializmus vagy a kommunizmus építését, az emberek ilyen szellemben való nevelését. A szocreál, mint kötelező fogalom, jelen volt minden művészeti ágazatban, így az építészetben, a képzőművészetben, a zenében vagy éppen az irodalomban. A szocreál célja: „tartalmában szocialista, formájában nemzeti”. E cél nyilvánvalóan alárendelt volt a Szovjetunió világhatalmi törekvéseinek.²⁵⁰

²⁴⁷ Művészeti Szótár, (szerk: Végh János):Corvina kiadó, 1997. 248.old.

²⁴⁸ A művészet katonái. Sztálinizmus és kultúra. Szerk.: György Péter - Turai Hedvig. Bp. 1992., in: Magyarország építészetének története (szerk. Sisa József, Dora Wiebenson) 1998. Vince Kiadó, Bp, 310.old.

²⁴⁹ Modern építészeti lexikon (szerk: Kubinszky Mihány): Műszaki Könyvkiadó, Bp., 1978.

²⁵⁰ forrás: wikipedia.org

A szocreál lényege az 1949. évi törvény 53.§- a szerint "... a nép életét, harcait, a valóságot ábrázoló, a nép győzelmét hirdető művészet..."²⁵¹

A szocialista realista felfogás különös jelentőséget tulajdonít az épített környezetnek, mert elmélete szerint az embert a környezete alakítja.²⁵² A sztálinista teoretikusok szerint a szocialista építészet lényege az újfajta városépítés. *"A tervszerűen épített város 1917-ig utópia volt. Azóta, a szovjet építészet elsősorban a városépítés művészete. Először fogja fel az építés a várost mint művészi egészet. Már nem csak különálló házakat tervez, nem csak egyes utcákat, tereket, hanem a teljes várost mint egységes organizmust."*²⁵³ A környezeti determinizmus elve alapján az építészet és a városépítészet az ember formálásának legfőbb eszköze, így a művészeti ágak között különösen nagy jelentőségűek. Minthogy a művészeti alkotás lényege „a valóságnál mélyebb, törvényszerűen visszatérő, de megmásult körülmények között változó elemeinek”²⁵⁴ kifejezése, vagyis a mimézis, a valóságban létező természet a városokban „megmásult körülmények között” parkok és kertek formájában jelenik meg.

A szocialista realizmus esztétikai alapelve a tartalom és forma dialektikus egysége, bár összefonódás van közöttük, elsődleges a tartalom. Marx szerint a forma a társadalmi és történeti tartalomból ered, s feladata, hogy ennek a tartalomnak művészi ábrázolást adjon. Az építészetben nem az öncélú formák a fontosak, hanem a szintézis, mely a forma és tartalom harmónikus egységéből származik.²⁵⁵

Szocreál az építészetben és városépítészetben

A szocreál műalkotás célja: „tartalmában szocialista, formájában nemzeti”.

A formájában nemzeti kifejezés értelmezésében az építészek a magyar reformkori klasszicizmus, a „nagyág és dicsőség” korához nyúltak vissza. Ennek elméleti alapját Zádor Anna egy 1943-as magyar klasszicizmusra tett kijelentésére alapozták, mely szerint a magyar szellem a klasszicizmusban mintegy „önmagára talált”, és sajátos magyar, nemzeti stílussá formálta azt.²⁵⁶

A szocreál építészet eklektizáló klasszicizmusa leglátványosabban és legközérthetőbben az épülethomlokzatokon jelent meg. A 3-4 emeletes, magastető, gyakran sarokszekciós épületek homlokzatai klasszicizáló motívumokkal bőven díszítettek. A keretes beépítésű tömbökben

²⁵¹ Prakfalvi,23.o.

²⁵² Köpeczki, 1970. 29.in Nándori:8.o.

²⁵³ K. Liebknecht: "Über das typische in der Architektur." Deutsche Architektur 1953.1.sz.1-3.), in Magyarország építészetének története, 347. old

²⁵⁴ Weiner, 1949. 29. (Lukács György idézet)

²⁵⁵ Ormos (1955): 16.o.

²⁵⁶ Nándori.: 30.o.

jellemzők a földszinten kialakított árkádok, melyek az utca és udvartér között biztosítanak kapcsolatot.

A szovjet gyökerű szocreál stílus jellemzője a modern építészeti stílussal való gyökeres szakítás, és visszatérés a beépítések tekintetében a korábbi stílusokhoz, így formai szempontból jelentős a változás a korábbi évekhez képest. A szabadterek kompozíciója az épületek elhelyezésével és homlokzati kialakításával összhangban erősen geometrikus, és jellemzője az axiális szimmetria.

Városépítészetben a cél nem egyedi alkotások, hanem nagy, összefüggő építészeti táj létrehozása volt, mely a klasszicizmus építészeti hagyományainak megfelelően mintegy rendszerezi a természeti tájat.²⁵⁷ Ez a magyarázata a szocreál várostervezésre jellemző domináns axisok, a tengelyes szimmetria és a széles sugárutak megjelenésére. Weiner szerint a természet és az építészet kapcsolata különféle lehet, utalva ezzel a „szigorú” és „romantikus” szocreál beépítések közötti különbségre. A lényeg a különböző feladathoz megfelelő építészeti koncepció kiválasztása, mert a cél a *tér és tömegek egységének megteremtése*.²⁵⁸ E kijelentés mögött az a modern funkcionalista alapelv húzódik, mely szerint a tartalom (a cél) határozza meg a formát. A stilisztikai kérdéseken túl jellemző, hogy a szocreál várostervezés *„sem szakított a modern városépítészet alapelveivel: a funkciók területi szétválasztásával, a tervszerűséggel, az úthálózat hierarchiájával, a zöldterületi rendszer strukturáltságával, vagy a szomszédsági egység eszméjével.”*²⁵⁹

Szocreál kertművészet elmélete

Míthogy a kertművészet története során mindig illeszkedett a különböző építészettörténeti stílusokhoz, az egyes korok művészeti felfogása nyomot hagyott a szabadtereken is. Az alábbiakban megvizsgáljuk, hogyan érvényesült a szocialista realizmus a kertművészetben.

Az első, szocreál kertépítészeti teoretikus Jécsai László, aki a *„Stílusváltás a kerttervezésben”* című, 1950-ben írt cikkében a szocialista realista építészethez a természetes kertet rendeli hozzá, mint „egyetlen ésszerű és esztétikailag indokolt” kertstílust. A természetes kert már az új idők forradalmasított kertstílusa, mely az idegen hatásoktól mentes. A célszerűség vonalára megy át a térképezésben, és vonalvezetésben nem mértani elemekből formálódik, hanem a terek legcélszerűbb kihasználását teszi fő követelménnyé. A romantikát kerüli, az egész kert eszmei

²⁵⁷ Nándori.: 34.o.

²⁵⁸ Nándori.: 35.o.

²⁵⁹ Meggyesi Tamás (1995) :24. o.

felépítését a növényzet megfelelő elhelyezésére, kiválogatására alapítja. Alapgondolása tehát az, hogy „a kert a természetnek emberkéz alkotta része.” A cikk további részében legfontosabb kertépítészeti elvnek a növények növénycönológiai elvek szerinti alkalmazását jelöli meg. (Eszerint a természetes kert elmélete nem sokban tér el a modern kertépítészeti elvektől.) Úgy tűnik a szocialista realista kertstílust csupán mint a korábbi álromantikus stílusoktól való elfordulást tudta meghatározni.

A szocialista realizmus esztétikai alapelve a tartalom és forma dialektikus egysége. A kertművészetben ez úgy értelmezendő, hogy a formaadás a tartalmat szolgálja, mely egyrészt a természetességet adó növényanyagot, másrészt a használati funkciót jelenti. Másrészről a szocialista realizmus határozottan elutasítja formalizmust és a naturalizmust, mint téves irányzatokat.²⁶⁰

A kert kettőssége abban áll, hogy egyrészt természetet jelentő növényanyaggal dolgozik, ugyanakkor emberi kéz alkotása, határozott célrendeltségével az alkotó és használó ember társadalomhoz való viszonyát kell tükröznie.²⁶¹

A tartalom és forma egysége elvének megfelelően különböző funkciójú kertek formai kialakítására más-más utasítások vonatkoztak. A reprezentációt szolgáló közkertekben „szigorú kötöttséget, feszes magatartást sugárzó geometrikus formájú virágágyak helyénvalók.” A pihenési célú kertekben „kötetlen, minden merevséget nélkülöző, festői foltokból álló vegyes ültetésű növénycsoportok fejezik ki leginkább a létesítmény tartalmát. Fontos szempont az építészeti környezethez, az építészeti rendhez való illeszkedés formarendszerek, tér- és tömegarányok egyeztetésével, vonalak, irányok, tengelyek folytatásával. Másik fontos cél a városkép különböző elemei között az átmenet biztosítása.

A városépítészetéhez kapcsolódva a kor szabadtérépítészetét is általánosságban a monumentalitásra való törekvés és a propagandisztikus jelleg határozta meg, de a lakóépületek belső kertjeiben a „tartalom” a pihenési funkció más, kötetlenebb kialakítását tette lehetővé.

Megállapítható, hogy a szocreál stílus a szabadtérépítészet tervezéseméletében nem hozott lényeges változást a modern, funkcionalista tervezési elvekhez képest, melynek alapjait Rerrich fektette le a II. világháború előtt, s az inkább csak megfelelő „ideológiai mázzal” színezve jelent meg az ötvenes évek elején.

²⁶⁰ Ormos (1955): 16-17.o

²⁶¹ Ormos(1953): 32.o. in Nándori: 33.o.

6.3 A szocialista országok építészetében és szabadterépítészetében megjelenő különböző művészeti irányzatok és a politikai ideológia

A települési táj, mely adott helyen és időben „rajzolódik ki”, minden korban adott értékek, szociális viselkedés és egyéni akciók együttes kifejeződése. A táj tekinthető sajátos, kultúrát alkotó és közvetítő közegnek, mely a mindenkori társadalmak egyik „kifejezőmódja”. Jelzi a társadalom szellemi dimenzióit, az adott időben és helyen zajló kulturális és gazdasági folyamatokat. A táj ilyenformán egy sajátos „nyelvnek”, kommunikációs közegnek fogható fel, mely a tárgyak, események és jelenségek közti korelláción nyugszik. E kommunikáció megértésében fontos szerepe van annak is, hogy a táj szemlélője milyen képeket, emlékeket hordoz, így egy kultúra tagjai ugyanazon kódok és kommunikációs rendszerek alapján fejtik meg a tájat. (Ez az, amit a Radnóti vers így fogalmaz meg: „Nem tudhatom, másnak e tájék mit jelent, nekem szülőházam itt, e lángoktól ölelt kis ország, messze ringó gyermekkorom világa.”) A szocialista városokban megjelenő lakótelepi környezet egy tipikusan szocialista kultúrtájnak fogható fel, melynek érzékeny kapcsolatát a politikával érdemes közelebbről megvizsgálni.

Az ötvenes évek szocreál stílusa politikai állásfoglalás az új hatalom mellett, mely szerint a kizsákmányoló, az embereket tönkretévő kapitalista társadalom ellenében itt egy új, a munkásosztály uralmát hirdető társadalom épül, melynek építészeti jellegében is különböznie kell a Nyugat-Európában uralkodó modern építészettől. A boldog táj szocialista víziójának örömet, vidámságot és a fiatal szocialista társadalmak iránt érzett büszkeséget kellett sugároznia, valamint a vezetők esztétikai ízlését kellett tükröznie, akik gyakran és előszeretettel hívták magukat “nagy építőnek”. A lakótelepek ápolt, nagy kiterjedésű zöldfelületei azt hirdették, hogy a szocializmusban a munkások nem egészségtelen bércaszárnyákban laknak, hanem higiénikus és esztétikus lakókörnyezetben, hiszen a szocializmusban a legfőbb érték az ember. A jól megtervezett lakókörnyezet segíti a pihenést, felüdülést, a munkaerő újratermelését.

A 60-as évek pragmatikusabb, ideológiától kevésbé átitatott légkörében térhetett vissza a modern építőművészet a szocialista országokba. Ennek a fentiekben már említett gazdasági okokon túl voltak ideológiai okai is. Egyik ok a modern művészetek internacionalizmusa, mely összecsengett a kommunista internacionalizmus eszméjével. A modern művészet tömegtermeléssé válása szintén jól belesimult azon kommunista felfogásba, mely szerint a művészetet a társadalom minden tagja számára elérhetővé kell tenni. A Nyugat-Európában ténykedő, már elismert modern

építészek jelentős része, például Le Corbusier szimpatizáltak a szocialista ideológiával, így a Szovjetunió vezetése számára fontos kapcsolatot jelentettek a 60-as évek hidegháborús viszonyai között, mely szintén segítette a modern kelet-európai térhódítását. A konstruktivista és funkcionalista projektek Le Corbusie túláradó befolyására utalnak, mely minden szocialista városra jellemző. A 60-as, 70-es évektől kezdve az épített táj kevésbé ideológiai és inkább funkcionális. De a kor lenyomata az a totális, korlátlan használatú és határtalan zöld, melyben a lakótelepi házak úsznak, mintegy a modern emberképét, az arctalan tömeget szimbolizálva. A tömegtermelés és a tömegtervezés a lakótelep építésekben csúcsosodott, mely a '70-es évek nagy lakásínségét volt hívatva kezelni.

Historicizmus és egyediség jellemzi a késői és utolsó törekvést a tökéletes szocialista táj iránt. A 80-as évekre a legtöbb szocialista országban a kommunista rendszer korrupttá és funkcióképtelenné vált. Az építészek és tervezők törekedtek emberibb dimenziójú szocialista táj létrehozására. Az évtized épületeinek jelentős része valamilyen módon történelmi párbeszédre alapul²⁶². A szabadtérépítészetben új tervezői célként az egyediség és a helyi identitás erősítése jelenik meg.

²⁶² Czepczynski, D. M. (2006, 24.Mai 2007). "Emancipated Landscapes of Post-socialist Europe", www.rali.boku.ac.at

7. A lakótelepek szabadterépítészeti korszakolása

7.1 A lakótelepek szabadterépítészeti korszakolásának elméleti kérdései

A 6. fejezetben a budapesti lakótelepek szabadtereit hipotetikus korszakhatárok mentén ismertettem, melyek részben az ötéves tervidőszakokhoz, részben a városépítészeti szakirodalomban fellelhető, a kor lakótelep építészetére vonatkozó korszakoláshoz igazodtak.

A kor lakótelepi szabadterépítészetének részletes vizsgálata (melynek összefoglalását a 2. és 3. táblázat tartalmazza) után kijelenthető, hogy a lakótelepek építészeti, városépítészeti korszakhatárai a szabadterépítészetben is jelentős mérföldkövek, hiszen a beépítési mód, az épületek karaktere és mérete alapvetően befolyásolják a köztük kialakuló szabadterek méreteit, arányait, kapcsolatait és hangulatát is. A szabadterek karakterét a beépítés városias vagy ettől eltérő jellege, illetve utcával, mint térszervező elemmel való kapcsolata különösen meghatározza. Így indokolt e korszakolás figyelembevétele a lakótelepek szabadterépítészetének vizsgálata során.

Kijelenthető, hogy a szabadterek karakterét a fentiekén túl a kor általános kertépítészeti trendjei, divatja is befolyásolja. (Pl.: a 70-es évek lakótelepein megjelenő terepplasztikák egyértelműen egy, a közpark tervezésben is megjelenő divathoz kapcsolható.)

A vizsgált időszakban a lakótelepek szabadtereire, elsősorban a lakókertekre vonatkozó normatív szabályozás változásai főleg a beépített illetve szabadterek arányainak befolyásolása révén áttételesen hatottak a szabadterek karakterére is.

A kor építészetét meghatározó művészettörténeti stílusok, mozgalmak (szocialista realizmus, funkcionalizmus és posztmodern) szabadterépítészeti értelmezése szintén segíti a korszakok lehatárolását.

7.2 Az 1945 és 1990 közötti budapesti lakótelepi szabadterépítészet fejlődésének korszakolása, a korszakhatárok kérdése

A fentiek alapján az 1945 és 1990 között épült lakótelepek szabadterépítészetben az alábbi korszakok állapíthatók meg:

1. Háború utáni modern korszak (1947-1950)

A II. világháború előtt már megjelentek Európában és Magyarországon is modern sávós beépítésű, szabadonálló épületekből álló lakótelepek, melyek jó benapozottságú, egészséges lakásokkal valóban jelentős előrelépést jelentettek a körülépített udvaros bérházakhoz képest. A funkcionalista felfogás szerint épült modern, díszítésmentes homlokzatú, szabadonálló egyforma épületek, melyekben jó minőségű lakások voltak, valóban megfeleltek a „funkció határozza meg a formát” elvnek.

A 40-es évek második felében épült első lakótelepek (Bp. III. Zápor utcai tömb) egyértelműen a modern építészet alkotásai közé sorolhatóak, részben a sávós beépítés, épület elrendezés, részben a homlokzatok kialakítása alapján. Bár a lakókörnyezetre vonatkozó elképzelések, tervek csak nagyon csekély számban állnak rendelkezésre, a Rerrich Béla által lefektetett modern kertépítészeti elvek, melyek szerint a kertet a lakóházzal együtt, egy egységként kell kezelni és a kert kialakításánál a gyakorlati szükségletekre, a funkcióra kell elsősorban tekintettel lenni, ezekben a tervekben is tükröződnek.

A korszak határát az 1950-es erőteljes politikai fordulat jelöli ki.

2. A szocreál korszak (1951-1955)

Kevés olyan helyzet adódott az építészet történetében, amikor a politika olyan durván és türelmetlenül beavatkozott volna a szakmába, mint ez 1949-50-ben történt Magyarországon. A modern stílusban tervezett lakótelepek nagy részét átterveztették, az új stílusnak be nem hódoló építészeket nyíltan megbélyegezték „reakciós” stílusuk miatt. Így az építészet 3-4 évre²⁶³ kénytelen volt elfordulni a modern stílustól. Az ebben az időben épült lakótelepeket a háború előtti német és szovjet neo-klasszicizmushoz legközelebb álló, a Szovjetunióból „importált” szocreál építészet jellemzi. Ez az időszak felöleli az első öt éves tervidőszakot.

Az 5.3. fejezetben bemutatott várostervek tükrözik a szocreál várostervezésre jellemző, klasszicista hagyományokon nyugvó tengelyességet, illetve Tatabánya és Kazincbarcika beépítési tervében (18., 19. ábra) megfigyelhető a város és a táj kapcsolatának eltérő felfogása, mely szintén jellemző.

Az ötvenes évek elején épült, keretes beépítésű tömbök szigorú szerkesztettsége, a beépítési tervekben az axiális szimmetriára való törekvés, a courd honour-ök kialakítása, valamint a homlokzatokon megjelenő klasszicizáló díszítések egyértelműen szocreál tervezési jegyeket

²⁶³ Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála után viszonylag gyors „stílusváltás” figyelhető meg az építészetben

tükröznek (pl.:XIV. Kerepesi úti lakótelep). A sávós beépítésű, típusépületekből álló lakótelepek szigorúan axiális szimmetrikus épületelhelyezésükkel, illetve építészeti karakterükkel a szocreál beépítés tipikus példái (pl.: XIV. Erzsébet királyné úti kislakótelep).

A bemutatott, ötvenes évek elején készült szabadterépítészeti alkotások tükrözik a szocreál felfogás szerint kialakított építészeti rendhez való alkalmazkodást az utcafrontokon megjelenő merev és szigorúan geometrikus elrendezésű reprezentatív kompozíciókkal, illetve az oldottabb, intimebb térstruktúrájú, jól használható lakótertek kialakításával a tömbbelsőben.

Ez az időszak minden ellentmondásossága ellenére a szabadterépítészetben fontos eredményeket hozott, hiszen a vidék erőszakos iparfejlesztése következtében új városok, új lakótelepek épültek, s ezek sok izgalmas város- és lakóteleptervezési kérdést vetettek fel. A szovjet városépítészeti felfogással összhangban az 50-es évek elejének szocialista városfejlesztése nagy hangsúlyt helyezett a zöldfelületek fejlesztésére. Megállapítást nyert, hogy városépítészeti, térszervezési illetve szabadtertervezési szempontból ebben az időszakban sem történt szakítás a funkcionalizmus eszméjével. A tömbbelsőben elhelyezett lakóter funkcionális megközelítésű tervezésmethodikája ebben az időszakban született.

Az 1950-53 között jellemző kemény szocreál stílus Sztálin halálával és a híres hruscsovi beszéddel zárult, de a szocreál teljes „elmúlása” a magyar építészetben, így a lakótelep építészetben csak néhány évvel később következett be.

3. A késői modern korszak²⁶⁴ (1957 - 1979)

A szocreál lassú elmúlására a „pontot” az 56-os forradalom tette. A gyűlölt pártfőtitkár, Rákosi Mátyás menesztésével a korábinál némileg szabadabb, bár még mindig a párt erőteljes irányítása alatt álló korszak kezdődött a magyar történelemben. Építészeti szempontból az 1956 utáni időszakban jelentős fordulat következett be. Formai szempontból visszatért az 1950-ben „betiltott” modern tervezési stílus. Ehhez kapcsolódva a szabadterek kompozíciói is jelentősen változtak. Az ötven évek második felében karakteres fordulat figyelhető meg a lakótelep építészetben. A beépítést vizsgálva először formai szempontból fellazulnak, felnyílnak a keretek, közvetlenebb kapcsolatot létesítve a közös használatú utca és az udvartér között (pl.: XX. Gubacsi úti lakótelep), majd eltűnik a keretes beépítés, és helyét az épület sávokból és pontházakból álló szabadonálló beépítés veszi át, pl.: IX: József Attila lakótelep II. építési üteme. (A sávós beépítés ötvenes évek elején megjelenő formájától eltérő kompozíciós elvekkel.)

²⁶⁴ A későmodern kifejezés a II. világháború előtti modern művészeti periódustól való elkülönítésre szolgál.

A 60-as évek elejére a szocreál irányban tett kényszerű “kitérő” után ismét a modern, funkcionalista stílus vált uralkodóvá a magyar lakótelep építészetben. Ennek okai között meg kell említeni, hogy a katasztrofális lakáshiány következtében immár nem lehetett halogatni az iparosított építéstechnológiára való áttérést, melyhez típustervekre, előregyártható és sokoldalúan felhasználható szerkezeti egységekre, valamint gazdaságosan kivitelezhető beépítési tervekre volt szükség. Ezek az igények “összecsengtek” a modern építészet által meghatározott alapelvekkel, mely szerint az alkotásnak tömegtermelésre alkalmasnak kell lennie. Így a gazdasági kényszer is támogatta a modern építészeti stílus elterjedését. A 60-70-es évek építőművészete és környezetépítésze alapjában véve a funkcionalizmus hatása alatt állt, és építészetét, s áttételesen kertépítészetét is egyértelműen Corbusier hatásával jellemezhetjük, nemcsak Magyarországon, hanem az akkori szovjet tömb országainak jelentős részében is.²⁶⁵ A 60-as években épült blokkházak illetve a 70-es évek nagypanel technológiával épült lakótelepeinek építészeti értéke vitatható, de tény, hogy ezek, bár rendkívül költségtakarékos módon, de „igyekeztek” a Corbusier-i elveknek megfelelni. Lapos tetős házak épültek horizontális sávokban elrendezett ablakokkal, ahol az utcai és kerti homlokzatok közel azonos minőségűek. A késő modern időszak közel negyedszázados uralmát a lakótelepeken Corbusier által megfogalmazott beépítési elvek, illetve építészeti kialakítás jellemzi, eltérő technológiai megoldásokkal.

Szabadtérépítészeti szempontból a teljes későmodern periódusra jellemző a funkcionális megközelítésű tervezésmethodika. A lakótelep építészetben megjelenő funkcionalizmus a környezetben is tetten érhető. „A zöldfelülettervező (...) feladata a zöldfelületi rendszer megtervezése, majd annak a mindenkor legcélszerűbben és gazdaságosan alkalmazható kategóriákkal való kitöltése. A kategóriák helyes megválasztásától függ a rendszer funkcióképessége,”²⁶⁶ tükrözi a kor szakembereinek funkcionalizmus iránti elkötelezettségét.

Az alábbi idézet, bár a 60-as években keletkezett, a szocialista realista művészeti elvek továbbélését mutatja: „...a század (XIX. század) második felében ... egymás után létesültek új városi kertek... a kor divatja szerint. A közkertek virággruppjainak divatja ... eredményezett gyökértelen, sokszor giccses, formalista kerteket. Ez a stílus... néhány egészséges kezdeményezéstől eltekintve hatását egészen a II. világháborúig érezteti. A felszabadulás után

²⁶⁵ Czepczynski, 2006

²⁶⁶ Gulácsi Béla: Táj – város – zöldfelület in: Kiácz György (szerk.): a Fővárosi kertészet száz éve, 88.old.

bontakozik ki teljesen a funkció és forma összhangját kereső szemlélet, és jönnek létre tartalmi és formai megoldásuk vonatkozásában jelentős művek.”²⁶⁷

A közel 25 éves időszak alatt új használati igények jelentek meg a lakótelepek szabadterein, ezek elhelyezése és szeparálása különféle kertépítészeti eszközökkel történt. A lakókertek az immár felnyitott tömbökön kívüli közös zöldfelületekkel, illetve az utcával való kapcsolata sokat változott, és a modern beépítési elveknek megfelelően („zöldben úszó házak”) a tértagolást nem építészeti eszközökkel oldották meg, hanem ez kertépítészeti feladattá vált. A tervezett terek használhatósága megfelelő minőségű burkolatok, berendezési tárgyak alkalmazásával, illetve árnyék és szélvédelem biztosításával szintén fontos tervezési szempont lett.

A növényalkalmazás funkcionalista megközelítése jellemzi a teljes időszakot, mely kezdetben a növénycönológiai elvek alkalmazását, később a megjelenő környezeti ártalmakat tűró és kis fenntartási igényű növényzet alkalmazásában manifesztálódott.

Az egyszerű és olcsó kivitelezhetőség, mint funkcionális szempont szintén jellemzi a teljes későmodern periódusban a budapesti lakótelepek szabadtereit.

Bár a modern, tisztán funkcionális megközelítésű modern tervezési elvek a késői modern korszak teljes 25 évére jellemzőek, az építéstechnológia változása szükségessé tette egy 1957-től 1970-ig tartó (második és harmadik tervidőszakra eső) és egy 1971-től 1980-ig tartó (negyedik és ötödik tervidőszakra eső) időszak elkülönítését.

3.1. Késő modern időszak első fele, (1957-1970)

Az 50-es évek második felétől kezdve a 60-as évek végéig az épülő lakótelepek szabadtereinek tervezésére a formai szempontból modern vonalvezetésű, egyszerű geometriai formákból álló kompozíció jellemző, aszimmetria teljes mellőzésével. Tiszta szerkesztési elv, nyugodt, kiegyensúlyozott, s általában szabályos mértani formák dominálnak a korszak kertépítészeti tervein. Több terven látható, hogy a geometrikus vonalvezetésű kerti burkolatok rendszere nem követi az épületek által meghatározott ortogonális rendet, formai szempontból elszakítva a lakókertet az építészeti rendtől. Új megoldás az úthálózat csomópontjaiban a gyalogutak szélének lekerekítése, mely a gyalogosforgalom várható irányának jobban megfelelő formájú

²⁶⁷ Kiáczy György Új törekvések in: Kiáczy György (szerk.): a Fővárosi Kertészet száz éve, 57.old.

burkolatot eredményez. .A késő modern periódus első felére jellemző a hagyományos „utca” mint területszervezési elv teljes elutasítása, mely elsősorban a beépítések jellegében mutatkozik meg.

A szabadterek tagolása, lehatárolása sem építészeti, sem kertépítészeti eszközökkel nem megoldott, összhangban Corbusier modernista lakótelep tervezési elméletével, mely szerint az épületek „összefüggő zöldben” úsznak. Csak a lakókerteken belül figyelhető meg szeparálás kizárólag kisebb, családi ház léptékű növényzettel, cserjefoltokkal és sövényekkel.

A korszak határát a nagypaneles építéstechnológia és a beton széleskörű elterjedése jelöli ki.

3.2. Késő modern időszak második fele, a '70-es évek

Beépítési mód: szabadonálló sávos vagy vonalra szerkesztett; lényegesen monotonabb, mint a korábbi évtizedben. A paneltechnológia elterjedésével léptékváltás történt a lakótelep és az épületek méretében. A 70-es évek nagylakótelepein előtérbe került a tértagolás fontossága. Kertépítészeti eszközei közé felsorakozik a terepplasztika, és a növényzettel történő tértagolásban is léptékváltás figyelhető meg. Jellemző változás a beton és az előregyártott elemek terjedése, illetve a típusstervek alapján történő szabadterépítészet. A léptékbeli különbségeken túl a 70-es évekre jellemző a lakótelepei zöldfelületeknek egyre szigorodó normatív szabályozása is. Bár formai szempontból vannak különbségek a korábbi évtizedhez képest, a 70-es évekbeli lakótelepi szabadterek is modern funkcionalista alap gondolat mentén szerkesztettek, de az évtizedre jellemző monoton, sematikus lakótelepi beépítések és szabadterek a modernizmus teljes elutasításához vezettek. A 70-es években a 60-as évek szigorú formai rendje fellazulni látszik. Megjelennek az oldott, íves formák, az összetettebb, nem egyszer kissé zaklatott térszerkezetet mutató tervek. Az évtized elején a kertépítészetben is megjelentek az előregyártott elemek, a 40x40 cm-es betonlap illetve az “U” formájú és a talpas építő-elem. Ezek olyan egyszerű modulok voltak, melyek jól variálható alapegységekként foghatók fel, amiket a legkülönbözőbb kertépítészeti megoldásoknál jól fel lehetett használni és a modern formatervezési elvekkel összhangban tömegtermelésre alkalmasak voltak.

A 70-es évek újdonságaként a szabadterépítészetben elterjedt a beton használata, nemcsak előregyártott elemek, de monolit szerkezetek formájában is. A látszó, burkolatlan betonfelületek tiszta és őszinte anyaghasználatról tanúskodnak, ahol az adott funkció és forma lehetővé teszi, hogy a beton a maga anyagszerűségében mutakozzon meg.

A 70-es években már bizonyos halvány jelek utalnak a modern stílus “kifáradására”. Egyre több kritika éri a lakótelepeket sivár és monoton építészeti és szabadterépítészeti környezetkialakításuk

miatt. Formai szempontból a geometriai alapformák kezdenek unalmassá, túlhasználttá válni, új formák jelennek meg a szabadtereken, például spirál (X. Kőbánya Újhegy lakótelep II. ütem rönkvár) vagy ovális forma (XIV. Zuglói lakótelep I. ütem íves vonalvezetésű hosszú ülőfala). Ezek az új, komplikáltabb formák azonban a funkcionalizmus egyik alapvetésének megfelelően még mindig a természetből eredeztethetők.

A 70-es évek lakótelepein megjelenő mesterséges dombok, telepplasztikák egy része, bár lágy, plasztikus kialakításukkal új formavilágot hoztak a sivár monoton lakótelepi környezetbe, mégis ízig-, vérig funkcionalista alkotásoknak tekinthetők a későbbi land-art alkotásokkal ellentétben. Ezek a dombok elsősorban gazdaságossági szempontok alapján (tört panelek és felesleges föld helyszínen történő elhelyezése) valamint funkcionális (játszófelületek elhelyezése, térelválasztás) célból készültek, az esztétikai értékük csak további előnynek minősült.²⁶⁸

A modern korszak határát elsősorban egy, a 70-es évek végén kezdődő gazdasági visszaesés jelölte ki, melynek következtében az állami lakásépítés volumene jelentősen csökkent. Ennek eredményeként lehetőség nyílt arra, hogy változatosabb beépítésű és építészeti kialakítású „élhetőbb” lakótelepek épüljenek a következő évtizedben.

4. A modernizmus „alkonya”, a 80-as évek

A 80-as évek lakótelepein az épületek még mindig a modern funkcionalizmusra jellemző paneltechnológiával készültek, a beépítési mód és a szabadterek kialakítása is alapvetően funkcionalista. Azonban egyes beépítési terveken posztmodern jelek tűnnek fel, például egyes lakótelepeken megjelenik a keretes beépítés a tömbök közötti hagyományos utcákkal, terekkel, melyek szinte „klasszicista” módon komponáltak. Fontos momentum az „utca reneszánsza”, mely a lakótelepi környezet „urbanizálódása” irányába tett fontos lépés.

A Bp. IV Káposztásmegyeri lakótelep magastetős panelházai már egyértelműen a funkcionalista építési elvektől való eltávolodásra és új stílus keresésére utalnak. Keretes beépítésű zárt tömbjei között kialakuló „városias” utcák és terek megjelenése szintén a funkcionalista beépítési elvek revízióját jelentik.

Néhány olyan újszerű és egyedi megoldás található a 80-as évek lakótelepeinek szabadteréi tervein, mely segítette a lakók kötődését, a helyi identitástudat erősödését, illetve a „genus loci”, a hely

²⁶⁸ Andor Anikó szóbeli közlése

szellemének kialakulását. (Az általános pénzhiány miatt ezek gyakran nem valósultak meg!) Ez a tervezői attitűd már túlmutat a funkcionalista gondolkodáson. A 80-as években már a lakótelepek beépítésében és szabadtérépítészetében, melyek még alapvetően a funkcionalista, modern várostervezés jegyében született alkotások, megfigyelhetők olyan jelek, olyan „csírák”, melyek a funkcionális „kifáradására” és egy új építészeti stílus, a posztmodern születésére utalnak.²⁶⁹ Így pl. az épületek korábban szigorúan párhuzamos elhelyezése helyett a Bp. III. Pók utcai lakótelep beépítési tervén törtvonalú épülettömböket találunk, mely többek közt játékosabb és egyedibb szabadtérformákat eredményezett.

A szintén keretes beépítésű Bp. XX. Szentlőrinci úti lakótelep központjában kialakított japánkert elhelyezésével egy egyedi és szokatlan kertépítészeti alkotással kívántak sajátos karaktert adni a lakótelepnek.

A Bp. III. Pók utcai lakótelep közparkjában a diagonális úthálózat egyik végpontja közelében elhelyezett nagyméretű fa ácsolat, „kapu motívum” jelöli ki a park bejáratát, mely egy, a funkcionalista tervezési elveken túlmutató megoldás ebben a 80-as években épült lakótelepi közparkban.

A 80-as évek második felében (a hetedik ötéves tervidőszakban) már alig épültek állami beruházásban új lakótelepek. Utolsó korszakhatárunkat az 1990-ben bekövetkezett rendszerváltás jelöli ki, mely gyakorlatilag az állami lakásépítés végét jelentette. Bár vizsgált időszakunkon kívül esik, fontos megemlíteni, hogy a lakótelep, mint lakásépítési mód nem tűnt el nyomtalanul, hiszen a mai lakóparkok, bár más gazdasági környezetben és más beruházási struktúrában épülnek, mégis a korábbi lakótelepek utódjainak tekinthetők.

²⁶⁹ posztmodern nemcsak az épületek tömegformálásában és homlokzatain, hanem a beépítési módokban is megnyilvánul. Jellemző a történeti szemléletű megközelítésen túl - különösen Európában- az erős urbánus gondolat. Jellemzője a „genus loci”, a hely szelleme, a városmorfológia és városi formák előtérbe kerülése a funkcionalista megközelítéssel szemben. Mindezek a tömbös szerkesztés beépítésében érhetők tetten. Direkt utalásokként, vagy új kontextusok részeként klasszicista vagy barokk kompozíciós eszközök helyet kapnak a beépítési terveken. (Pl.: crescent, barokk tengelyek, sugaras úthálózat. in: Pásztor János, A posztmodern állapot, Református Szemle, 2000, július-október, 93. évf. 4.-5. 259. o.

8. Az 1945 és 1990 között épült lakótelepek szabadtereinek települési értéke

Az 1945 és 1990 közötti lakótelepek beépítésének és szabadterépítészetének megismerése után óhatatlanul felmerül a települési értékekre vonatkozó kérdés. A lakótelepek építészeti értékei általánosságban megkérdőjelezhetőek, különösen ha az 70-es, 80-as évek nagy lakótelepeinek monoton épülettömegeire gondolunk. (Figyelemre méltó, hogy a lakótelepek építészetével, beépítésével kapcsolatos szakmai megítélésben az utóbbi években némi javulás figyelhető meg, például fokozódik az érdeklődés az Óbudai kísérleti lakótelep építészeti értékei iránt.) Kevés olyan területe van a városnak, ahol a lakótelep megjelenése városépítészeti szempontból előnyösnek tekinthető, és máig ható problémát jelent ezen lakótelepek beillesztése a városszövetbe vizuális és városszerkezeti szempontból egyaránt. A város belső részein lévő lakótelepek még ma sem integrálódtak a környező városszövetbe, a városszéli lakótelepek jelenléte pedig megzavarja a hagyományos „városszél” kialakulását, ahol a város „lecseng” és belesimul a környező tájba. Elmondható, hogy a városi struktúrába való integrálódásuk jó minőségű közlekedési kapcsolatok híján még mindig várat magára (pl.: Újpalotai lakótelep, Káposztásmegyer). Építészeti, városépítészeti szempontból a lakótelepek zömét inkább megoldandó problémának, mint értéknek látjuk. Települési értéknek fogható fel egy-egy beépítés, illetve épület identitáshordozó karaktere, de ilyenek a lakótelepek esetében nem alakultak még ki.²⁷⁰

Egy beépítés, fejlesztés települési értékét az épületek közötti szabadterek, zöldfelületek struktúrája, és a beépített illetve szabad terek arányai is nagyban befolyásolják. A lakótelepek szabadtereinek mai társadalmi megítélése általánosságban igen negatív, elhanyagolt zöldfelületei még a szakmai közvélemény szemében is csekély értéket képviselnek, kivéve talán a kifejlett faállományt. Az alábbiakban ismertetett vizsgálat célja, hogy választ kapjunk arra a kérdésre, mi a valós, jelenlegi állapottól független értéke ezeknek a szabadtereknek, különös tekintettel arra, hogy ezek rendelkezésre állnak, nincsenek beépítve. A másik fontos vizsgálati szempont a szabadterek zöldfelületi arányainak, illetve ezen túlmenően az egyes felülettípusok részletes, ökológiai szempontú vizsgálata. Ezután analizáljuk, hogy milyen szerepet játszanak a lakótelepek zöldfelületei a mai budapesti városklíma alakításában.

E kérdések tisztázása különösen fontos és időszerű, mert a 2000-es évek eleje óta már világosan látható, hogy az építés idején csak 50 évre tervezett lakótelepek nem kerülnek a közeljövőben

²⁷⁰ Meggyesi Tamás (2011), Történeti települési táj, 4D 2011/21 szám, 20-27 old.

elbontásra, és még sokáig ezek fogják képezni a budapesti lakásállomány jelentős részét. Egyre több szó esik a lakótelepek felújításának szükségességéről, beleértve a lakótelepi zöldfelületek felújítását is. Éles kérdésként vetődhet fel, hogy megengedhetők-e a jelenlegi zöldfelületeken további fejlesztések, építkezések, illetve a meglévő, zömében nem túl értékes fajokból álló növényállomány irtása, cseréje.

Vizsgálataink során modellterületek elemzésével a telepszerű lakásépítés különböző korszakaiban érvényes zöldfelületi szabályozási és tervezési elvek, normatívák tükrében tárjuk fel a lakótelepi zöldfelület mennyiségét, méretét, arányát és a jellemző fedettséget (lombkorona borítottságot), a növényzet színtezettségét illetve a hulladékzöldek arányát, felkutatva és meghatározva azokat az elvi, ill. gyakorlati értékeket, melyek napjaink városi zöldfelületi rendszer tervezésére, illetve szabadtérépítészeti tervezésére is hatással lehetnek. Légi- és űrfelvételek segítségével értékeltük a lakótelepeken a jelenlegi növény-borítottságot.

8.1 Vizsgálati módszer ismertetése

Az 1950-től 1990-ig terjedő időszakból korszakonként két-két, akkor tervezett budapesti lakótelep beépítési terveit vizsgáljuk megadott szempontrendszer alapján. A modellterületek kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy beépítési stílusuk reprezentálja az adott korszakot és álljon rendelkezésre megfelelően részletes helyszínrajz. A beépítési terveken túl szükséges volt a kiviteli tervek vizsgálata is a pontos burkolati típusok, növénykiültetések megismeréséhez. Általában a lakótelep teljes területét vizsgáltuk a gyermekintézmények területe nélkül. Kivételek a IX. József Attila lakótelep és a XVIII. Lakatos úti lakótelep, melyeknek csak egyes, a vizsgált korszakban épült építési ütemét analizáltuk. A különböző időszakokban létesült lakótelepi zöldfelületek összehasonlítása és a különbözőségek kimutatása bizonyos, terven mért adatok, illetve az ezekből számított értékek összevetésével történt.

A beépített területek aránya, mely meghatározza a lakótelep „sűrűségét”, mutatja, hogy mennyi a rendelkezésre álló szabadtér. A burkolt felületeket vizsgálva különbséget kell tenni a szilárd és szórt burkolatok között, mert bár mindkét felület biológiai szempontból inaktívnak minősül, a szórt burkolatok jó vízáteresztő képességük miatt lényegesen kedvezőbbek. A biológiailag aktív zöldfelületek aránya az a városökológiai szempontból rendkívül fontos mutató, melyet manapság is alkalmaznak az övezeti előírások vagy részletes rendezési tervek esetében. Az 50-es, 60-as, 70-es, 80-as években érvényes szabályozások szemléletükben jelentősen eltértek a maiaktól. Egyrészt

ezek nem területarányos, hanem normatív szabályozások voltak, másrészt nem a lakosonként biztosítandó zöldfelület minimális értékét, hanem a zöldterületek (kertterületek) normatív értékét határozták meg. (A zöldterület szabadtérnél szűkebb fogalma tartalmazza a zöldfelületeket, a játszóterek, pihenőhelyek területét az ezekhez vezető sétautakkal együtt.)

Bár manapság a zöldfelületi arány számításánál a kisméretű, szabdalt zöldfelületekkel is kalkulálunk, ezek az általában utakkal határolt zöld szigetek sem ökológiai szempontból, sem használati érték szempontjából nem egyenértékűek a nagy, összefüggő zöldfelületek azonos alapterületű részével. Köztudomású, hogy a növényzet lényegesen hatékonyabban fejti ki kedvező klimatikus hatását - mely a párologtatás és árnyékoló hatás révén a hőmérséklet módosításában, a relatív páratartalom növelésében és a pormegkötésben mutatkozik meg - egy nagyobb összefüggő zöldfelületen, mint több ugyanakkora összterületű, de kisebb egységekből álló zöldfelületek együttesén. Így egy lakótelep zöldfelületének értékelésekor fontos indikátor a tördeltségi mutató, vagyis a töredék zöldfelületek aránya. (Töredékszöldnek a 200 m² alatti zöldfelületet tekintettük egy 1954-ben, az NDK-ban megjelent szakirodalomra hivatkozva, mely szerint a 200 m²-nél kisebb, utakkal körbevett zöldfelület csökkentett biológiai értékű.²⁷¹)

A zöldfelületek biológiai értékét a színteztettség jelentősen befolyásolja, ezért vizsgáltuk azt is, hogy a gyepes és fásított felületeken túl mekkora a háromszintes növényzettel (lombosfák + cserjék + lágyszárúak) borított felületek aránya a teljes zöldfelülethez viszonyítva. Az 50-es évekből származó NDK szakirodalomban található utalás a színteztettség fontosságára, mely szerint ideális esetben a cserjével és fával borított területek átlagos aránya a teljes korlátlan használatú zöldfelület 40-60%-a.²⁷² A 60-as évek végén Greiner és Gelbrich német kutatók 0-20-ig terjedő skálán értékelték a különböző típusú növényállományokat környezetükre gyakorolt hatásuk alapján (4. táblázat). Az értékelés egyértelműen bizonyítja, hogy a többszintes vegetáció a legelőnyösebb hatású városökológiai szempontból.

²⁷¹ Bronder, H (1954).: Großgrüngestaltung und Städtebau, Deutscher Bauernverlag, Berlin, 117.o.

²⁷² u.a.119.o

NÖVÉNYÁLLOMÁNY	MEGJEGYZÉS	ZÖLDTÖMEG, NYÁRON	ZÖLDTÖMEG, TELEN	ÁTLAG ZÖLDTÖMEG,	MIKROKLIMÁR ZÖLDTÖMEG,	HATÁSA LES OXIGÉNTERME- LÉS	FÜSTSZÜRÉS	ZAVÉDELEM
PÁZSIT	ÖRÖKZÖLD TÖBBSZÖRI KASZÁLÁST IGÉNYEL	1	1	1	1	1	0	0
CSERJECSOPORT	VEGETÁCIÓS IDŐBEN NAGY ZÖLDTÖMEG	6	2	4	6	4	6	5
SÖVÉNY	TÖMÖR ÜLTETVÉNY	4	2	3	5	3	6	4
PARK	GYEP, CSERJE ÉS KORONASZINT ELVÁLIK EGYMÁSTÓL	13	3	8	12	8	10	8
TÖBB SZINTES, BIOLÓGIAILAG AKTÍV, FÁS-CSERJÉS FELÜLET	MINDHÁROM SZINTEN INTENZÍV NÖVEKEDÉS, ZÖLDTÖMEG FŐLEG NYÁRON	20	12	16	18	16	20	20

4. táblázat: Különböző típusú növényállomány értékelése környezetére gyakorolt hatásuk alapján²⁷³

A fajlagos zöldfelület számításához szükséges a lakosság, mely a lakásszámból közelítőleg kalkulálható az építés évtizedére jellemző statisztikai mutatók alapján. A lakótelep beépítési tervén sok esetben feltüntették a lakásszámot is. Ahol ez nem állt rendelkezésre, helyszínen számoltuk össze a vizsgált terület lakásszámát. Egyes esetekben korabeli statisztikai adatok²⁷⁴ mutatják egyes lakótelepek lakásszámait.

A fedettség értéke a jelenlegi szabályozás értelmezésében a lombosfák koronája együttes vetületének a teljes telekterülethez²⁷⁵ viszonyított aránya, a fásítás sűrűségét pedig adott területegységen elhelyezendő fák darabszáma határozza meg. Bár a '90-es évek előtt a fedettséget nem szabályozták a rendeletek, ezt az ökológiai szempontból rendkívül fontos értéket vizsgáltuk a különböző évtizedekben épült lakótelepeken. A fedettségi arány számításakor feltételeztük, hogy egy lombosfa koronájának vetülete átlagosan 30m² felületet árnyékol be.²⁷⁶ A fák mennyiségének ismeretében számítható a beárnyékolt felület nagysága, melyeknek a teljes területhez viszonyított %-os aránya mutatja a fedettség értékét.

²⁷³ Greiner/ Gelbrich: Grünfläche in der Stadt, in Kiác- Szendrői, 48.o

²⁷⁴ forrás: Preisich G.: 107-110.o.

²⁷⁵ a beépített és burkolt felületeket tartalmazza, az intézményterületeket nem tartalmazza a teljes terület.

²⁷⁶ Bár Jámbor Imre doktori disszertációjában az átlagos lombosfa korona mérete 50 m², lakótelepi zöldfelületeken a sűrű telepítés és a fák egészségi állapota miatt csak 30 m²/fa mérettel számolok.

A terveken történt mérések és az ebből kalkulált értékek megállapítása után légifotók és űrfelvételek segítségével értékeltük a különböző korszakokban épült lakótelepek jelenlegi zöldfelületi index értékét, mely utal a növényállomány állapotára és a borítottságra. Ezután két különböző időpontban készült felvétel összehasonlításával következtettünk a lakótelepek zöldfelületi indexének változására.

8.2 A vizsgált lakótelepek kertépítészeti terveinek értékelése adott szempontrendszer alapján

8.2.1 '50-es elején épült szocreál lakótelepek vizsgálata

Az ötvenes években épült sávos beépítésű, tengelyesen szimmetrikus elrendezésű XI. Villányi út 55-65. sz. alatti kislakótelepet vizsgáltuk (5. táblázat), illetve az évtizedben ugyancsak jellemző megnyitott keretes beépítésű lakótelepek közül a XX. Gubacsi hídfő lakótelep lett modellterületünk (6. táblázat). Mindkét lakótelepen jellemző, hogy a lombos fák száma csekély, amelyeket a területen elszórtan, kisebb csoportokban telepítettek. A tervezés évében az 1951. évi Városrendezési Normaszabályzat volt érvényben. Részben a normatív szabályozásnak köszönhetően, részben annak, hogy ezekben az években még nem volt beruházói nyomás minél több lakás telepen történő kialakítására, a lakótelepek ma kellemes, zöld, szellős benyomást keltenek. Általában elmondható, hogy az 50-es években épült lakótelepeket rendkívül jó zöldterületi arány jellemzi. Ha az '50-es években gyakran alkalmazott vízáteresztő kavics burkolatok magas arányát is figyelembe vesszük, ökológiai szempontból nagyon értékesnek tekinthetjük ezeket a lakótelepeket.

A magas zöldfelületi arány mellett problémát jelent a zöldterületek elaprózottsága, a kis felületegységek kevésbé jó kihasználhatósága, és az így kialakított zöldfelületek csökkent ökológiai értéke.²⁷⁷ A beépítési tervekkel kapcsolatosan megfogalmazódik az a mind esztétikai, mind használati szempontból fontos szakmai igény, hogy a szükséges elő- és oldalkerteken túl az épületektől kissé távolabbi, jól használható, tömör formájú és egymással összefüggő zöldterületek jöhessenek létre, amelyeket ne szabdaljanak fel járműfogalmi utak. A töredék zöldfelületek aránya, a töredezettségi mutató rendkívül magas a vizsgált lakótelepeken, különösen a Gubacsi hídfő lakótelepen.

²⁷⁷ Dalányi L. 104. old. in: Kiácz György (szerk.) (1967): A Fővárosi Kertészet száz éve

Bp. XI. Villányi út 55 -65. ltp.	Mennyiség	%
teljes terület (m2)	14902,6	100
beépített terület (m2)	3102,5	20,82
szilárd burkolat (m2)	3944,9	26,47
szórt burkolat (m2)	0	
vízfelület (m2)	69	2,22
zöldfelület (m2)	7855	52,7
zöldfelület + szórt burkolat (m2)	7855	52,7
többszintű növényzet (m2)	392,29	
töredék zöldfelület (m2)	1608,22	
lombos fák (db.)	92	
Lakosság	561	
fajlagos zöldfelület értéke	14	m2/fő
fajl. Zöldfelület és szórt burk.	14	m2/fő
a többszintű növényzet aránya	5	%
töredék zöldfelület aránya	20	%
lombkorona fedettség (30m2/fa)	18,5	%

5. táblázat

Bp. XX. Gubacsi úti ltp.	Mennyiség	%
teljes terület (m2)	56391	100
beépített terület (m2)	16609	29,5
szilárd burkolat (m2)	5854	10,381
szórt burkolat (m2)	12670	
vízfelület (m2)	0	0
zöldfelület (m2)	22053	39,1
zöldfelület + szórt burkolat (m2)	34723,3	61,6
többszintű növényzet (m2)	1115,9	
töredék zöldfelület (m2)	7089,6	
lombos fák (db.)	493	
Lakosság	2432	
fajlagos zöldfelület értéke	9	m2/fő
fajl. Zöldfelület és szórt burk.	14	m2/fő
a többszintű növényzet aránya	3	%
töredék zöldfelület aránya	20	%
lombkorona fedettség (30m2/fa)	26,2	%

6. táblázat

8.2.2 Az 50-es évek második felében és a '60-es évekbeli modern lakótelepek vizsgálata

A vizsgálatba bevont modellterületek a IX. József Attila lakótelep II. és III. üteme (7. táblázat), illetve a XVIII. Lakatos u-i lakótelep V. tömbje (8. táblázat). A '60-as években épült lakótelepek esetében meglehetősen magas a szórt felületek aránya az összes burkolt felületen belül. Az 50-es évekre jellemző magas zöldfelületi arány a 60-as évek nagylakótelepein csökkenő tendenciát mutat. Ennek oka részben a lakásszám növelését követelő lakáshiány és az „ökonomikus” megoldások iránti egyre erősebb gazdasági kényszer. A másik ok, hogy a '60-as évek elején megjelenő, a zöldfelülettervezésre vonatkozó rendeletek, előírások nem szabályozták a lakókörzeten (és lakótömbön) belül a zöldfelületek normatív méretezését.

A szakirodalom az '50-es évekhez hasonlóan a '60-as években is 50-75%-os lombkorona borítottságot (fedettség) tartott kívánatosnak a lakóterületek zöldfelületein, mely 100m²-ként átlagosan 1,7 lombosfa ültetését jelenti. Ennek ellenére a fedettség ezeken a lakótelepeken lényegesen elmaradt a korabeli szakirodalom által ajánlott értékektől. Mégis, a 70-es évek második felében a József Attila lakótelepen végzett kísérletek már ékesen bizonyítják az akkor 10-12 éves növényzet klímajavító hatását. Nyári melegben a járdán 33,9°C volt a hőmérséklet, míg 20 m-rel beljebb, a lakótelepi közkertben csak 31,5°C-t mértek. Ugyanitt vizsgálták a

növényzet pormegkötő hatását. A járdán 104 porszem, a növények között 6 porszem volt 5cm³ levegőben.²⁷⁸

A töredék zöldfelületek aránya a 60-as elején épült, általunk vizsgált lakótelepeken rendkívül jó, a zöldfelületeknek csak kb. 10 %-a töredezett, azaz ennyi a 200 m²-nél kisebb felület.

.IX. József Attila ltp.	Mennyiség	%
teljes terület (m2)	176176	100
beépített terület (m2)	37072	21,0
szilárd burkolat (m2)	32081	18,209
szórt burkolat (m2)	23958	13,6
vízfelület (m2)	176	0
zöldfelület (m2)	58930	33,4
zöldfelület + szórt burkolat (m2)	82889	47,0
többszintű növényzet (m2)	8672,44	
töredék zöldfelület (m2)	9640,95	
lombos fák (db.)	1322	
Lakosság	10806	
fajlagos zöldfelület értéke	5	m2/fő
fajl. Zöldfelület és szórt burk.	8	m2/fő
a többszintű növényzet aránya	15	%
töredék zöldfelület aránya	16	%
lombkorona fedettség (30m2/fa)	22,5	%

7. táblázat

Bp. XVIII. Lakatos u. ltp. 5csoport.	Mennyiség	%
teljes terület (m2)	59080	100
beépített terület (m2)	8960	15,2
szilárd burkolat (m2)	9458,53	16,0
szórt burkolat (m2)	12310	20,8
vízfelület (m2)	0	0,0
zöldfelület (m2)	16042	27,2
zöldfelület + szórt burkolat (m2)	28352	48,0
többszintű növényzet (m2)	956,42	
töredék zöldfelület (m2)	2526	
lombos fák (db.)	297	
Lakosság	1785	
fajlagos zöldfelület értéke	9,0	m2/fő
fajl. Zöldfelület és szórt burk.	15,9	m2/fő
a többszintű növényzet aránya	6,0	%
töredék zöldfelület aránya	15,7	%
lombkorona fedettség (30m2/fa)	15,1	%

8. táblázat

8.2.3 A '70-es évekbeli lakótelepek vizsgálata

A vizsgált Bp. X. Kőbánya, Újhegy lakótelep a sávos a beépítési típusba tartozik (9. táblázat). Bár a töredék zöldfelületek aránya ezen a lakótelepen kedvező, a hetvenes évek sávos beépítésű, nagypanel technológiával épült lakótelepein, ahol az épületsávok közé parkolópaletták ékelődtek be, a töredék zöldfelületek aránya lényegesen nőtt (pl.: Kelenföldi lakótelep "hírhedten" szabdalt zöldfelületei).

A vonalra szerkesztett lakótelepek jellemzője, hogy bár az épületek egyik főhomlokzata a forgalmas utcára nézett, a másik oldalon biztosítva volt a zavartalan kerthasználat, és a beépítésmód itt nagy összefüggő zöldfelület kialakítását tette volna lehetővé. Ennek ellenére a vizsgált lakótelepek közül ebbe a beépítési típusba tartozó Bp. XX. Kispest városközpont lakótelepen rendkívül magas a szabdaltság, a töredék zöldfelületek aránya (10. táblázat).

²⁷⁸ Kiácz, Gy. – Szendrői, J.: 448- 49.o

A 70-es évek lakótelepein fenntartási okokból lényegesen csökkent a vízáteresztő burkolatoknak a 60-as évek első felében épült lakótelepeihez viszonyított aránya.

Ebben az évtizedben már egyértelműen beigazolódni látszott, hogy a lakótelepek szabadterein elsősorban a fás növényzetnek van létjogosultsága²⁷⁹. A szakirodalom már foglalkozott a lakótelepi zöldterület faállományának telepítési sűrűségével, az optimális árnyékolás (fedettség) mértékével. A cél az 50-60 %-os fedettség elérése a fák 15-20 éves korú fejlettségénél. Ehhez 110 fa/ha (kb. 1 fa/ 90 m²) telepítési sűrűséget javasoltak. Mindkét vizsgált lakótelepen rendkívül magas fedettségi aránnyal találkoztunk.

Az egyre intenzívebb beépítés és az egyre csökkenő méretű szabadterek szükségessé tették a lakótömbökön belüli, kötelezően kialakítandó közkertek minimális mérete normatív szabályozásának szigorítását, mely először az 1970-es OÉSZ-ben jelent meg.

A 11/1977 (Ép. Ért 31.) ÉVM-OTSH együttes utasításban jelent meg a sport, játék és pihenőterületek méretezésével kapcsolatos normatív szabályozás. A 70-es évek elején épült Kőbánya, Újhegyi lakótelep és a 70-es évek végén tervezett és 1980 körül épült Kispest Városcsopont lakótelep fajlagos zöldfelületi arányának összehasonlítása jól mutatja a rendelet "hatását".

Bp. X. Kőbánya Újhegy ltp.	Mennyiség	%
teljes terület (m2)	274370	100
beépített terület (m2)	34104	12,4
szilárd burkolat (m2)	134446	49,002
szórt burkolat (m2)	364	
vízfelület (m2)	0	0
zöldfelület (m2)	105456	38,4
zöldfelület + szórt burkolat (m2)	105820	38,6
többszintű növényzet (m2)	8576	
töredék zöldfelület (m2)	17624	
lombos fák (db.)	2447	
Lakosság	20263	
fajlagos zöldfelület értéke	5	m2/fő
fajl. Zöldfelület és szórt burk.	5	m2/fő
a többszintű növényzet aránya	8	%
töredék zöldfelület aránya	19	%
lombkorona fedettség (30m2/fa)	27	%

9. táblázat

Bp. XIX. Kispest Vtk. ltp.	Mennyiség	%
teljes terület (m2)	154170	100
beépített terület (m2)	22454	14,6
szilárd burkolat (m2)	60776	39,4
szórt burkolat (m2)	3272	
vízfelület (m2)	30	0,02
zöldfelület (m2)	67668	43,9
zöldfelület + szórt burkolat (m2)	70940	46,0
többszintű növényzet (m2)	3159,61	
töredék zöldfelület (m2)	16289,7	
lombos fák (db.)	1583	
Lakosság	7477	
fajlagos zöldfelület értéke	9	m2/fő
fajl. Zöldfelület és szórt burk.	9	m2/fő
a többszintű növényzet aránya	5	%
töredék zöldfelület aránya	24	%
lombkorona fedettség (30m2/fa)	30,8	%

10. táblázat

²⁷⁹ Schmidt G.: 142.o.

8.2.4 Lakótelepek a '80-as években

A 80-as években a szintszámok csökkenése mellett a sávós beépítés változatlanul uralkodó, bár az épület alaprajzok változatosabbak. A törtvonalú épületek nyitott és zárt udvartereket képeznek, például a vizsgált III. Pók utcai lakótelepen (11. táblázat). A 80-as évek lakótelepeinek másik jellemző beépítési módja a keretes beépítés, a zárt tömbbelsőben kialakuló, csak a tömb lakói számára használható belső udvarterekkel, például a XX. Szentlőrinci úti lakótelep (12. táblázat).

A '60-as, '70-es években épült lakótelepek már beállt, olykor túl sűrű fás növényzete a '80-as évek elején már éreztette hatását. Egyre fontosabb tervezési szempont lett, hogy a nagyméretű facsoportok között maradjanak nyílt, fátlan, benapozott területek is, ezért a '80-as évek lakótelepein a fatelepítés sűrűsége kissé csökkent. Bár a 80-as évek lakótelepeit meglehetősen jó zöldfelületi arány jellemezhetné, köszönhetően a 11/1977 (Ép. Ért 31.) ÉVM-OTSH együttes utasításnak, zöldfelületi arány tekintetében igen eltérő képet mutat a két vizsgált, 80-as években épült lakótelep. A Pók utcai lakótelep igen alacsony fajlagos zöldfelületi arányának egyik oka, hogy a 80-as években egyre több parkolót kellett kialakítani a szabadtereken. Az alacsony fajlagos zöldfelületi értéket némileg javíthatja az a tény, hogy a közelben megépült a lakótelephez tartozó közpark.

Bp. III. Pók u. ltp.	Mennyiség	%
teljes terület (m2)	127179	100
beépített terület (m2)	16560	13,0
szilárd burkolat (m2)	54921	43,2
szórt burkolat (m2)	2860	
vízfelület (m2)	0	0,0
zöldfelület (m2)	52837	41,5
zöldfelület + szórt burkolat (m2)	55697	43,8
többszintű növényzet (m2)	2619,222	
töredék zöldfelület (m2)	15529,55	
lombos fák (db.)	988	
Lakosság	12393	
fajlagos zöldfelület értéke	4	m2/fő
fajl. Zöldfelület és szórt burk.	4	m2/fő
a többszintű növényzet aránya	5	%
töredék zöldfelület aránya	29	%
lombkorona fedettség (30m2/fa)	23,3	%

11. táblázat

Bp. XX. Szentlőrinc úti ltp.I. ütem	Mennyiség	%
teljes terület (m2)	426756	100
beépített terület (m2)	88225	20,7
szilárd burkolat (m2)	127623	29,905
szórt burkolat (m2)	8264	
vízfelület (m2)	460,74	0
zöldfelület (m2)	193919	45,4
zöldfelület + szórt burkolat (m2)	202183	47,4
többszintű növényzet (m2)	12033,33	
töredék zöldfelület (m2)	27254,02	
lombos fák (db.)	2406	
Lakosság	8000	
fajlagos zöldfelület értéke	24	m2/fő
fajl. Zöldfelület és szórt burk.	25	m2/fő
a többszintű növényzet aránya	6	%
töredék zöldfelület aránya	19	%
lombkorona fedettség (30m2/fa)	16,9	%

12.táblázat

8.3 A lakótelepi zöldfelületek városklímában betöltött szerepe a vegetációs index alapján

A mintegy fél évszázaddal ezelőtt épült lakótelepi zöldfelületek a mai budapesti városklímában betöltött szerepét a vegetációs index segítségével mérhetjük és értékelhetjük.

A NDVI (Normalized Difference Vegetation Index) – rövidítve VI, egy dimenziómentes mérőszám. Értékét a különböző hullámhossz-tartományokban visszaverődő fényintenzitásból számíthatjuk.²⁸⁰ Minthogy a fény különböző mértékű elnyeléséért és visszaverődéséért a növények klorofil tartalma is felel²⁸¹, ezért a vegetációs index értékét nagyban befolyásolja a növényállomány színezettsége, a borítottsági érték, sőt a növényzet egészségi állapota is, így alkalmas mérőszám egy adott terület a növényzetének fiziológiai szempontból történő értékelésére.

A kapott értékek -1 és +1 közötti számot jelentenek, ahol a 0 körüliek a nagyon gyenge vegetációra utalnak. Az ennél kisebb értékek esetében egyáltalán nem beszélhetünk biológiailag aktív zöldfelületről (csupán beépített, burkolt vagy csupasz talajfelszínről). A 0,5-ös érték felett már beállt, egészséges vegetációt, összefüggő fás szárú növényzetet, erőteljes dús gyepeket találunk.

Azon lakótelepeken vizsgáltuk a vegetációs index értéket, melyek beépítési terveit a korábban ismertetett szempontrendszer alapján már analizáltunk. Három belvárosi parkot is bevontunk a VI vizsgálatba, mint referencia területeket (Bp. II. Ganz park, Bp. II. Mechwart liget, Bp. V. Erzsébet tér) (114. ábra).

A vegetációs index (VI) segítségével megfigyelhetők az elmúlt 20 év változásai, illetve a legfrissebb mérések eredményei a tárgyalt lakótelepek esetén. Ennek segítségével számszerű adatot kaphatunk a telepszerű lakásépítés városökológiai hatásairól.

Kutatásunkban kiértékelte első térkép²⁸² a 2005-ös állapotot mutatja be, melyen az egyre erősebb vegetációt az egyre zöldebb pixelek jelölik (115-116. ábra). A vizsgált lakótelepekről

²⁸⁰ A közeli infravörös (NIR) és a látható vörös (RED) fsugárzási tartományban visszavert intenzitások különbségének hányadosa

²⁸¹ Eredics, A.(2007): Vegetációs Indexméter (NDVI) tervezése és fejlesztése 3-4. old.

²⁸² Gábor Péter, Jombach Sándor, Ongjerth Richárd,(2006): Budapest zöldfelületi állapotfelmérése úrfelvételek feldolgozásával, 4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat 4.szám 15-22. old.

általánosságban elmondható, hogy az építés óta legalább 20 év telt el, és mára fejlett és dús növényállománnyal rendelkeznek, ahol nagy arányban találhatunk világosabb és sötétebb zöld színű értékeket. Különösen kedvező adottságokkal bír a IX. József Attila lakótelep, az óbudai Pók utcai lakótelep és a XVIII. Lakatos utcai terület belső zónája, melyek vegetációs index értéke eléri a belvárosi parkokét.

Az összehasonlító táblázatban a vizsgált lakótelepek átlagos vegetációs index értékét hasonlítjuk össze néhány belvárosi park átlagos vegetációs indexével (13. táblázat).

Area kod	Zöldf-Intenzitas (%) átlaga:	Count:	Minimum	Maximum	Minimum	Maximum	Sum:	Mean:	Standard Deviation:	
										Mintavétel száma
1	Villányi Str.	56,3	93	22,7	90,9	0,114	0,455	26,178	0,281	0,065
2	Gubacsi hidfő Itp.	49,9	128	0,0	79,1	0,000	0,395	31,941	0,250	0,066
3	József Attila tp.	46,4	1450	0,0	100,0	0,000	0,548	336,525	0,232	0,112
4	Lakatos Street Itp.	53,8	634	0,0	100,0	0,000	0,500	170,603	0,269	0,113
5	Újhegy Itp.	33,9	693	0,0	91,9	0,000	0,460	117,327	0,169	0,102
6	Kispest városkp Itp	32,0	309	0,0	77,3	0,000	0,386	49,395	0,160	0,086
7	Pók Street Itp.	42,6	1211	0,0	100,0	0,000	0,540	257,988	0,213	0,103
8	Szentlőrinci úti Itp	25,9	328	0,0	83,0	0,000	0,415	42,438	0,129	0,086
9	Ganzi park	24,1	90	0,0	90,0	0,000	0,450	10,850	0,121	0,121
10	Mechwart tér	61,9	27	18,2	87,5	0,091	0,438	8,359	0,310	0,077
11	Erzsébet tér	44,9	56	0,0	98,3	0,000	0,492	12,569	0,224	0,130

13. táblázat: Vegetációs index vizsgálat összegzése a kiválasztott helyszíneken
2005. 08. 01-én

A következő térképen²⁸³ a vegetációs index (NDVI) változását követhettük nyomon. Az elemzésekhez a 2006-os Pro Verde! (Budapest zöldfelület fejlesztési koncepciója és programja) dokumentációhoz készített anyagot használtuk, mely az 1990 és 2005 közötti 15 évet dolgozza fel. A zöld pixelek a vegetációs index értékének növekedésére, a pirosodó pixelek a csökkenésre utalnak.

²⁸³ Gábor Péter, Jombach Sándor, Ongjerth Richárd,(2007): A biológiai aktivitás változása Budapesten és a Budapesti Agglomerációban 1990 – 2005 között, 4D Tájépisztészeti és Kertművészeti Folyóirat 5.szám 21-28. old.

Összességében megállapítható, hogy a legnagyobb területeken az értékek stagnálnak, az elmúlt években alig változó zöldfelület intenzitás olvasható le. Ez főként az '50-es, '60-as, '70-es években épült lakótelepekre vonatkozik, mert ezek a '90-es évekre már beállt növényállománnyal rendelkeztek. Itt figyelhetők meg kisebb pirosodó pixelcsoportok is, melyek az építési fejlesztésekre utalnak. Ezek feltehetően a fokozódó parkolási, illetve egyéb funkcionális (pl. sportolási) igényeket szolgálják. A '80-as években épült III. Pók utcai lakótelepen és XX. Szentlőrinci úti lakótelepeken erőteljes zöldfelület intenzitás növekedés figyelhető meg, mely annak köszönhető, hogy az 1990 és 2005 közötti eltelt 15 év alatt alakult ki erős, összefüggő növényállományuk (117-118. ábra).

8.4 Konklúzió

HELYSZÍN	ZÖLDFELÜLET, ARÁNY(%)	ZF. + VIZÁTER. BURK.(%)	FAJLAGOS ZF. (m ² /fő)	FAJL.ZF.+VIZÁTE R. BURK.(m ² /fő)	TÖBBSZINTŰ ZF.(%)	TÖREDEK ZF.(%)	LOMBKORONA FEDETTSÉG (%)	VEGETÁCIÓS INDEX ÉRTÉKE
XI. Villányi úti ltp..	52,7	52,7	14,0	14,0	5,0	20,0	18,5	0,28
XX.Gubacsi hídfő ltp.	39,1	61,6	9,0	14,0	3,0	20,0	26,2	0,25
IX.József Attila ltp. 2-3 út.	33,4	47	5,0	8,0	15,0	16,0	22,5	0,23
XVIII.Lakatos u-i ltp. 5.csop.	27,1	48	9,0	15,9	6,0	15,7	15,1	0,27
X. Kőbánya-Újhegy ltp.	38,4	38,6	5,0	5,0	8,0	19,0	27,0	0,17
XIX.Kispest Városhp ltp	43,9	46	9,0	9,0	5,0	24,0	30,8	0,16
III. Pók utcai ltp.	41,5	43,8	4,0	4,0	5,0	29,0	23	0,21
XX. Szentlőrinci úti ltp.	45,4	47,4	24,0	25,0	6,0	19,0	17	0,13

14. táblázat: Összesítés a vizsgált helyszínekről

A 14. táblázat fenti adataiból az is kitűnik, hogy az 50-es, 60-as évekbeli lakótelepekre jellemző a szórt burkolatok magas aránya, mely a vízháztartás szempontjából kedvező hatású. A későbbiekben - elsősorban fenntartási nehézségek miatt - a szórt burkolatok aránya csökkenni látszik, és csak a 70-es évek végén, 80-as évek elején épült lakótelepen jellemző ismét a szórt burkolatok magas aránya.

A 60-as években illetve a 70-es évek elején épült lakótelepeken a zöldfelületek töredék aránya kedvezőnek (20 % alatti) mondható. A későbbiekben, vélhetően a parkolóhelyek növekvő száma és ezeknek az épületek közelében történő elhelyezése miatt ez az arány jelentősen csökkent.

A lombkorona fedettség különösen a 70-es évek lakótelepein mutat magas értéket, ahol a tér városi léptékű tagolása többek között nagy tömegű faültetéssel történt.

Vizsgálatunk egyértelműen bizonyította, hogy az 1990 előtt épült budapesti lakótelepek vegetációs index értéke rendkívül magas, egyes bel-budai közparkok vegetációs index értékével vetekszik (lásd 13. táblázat). (A lakótelepek szabadtereinek VI. értéke feltehetően még ennél is magasabb, hiszen a vegetációs index érték megállapítása során a szabadterek és beépített területek együttesen kerülnek értékelésre.) Megállapítható, hogy Budapest városklímájának kondicionálásában (oxigéntermelés, páratartalom növelése, pormegkötés stb.) ezek a lakótelepek ugyanolyan súllyal vesznek részt, mint egyes budapesti parkok. Különösen az 1970 előtt épült lakótelepek vegetációs index értéke rendkívül magas, köszönhetően a kedvező zöldfelületi arányoknak és a teljesen kifejlett fás növényzetnek.

A korábban épült lakótelepek egyik legnagyobb értéke a mára beállt fejlett fás növényzet és egészséges térszerkezet, amely egy részletes, és magas színvonalú zöldfelületi normatíva által többé-kevésbé biztosított szabadtér aránynak köszönhetően jöhetett létre. Kutatásunk egyik tanulsága, hogy az oly gyakran kritizált lakótelepeink mára rendkívül jó vegetációs index (VI) értékekkel rendelkeznek. A nagy szabadtereknek, jó zöldfelületi ellátottságnak és kedvező fedettségi értékeknek köszönhetően 20-30-40- 50 év elteltével a telepszerű lakásépítés ezen példái rendkívül jó városökológiai hatást mutatnak. Manapság kezdődnek a régi lakótelepek korszerűsítései. További fejlesztések illetve a szabadterek átépítése során fontos mérlegelni a lakótelepi zöldfelületeknek a városi klímára gyakorolt kedvező hatását.

9. Kutatási eredmények

A doktori disszertáció célkitűzése az 1945 és 1990 közötti lakótelepi szabadtérépítészet vizsgálata volt. A különböző korszakokban épült lakótelepek beépítésének, építészeti karakterének megismerése után jellemző szabadtérépítészeti megoldásait vizsgáltuk, figyelembe véve a lakótelepi zöldfelületek tervezésére vonatkozó jogi szabályozást és jellemző anyag- és növényhasználatot.

A vizsgálat során kirajzolódó változások mentén megállapíthatók a vizsgált időszak szabadtérépítészetében jellemző korszakok, melyek a lakótelepek beépítési és kertépítészeti stílusváltozásai alapján a következők:

A háború utáni modern korszak (1947-1950)

A szocreál korszak (1951 -1955)

A késői modern korszak (1956 - 1980)

Késő modern korszak első fele (1956-1969)

Késő modern korszak második fele (1970-1979)

A modernizmus „alkonya” (1981 -1989)

A lakótelepek szabadterei olyan sajátos szabadtérépítészeti alkotások, melyek stílusát az adott időszakra jellemző kertépítészeti trenden kívül a beépítési mód és az épületek stílusa is döntően befolyásolja. Ezek figyelembe vételével a vizsgált időszakon belül a fenti korszakok határozhatók meg. A fenti korszakokat a különböző időszakokban létesült lakótelepek szabadtérépítészeti kialakításának összehasonlító elemzésével állapítottam meg, figyelembe véve a szabadtérhasználati funkciókban, a szabadtértagolási módszerekben, a kompozíciós elvekben, a növényalkalmazás módjában bekövetkezett változásokat, és az anyag- és növényhasználatban illetve a kisarchitektúrák alkalmazásában mutatkozó eltéréseket.

A szocialista időszakra jellemző a tervgazdaság, mely kezdetben három, később ötéves tervekben határozta meg a népgazdasági fejlesztések fő irányát. Az állami lakásépítésre vonatkoztatva ez nem csupán a lakótelep építés volumenének meghatározását jelentette, hanem döntéseket új építéstechnológiák bevezetéséről, melyhez szorosan kapcsolódtak a lakótelepek beépítési módjának, és áttételesen a szabadterek funkcióinak és kialakításmódjának változásai. Így a korszakra vonatkozó építészeti, városépítészeti szakirodalommal összhangban a korszakhatárok kijelölésénél a lakótelepek szabadtereinek elemzése mellett az ötéves tervidőszakokhoz kapcsolódó döntéseket is figyelembe vettem.

A szabadtérépítészetben a modern tervezési elvekhez köthető funkcionalizmus tartalmi szempontból monofunkcionális területi egységek kijelölését, területarányos elhelyezését és egymástól való szeparálását, a szükséges térkapcsolatok biztosítását, valamint az útvonalvezetést, az úthálózat legcélrányosabb elhelyezését és az útvonalak hierarchiáját jelenti. Ehhez kapcsolódik a terek használhatóságának biztosítása kertépítészeti eszközökkel (Pl.: megfelelő mennyiségű árnyék, szélvédelem stb.). A városökológiai kutatásoknak köszönhetően a funkcionális alapú szabadtértervezésben a káros és zavaró környezeti hatások elleni védelem is fontos szemponttá vált.

Anyaghasználat szempontjából jellemző a viszonylagos egyszerűség, olcsóság és célnak való megfelelés. Az előregyártott elemek tömegtermelésével és a típustervek elterjedésével a szabadtérépítészeti alkotások sokszorosíthatóságra való alkalmassága valósult meg.

Növényalkalmazás tekintetében a funkcionalista tervezés alapelve az adott terület termőhelyi adottságainak maximális figyelembe vétele, mely növényföldrajzi kutatásokra épül.

Formai szempontból az egyszerű alaprajzi formák használata jellemző, esetleg bonyolultabb, de a természetből eredeztethető alaprajzi formák is előfordulhatnak. Jellemző a díszítések teljes hiánya.

Gazdaságossági szempontból a funkcionalista megközelítésű tervezésnél alapvető szempont az egyszerű, olcsó kivitelezhetőség és fenntarthatóság.

A 20. századra jellemző modern funkcionalista tervezési mód alapvetése, mely szerint a funkció határozza meg a formát, a szabadtérépítészeti alkotásokban is megfigyelhető. A művészeti alkotások tömegtermelésre és sokszorosításra való alkalmassága, mint alapelv szintén értelmezhető bizonyos szabadtérépítészeti megoldásokban, alkotásokban. Bár a funkcionalista megközelítésű tervezés egyes elemei bármely korszak szabadtérépítészeti alkotásaiban fellelhetők, de a jellegzetes funkcionalista elvek koncentrált megjelenése, fontosságuk, szerepük hangsúlyossága a 20. század második felének kertépítészetére jellemző.

A 20. század modern, funkcionalista építészeti stílusától élesen elkülönül az 50-es év elejére jellemző szocreál építészeti stílus, mely látszólag tagadta a modern művészeti elveket, mégis a szocreál stílusú lakótelepeken a lakótertek térszerkezetének kialakítására, illetve tömbbelső zöldfelületének a közterekkel vagy parkosított utcákkal való kapcsolatának biztosítására alapvetően a funkcionális megközelítés jellemző.

A szocreál lakótelepek beépítési alapelveiben, mint a szomszédsági egységek létrehozása és ezek szeparálása, a funkcionális egységekben való gondolkodás mégis a modern városépítészet alap gondolatait hordozta.²⁸⁴ Szabadtérépítészeti szempontból a funkcionalista megközelítés elsősorban a tömbbelső kialakításában mutatkozott meg, mely a kertudvarok térszerkezetét meghatározó különböző lakókerti használati funkciók megjelenését és területi lehatárolását jelentette. A különböző funkciójú terek elválasztása, valamint az árnyékolás megfelelő mennyiségű növénytömegekkel történt. Célszerű, logikus útvonalvezetés volt jellemző a tömbön belül az átmenő forgalom kizárásával, illetve a tömbök között a legfrekvenciáltabb irányokban. Az egységes, összefüggő zöldfelületi rendszer kialakításának igénye jellemző a kor kertépítészeti gyakorlatára is, így fontos tervezési szempont volt a zöldfelületek folyamatosságának biztosítása és kapcsolat létesítése az udvarterek és a külső zöldfelületek között.

A szabadterek funkcionalista megközelítésű tervezése maradéktalanul az 1956 és 1989 között tervezett lakótelepi szabadtereken valósult meg. A funkcionális alapvetései, mely szerint a funkció meghatározza a formát és az anyaghasználatot, művészeti alkotások a tömegtermelésre és sokszorosításra való alkalmassága, a díszítések teljes hiánya, formai szempontból az egyszerű alapvető geometriai formák használata egyértelműen jellemzik a 60-as és a 70-es évek lakótelepi szabadtérépítészetét. Az ötvenes évek lakókertjeinek funkcionális megközelítésű tervezésmetodikája továbbra is meghatározó, melyekhez a 60-as 70-es évek városökológiai és növényföldrajzi kutatásai révén új, szintén funkcionális szemléletű szempontok társulnak. A növekvő zajterhelés és levegőszennyezés hatására a tervezési alapelvek közé a szabadtérhasználati funkciók elsődlegessége mellett a negatív környezeti hatások mérséklése is felsorakozik. A másik a 70-es, 80-as években egyre meghatározóbbá váló tervezési alapelv az egyszerű és olcsó kivitelezhetőség, melynek „túldimenzionálása” a szabadterek minőségét negatív irányba befolyásolta. A fentiek alapján megállapítható, hogy az 50-es évek második felétől épült ***későmodern stílusú lakótelepek közös használatú kertjeinek szabadtérépítészeti kialakítását egyértelműen a funkcionális határozta meg.***

A 80-as évek lakótelepein, ezekben a szélsőségesen funkcionális közegekben is egy-egy, a modernizmuson túlmutató posztmodern jel bukkan fel a beépítésben, a magasépítészeti kialakításban, illetve a lakótelepi szabadtereken találkozunk olyan megoldásokkal, melyek a

²⁸⁴ Meggyesi, (2005): 124.o

modern építészet uniformizáltsága ellenében egyedi karaktert, jellegzetességet kívánnak adni a lakótelepeknek, elősegítve az ott élő lakosság területi kötődését.

Az 50-es, 60-as évek növénytelepítési gyakorlatára jellemző a lakókerti léptékű növényalkalmazás szoliterekkel, illetve facsoportokkal. A 70-es évek elején a lakótelep építészetben bekövetkező léptékváltás szükségessé tette a szabadterek tagolásában is a léptékváltást, melynek során növényalkalmazás tekintetében nagyméretű, viszonylag homogén fajösszetételű, az építészeti léptéknek és ritmusnak megfelelő "erdőszerű" növénytömegek jelentek meg a lakótelepek egyes tömbjei között, illetve a lakótelep szélein. A terepplasztikával történő térhatárolás, elválasztás szintén ebben az évtizedben jelent meg, gyakran fás növényzet alkalmazásával együtt, melyek tértagoló szerepükön túl hathatós eszköznek bizonyultak a lakótelepek szélein, a forgalmas főutak mentén, elsősorban a zajártalom elleni védelemben.

A 70-es években a lakótelepeken a tömbök közötti elválasztó zöldsávban, illetve a lakótelep szélein először jelennek meg olyan nagytömegű faállományból képzett növénytömbök és terepplasztikák, melyeknek elsődleges célja a nagykiterjedésű lakótelep térbeli tagolása, illetve a hagyományos városi szövetből való elválasztása arányos léptékű növényalkalmazással, illetve geoplasztikával.

Minthogy a lakótelepek zöldfelületei Budapest zöldfelületi rendszerének jelentős részét teszik ki, fontos kérdés, hogy tervezésük során az ökológiai szempontok mennyire érvényesültek. A modellterületként kiválasztott, különböző korszakban épült lakótelepek szabadtérépítészeti terveinek analízise során az alábbi szempontokat vizsgáltam:

- Zöldfelületi arány a teljes területhez viszonyítva
- Zöldfelületek és vízáteresztőt burkolatok aránya a teljes területhez viszonyítva
- Fajlagos, egy főre jutó zöldfelület aránya tervezéskor
- Fajlagos, egy főre jutó zöldfelület és szórt burkolat aránya tervezéskor
- Többszintű (lombosfa+ cserje+lágyszárú) növényzettel borított területek aránya a teljes zöldfelülethez viszonyítva
- Töredék (200m²-nél kisebb) zöldfelületek aránya a teljes zöldfelülethez viszonyítva
- Lombkorona fedettség (lombos fák által árnyékolt terület aránya a teljes területhez viszonyítva)

Megállapítható volt, hogy az 50-es 60-as évek lakótelepeire jellemző a vízáteresztő burkolatok magas aránya, mely a tervekről mért adatokban egyértelműen megmutatkozik. Bár a vízáteresztő burkolatok nem biológiailag aktív felületek, vízmegtartó képességük folytán kedvezően befolyásolják szűk környezetük vízháztartási adottságait és ezen keresztül klimatikus viszonyait is. ***Az 50-es, 60-as években épült lakótelepek burkolatrendszere a vízháztartás-viszonyok szempontjából lényegesen kedvezőbb adottságú volt, mint a később létesült vagy átépült lakóterületeké.***

Kiválasztott lakótelepi modellterületeink a vizsgált korszakon belül különböző évtizedekben épültek, különböző beépítési módokkal. A zöldfelületek vonatkozásában kötelezően előírt értékeken túl vizsgáltam az egyéb, zöldfelületek minőségét tovább árnyaló mutatókat, például a töredék zöldfelületek arányát. Az ötvenes évek elején épült keretes és sávos elrendezésű lakótelepek, illetve a 70-es években jellemző rostos illetve vonalra szerkesztett épület elhelyezések kevésbé kedvezőek az összefüggő zöldfelületek kialakulása szempontjából. ***A töredékszöldek vonatkozásában megállapítható, hogy az 50-es évek végén, 60-as években épült lakótelepeken, melyekre jellemző, hogy az épületeket „bokrok”-ba (clusterek-be) csoportosították, mérhető a legkedvezőbb töredezettségi mutatók.*** (A zöldfelületeknek a IX. József Attila lakótelepen csak 16,0%- a, a XVIII. Lakatos utcai lakótelepen csak 15,7%-a 200 m²-nél kisebb alapterületű. E tekintetben a legrosszabb helyzet a 80-as évek elején épült III. Pók utcai lakótelepen van, ahol a töredezettségi mutató 29,0 %.)

Azonban az elmúlt évtizedekben bekövetkezett burkolatcserék következtében ezeken a lakótelepeken is csökkent a szórt burkolatok aránya.

A különböző vizsgált lakótelepeken a többszintű zöldfelületek aránya 15% és 3% között ingadozik, a fedettség értéke 15,1% és 30,8% között mozog. Ez nem korszak- és beépítési mód függő, hanem a helyi adottságok és az egyéni tervezői felfogás szerint változik. Megállapítást nyert, hogy ***a többszintű növényzet aránya és a lombkorona fedettség értéke bár jelentős szórást mutat, független a beépítési módoktól illetve az építési periódusoktól, inkább a tervek egyedi sajátossága.***

A mai Budapest városklímáját a lakótelepi zöldfelületek jelentősen befolyásolják kedvező irányba. A vizsgált lakótelepek biológiai aktivitása átlagos vegetációs index értékük alapján egy belvárosi park biológiai aktivitás értékével közel megegyező. Például 2005. 08. 01-i mérések alapján a nyolc modellterületként választott lakótelep vegetációs index értéke 0,65 és 0,112 között mozgott, míg a három vizsgálatba vont bel-budapesti park vegetációs index

értéke 0,07 és 0,13 között volt. (Legkedvezőbb vegetációs index értéket a XVIII. Lakatos utcai lakótelepen illetve a IX. József Attila lakótelepen mértek.) Ha tekintetbe vesszük, hogy a lakótelepek esetében a rendelkezésre álló módszerrel csak átlagos vegetációs index értéket lehet mérni, mely magába foglalja az épületek, burkolatok és a parkolók biológiailag inaktív felületeit is, feltételezhetjük, hogy a lakótelepi zöldfelületek vegetációs index értéke ennél jóval magasabb. Ennek oka részben a lakótelepeken a zöldfelületek igen kedvező aránya, mely a korábbi normatív szabályozásnak köszönhető, részben pedig a jól beállt fás növényzet jelenléte. Megállapítható, hogy *egyres lakótelepek biológiai aktivitása közel megegyezik a budapesti belvárosi parkokéval. Kijelenthető, hogy a lakótelepi zöldfelületek magas biológiai aktivitás értéküknek köszönhetően Budapest zöldfelületi rendszerének kiemelten fontos elemei.*

10. Összegzés

A 20. század második felének szabadterépítésze még szakma történetünk feltáratlan fejezetei közé tartozik. Ugyanakkor megállapítható, hogy vizsgált időszak szabadterei jól definiálható, sajátos stílusjegyekkel rendelkező kertépítészeti alkotások, amelyek a funkcionalizmus bővületében, és ugyanakkor a gazdaságossági szempontok szorításában születtek.

Vizsgálataim során meggyőződtem arról, hogy a lakótelepi szabadterépítészet mögött, mely látszólag sematikus és monoton tervezési feladat, rengeteg vizsgálat, tapasztalat, és kreatív tervezői törekvés húzódik meg. Kiemelt cél volt a lakótelepek sematikus, emberi léptéket nélkülöző építészeti környezetének humánusabbá tétele, az ott élők részére” otthon teremtése” a lakókertekben, a lakótelepi központok közelében valamint a lakóterületi közparkokban is. A maguk egyszerű, gyakran olcsó eszközeivel igyekeztek barátságos környezetet teremteni a szürke betonrengetegben, változatosságot vinni a monoton beépítési rendszerekbe.

Bár a huszadik század második felében Budapesten kívül, a vidéken épült lakótelepek szabadterépítészetének vizsgálata nem témája ennek a disszertációnak, ezek megismerése tovább mélyíthetné a korszak lakótelepi szabadterépítészetének megismerését. A magyar lakótelep építészet nemzetközi kontextusba helyezése, mely további vizsgálatokat kíván, szintén árnyalhatja a témával kapcsolatos ismereteinket.

A disszertáció a huszadik század magyar teljes szabadterépítészetének egy szegmensével, a lakótelepek szabadterépítészetével foglalkozik. E szegmens, ha a múlt század második felének teljes szabadterépítészeti tevékenységét tekintjük, meglehetősen nagy, hiszen a tervezési feladatok kb. 75%-a lakótelepek szabadtereinek tervezése volt. Ennek ellenére a huszadik század második felében tervezett városi szabadterek, parkok, terek és burkolt gyalogoszónák megismerése, a kialakítás mögötti tervezői gondolat megismerése, a változások nyomán követése teszi majd teljessé a korszak szabadterépítészetéről alkotott képünket.

A lakótelepek rekonstrukciója már elkezdődött. Bár jelenleg még az épületek felújítása, korszerűsítése zajlik, hamarosan sor kerülhet a szabadterek felújítására is, melyek rendkívül elhanyagolt állapotban vannak, elsősorban a fenntartás teljes hiánya miatt. A disszertáció feltárta a különböző korszakokban épült lakótelepi szabadterek keletkezésének körülményeit, a jellemző szabadterhasználati funkciókat, tértagolási módszereket, kompozíciós elveket, növényalkalmazási módokat, illetve jellemző anyag és növényhasználatot, és ezek változásait. Lakótelepi szabadterek revitalizációja során a disszertáció hasznos segítséget nyújt a felújítás elméleti megalapozásához.

Bár a lakótelepek szabadtereinek felújítása során jelentős funkcióbeli változások és új, korszerű kertépítészeti anyagok megjelenése várható, a disszertáció célja rávilágítani a lakótelepi szabadterek „rejtett” értékeire, melyek elsősorban a térstruktúrában, a meglévő szabad, beépítetlen terek viszonylagos bőségében és a kifejlett nagytömegű faállományban keresendők. A felújítások során cél lehet a 80-as évek óta megfigyelhető, de az utóbbi évtizedben egyre erősödő zártság, intimitás, korlátozott közösségi vagy privát használat iránti igény kielégítése, melyet további tértagolással, vizuális vagy fizikai lezárásokkal lehet elérni. A másik új szempont a közösségi terek kialakítása a lakótelepi szabadtereken. Fontos, hogy a változtatások során ne csökkenjen a szabadterek mérete, ne aprózódjanak a lakótelepeken meglévő, többé-kevésbé összefüggő zöldfelületek, és megmaradjon a meglévő nagytömegű faállomány. A vizsgált korszak lakótelepeinek másik problémája a helyi identitás hiánya. Bár nem túl nagy számban, de egyes lakótelepi szabadtereken találunk olyan kedves és karakteres részletmegoldásokat, melyek megőrzése és eredeti állapotának szakszerű visszaállítása segíti a környék lakóinak helyhez való kötődését, a „genus loci” erősítését.

Summary

Openspace design in the second half of the 20th century belongs to undiscovered periods of our professional history. However it can be stated, that the openspaces of this period are well definable landscape architectural works with characteristic unique style, which were born under the spell of functionalism, but under the restrictions of economical aspects as well.

The researches convinced me that behind openspace design works in housing estates, which is seemingly a schematic and monotonous design task, a tremendous amount of research, experience and creative effort of designers lay, which tries to humanize the schematic architectural environment of housing estates lacking human scale, to create a home-like feeling for the residents in common courtyards, next to local centers, in local public parks. With simple, often cheap tools they tried to create some cozy atmosphere in the grey concrete jungle, and to introduce some diversity in the monotonous built-up system.

Though the openspaces of housing estates outside Budapest, in the countryside are not part of this dissertation, their analysis could deepen our knowledge regarding housing estate openspace design of the period. Placement of Hungarian housing estate developments in international context, which requires further studies, could refine our knowledge regarding this topic.

The dissertation deals with openspace design of housing estates, which is a segment of openspace design. This segment, taking the total openspace design activity of the second half of 20th century into consideration is rather large, approx. 75 % of openspace design tasks were connected to housing estate developments. However, only further studies regarding urban openspaces, parks, squares and paved pedestrian zones designed in the researched period and recognition of the design idea behind them, follow-up of changes will complete our picture of openspace design in the second half of 20th century.

The revitalization of housing estates has already started. Although only the renovation of buildings is taking place just now, the revitalization of openspaces is expected soon, which are in extremely neglected state first of all due to total lack of maintenance. The dissertation unfolded the conditions which formed housing estate's openspaces, the typical requirements regarding openspace-use, the space-dividing methods and compositional principles, the ways of plant-application, the characteristic plant- and material uses and their changes during the analyzed

period. In revitalization of housing estates' openspaces this dissertation can help in its theoretical foundation.

Although significant functional changes and appearance of new, modern landscape architectural building materials are to be expected during revitalization of housing estates openspaces, the goal of the dissertation is to reveal the „hidden” values of housing estate openspaces which can be found first of all in their openspace structure, in the relative abundance of available open and unbuilt spaces and in the significant amount of well-developed tree population. The revitalization could aim to satisfy the growing demand for closure, intimacy, for spaces with private or limited public use, which demand can be observed since the 1980's, but has been increasing in the last years. It can be reached by introducing further enclosures or physical separation. The other new goal is to create real community spaces on housing estates' openspaces. However all these goals should be achieved without decreasing the size of openspaces and the more or less coherent green surfaces shouldn't be fragmented either, moreover the existing massive tree population should remain intact as well.

The other problem related to housing estates of the analyzed period is the lack of local identity. Though there is only a few , but there are some characteristic and relatively detailed solutions in certain housing estates, which are worth to be preserved and renewed professionally, in order to support the local identity of the residents and to strengthen the „genus loci”.

Köszönetnyilvánítás

Doktori disszertációm készítése során sok szakmai és erkölcsi támogatást kaptam, melyet ezúton szeretnék megköszönni.

Témavezetőmnek, Jámbor Imrének köszönöm a kitartó biztatást, mely a disszertáció megírására inspirált, illetve a tézisek összeállításában nyújtott segítségét.

Balogh Péter István a késő modern kor szabadterépítészet témája iránti lankadatlan lelkesedése és a téma feldolgozásában nyújtott segítsége sokat segített a szinte „ismeretlen” „szakma táj” feltérképezésében.

Ezúton szeretném megköszönni Baraczka Katalinnak, a BUVÁTI volt kerttervezőjének azt a rengeteg szakmai segítséget, melyet a vele folytatott interjún túl külső konzulensi minőségben nyújtott a dolgozat elkészítéséhez.

Körmendy Imre elsősorban a jogszabályi változások témakörében nyújtott nagy segítséget.

Köszönöm a sok gondolatébresztő beszélgetést Demjén Istvánnak, mely segített a különböző huszadik századi művészeti irányzat szabadterépítészeti „értelmezésében”.

A lakótelepi zöldfelületek ökológiai hatásaival kapcsolatos kutatásokban sok segítséget kaptam Szilágyi Kingától és Hutter Dórától és Jombach Sándortól, akiknek ezúton szeretném ezt megköszönni.

A képezi. Köszönöm a FŐKERT Zrt.-nek, hogy kutatás alapját a FŐKERT tervarchívumban lévő anyaghoz való hozzáférést lehetővé tette, és a tervarchívum vezetőjének, Szekeres Péternek kitartó segítségét és mindig segítőkész hozzáállását a kutatáshoz.

Végül szeretném megköszönni népes családom türelmét és támogatását, mely lehetővé tette számomra e disszertáció megírását.

A doktori disszertációt a TÁMOP 4.2.3.B-09/1/KMR-2010-000 Program támogatásával készült.

Felhasznált források

Szakkönyvek, konferencia kiadványok:

ANDOR A. (1980): A geoplasztika jelentősége a lakótelepi mikrokörnyezet alakításában, BME Építészmérnöki Kar városépítés- Városgazdálkodási Szakmérnökképzés, diplomamunka

BAJKAY, É. (1979): Konstruktivizmus 129- 134. o, 209-210. o.

BAKAY, E (2010): **Budapest kertépítésze a 70-es években.** In: Sallay Ágnes (szerk.): *Ormos Imre Tudományos Ülésszak. LOV 2009. Tájépítészeti Tanulmányok*, Budapesti Corvinus Egyetem, Tájépítészeti Kar, Bp. 97 – 109 p.

BAKAY, E (2011): **Játszóterek története 1950-től napjainkig.** In *“Élhető települési táj” tudományos közlemények és értekezések. 4D könyvek*: Jámbor Imre (szerk.): Budapesti Corvinus Egyetem, Tájépítészeti Kar, Bp. 87-99 p.

BAKAY E.,- HUTTER D.,- M. SZILÁGYI K. (2011) : The evolution of openspaces and green surfaces on high density developments built by action - The evaluation of Hungarian high density developments built by action since 1950 from the aspect of green surfaces and openspaces, *Acta Universitatis Sapientiae Agriculture and Environment*, 3/2011 288-298 p.

BRONDER H. (1954).: *Großgrüngestaltung und Städtebau*, Deutscher Bauernverlag, Berlin,279 p.

FERKAI A. (2005): *Lakótelepek, Fővárosi Önkorm. Polg. Mesteri Hiv.*78 p.

FERKAI A. (1998): *Építészet a II. vh. után*, 310. o. in: SISA J. – WIEBENSON, D. (szerk.): *Magyarország építészetének története*, Vince Kiadó, Budapest, 350 p.

GRANASZTÓI P. (1954): *Zöldterületek tervezése magyar településtervezési vonatkozásban*, in: *Településtudományi közlemények*, 1954. VI.

GREINER J. (1966): Grünanlagen für mehrgeschossige Wohnbauten VEB Verlag für Bauwesen, Berlin. 152 p.

HABERMAS J.- LYOTARD J.- ROTRY R. (1993): A posztmodern állapot, Századvég Kiadó, Bp. 295 p.

JANCSÓ- JILLY - OLÁH (1968): A kertépítő zsebkönyve, Mezőgazdasági Kiadó, Bp. 259 p.

JÁMBOR I. (2008): Kerttervezés, FVM Vidékfejlesztési, Képzési és Szaktanácsadási Intézet Budapest, 263 p.

JANCSÓ GY.- OSVÁTH J. –SÁRDY O.(1974) : Szabadtéri sportpályák, játszóterek, játszóterek, Mezőgazd. Kiadó, Bp. 183 p.

K. HLATKY K. (2001): Budapesti zöldkalauz, Magyar Almanach Kiadó, Bp.255 p.

KAPSZA M. – CSORBA Z. (összeállította) (1982): Budapesti lakásépítés 25 éve (1982), ÉTK, Bp.311/82. 55 p.

KIÁ CZ, GY. (szerk.) (1967): a Fővárosi Kertészet száz éve, mezőgazdasági Kiadó, Bp.163 p.

KIÁ CZ GY. – SZENDRŐI J. (1980): A zöldfelületek fenntartása, Mezőgazdasági Kiadó, Bp. 245 p.

KÖRNER ZS. – NAGY M. (2006) : Az európai és a magyar telepszerű lakásépítés története 1945-től napjainkig. TERC, Bp. 464 p.

KÖRNER ZS. (2004): A telepszerű lakásépítés története Magyarországon 1850 – 1945, TERC, Bp. 195 p.

MEGGYESI T. (2005): A 20. század urbanisztikájának útvesztői, TERC, Budapest 287 p.

MŐCSÉNYI, M. (1973-74): Zöldfelületpolitikai elvek meghatározása egyes szabályozást igénylő kérdések megoldásához, ÉVM Továbbképző Központja, Szakosított Városgazdálkodási Képzés, Zöldfelületgazdálkodás. 40 p.

NAGY E. (1969): Le Corbusier, Akadémiai Kiadó, Bp. 182 p.

NEUTRA, R. (1985) : Építészet és természet, Corvina Kiadó, Bp. 192 p.

ORMOS I. (1955) : A kertépítés története és gyakorlata, Mezőgazd. Kiadó, Bp. 523 p.

ORMOS, I. (1967) : A kertépítés története és gyakorlata, Mezőgazd. Kiadó, Bp. 579 p.

PERÉNYI I. (1976) : Város, ember, környezet, Műszaki Kiadó, Bp. 182 p.

PERÉNYI I. (1979): Korunk urbanisztikája, Műszaki Kiadó, Bp. 152 p.

PIRK, A. (1977):. Ötletek a kert berendezéséhez, Mezőgazdasági kiadó, Bp. 211 p.

PIRK A.(1979): Játékról komolyan, Ságvári Endre Könyvszerkesztőség, Bp. 277 p.

PRAKFULVI E. (1999) : Szocreál, Budapest építésze 1945 és 1959 között, Fővárosi Önkorm. Polg. Mesteri Hiv. 62 p.

PREISICH, G.(1998): Budapest városépítésének története 1945-1990, tanulmányok, Műszaki Kiadó, Bp. 284 p.

R. BAJKAY, É. (1979): A konstruktivizmus, Gondolat Kiadó, Bp. 357 p.

RADÓ, D. (1985): Budapesti parkok és terek, Magyar Nemzeti Galéria, Bp.179 p.

RIETDORF, W. (1975): Neue Wohngebiete sozialistischer Länder, VEB Verlag für Bauwesen, Berlin, 296 p.

SCHMIDT G.(szerk.) (1988): A kert élő díszei. A növényalkalmazás tudománya, Mezőgazdasági Kiadó, Bp. 250 p.

SZILÁGYI K. (2003): Zöldterülettől a zöldfelületi és szabadtér rendszerig in: Száz éve született Ormos Imre, készült: A Magyar Tudományos Akadémia Emlékkülés alkalmából, 137-147. o.

TARNÓCZY A. (1979): A kertépítész zsebkönyve, Mezőgazdasági Kiadó, Bp. 397 p.

VÉGH J.(szerk) (1997): Művészeti szótár, Corvina Bp, 284 p.

WEHNER T. (1986): Köztéri szobraink, Gondolat Kiadó Bp. 160 p.

„10 év a felszabadult főváros életéből” Összeállította a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága által kijelölt munkacsoport, Bp., 1956, 260 p.

Diplomamunkák, doktori disszertációk, TDK dolgozatok:

BALOGH P. (2004): Szabadterek szerepváltozása a nagy európai városmegújításokban, BCE Tájépítészeti Kar, doktori disszertáció 122 p.

CSEPELY- KNORR L.(2011): Korai modern szabadtérépítészet, a közpark tervezés-elmélet fejlődése az 1930-as évek végéig, BCE Tájépítészeti Kar doktori disszertáció 250 p.

EREDICS A. (2007.): Vegetációs Indexméter (NDVI) tervezése és fejlesztése, Nyugat-magyarországi Egyetem Erdőmérnöki kar, Geomatikai, Erdőfeltárési és Vízgazdálkodási Intézet Földmérési és távérzékelési Tanszék TDK dolgozat, 30 p.

JÁMBOR, I. (1978): Zur Entwicklung von Freiräumen in Siedlungen unter besonderer Berücksichtigung der ökologischen Bedingungen und des freiraumelementes Pflanze, Technische Universität, Drezda, doktori disszertáció, 189 p.

NÁNDORI E. (2006): Sztálinváros zöldfelületeinek története, BCE Tájépítészeti Kar diplomamunka 98 p.

SZABÓ, F. (2005): A káposztásmegyeri lakótelep zöldfelület-rehabilitációs lehetőségei, BCE Tájépítészeti Kar diplomamunka 90 p.

Folyóiratcikkek, időszaki kiadványokban megjelenő közlemények:

ANDOR A.(1983): A Békásmegyeri lakótelep információs rendszere, *Zöldfelületgazdálkodás, Tájrendezés és Kertépítészet*, XIII (1) 23-25 p.

BAKAY, E.(2011): The evolution of green surfaces in housing estates (The role of housing estates' green surfaces in forming the city climate of Budapest), *AEER*, ISSN 1785 0037 (Online) 10/1

BAKAY, E (2011): A lakótelepeink szabadtérépítésze az ötvenes évek első felében, *4D Tájépítészeti és kertművészeti Folyóirat*, különszám . 281-293p.

BAKAY, Eszter (2010): „Retroparkok” Kertépítészeti alkotások a 60-as, 70-es évek funkcionalista korszakából. '4D' *Tájépítészeti és kertművészeti Folyóirat*, 18/2010 34-53 p.

GÁBOR P, -JOMBACH S,- ONGJERTH R. (2006): Budapest zöldfelületi állapotfelmérése úrfelvételek feldolgozásával, *4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat* 4.szám 15-22 p.

GÁBOR P. - JOMBACH S.- ONGJERTH R.,(2007): A biológiai aktivitás változása Budapesten és a Budapesti Agglomerációban 1990 – 2005 között, *4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat* 5.szám 21-28 p.

KARÁDI G.(1983): Gondolatok a lakóterületi zöldfelülettervezésről, *Zöldfelületgazdálkodás, Tájrendezés és Kertépítészet*, 1983/2. szám 18-19. p.

MEGGYESI T.(2011): Történeti települési táj, *4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat* 21.szám 20-26 p.

ORMOS, I. (1971): Városi zöldterületeink negyedszázados fejlődése, *Városépítés*, (1-2) 37-41 p.

ORMOS, I. (1955): Kerttervezésünk mai helyzete, *Magyar Építészet és Építőművészet*,. IV (6) 161-165 p.

PÁSZTOR J. (2000): A posztmodern állapot, *Református Szemle*, 93. (4.-5) 259. o.

Jogszabályok, tervezési irányelvek:

25/1961. (III. 19.) ÉM sz. rendelet

2/1970. (I. 17.) ÉVM sz. rendelet

12/1980. (III. 14.) ÉVM sz. rendelet

2/1986. (II. 27.) ÉVM rendelet

2/1959 Fővárosi Szabályzat

2/1975 Fővárosi Szabályzat

Budapest Főváros Tanácsának 1/1981. sz. Rendelete

Budapest Főváros tanácsa 5/1986. számú rendelete

TGL 113-0373 Freiflachen, Grundsätze und Richtzahlen für generelle Stadtplanung, Fachbereich-Standard des Bauwesens, Ausgabe 26, Berlin 1964

Dalányi L.(1973): Lakóterületi zöldfelületek tervezési irányelvei (MOTI 63–67), kiadó: É. M. LAKÓTERV, 32 p.

Tervezési irányelvek, közterületi személygépkocsi parkoló helyek (MOTI 17-67), ÉVM Építésügyi Tájékoztatási Központ Bp. 1967.

29./1978. ÉVM számú közlemény (megjelenés: 1978. szeptember 25.)

Területrendezési tervezési segédlet, Településrendezési mutatószámok és normatívák 1984.

9.12. *Lakó- és üdülőterületekhez tartozó zöldfelületek, Lakó; üdülőterületi közpark*

először publikált tervek: 27 db. (részletesen lásd az M. 6. számú mellékletben)

internetes oldalak:

architecahungarica.hu.(2011.10.21.)

Czepczynski, D. M. "Emancipated Landscapes of Post-socialist Europe, www.rali.boku.ac.at
(2006, 24.Mai 2007).

[.infoplease.com/ce6/ent/A0819882.html#ixzz1mLbEdQr5](http://infoplease.com/ce6/ent/A0819882.html#ixzz1mLbEdQr5)

ideiglenes.wordpress.com/category/szocialista-realizmus (2011.07.14.)

ingatlan.net/magazin/2010/02/paneldosszie (2011.03.10.)

www.1000ev.hu (2011.04.10.)

sulinet.hu/muvesz/muelemzesek2/muelemzesek2.

infoplease.com/ce6/ent/A0819882.html

BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM
TÁJÉPÍTÉSZETI KAR
TÁJÉPÍTÉSZETI ÉS TÁJÖKOLÓGIAI DOKTORI ISKOLA

KARLÓCAINÉ BAKAY ESZTER

**LAKÓTELEPEK SZABADTÉRÉPÍTÉSZETE
1945 – 1990 KÖZÖTT BUDAPEST PÉLDÁJÁN**

DOKTORI ÉRTEKEZÉS MELLÉKLETE

TÉMAVEZETŐ:
DR. JÁMBOR IMRE, CSc, DLA

BUDAPEST, 2012

MELLÉKLETEK JEGYZÉKE

M.1. MELLÉKLET	LAKÓTELEPEK BEÉPÍTÉSÉVEL KAPCSOLATOS ÉPÍTÉSZETI KIFEJEZÉSEK	3
M.2. MELLÉKLET	LAKÓTELEPEK SZABADTEREIVEL KAPCSOLATOS FOGALMAK FEJLŐDÉSE	6
M.3. MELLÉKLET	ORSZÁGOS HATÁLYÚ RENDELETEK	11
M.4. MELLÉKLET	BUDAPEST FŐVÁROS SZABÁLYZATAI	15
M.5. MELLÉKLET	TERVEZÉSI IRÁNYELVEK, UTASÍTÁSOK	19
M.6. MELLÉKLET	ÁBRÁK JEGYZÉKE	23
M.7. MELLÉKLET	ÁBRÁK	27

Beépítési módok, beépítéssel kapcsolatos szakkifejezések:

Tömbtelkes beépítés: nagyobb összefüggő (korábban több telekből álló) telken egységesen épített, azonos funkciójú, vagy egymást funkciójában kiegészítő épületek kerülnek elhelyezésre belső telekosztás nélkül.

Keretes beépítés: az utcák által határolt telektömb közepén egyetlen, nagyobb összefüggő kertesített terület van, melyet lakóépületek öveznek. A telekhatárok általában eltűnnek. A zárt udvaros beépítéstől abban különbözik, hogy a körbezárt udvar lényegesen nagyobb, és így az udvari lakások legalább olyan értékkel bírnak, mint az utcára nézők. A beépítés az utcafronton nem feltétlenül a telekhatárig tart, előkertek is kialakulhatnak.

Komponált keretes beépítés: a keretes beépítés egyik változata, melyben a nagyméretű udvarteret benyúló épületszárnyak tagolják.

Zárt udvaros beépítés: A ház telke maximálisan be van építve, épületek által körbezárt udvar van közepén. A vizsgált időszakra nem jellemző ez a beépítési forma.

Szegélybeépítés: A keretes beépítés alkalmazása során a belső udvar jobb átszellőzése érdekében teljes közöket hagytak az épületek között, általában a sarkokon, ezáltal a belső udvar megvilágítása is javult.

Sávós beépítés: A lakóházak szabadon, egymással párhuzamosan elhelyezett hosszabb épülettömegeket alkotnak. A telekhatárok és az épületek elhelyezése független az utcafronttól. Elterjedésének oka, hogy a lakótelepeken elválasztották a lakóházak célforgalmát szolgáló lakóutcákat az átmenő forgalmat biztosító gyűjtőutaktól, és a lakóházak elhelyezésekor maximális benapozás elérésére törekedtek, mely akkor a legkedvezőbb, ha a sávház hossz tengelye észak-déli irányú, és a két hosszú homlokzat keleti és nyugati tájolású.

Úszótelek: a tömbtelken belül az eltérő tulajdonú (pl.: állami tulajdonú tömbtelken OTP vagy szövetkezeti) lakásokat tartalmazó épületek számára kialakított telkek, melyek az épületen kívül az épület körüli járdát és az előlépcsőt is magukba foglalják.

Szupertömb (superblock): A gépkocsi és gyalogosforgalom szétválasztása, javaslat nagyméretű tömb kialakítására a zárt keretes beépítés felbontásával oly módon, amely nem csak sok épület elhelyezését, hanem gépkocsimentes zöldfelület kialakítását is lehetővé teszi. (pl.: Radburn, N. J.) A zsákutcás feltárás megteremti a forgalommentes gyalogoszóna kialakításának lehetőségét a zöldterületek és gyerekintézmények közelében. Egy tömb mérete így véglegesen elszakítható a történeti városépítészeti egység megszokott méreteitől.

Szomszédsági egység: (Clarence Perry, 1928) Olyan gyűjtőutakkal határolt, belül tömbökre osztott lakóterület, melyben az alapfokú intézmények és a templom a terület minden pontjától 400 m-en belül megközelíthetőek. A belső úthálózat kialakításánál cél az átmenő forgalom elkerülése. (pl.: hurokutas, zsákutca-szerű feltárás)

Épülettípusok, építészzel kapcsolatos szakkifejezések:

Kockaház - toronyház: A kockaház hossza, magassága és mélysége közel egyenlő, általában 2-4 szintesek. A toronyház alaprajzi méretei közel azonosak, magassága viszont ennek többszöröse. Alaprajzi hasonlóságuk miatt mindkettőt pontháznak is nevezik. Alaprajzi sémái alapján különböző tájolásra alkalmasak.

Fogatolt rendszerű lakóházak: A többlakásos házakban a lakások megközelítésre vertikális irányban a lépcsőház és a lift, vízszintes irányban a közlekedő (folyosó) szolgál. A fogatolt rendszerű elrendezés esetén a lépcsőházból további vízszintes közlekedő közbeiktatása nélkül lehet a lakásokat megközelíteni. Ahány fogatú az épület, annyi lakás közelíthető meg a lépcsőházból. A kockaházakat több fogatú szekciókban alakították ki, ahol az épület északi homlokzata alapvetően zárt, csak a lépcsőház üvegfelülete jelenik meg. Toronyházaknál még nagyobb fogatszám is megoldható volt, ha fél-, harmad- vagy negyed szinttel eltoltan a lépcső pihenőjéről nyíltak a lakások. A szintváltások azonban az épület külső homlokzatán is megjelennek.

Középfolyosós lakóházak: Ezekben az épületekben zárt, belső folyosóról nyílnak a lakások. Lejtős terep esetén is jól alkalmazható, mert az egymástól szintben eltolt tömegek találkozási pontjaiban helyezik el a lépcsőházat. Tájolása általában észak-déli irányú. A középfolyosó hossza maximálisan 20-25 m lehetett, ennél hosszabb folyosónak már külső megvilágítást kellett biztosítani, így ez határozta meg egy-egy szekció hosszát. Elsősorban sávházaknál alkalmazott megoldás.

Külsőfolyosós lakóházak: Külsőfolyosós lakóházaknál a külső, nyitott oldalfolyosón át érhetőek el a lakások. A lépcsőháztól legtávolabb fekvő lakás bejárata max. 30 m-re lehet, ez határozza meg a szekció hosszát. A régi, függőfolyosós zárt udvaros beépítés hátrányai miatt ez a megoldás csak nyitott épülettömböknél volt alkalmazható (sávós, kert- vagy szegélybeépítésnél). Minthogy ide lakóhelyiségek ablakai nem nyílhattak, a külső folyosó általában az épület legkedvezőtlenebb tájolású homlokzatára került. A külsőfolyosós lakóházak is lehetnek szinteltolódásosak, így lejtős terepen is alkalmazhatók.

Középmagas és magas lakóházak: A vizsgált időszakban a 10-11 emeletes épületeket tekintették középmagasnak, a magasházak 15-16 emeletesek, vagy ennél is magasabbak, melyek gyakran nem paneltechnikával, hanem egyéb ipari építéstechnikával (pl.: csúszó zsalus, vasbetonvázas) készültek.

Csoportház: Önálló telken álló, egységenként egy önálló lakást vagy üdülőegységet tartalmazó épületek csoportosan telepített épületegyüttese (pl.: sorház, láncház, átriumház)

Szekcionálás: az épület több, önálló, egymástól független lépcsőházzal ellátott egységek egymás mellé sorolásából áll.

Tipizálás: A tipizálás igénye a nagytömegű lakásépítési igénnyel együtt jelentkezett, hiszen az ipari építéstechnológiához kapcsolódó gyártástechnológia a megkövetelte a tipizálást. A tipizálásnak különböző fokozatai léteznek. Kezdetben az épületek, mint kész „termékek” tipizálása jellemző, a későbbiekben egyre kisebb szerkezeti egységeket tipizáltak, és ezekből „építőköcka-szerűen” konstruálták a sokkal változatosabb épületeket.

Az alábbiakban legfontosabb szabadtérépítészeti tervezéssel kapcsolatos fogalmakat tekintjük át, melyeket a vizsgált időszak lakótelep építkezései kapcsán gyakran használtak jogszabályokban és a szakirodalomban, és a vizsgált időszakban jelentősen változott a jelentésük (A beépítéssel, illetve építészettel kapcsolatos kifejezések magyarázatát az I. számú melléklet tartalmazza.).

Mai felfogásunk szerint a zöldfelület a településnek növényzettel borított biológiailag aktív része. „A növényzettel fedett, különböző rendeltetésű területek közös tulajdonsága, hogy a növényegyüttesek jelentős nagyságú, asszimiláló, párologtató zöld levéltömegük révén sajátos szerepet játszanak a település környezeti adottságainak és ökológiai viszonyainak alakításában”.¹

A zöldterület városrendezési gyakorlatban területfelhasználási kategória, melyben a városi szintű közparkok, lakóterületi szintű közparkok, játszó- és sportkertek, egyéb közkertek és a védőültetvények tartoznak. Zöldfelületek más területfelhasználási kategóriákban is megjelennek, például a lakóterületeken az egyedi és közös használatú lakókertek és az alapfokú közintézmények kertjei, a lakóterületi közparkok, a parkolók és belső lakóutcák fásítása valamint az utak menti zöldsávok, a tagoló, elválasztó sávok zöldfelülete és a védterületek kondicionáló ültetvényei.²

A vizsgált időszakban a lakótelepi szabadterek tervezésével kapcsolatban megjelenő rendelkezésekben, utasításokban, de gyakran a szakirodalomban is sok helyen mai felfogásunktól eltérő fogalomhasználatot találunk, fontos ismernünk, melyek voltak a zöldfelület – zöldterület fogalompár tisztázásának mérföldkövei.

A zöldterület, pontosabban zöldterülethálózat kifejezés 1940 óta szerepel a településtervezési gyakorlatban és az ezzel kapcsolatos jogi szabályozásban (lásd 1940-es „Építésügyi Szabályzat Budapest Székesfőváros területére”). Az 1948-ban ÉTI (Építéstudományi és Tervező Intézet) által Nagy- Budapest területére készített ÁRT-tervezet rendeltetés alapján négy kategóriába sorolja a város területét: lakóterületekre, iparterületekre, zöldterületekre és

¹ Jámbor I.(2008): Kerttervezés, 2008. 18.old.

² Jámbor I.: 45.old.

különleges rendeltetésű területekre. Megemlíti, hogy „(...) az alapkategóriák között átmenet lehetséges, egyes területek egyidőben különböző funkciót tölthetnek be. (pl: kertes területek egyidőben lakó- és zöldterületek”...)³

Az Építésügyi Minisztérium által 1951-ben kiadott „Városrendezési Normaszabályzat” szerint „a zöldterületek olyan, általában közhasználatú, növényzettel borított területek vagy területrészek, amelyek alkalmasak üdülésre, a város levegőjének kondicionálására, a várostest tagolására, a város szépítésére, illetőleg amelyeket a városrendezési tervekben ilyen célra jelöltünk ki.”⁴

Granasztói Pál: A zöldterületek tervezése... című munkájában⁵ a zöldterület fogalmat ennek megfelelően, a városok, települések belterületén lévő növényzettel borított felületekre használja.

A vizsgált fogalmak tisztázása szempontjából érdemes Ormos Imre: A kerttervezés története és gyakorlata” című szakkönyv 1955-ös és 1967-es kiadásának erre vonatkozó részeit összehasonlítani. Az 1955-ös kiadásban Ormos Imre megállapítja, hogy a települések zöldterületeinek sok fajtája van, és ennek megfelelően kialakításuk is különböző. Bár egy-egy fajtát meghatározott céllal létesítünk, ez még más célból is hasznos lehet. A különböző típusokat céljukon kívül más szempontok szerint is lehet csoportosítani:

- vonzáskörzetük szerint (az egész „tájnak”, az egész városnak, egy városrésznek, csak egy körzetnek a határain belül jelenős hatású, illetve egy lakóházhoz, egy ipari üzemhez vagy egy középülethez tartozik.)
- városszerkezetben betöltött szerepük szerint (település beépített területén belül, vagy kívül található)
- jogi helyzetük szerint (közterületen vagy telken, tömbön belül található zöldterület)
- használatuk módja szerint (korlátlan használatú, korlátozott közhasználatú, közhasználatra nem engedélyezett zöldterületek)

A lakótelepek kertjét, a gyermekjátszóteret korlátozott közhasználatú térnek minősítette.

³ ÉTI Nagy Budapest ÁRT 1948 tervezett, Bevezetés c. fejezet

⁴ Ormos I. (1967): A kerttervezés története és gyakorlata, 349.old

⁵ Településtudományi Közlemények. 1954. VI.

A zöldterületeknek céljuk, térbeli elrendezésük, használatuk módja alapján több zöldterület fajtát említ. ⁶ E különböző fajták nem jelentkeznek tisztán, gyakran területileg egymást átfedve fordulnak elő. Az 1955-ös kiadású Ormos könyvben nem esik szó zöldfelületekről!

Az 1967-es, következő kiadású Ormos könyvben megjelenő új fogalmak jól mutatják a szakkifejezések formálódását. *„Más felfogás szerint megkülönböztetnek ezzel [zöldterületekkel – B. E.] szemben városi zöldfelületet, mely alatt minden, növényzettel fedett részt értenek. Használatban van még a városi zöld fogalma. Egészségügyi zöld és szabad területek nem jelentenek pontos meghatározást, csak egy-egy vonást emelnek ki, ezért nem helyesek. Egyesek városi ültetvényekről beszélnek, ami nem pontos meghatározás, mert a város zöldterületéhez sorolhatók olyan értékes részletek, melyek növényzete természetes úton keletkezett. Helytelen a város zöld övezetéről beszélni, mert nemcsak körülfutó területekről van szó, hanem olyanokról, melyek átszövik, behálózzák az egész várost. Helyesebb, ha zöldövezetnek azokat a városellátó, termelésre szánt területeket nevezzük, melyek valóban körülveszik a várost, mert ez a kifejezés még hatósági intézkedésekkel kapcsolatban nem terjedt el.”*Zöldterületek városon belüli funkciói: egészségügyi, társadalmi, kulturális, esztétikai, testnevelési, oktatási, biztonsági, gazdasági.” (uo.)

Itt körvonalazódik a zöldfelület, mint biológiailag aktív felületekre vonatkozó kifejezés kiemelten fontos szerepe a városi ökoszisztémában. Ennek oka, hogy a 60-as évek közepétől a városökológiai, környezetvédelmi kérdések előtérbe kerülésével a növényzet kondicionáló szerepe egyre fontosabbá vált.

A zöldfelület, zöldterület, valamint a kert kifejezések pontos értelmezése a hetvenes években dr. Mőcsényi Mihály nevéhez fűződik. Ezeknek a ma is használt fogalmaknak akkori pontos jelentése azért fontos számunkra, mert ez az értelmezés az alapja sok, szakmánk szempontjából mérőöldkönek tekinthető rendeletnek, utasításnak is, többek között a 11/1977 ÉVM-OTSH közös utasításnak.

⁶ Városi díszkert, üdülőparkok, gyermekparkok, fasorok, sétányok, kultúrparkok, sportparkok, középületek kertjei, lakóházak, lakótömbök, soklakásos lakóházak kertjei, erdőparkok, védőterületek, botanikus kertek, állatkertek, úttörőtáborok, temetők, erdők, kertészeti és mezőgazdasági területek. (Ormos, 1955. 353.o)

Zöldfelület

A zöldfelület, mint fogalom a biológiai szempontból aktív-inaktív felületek fogalmából ered. Leszögezi, hogy a növényzettel fedett szárazulatokon túlmenően az élővizek és vizes élőhelyek is biológiailag aktív felületek.

A zöldfelület kettős célú, kettős (termesztő és kondicionáló célú) hasznú növényzettel sajátos módon betelepített terület. Tájtípustól függően egyik vagy másik dominál. A termesztési célú zöldfelület „a mező-, erdő-, kertgazdasági módszerekkel művelt – ideiglenesen vagy tartósan növényekkel fedett - területek együttese.”

A kondicionáló célú zöldfelület „a zöldfelület növényekkel sajátos módon betelepített olyan területeknek az együttese, amely az embert részint közvetlenül, részint közvetve érvényesülő „közjólét” – hatásokkal szolgálja.⁷”

Zöldterület

A zöldterület „a település, a lakótáj zöldterülete területfelhasználási kategóriaként olyan településszerkezeti egység, amelynek különálló közhasználatú zöldfelületei a területi egységekkel egyrészt szerkezeti egységet képeznek, másrészt a település a lakótáj szerkezeti egységeit egymással és ezek együttesét a környező tájjal összekapcsolják.” Lakóterületi szerkezeti egységek esetében pl. a lakónegyed zöldterületéről (közparkjáról) vagy a lakótömb közkertjéről beszélünk. Településszerkezeti egységekkel (pl.: iparterület) azok védő zöldterületéről, véderdősávjáról beszélünk. Ha teljes települést tekintünk, annak zöldövezetéről beszélünk. A zöldterület egyes elemei – közvetlen funkciójuk alapján – különböző területfelhasználási kategóriákhoz csatoltak, mások a település egészét szolgálják⁸

⁷ dr. Mócsényi Mihály: Zöldfelületpolitikai elvek meghatározása egyes szabályozást igénylő kérdések megoldásához, ÉVM Továbbképzési Központja, 1973-74. 16.old.

⁸ dr. Mócsényi (1973-74), 20.old.

Kert

Az 1970-es OÉSZ kimondta, hogy lakóépületek elhelyezésére szolgáló tömbtelken lakosonként 5 m² területet kell biztosítani kert létesítésére. Ez a rendelet a „kert” fogalmának újraértelmezését is előhívta. „A zöldfelületnek a lakótáj [ma lakóterület – B. E.] más létesítménycsoportjaihoz (pl.: lakóépületek) vagy azok fő funkciójához viszonyítottan, alárendelt, vagy másodlagos szerepű részegységei a különböző célú és szerepkörű kertek.” A kertek nem tartoznak a zöldterülethez. Ezen belül a lakóterület kertjei a lakóházak vagy házcsoportok elő-, oldal, és udvarkertjei, valamint a zöldterületekhez, mint szerkezeti egységhez nem tartozó egyéb lakóterületi kertek.⁹

Természetesen a szakma fejlődésének megfelelően ezen szakkifejezések jelentéstartalma 1990 óta jelentősen módosult és finomodott.

⁹ dr. Mőcsényi Mihály (1973-74), : 21.old.

3.1. 1951. évi normaszabályzat (Ormos Imre: A kerttervezés története és gyakorlata c. könyv alapján)

„A lakóépületek környezetében illetve a szomszédsági egységen (lakóközrözetén) belül, max. 5-8 perc = 500 m távolságban:

Park:	4,0 m ² /fő
Játszóter	4,0 m ² /fő
Fasor	2,0 m ² /fő
Összesen	10,0 m²/fő

A lakónegyedben max. 15 - 30 perc = 1000 - 2000 m távolságban:

Kulturpark, liget	2,5 m ² /fő
max. 30-45 perc távolságban:	
Sportterület	4,0 m ² /fő
Temető	5,0 m ² /fő
Összesen	11,0m²/fő

Az egész városban max. 45 - 60 perc = 3000 m távolságban:

Erdő	30.0 m ² /fő
Víz	0,5 m ² /fő
Összesen	30,5 m²/fő

Az egész összesen biztosítandó zöldterület a városon belül: 52 m²/fő”

3.2. 25/1961. (III. 19.) ÉM sz. rendelet

73. § Kertesítés, fásítás

A hatóság városrendezési érdekből elrendelheti zöldterületek, lakóterületek, közintézmény területek, védőterületek, védő- és tilalmi övezetek és különleges rendeltetésű területek kertészeti tervének elkészítését. Ebben az esetben a most felsorolt területeket az elrendelő hatóság által jóváhagyott kertészeti terv szerint kell kertesíteni.

131. § Kertesítési kötelezettség

- (1) Lakóházakkal beépített városnegyedben az egyes házak közötti területet, valamint a rendezési tervben vagy helyi építésügyi szabályzatban előírt előkerteket, amennyiben nem szolgálnak közlekedési út vagy kiépített udvar céljaira, kertszerűen kell kialakítani és kezelni.*
- (2) A rendezési tervben lakóházak között és a tömbök belső részén zöldterületként kijelölt terület tulajdonosait (használóit, kezelőit) az építésügyi hatóság záros határidőn belül kötelezheti a terület kertszerű kiképzésére. Ezen kötelezettség elmulasztása esetén a helyi hatóság a területet növényekkel beültetheti, és a terület tulajdonosának (használójának, kezelőjének) terhére tarthatja fenn. Ennek költségei közadók módjára hajtandók be.*
- (3) Egész tömböt betöltő egységes lakótelepen a házak közötti terület beültetéséről és kertszerű kiépítéséről a lakótelep használatbavételével egyidejűleg kell gondoskodni.*
- (4) Az egyes tömbön belül a zöldfelületeket úgy kell kialakítani, hogy az épületet adott esetben tűzoltó gépjárművel meg lehessen közelíteni.*

3.3. 2/1970. (I. 17.) ÉVM sz. rendelet

30. §

A lakóépületek elhelyezésére szolgáló tömbtelken közkert (játsszó-, pihenőkert stb.) céljára lakosonként legalább 5 m² területet kell biztosítani.

39. §

(3) Csoportház minden lakóegységéhez legalább 25 m² területű kertet kell kialakítani.

138. §

(1) A véderdők, a közparkok és az egyes létesítményekhez tartozó kertek zöldfelületi rendszerét rendezési tervben kell meghatározni.

3.4. 12/1980. (III. 14.) ÉVM sz. rendelet

27. §

Közkert (játészó-, pihenőkert stb.) céljára lakosonként (férőhelyenként)

- lakóépületek elhelyezésre szolgáló tömbtelken legalább 7 m² területet,*
- üdülőépületek elhelyezésére szolgáló tömbtelken legalább 30 m² területet kell biztosítani.*

128. §

(1) A közparkban játészó- sport-, játék- és pihenőkertet lehet kialakítani.

(2) Településenként az erre vonatkozó külön előírások szerinti nagyságú – testnevelés, sport és játék céljára szolgáló- területeket kell biztosítani.*

(5) Közparkot csak rendezési terv alapján és csak akkor szabad más célra felhasználni, ha pótlása megfelelően biztosítva van.

**Lásd a 11/1977. (Ép. Ért. 31.) ÉVM-OTSH számú együttes utasítást és a 29/1978. ÉVM számú közleményt.*

3.5. 2/1986. (II. 27.) ÉVM rendelet

5. §

Az egyes települések és településcsoportok klimatikus viszonyainak fenntartása, javítása érdekében zöldterületekből, a belterületi erdőkből, továbbá az építési telkek és építési területek növényzettel fedett részéből egységes zöldfelületi rendszert kell kialakítani és fenntartani...

18. §

(3) Lakóterület tömbtelkén épületeket... lakószobánként (két kisszobánként) legalább 14 m² növényzettel fedett kert kialakításával szabad elhelyezni

67. §

(6) Az építési telek be nem épített részét általában növényzettel fedetten kell kialakítani és fenntartani.

76. §

(1) Az építési telek, építési terület természetes terepfelületét, értékes növényállományát, a termő talajrétegét az építmények elhelyezése és a tereprendezés során csak a legszükségesebb mértékben szabad megváltoztatni, illetőleg szükség szerint azt pótolni kell.

4.1. 2/1959 Fővárosi Szabályzat**III. fejezet**

79. §

(1) Az építésügyi hatóság a városkép, utcakép vagy tájkép érdekében elrendelheti egyes telkeknek, illetőleg területeknek előzetesen jóváhagyandó kertészeti terv szerinti létesítését.

(2) Városképi szempontból indokolt esetben el lehet rendelni egyes telektömbök vagy telekcsoportok egységes kertészeti kiképzését.

(3) Az építésügyi hatóság a telkek vagy telektömbök beépítetlen részein engedélyezheti, sőt elő is írhatja korlátolt használatú zöldterület (játszótér, kisebb sportpálya) kialakítását.

84. §

Építési tömbön belül általában csak az ezt magába foglaló lakókörzetről, de legalább az egész építési tömbről elkészített részletes rendezési terv szerint szabad építeni.

4.2. 2/1975 Fővárosi Szabályzat**III. fejezet**

10. §

(1) Az építési telek be nem épített és személygépjármű várakozás illetve közlekedés részére nem szolgáló és burkolattal el nem látott részét kertszerűen kell kiképezni és fenntartani.

15. §

(1) A tömbtelken belül járművek számára utat csak az egyes önálló épületek kiszolgálására, valamint az épületekhez tartozó gépjárműtárolók megközelítésére szabad létesíteni.

(2) Tömbtelken belül a jármű és gyalogosforgalom részére közös használatú útfelület is létesíthető.

(3) A tömbtelek beépítetlen területét - a burkolt felületek között - közkert céljára kell kiképezni.

17. §

A tömbtelken a közkert (játszó-, pihenőkert, stb.) vagy annak egy része 4,5 m-nél nem nagyobb magasságban gépjárműtároló vagy más célú beépítés felett is elhelyezhető. Ilyen esetben azonban a beépítés feletti terület csak 50%-ban vehető számításba.

IV. fejezet

11-es övezet a belső városrészekben fekvő, tömör, városias beépítés céljára kijelölt lakótelep-területek

59. §

(2) A lakóépületek építésével egyidejűleg, illetőleg az megelőzően kell megvalósítani az alábbi létesítményeket:

c) a tömbök beépítésre nem kerülő területén a rendezési tervben kijelölt közkerteket (játszó-, pihenőkert stb.)

(3) Az övezetben a távlatban szükségessé váló közösségi létesítmények elhelyezésére – a rendezési tervben – hektáronként legalább 800 m² területet kell biztosítani; e terület a rendeltetésszerű felhasználásig zöldterület, illetőleg személygépjármű várakozóhely céljára kell hasznosítani. Ez a terület a tömbtelek közkert területébe nem számítható be.

60. § *A beépítés mértéke*

(4) A tömbtelek területének legalább 30 %-át zöldfelületként kell kialakítani. A zöldfelület lehetőleg terepszinten, vagy attól legfeljebb 4,50 m magasságkülönbséggel kell kiképezni.

(5) A zöldfelületbe a tömbtelek rendeltetésszerű használhatóságához szükséges

- gyermekjátszóterek*
- gyalogutak és*
- lépcsők*

akkor is beszámíthatók, ha szilárd burkolattal vannak ellátva

(6) A tömbtelken belül elhelyezett személygépjármű várakozóhelyeket a rendeltetésszerű használatot nem akadályozó módon fásítani kell.

12-es övezet tömör városias beépítés céljára a külső városrészben kijelölt lakótelep-terület

62. § A beépítés mértéke

(4) A tömbtelek területének legalább 40%-át, indokolt esetben 30 %-át zöldfelületként kell kialakítani. A zöldfelületet terepszinten, vagy attól legfeljebb 4,50 m magasságkülönbséggel kell kiképezni.

13-as övezet laza városias beépítés céljára kijelölt - általában hegyvidéki - lakótelep-terület

64. §

(4) A tömbtelek területének legalább 55%-át, indokolt esetben 45%-át zöldfelületként kell kialakítani. A terep eredeti domborzatának jellegét meg kell óvni. A terepszint alá – domborzati adottságok által kínált lehetőségek kihasználásával – egyes létesítmények (pl.: gépjármű tároló) abban az esetben helyezhetők el, ha a létesítmény feletti terepalakulatot zöldfelületként képezik ki.

4.3 Budapest Főváros Tanácsának 1/1981. sz. Rendelete

8. §

(1) Tömbtelken lakóépületeket, a lakosság ellátásához szükséges közösségi intézményeket, a lakóépületek megközelítését szolgáló (a város forgalmi úthálózatában nem tartozó) utakat, személygépjármű várakozóhelyeket, sport- és kertlétesítményeket a városszerkezeti egységre, de legalább telektömbre kiterjedő rendezési terv alapján kell készíteni.

13. §

Csoportházias beépítés esetén minden lakóépületegységhez legalább 50 m² kertet kell kialakítani. Átriumház esetén a belső kert legkisebb területe 30 m², legkisebb alaprajzi mérete 4 m lehet.

37. §

(1) 11-es, 12-es övezet, változó sűrűségű, városias beépítés céljára kijelölt, telepszerűen beépülő tömbtelkes lakóterület.

A beépítésre kijelölt tömbtelek beépítettségét, az elhelyezhető lakások számát rendezési tervben kell meghatározni.

(2) 13-as laza, városias beépítés céljára kijelölt – általában hegyvidéki-lakótelepterület.

A beépítésre kijelölt tömbtelek területének 1 m²-re eső épületszintterület legfeljebb 0,60 m² lehet, egy hektár tömbtelek területre legfeljebb 60 lakás helyezhető el.

4.4. Budapest Főváros tanácsa 5/1986. számú rendelete

03-as építési övezet

10. §

(1) *Az övezet a lakóterület városias, elsődlegesen szabadon álló beépítésű többlakásos lakóépületek elhelyezésére szolgáló része*

(12) *Az övezet építési telkeinek beépítésével egyidejűleg gondoskodni kell a telek zöldfelületének kialakításáról oly módon, hogy – a meglévő faállományt is figyelembe véve – a teljes telekterület minden 200 m²-e után legalább egy, környezettűrő, nagy lombkoronát növelő fa legyen a telken. Az egyedi telek teljes területének 70 %-át növényzettel fedetten kell kialakítani és fenntartani.*

18. §

(4) *A 11-13-as építési övezetek területein építési területet kialakítani, azokon új építményt elhelyezni csak részletes rendezési terv alapján szabad.*

5.1. Lakóterületi zöldfelületek tervezési irányelvei (MOTI 63-67)**3.3. Területfelosztás, méretezése**

....A szociológiai vizsgálatok és alakosság kormegoszlásának figyelembe vételével méretezi az egyes játszótereket a következő arányszámok szerint: Az 1-5 éves korú gyermekek számára 6 m²/fő játszóhely, a 6-9 éves korú gyermekek számára 8m²/fő gyermekjátszótér méretezése szükséges.....Az idősebb korú lakók közvetlen szükségleteit szolgálják az épületek közvetlen közelébe és lehetőleg a játszóterek zajától bizonyos mértékig izolált pihenőhelyek.... A pihenőhelyek kijelölésénél és méretezésénél a fenti lakók számára minimálisan 1,5 m²/fő pihenőfelület méretezendő.

5.2. 29./1978. ÉVM számú közlemény (megjelenés: 1978. szeptember 25.)*I. A sport, játék és pihenés céljára szolgáló területek biztosítása:*

Az utasítás 1. §-ában meghatározott tervekben, a mellékletében közzétett „Irányelvek” szerint a sport, játék és pihenés céljára szolgáló területeket megtervezni és azok biztosításáról – az alábbiak szerint- szükséges gondoskodni.

Funkciójuk alapján*a) Lakóterületen belül*

- tömbtelkek közkertjeiben (lakókert)
- a lakóterületi közparkokban (játszó-, sport-, és pihenőkert)

b) Lakóterületen kívül

- a városi (városrész) szintű közparkokban célszerű elhelyezni funkciójuk alapján

Méretezés lakóterületen*a) A tömbtelek közkertjének (lakókert) minimális nagysága:*

- játszóhelyek

1 – 6 éves gyermekek részére	0,8 – 1,5 m ² / lakos
6 – 10 éves gyermekek részére	2,0 – 3,0 m ² / lakos
10 – 14 éves gyermekek részére	2,0 – 3,0 m ² / lakos
- pihenőhelyek

	2,2 – 2,5 m ² / lakos
--	----------------------------------
- Összesen:**

	7,0- 10,0 m²/ lakos
--	---------------------------------------

b) A lakóterületi szintű közpark (játsszó-, sport-, és pihenőkert) minimális nagysága:

– játsszó-, sportkertek, szabadtéri sportpályák	3,0 – 4,0 m ² / lakos
– fedett sportlétesítmények, uszodák	0,4 – 0,4 m ² / lakos
– pihenőkert	3,6 – 5,6 m ² / lakos
Összesen:	7,0 – 10,0 m²/ lakos

II. Irányelvek a közkertek és közparkok játsszó és sportcélú területeinek tervezéséhez:

- A közkertek játsszóhelyeit lehetőleg napos, szélcsendes területen úgy szükséges kialakítani, hogy azok a lakóépületekből – közforgalmat lebonyolító út keresztezése nélkül legfeljebb a kommunális járművek által használt út keresztezésével – legyenek elérhetők; a közkert minimális területegysége 300 m² legyen,

közkertek játsszóhelyeinek maximális megközelítési távolsága:

0 – 6 éves gyermekek	100 m
6 – 10 éves gyermekek	150 m
10 – 14 éves gyermekek	300 m

- A közkertek sportterületeit célszerű úgy kialakítani, hogy a lakóterületi közparkkal szerves egységet alkosson és alkalmas legyen közintézményi funkcióegységeknek (tornaterem, uszoda, sportpályák stb.) az elhelyezésére is.
- A lakóterületi közparkokat és ezen belül a szabadtéri sportpályákat, stb. a lakóterületi szerkezeti egységen belül „a lakóépületektől max. 500 m-re szükséges elhelyezni, a közpark legkisebb oldalmérete 80 m lehet.

A lakásberuházás részét képezik a közkertben tervezett létesítmények, valamint a lakóterületi közpark területének a megszervezése is, amennyiben a rendezési terv azt nem elkülönítetten alakítja ki. A lakóterületi közparkban tervezett létesítményeket a komplex lakásberuházással együtt célszerű megvalósítani, ha erre nincs mód, azok fokozatos megvalósítása szükséges.

5.2. Területrendezési tervezési segédlet, Településrendezési mutatószámok és normatívák 1984.

9.12. Lakó- és üdülőterületekhez tartozó zöldfelületek

Lakó; üdülőterületi közpark

A lakó; üdülőterületek különböző egységeit szolgáló, elsősorban üdülési célú zöldterület, amely alkalmas hosszabb-rövidebb idejű napközi pihenésre, játékra, sportolásra. lehetőleg egy tagban max. 400 - 500 m-es megközelítési távolsággal. Mivel az 1,0 - 1,5 ha-nál kisebb zöldterület a kívánt mikroklimatikus hatás kifejtésére kevésbé alkalmas, a közpark legkisebb mérete ennek figyelembevételével állapítható meg. Szélessége ne legyen 80 m-nél kisebb. Játsszó- és sportkerteket is ezen belül szükséges biztosítani.

Méretezés- minimálisan

Lakóterület:

– lakótelkes:	2 m ² /fő
– tömbtelkes	4 m ² /fő
– üdülőterületen	8 m ² /fő
– rekonstrukciós terület	egyedi elbírálás szükséges

Lakó; üdülőterületi közkert

A tömbtelkek közkertjében az alábbi zöldfelületi egységek funkcionális elkülönítése és méretezése szükséges:

– játszóhelyek	4,8 m ² /fő
1-6 éves gyerekek	0,8 m ² /fő
6-10 éves gyerekek	2,0 m ² /fő
10-14 éves gyerekek	2,0 m ² /fő
– pihenőhelyek	2,2 m ² /fő
Összesen:	7,0 m²/fő¹⁰

A közkert min. területegysége 300 m², maximum megközelítési távolsága 100 - 300 m.

¹⁰ Értelmszerűen a teljes lakosságra számítva (Bakay Eszter)

A méretezést számos helyi tényező befolyásolhatja pl.: laksűrűség és övezeti szintszámok aránya, különleges demográfiai vagy szociológiai összetevők, domborzati viszonyok stb. A méretezés ennek függvényében változtatható.

Az üdülőlétesítmények közkertjét 30 m²/fő normatívával méretezzük. Funkcionális egységei a sport - pihenés - játék funkciókat hivatottak biztosítani.”

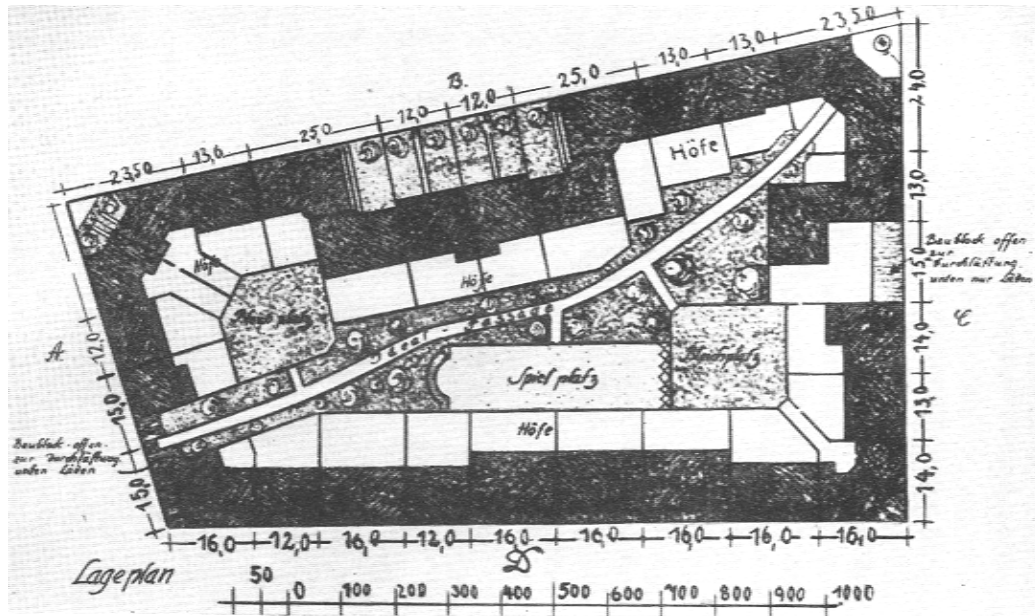
SORSZÁM	ÁBRA CÍME	ÁBRA FORRÁSA
1	Belső promenád a 20. század elején	Greiner, J., 17.o.
2	Hoemanns "Tömbbelsőben elhelyezkedő park ideális terve", 1907	Greiner, J., 18.o.
3	Paul Wolf: A Willmannschen birtok beépítés látványterve, Berlin 1912.	Greiner, J., 19.o.
4	Egy előkelő lakókönyék dísztere	Greiner, J., 19.o.
5	Bad Dürrenberg lakónegyedbeépítési terve, 1930	Greiner J., 20.o.
6	Fotó Bad Dürrenberg lakónegyedről, 1930	common.wikipedia.org, Bundesarchiv Bild 102-09733
7	Bp. XI. Bocskai úti tömb távlati képe és beépítése	Körner Zs.: A telepszerű lakásépítés története Magyarországon 1850-1945, 92.o.
8	Bp. XIII. 'Palatinus' házak magánutcai	Körner, Zs.:189.o.
9	Bp. XIII. Szent László úti MÁV kolónia helyszínrajz	Körner, Zs.: 109.o.
10	Bp.X. Pongrác út 19. sz. beépítési terv	Körner, Zs.: 96.o.
11	Modern homlokzat és бүtű megoldás a Pongrác úti telepen	Körner, Zs.: 100.o.
12	Bp. XIII. Magdolnavárosi ltp. beépítési terve, 1947. terv: Olgyay- Ivánka- Preisich	Új Építészet, 1948. II. évf. 1. sz.
13	Bp. XIII. Béke úti házak , 1950. magasépítészet: Cserba- Schömer	Ferkai András: Lakótelepek
14	Béke úti házak környéke, helyszínrajz 1950, kertterv: Svastits?	Budapesti levéltár XV. 17. F358
15	Bp. XIII. Élmunkás téri házak, 1950 körül, magasépítészet: Piszter-Schall J.	Fővárosi Szabó Ervin könyvtár Budapest gyűjtemény, Ráth L. felvétele
16	Bp. III. Zápor utcai kislakótelep beépítése	Építés - Építészet, 1950. V. sz.
17	Sztálinváros (Dunaújváros) I. ütem beépítési terve és építése	Körner Zs. - Nagy M.: Az európai és a magyar telepszerű lakásépítés története 1945-től napjainkig, 197.o.
18	Tatabánya újváros beépítési tervjavaslata, Visontai Miklós, 1950-től	Körner Zs. - Nagy M.: 204.o.
19	Kazinbarcika részletes rendezési tervének beépítési javaslatának modellfotója, és a 2,3,4 sz. szomszédsági egységek beépítési javaslata, 1951 Valentiny Károly	Magyar Építőművészet, 1954. 3. sz.
20	Bp. XIV. Kerepesi út ltp. beépítési terve, 1953. Heim-Brenner- Fülep	Magyar Építőművészet, 1954. 3. sz.
21	BP. XIV. Erzsébet királyné úti kislakótelep beépítési tervjavaslata, 1953. Dúl Dezső	Magyar Építőművészet, 1956. 7. sz.
22	Bp. X. Üllői út- Somfa utca- Száva utca- Zágrábi út által határolt tömb beépítési terve, 1955. Zöldi E.	Magyar Építőművészet, 1956. 7. sz.
23	Bp. IX. József Attila ltp. 1952-es és 1954-55-ös beépítési tervének összehasonlítása	Körner Zs. - Nagy M.: 216. o.
24	Bp. IX. József Attila ltp. részlet	http://budapestcity.uw.hu/04-keruletek/09/index-hu.htm
25	Bp. Thälmann u. (ma: Fiastyúk u-i) ltp. részlet	FŐKERT fotógyűjtemény

SORSZÁM	ÁBRA CÍME	ÁBRA FORRÁSA
26	Bp. X. Üllői út- Somfa utca- Száva utca- Zágrábi út által határolt tömb tereprendezési terv részlet,1955 kertterv: Szabados	Budapesti levéltár XV. 17. E.301.b.
27	Süllyesztett udvar az Üllői úti ltp.-n	szerző felvétele
28	Kőburkolat a Bp. XI. Lágymányosi úti ltp. tömbbelsőben	szerző felvétele
29	Bp. XIV. Kerepesi úti ltp. Munkásszobor	szerző felvétele
30	Bp. XI. Villányi út 65. kislakótelep kertépítészeti tervrészlete, 1953. kertterv: Mócsényi - Némethné	Ormos Imre (1955): A kerttervezés története és gyakorlata
31	Bp. XI. Villányi út 65. kislakótelep központi kertépítészeti elemegyüttes	szerző felvétele
32	Bp. XI. Villányi út 18-26. lakótelep kertépítészeti terve, 1953. kertterv: Némethné	Ormos Imre (1955): 435.o.
33	Magasház csoport kertterve Bp., 1953 körül terv: Dalányi L.	Ormos Imre (1955): 434.o.
34	Sztálinváros, az Erkel- és Liszt Ferenc kertek kertépítészeti terve , Kirchlehner E., 1953	Nándori E.: Sztálinváros zöldterületeinek története, 2006
35	Tömbbelső Sztálinvárosban, Ady E. utca mögött	www.sztalinvaros.uw.hu
36	Bp. XX. Gubacsi úti ltp. épülethomlokzat	internet
37	Bp. XX. Gubacsi úti ltp. belső kert	FŐKERT tervtár
38	Bp. XX. Gubacsi úti ltp. tömbbelső kertje	FŐKERT tervtár
39	Bp. IX. József Attila ltp. beépítési terv,1959. Mester Á.-	Körner Zs.- Nagy M.: 216.o.
40	Bp. IX. József Attila ltp. 2. C. ütem kertterve (Bakayné/BUVÁTI) 1960	FŐKERT tervtár
41	Bp. IX. József Attila ltp. 3. ütem, összesítő tervlap	FŐKERT tervtár
42	Bp. IX. József Attila ltp. 2. C. ütem kertterve, játszóhely környezete	FŐKERT tervtár
43	Bp. XIV. Amerikai úti kislakótelep kertterve, (Dalányi L./LAKÓTERV) 1959.	Dalányi László hagyatéka
44	Bp. III. Óbudai kísérleti lakótelep üzletház	szerző felvétele
45	Szeged, Odessza lakótelep üzletház	www.szegedblog.hu
46	Tatabánya lakótelep kertterve (Gianone M. /LAKÓTERV)	Ormos Imre (1967): 489.o.
47	Budapesti jellemző játszótér a 60-as években	FŐKERT foto archívum
48	Betonburkolat klinkertégla raszterrel	Pirk A. (1977): Ötletek a kert berendezéséhez, 76.o.
49	Kőtámfal ürömi kőből	Pirk A. (1977): Ötletek a kert berendezéséhez, 136.o.
50	Görgős csúszda	Radó D.(1985): Budapesti parkok és terek
51	Játszótér részlet	FŐKERT foto archívum
52	'U' elemből és talpas elemből készült homokozószegély	FŐKERT tervtár
53	Szentendre' típusú pad	www.fortepan.hu
54	Porolóállványa lakótelepen	szerző felvétele
55	Pécs, Lakótelep részlet	www.fortepan.hu
56	Bp. III. Óbudai kísérleti ltp. beépítési terve, 1958-64, Kiss A. - Pomsár J.	Magyar Építőművészet
57	Bp. III. Óbudai kísérleti ltp. Nyugati rész kertépítészeti terve, 1960. sokszorosított kiadvány (Dalányi L. / LAKÓTERV)	MOL XIX-D-3-u 54.doboz

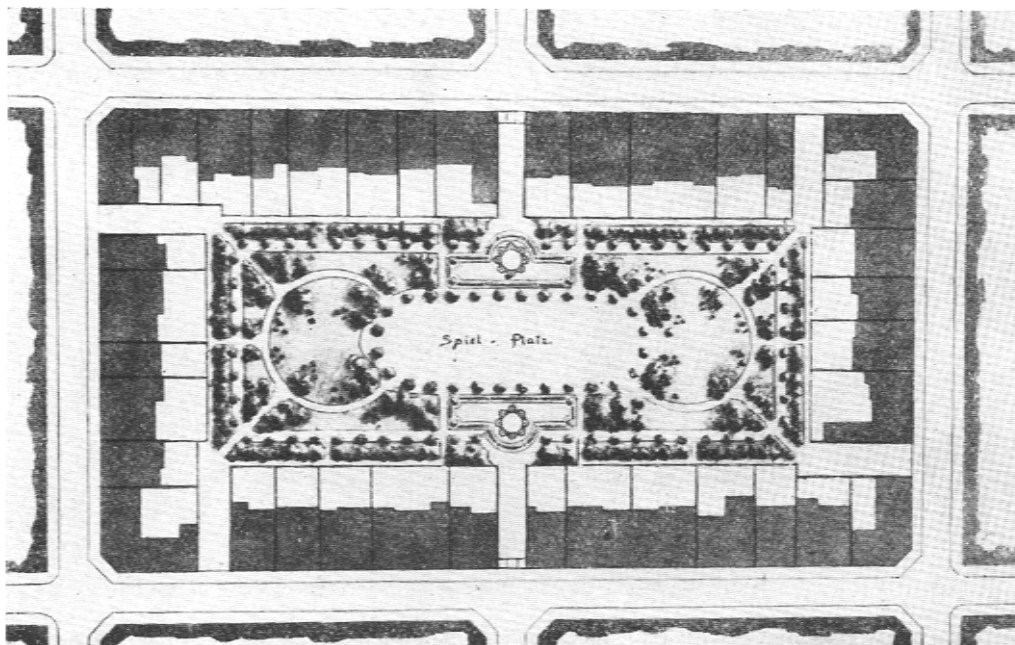
SORSZÁM	ÁBRA CÍME	ÁBRA FORRÁSA
58	Bp. III. Óbudai kísérleti ltp. Részlete a 60-as években	MTI foto, másolat: FSZEK, OKL gyűjtemény
59	Bp. XVIII. Lakatos utcai ltp. beépítési terv, Brenner J.	Werner Rietdorf (1976): Neue Wohngebiete sozialistischer Länder, 74.o.
60	Bp. XVIII. Lakatos utcai ltp. V. tömb kertépítészeti terv (Gianone/LAKÓTERV)	FŐKERT tervtár
61	Bp. XVIII. Lakatos utcai ltp. V. tömb kertépítészeti terv , játszóhely környezet	FŐKERT tervtár
62	Bp. XVIII. Lakatos utcai ltp. részlete	www.fortepan.hu
63	Bp. II. Budakeszi úti ltp. látképe a város felől	Magyar Építőművészet, 1969. 5. sz.
64	Bp. II. Budakeszi úti ltp. Környezetrendezési terv Krizsánné /BUVÁTI, 1967 előtt	Ormos Imre (1967): 494.o.
65	Miskolc, Diósgyőri ltp. látképe	www.mek.orsz.hu
66	Miskolc, Kilián déli ltp. Beépítési terve, 60-as évek vége.terv: Heckenast P.	Körner Zs. - Nagy M.: 287. o.
67	Tatabánya Újváros V. sz. egység beépítési tervjavaslat, 1970.	Területrendezés, 1973. 1. sz.
68	Bp. XIX. Kispest Városcsopont ltp. környezetrendezési terv, 1980. Karádi G./LAKÓTERV	FŐKERT tervtár
69	Tatabánya, Dózsakert ltp. II ütem modellfotója, 1972. beépítés: Zsitva T.	BME, Urbanisztikai tanszék, fotótára
70	Bp. XI. Kelenföldi ltp.	www.fortepan.hu
71	Bp. III. Békásmegyeri ltp. I. és II. ütem beépítése	Körner Zs. - Nagy M.: , 303.o.
72	Tértagolás kompakt növénytömegekkel tömbön belül	Greiner, J. 110. o.
73	Tértagolás lakótelepeken terepplasztikával és növényzettel	Andor A.:(1980): A geoplasztika jelentősége a lakótelepi mikro-környezet alakításában
74	Bp. III. Óbudai ltp. Holdudvar kertépítészeti terve, Andor A./LAKÓTERV	Andor Anikó gyűjteménye
75	Tértagolás tömbök közötti zöldsávban	Greiner, J. 111. o.
76	Hangvédő dombba épített garázsos a Szentendrei úton	szerző felvétele
77	Játszóhely típusok a 70-es évekből	Kiác - Szendrői: Zöldfelületek fenntartása, 1980. 34. o.
78	Bp. XI. Kelenföldi lakótelep, játszótér	www.fortepan.hu
79	Bp. XVIII. Lakatos úti ltp. Üzletközpont előtti csobogó	FŐKERT fotótár
80	Bp. XI. Kelenföldi ltp. Bevásárlóközpont környezetrendezési terv, Andor A./LAKÓTERV	FŐKERT tervtár
81	Pomázi falkó	Szerző felvétele
82	Varga Miklós: Emberpár c. alkotása (1975) a Miskolc, Diósgyőri ltp.-n	www.fortepan.hu
83	Kelenföldi ltp. beépítési terv 1969. Kiss A. - Kovács B.	Rietdorf, W.: 75. o.
84	Kelenföldi ltp. Szakasits Árpád út menti növényzát	Rietdorf, W.: 76. o.
85	Kelenföldi ltp. növénykiültetés jellege	Rietdorf, W.: 77. o.
86	Bp. X. Újhegyi ltp. II. ütem környezetrendezési terv 1974. Krizsánné - Szász P. / BUVÁTI	FŐKERT tervtár
87	Bp. X. Újhegyi ltp. II. ütem játszóhely környezete	FŐKERT tervtár
88	Bp. X. Újhegyi ltp. II. ütem Sétáló u. melletti pihenőhely	FŐKERT tervtár
89	Bp. XIV. Zuglói ltp. 1968-70. Beépítési terv: Mester Á.- Péteri / BUVÁTI	Rietdorf W.: 78. o.

SORSZÁM	ÁBRA CÍME	ÁBRA FORRÁSA
90	Bp. XIV. Zuglói ltp. Ródlidombok kivitelezés közben	FŐKERT fotótár
91	Bp. XIV. Zuglói ltp. Ródlidombok környékének kertépítészeti terve, Krizsánné/BUVÁTI	Baraczka Katalin gyűjteménye
92	Bp. XIV. Zuglói ltp. I. ütem lakókerterve, Krizsánné/BUVÁTI	FŐKERT tervtár
93	Bp. XV. Újpalota ltp. Beépítési terve 1969-1975, Mester Á.- Tenke T./BVTV.	Rietdorf, W.: 83. o.
94	Bp. II. Budakeszi úti ltp. Környezetrendezési terve, 1967 előtt Krizsánné/BUVÁTI	Ormos Imre (1967): 484. o.
95	Bp. XV. Újpalota ltp. I. ütem tömbbelső, kertterv: Mester J./LAKÓTERV	FŐKERT tervtár
96	Bp. XV. Újpalota ltp. 17-18-19 jelű ép. Környéke, 1973.	FŐKERT tervtár
97	Magastetős panelház a Bp. IV. Káposztásmegyeri lakótelepen	www.panoramio.com
98	Bp. XX. Szentlőrinci úti lakótelep környezetrendezési terv, Baraczka K. /BVTV	Baraczka Katalin gyűjteménye
99	Bp. IV. Káposztásmegyer ltp. utcai tér	Körner Zs. - Nagy M.: 319. o.
100	Lakótelepi saját használatú kertecskék lehatárolás terve	FŐKERT tervtár
101	XV. Újpalotai ltp. közpark terve, 1983. tervező: Kecskésné/FŐKERT	FŐKERT tervtár
102	Panelház befuttatott fala	szerző felvétele
103	Bp. XI. Gazdagréti lakótelep, lakótelepi központ burkolat rasztersávokkal, terv: Komlósi, Fortvingler/MÉLYÉPTERV	VÁTI Dokumentációs Központ
104	Bp. III. Békásmegyer információs rendszer utcanév tábla, terv: Andor A./LAKÓTERV	Zöldfelületgazdálkodás 1983/1. 23. o.
105	Bp. III. Kaszásdűlő ltp. beépítési terv, Kaszab Á./LAKÓTERV makettfotó	Andor Anikó gyűjteménye
106	Bp. III. Kaszásdűlő ltp. beépítési terv, makettfotó	Andor Anikó gyűjteménye
107	Bp. III. Kaszásdűlő ltp. részlet a lakótelepről	Andor Anikó gyűjteménye
108	Bp. III. Pók utcai ltp. II. ütem Környezetrendezési terv 1982 Danhauser-Karádi /LAKÓTERV	FŐKERT tervtár
109	Bp. III. Pók utcai ltp. saját használatú kertek	szerző felvétele
110	Bp. III. Pók utcai ltp. 2005.sz. bölcsőde melletti közpark terve, 1988. Karádi - Tóth Mária/LAKÓTERV	FŐKERT tervtár
111	Bp. IV. Káposztásmegyer ltp. beépítési terv, makettfotó Zoltai - Füzesséry/LAKÓTERV	Ferkai A.: Lakótelepek
112	Japánkert, Bp. XX. Szentlőrinci úti lakótelep beruházási terv, 1983. Baraczka K. /BVTV	Baraczka Katalin gyűjteménye
113	Fakapu, Bp. III. Pók utcai lakótelep 2005. sz. bölcsőde melletti közpark, terv: Tóth Mária	FŐKERT tervtár
114	A vizsgált helyszínek Budapest területén belül	szerző ábrája
115	Vegetációs index értékek 2005. 08.01. Budapest északi részén	Jombach Sándor, BCE Tájépítészeti Kar
116	Vegetációs index értékek 2005. 08.01. Budapest déli részén	Jombach Sándor, BCE Tájépítészeti Kar
117	Vegetációs index változása 1990 és 2005.között Budapest északi részén	Jombach Sándor, BCE Tájépítészeti Kar
118	Vegetációs index változása 1990 és 2005.között Budapest északi részén	Jombach Sándor, BCE Tájépítészeti Kar

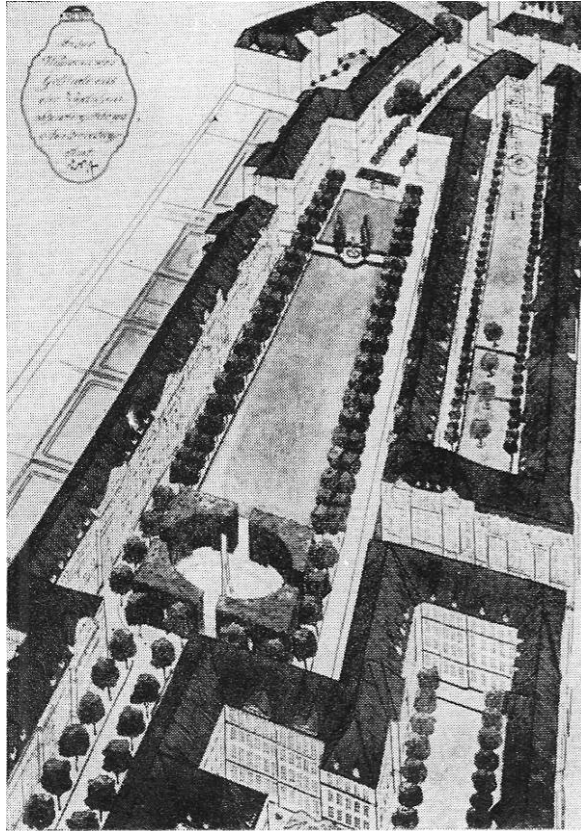
BEVEZETÉS

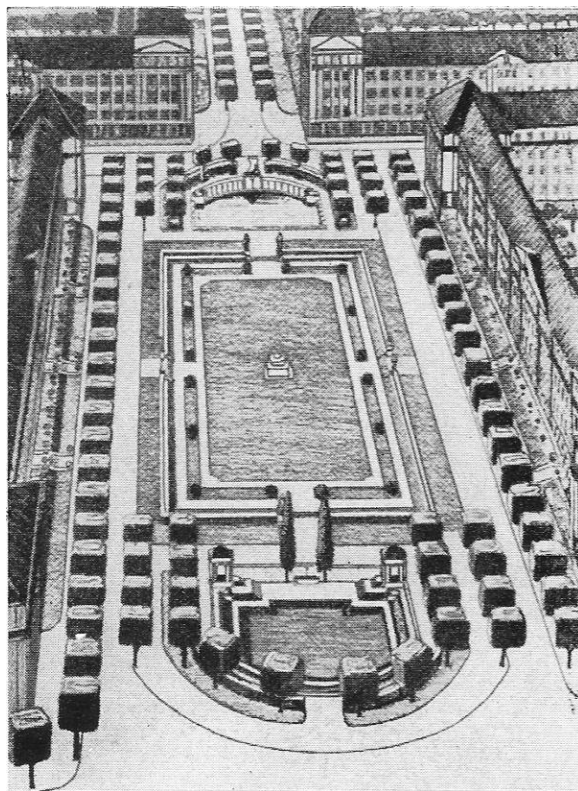
1. ábra - Belső promenád a 20. század elején

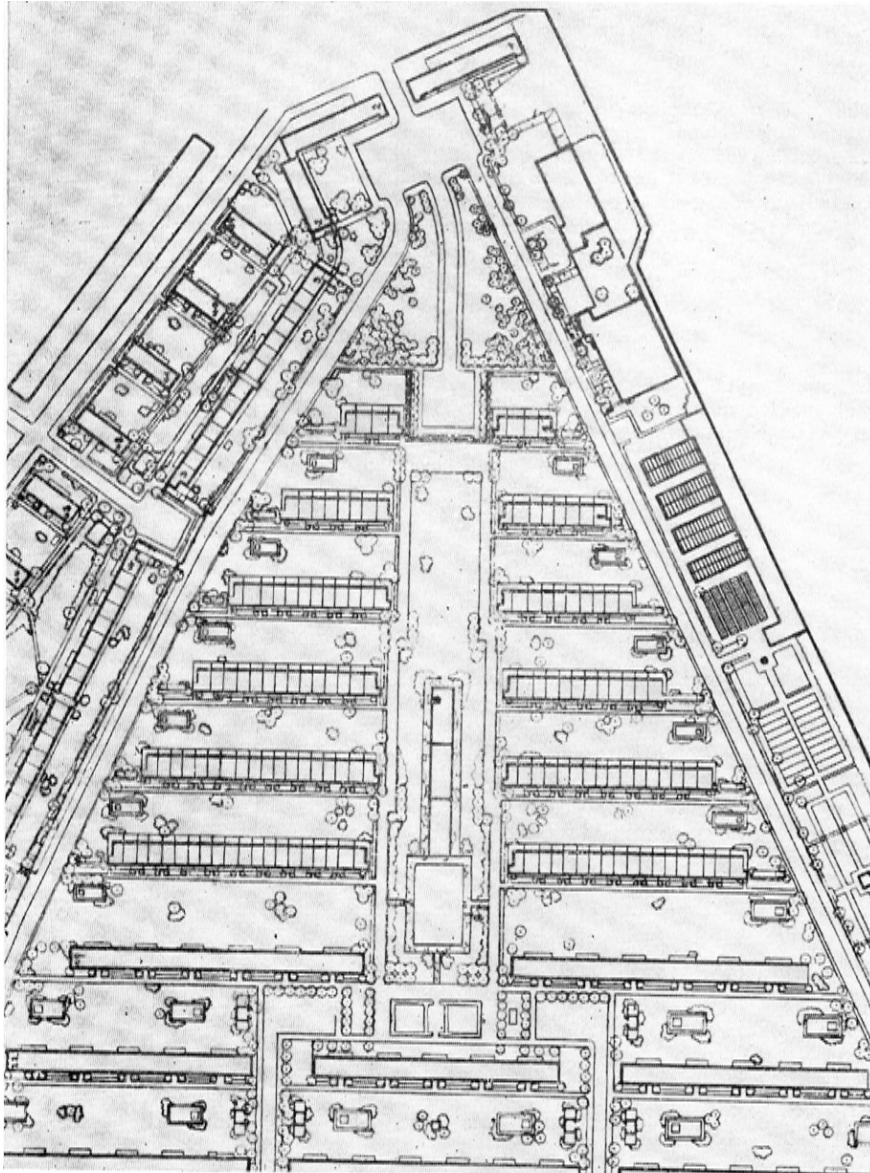
2. ábra - Hoemanns "Tömbbelsőben elhelyezkedő park ideális terve", 1907.

3. ábra - Paul Wolf: A Willmannschen birtok beépítés látványterve, Berlin 1912.

4. ábra - Egy előkelő lakókönyék dísztere

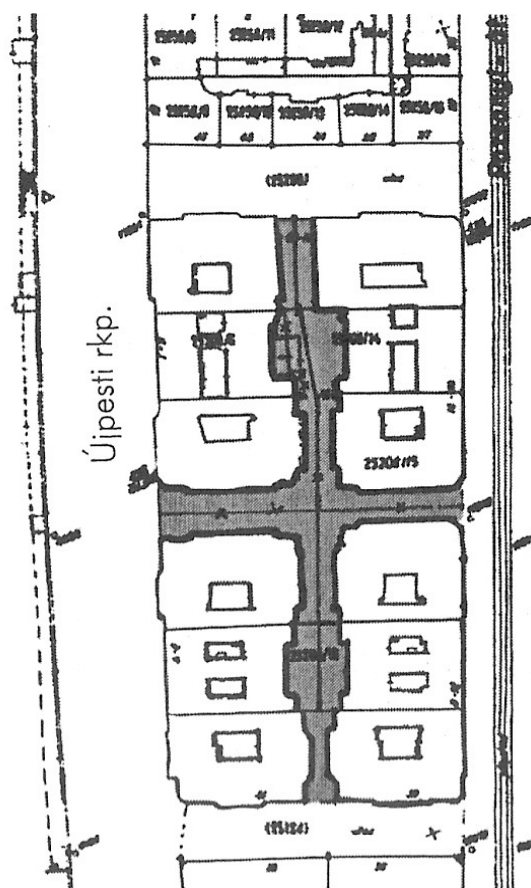
5. ábra - Bad Dürrenberg lakónegyed beépítési terve, 1930.

6. ábra - Fotó Bad Dürrenberg lakónegyedről, 1930.

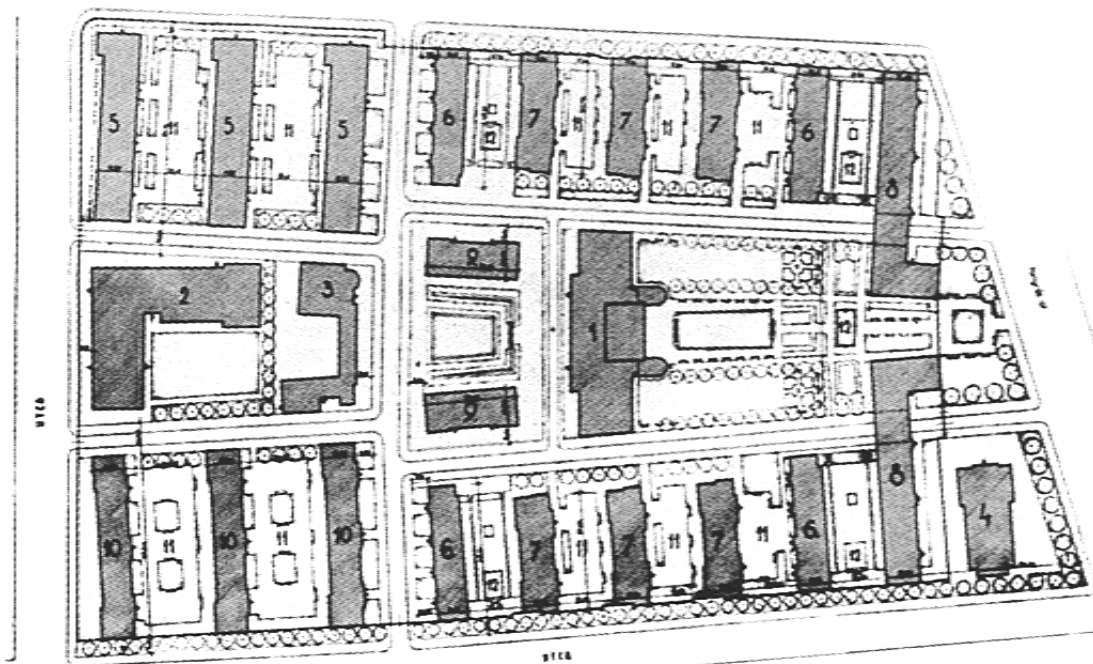
7. ábra - Budapest XI. kerület, Bocskai úti tömb madártávlati képe és beépítése

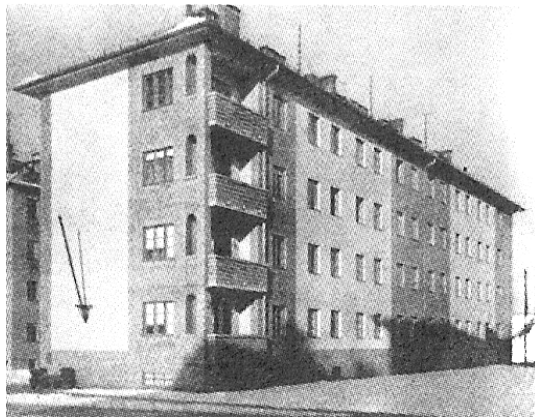
8. ábra - Budapest XIII. kerület, 'Palatinus' házak magánutcái

9. ábra - Budapest XIII. kerület, Szent László úti MÁV kolónia helyszínrajz

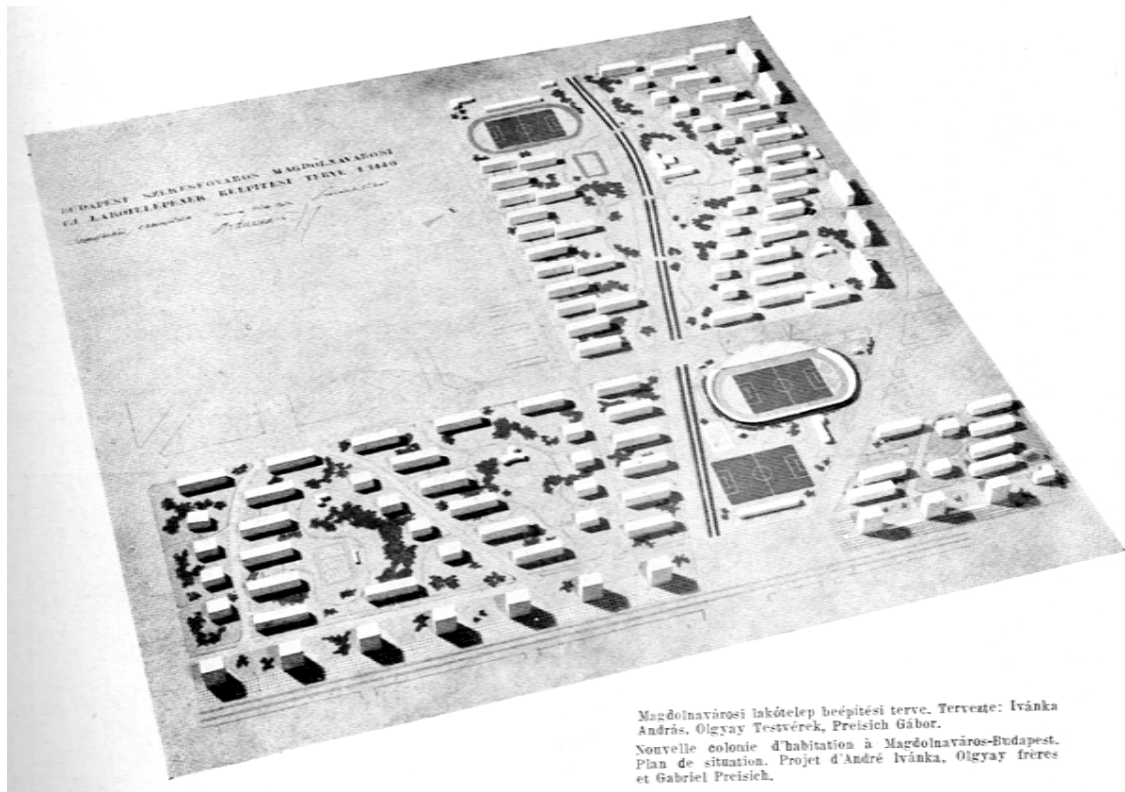

10. ábra - Budapest X. kerület, Pongrác út 19. sz. beépítési terv

11. ábra - Modern homlokzat és bütü megoldás a Pongrác úti telepen

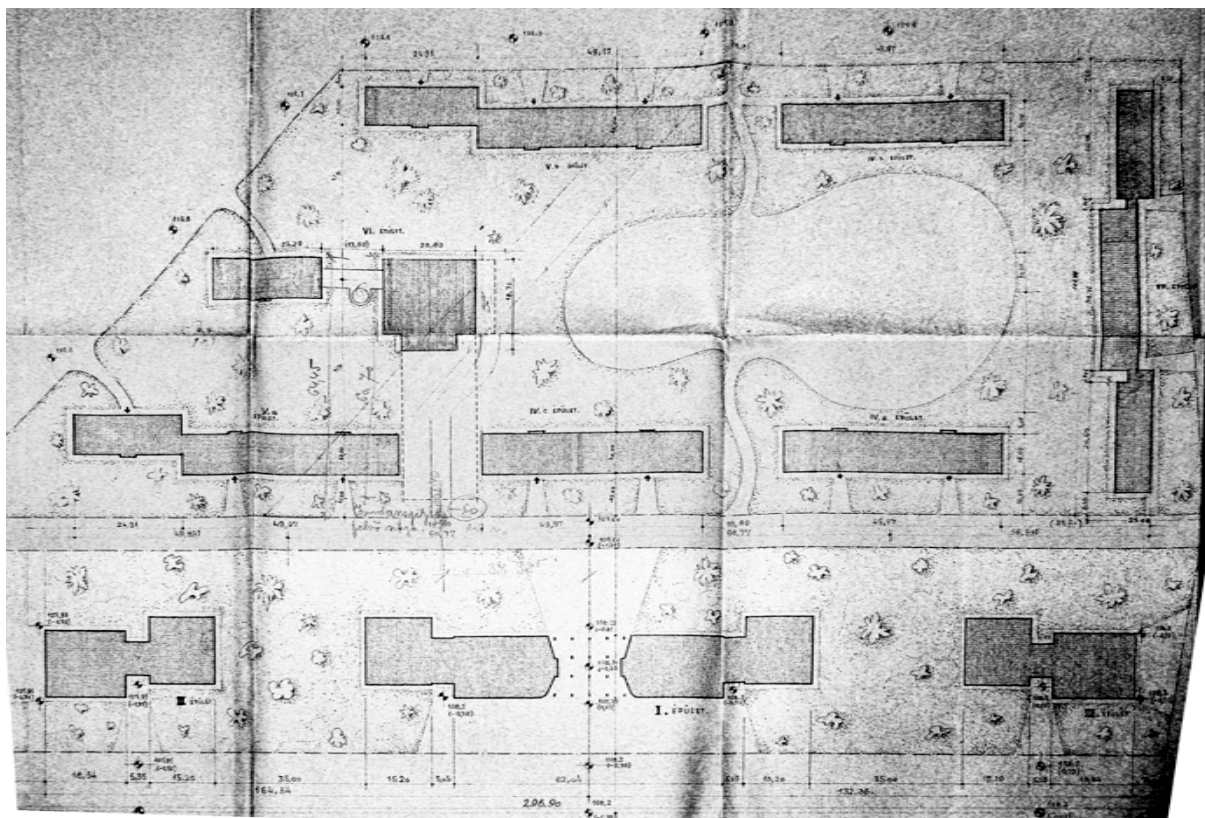
1947-50

12. ábra - Budapest XIII. kerület, Magdolnavárosi lakótelep beépítési terve, 1947,
terv: Olgay – Ivánka - Preisich

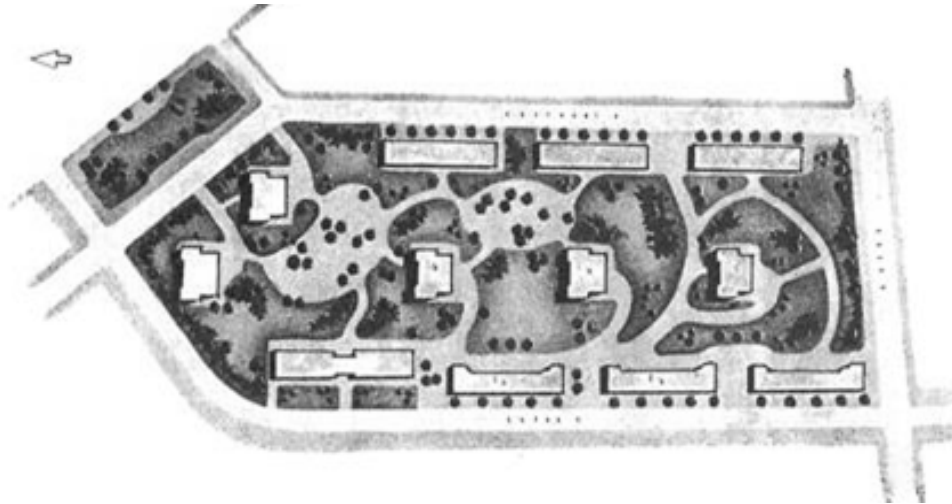
13. ábra - A Béke úti épületek látványa, 1950, magasépítészeti terv: Cserba - Schömer

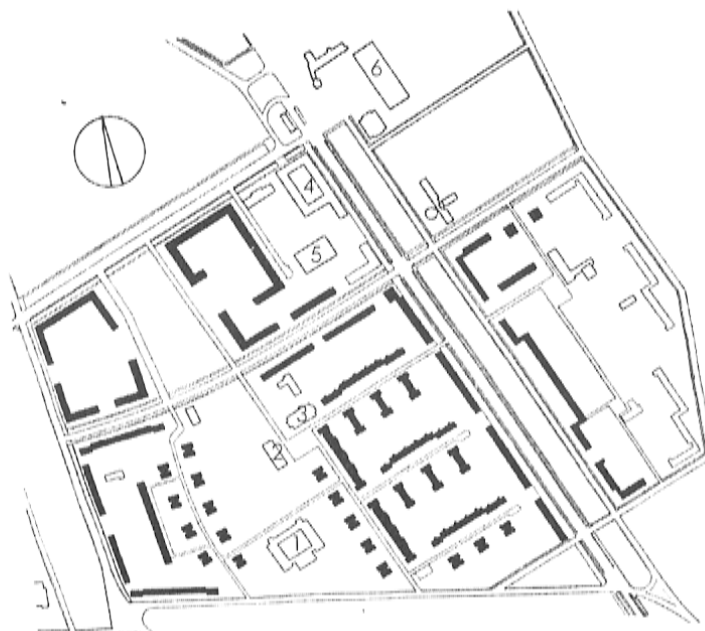
14. ábra - Béke úti házak környéke, helyszínrajz 1950, kertterv: Svastits?

15. ábra - Budapest XIII. kerület, Élmunkás téri házak, 1950 körül, magasépítészeti terv: Piszter-Schall J.

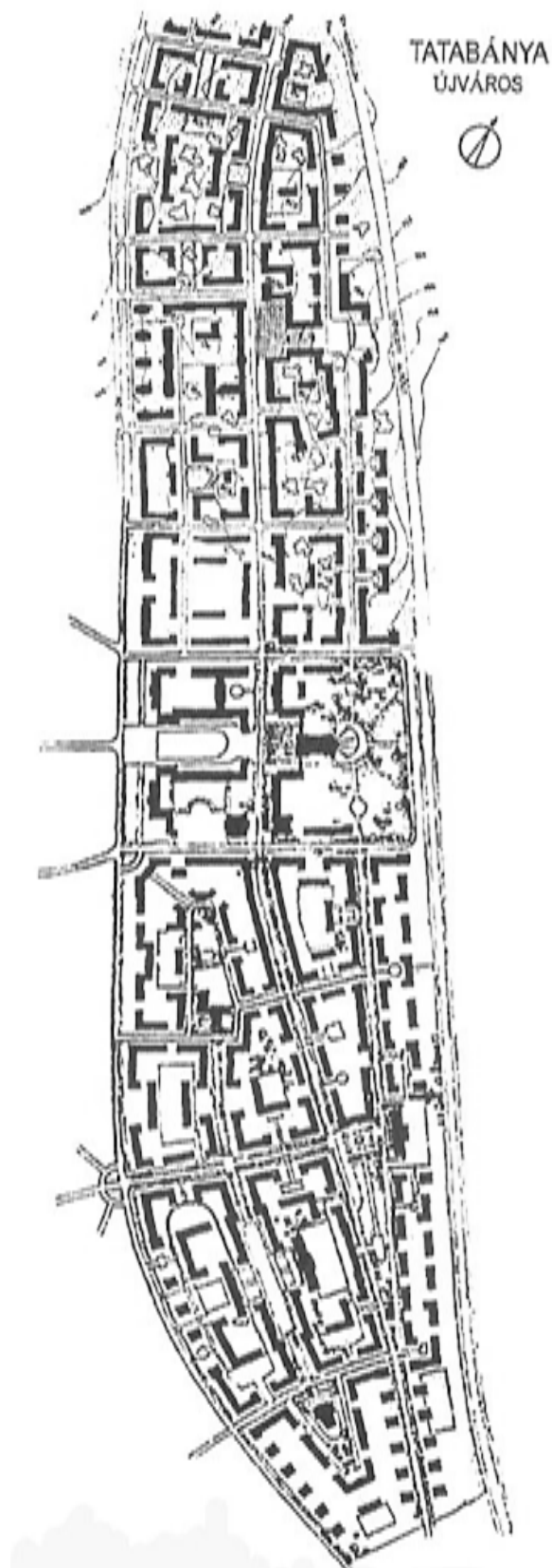

16. ábra - Budapest III. kerület, Zápor utcai kislakótelep beépítése

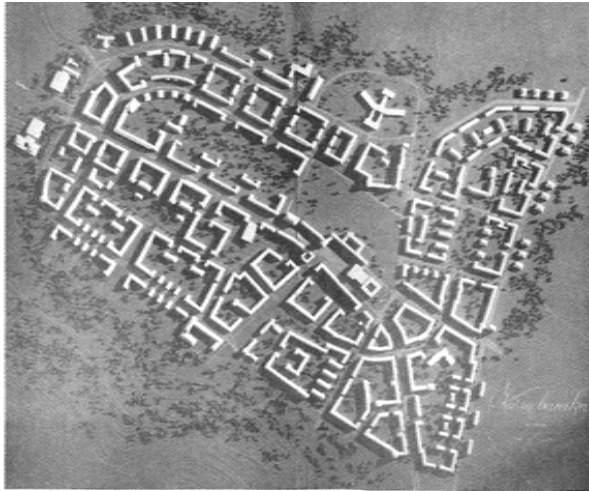

17. ábra - Sztálinváros (Dunaújváros) I. ütem beépítési terve és építése

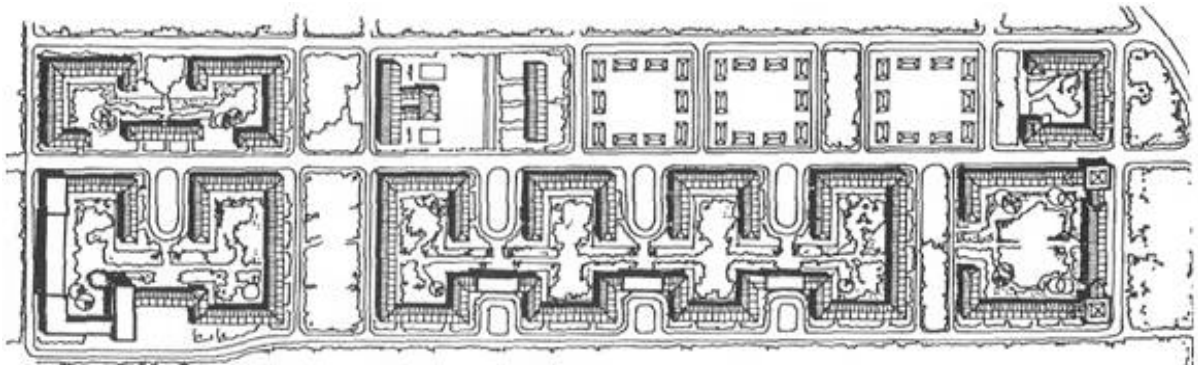
1950-ES ÉVEK

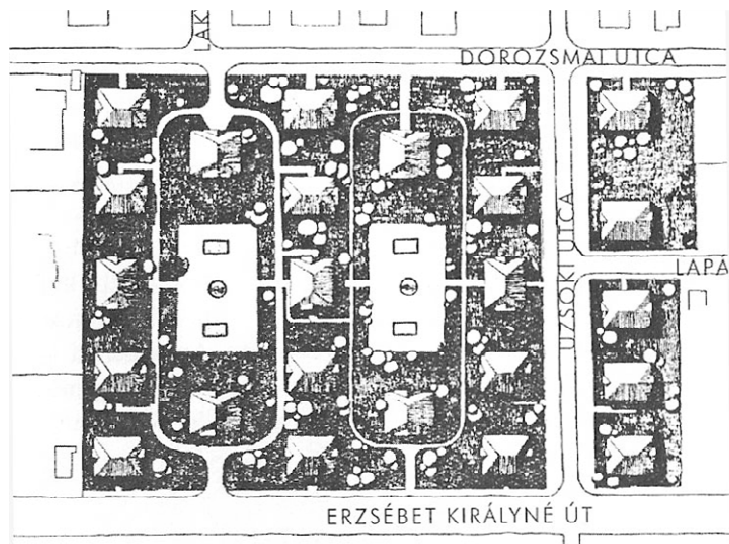
18. ábra - Tatabánya újváros beépítési tervjavaslata, 1950-től, *Visontai Miklós*

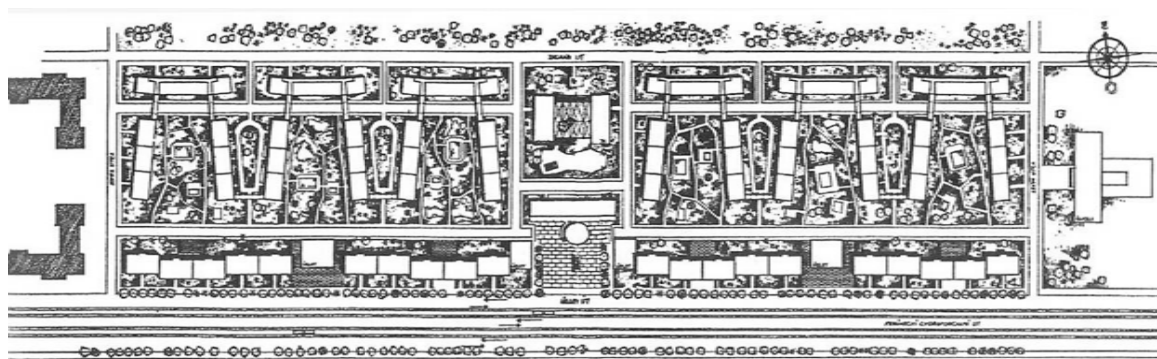
19. ábra - Kazincbarcika részletes rendezési tervének beépítési javaslatának modellfotója, és a 2,3,4 sz. szomszédsági egységek beépítési javaslata, 1951, *Valentiny Károly*

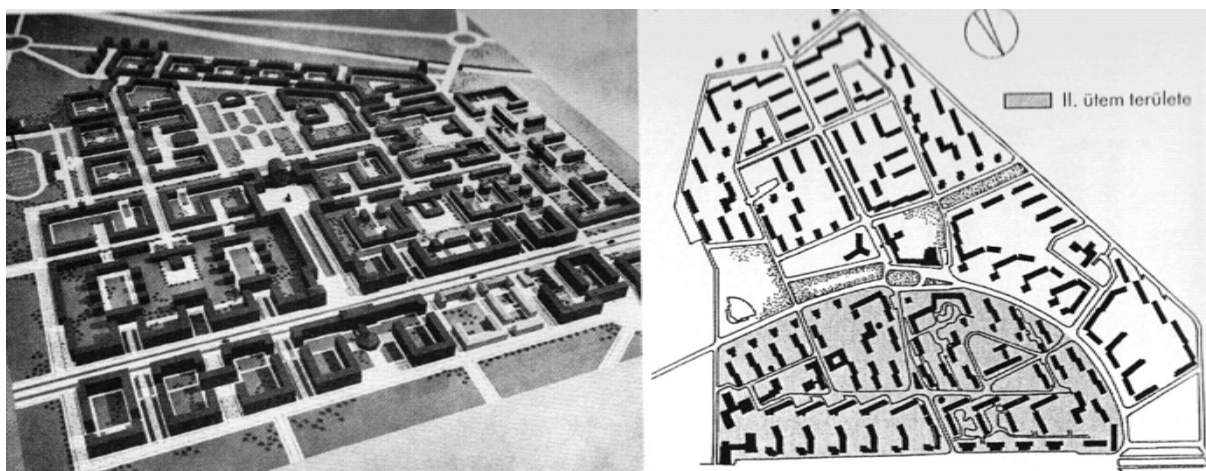
20. ábra - Budapest XIV. kerület, Kerepesi úti lakótelep beépítési terve, 1953, *Heim – Brenner – Fülep*

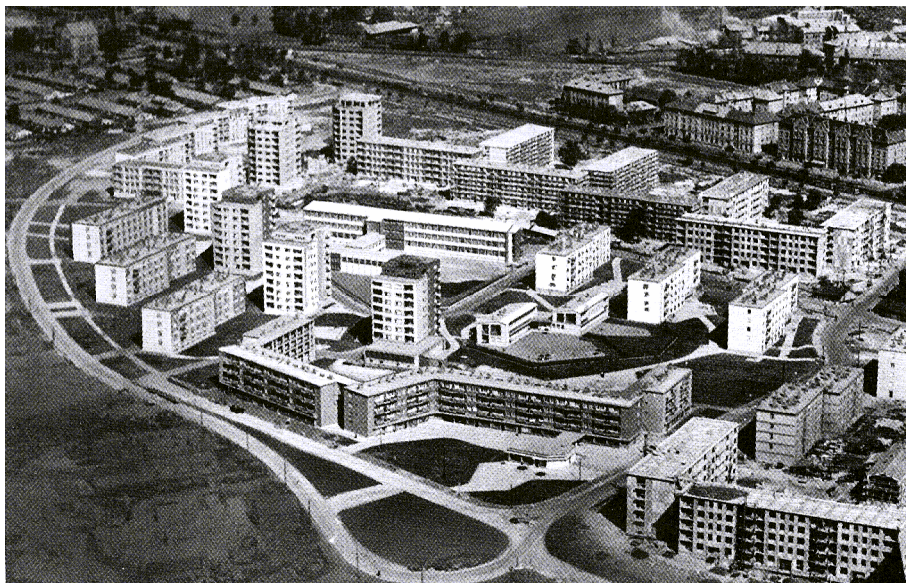
21. ábra - Budapest XIV. kerület, Erzsébet királyné úti kislakótelep beépítési tervjavaslata, 1953, *Dúl Dezső*

22. ábra - Budapest IX. kerület, Üllői út - Somfa utca - Száva utca - Zágrábi út által határolt tömb beépítési terve, 1955, *Zöldi E.*

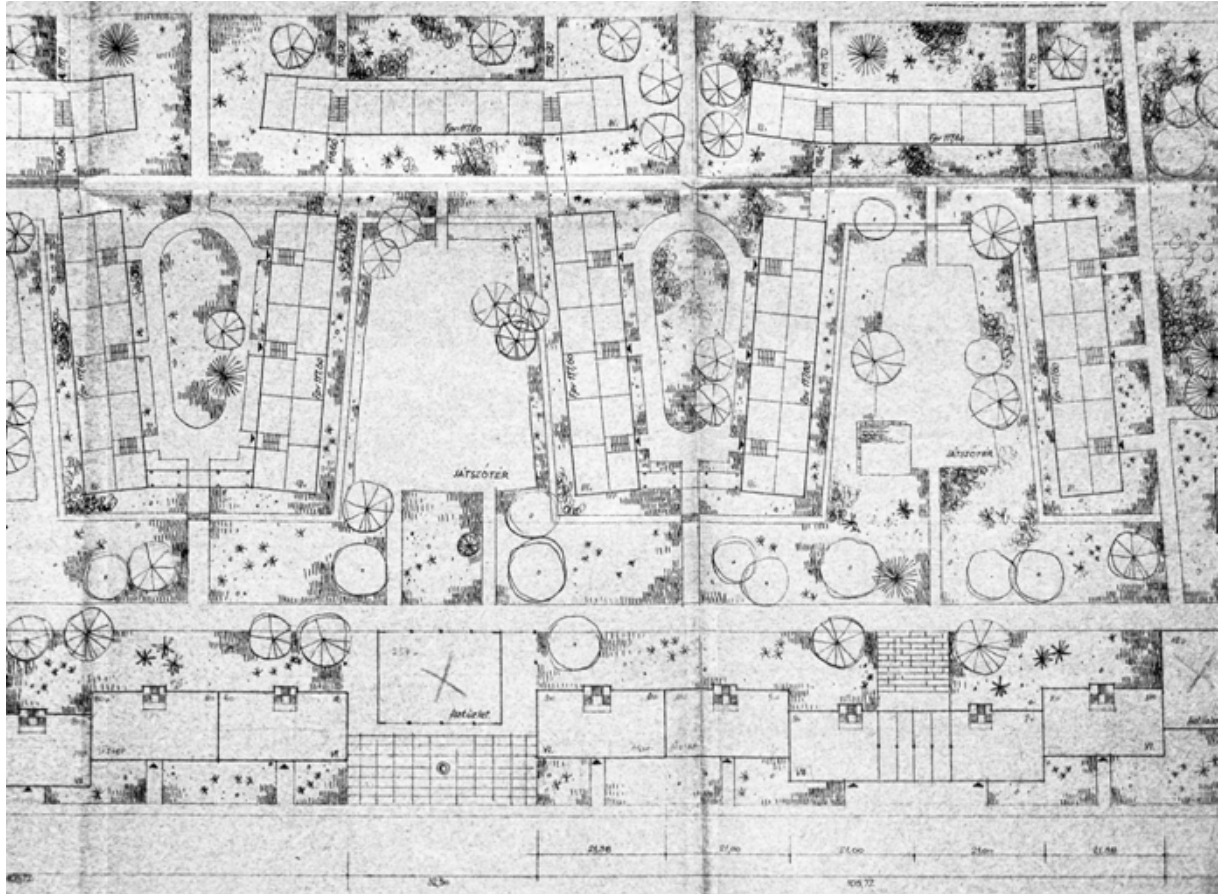
23. ábra - Budapest IX. kerület, József Attila lakótelep 1952-es és 1954-55-ös beépítési tervének összehasonlítása

24. ábra - Budapest IX. kerület, József Attila lakótelep, részlet

25. ábra - Budapest, Thälmann utcai (ma: Fiastyúk utcai) lakótelep, részlet

26. ábra - Budapest X. kerület, Üllői út - Somfa utca - Száva utca - Zágrábi út által határolt tömb tereprendezési terve

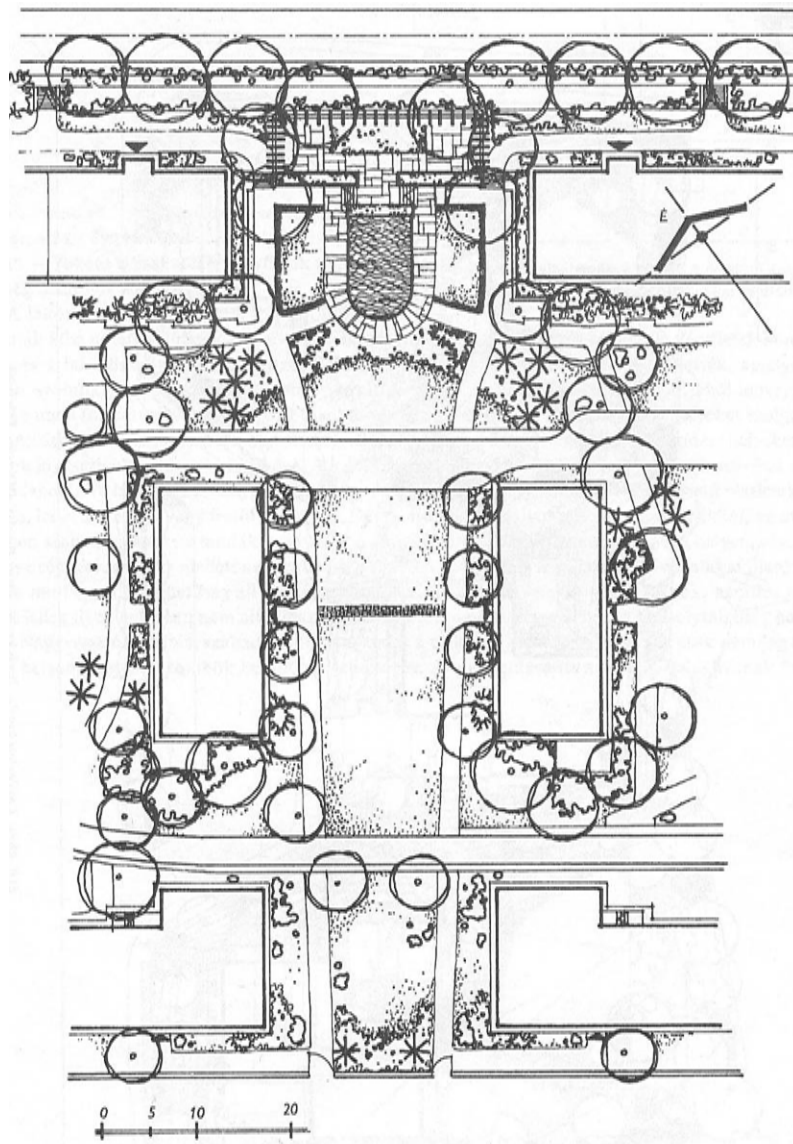
27. ábra - Süllyesztett udvar az Üllői úti lakótelepen

28. ábra - Kőburkolat a Budapest XI. kerület, Lágymányosi úti lakótelep tömbbelsőben

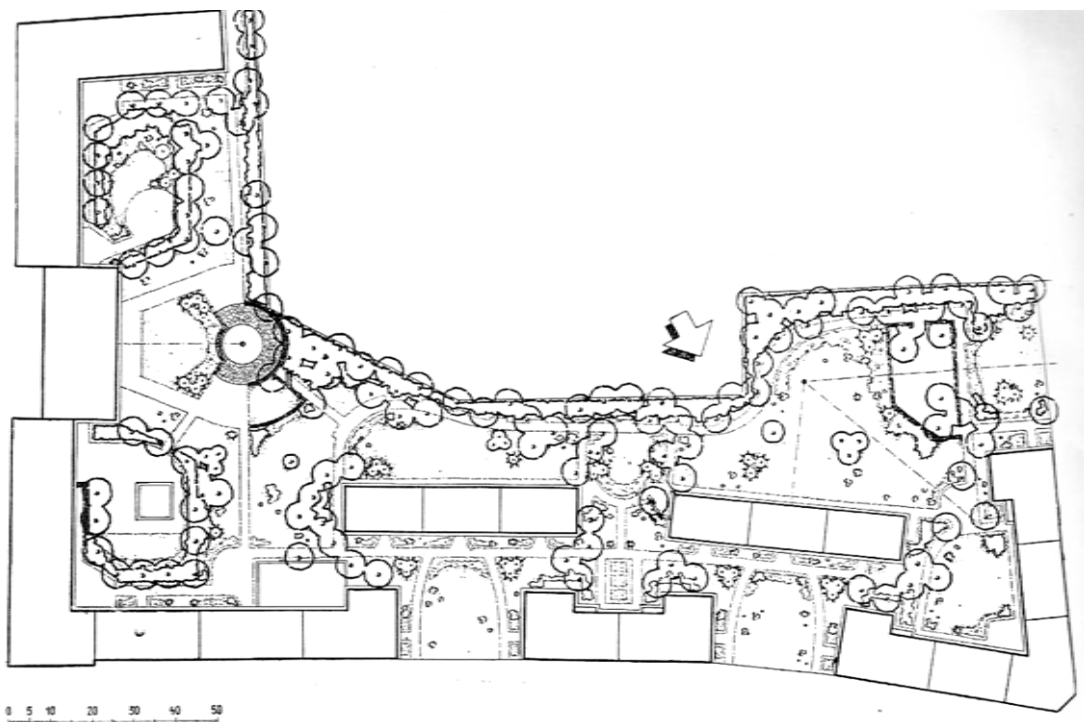
29. ábra - Budapest XIV. kerület, Kerepesi úti lakótelep, Munkásszobor

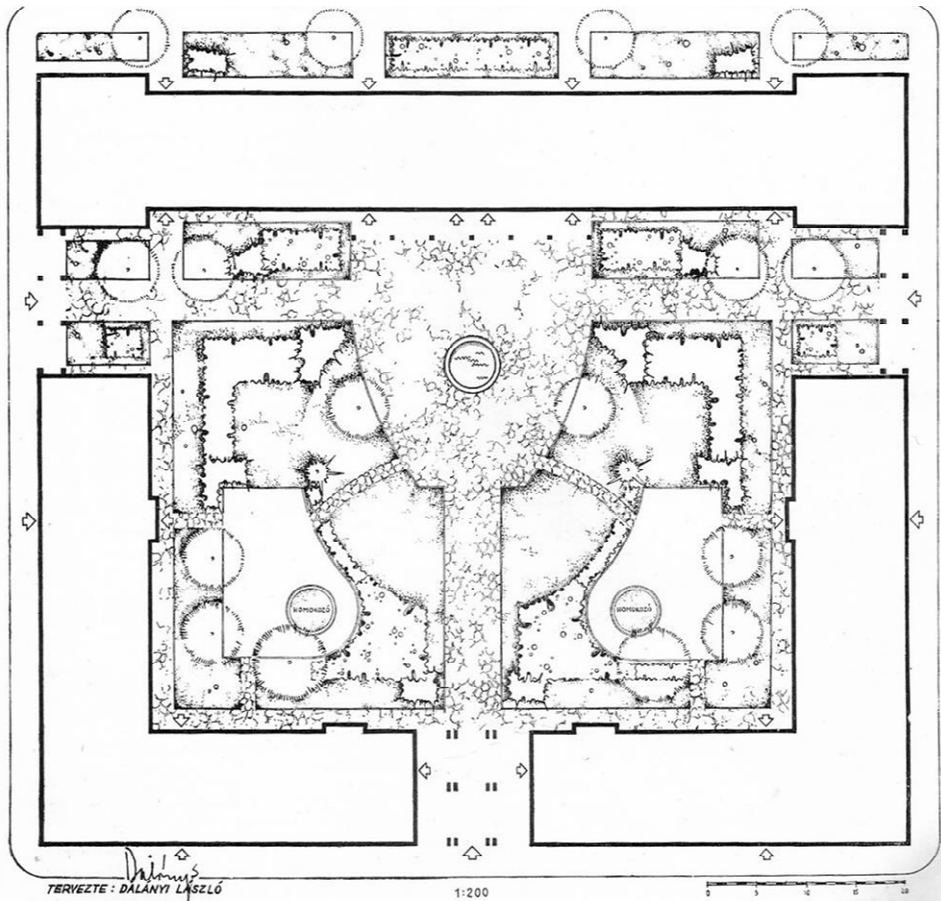
30. ábra - Budapest XI. kerület, Villányi út 65. kislakótelep kertépítészeti tervrészlete,
1953, kertterv: Mőcsényi - Némethné

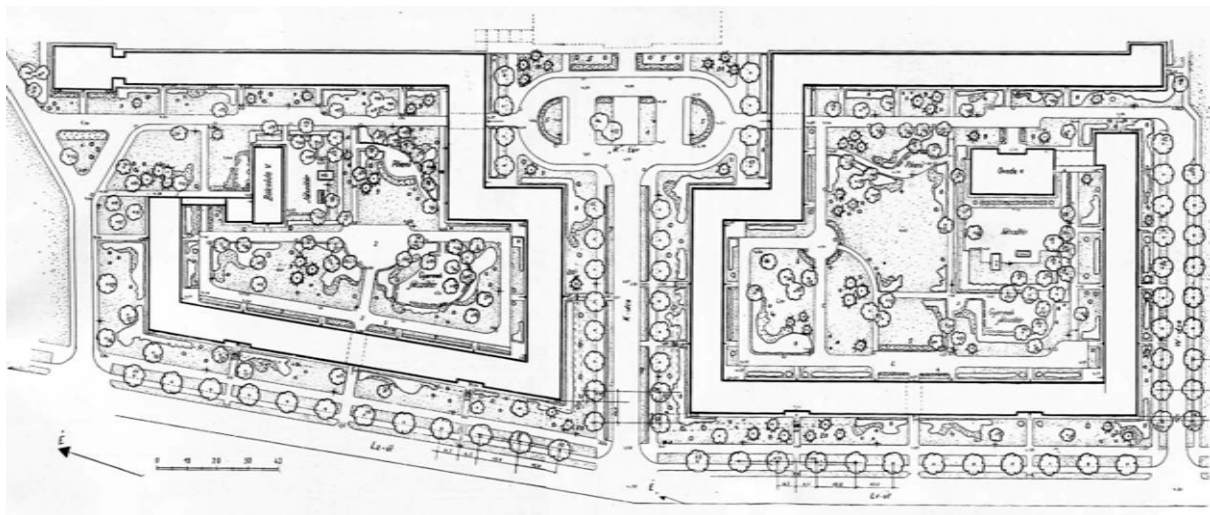
31. ábra - Budapest XI. kerület, Villányi út 65. kislakótelep, központi kertépítészeti elemegyüttes

32. ábra - Budapest XI. kerület, Villányi út 18-26. lakótelep kertépítészeti terve, 1953, *kertterv: Némethné*

33. ábra - Magasház csoport kertterve, Budapest, 1953 körül, *terv: Dalányi L.*

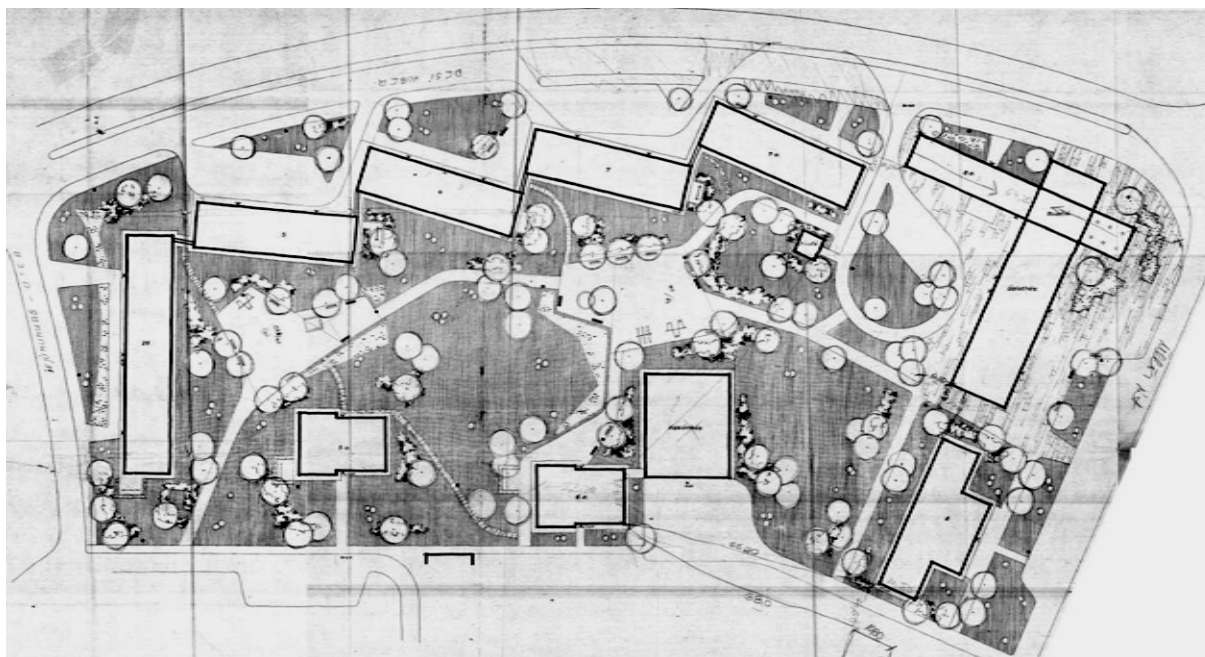
34. ábra - Sztálinváros, az Erkel- és Liszt Ferenc kertek kertépítészeti terve, 1953, *Kirchlehner E.*

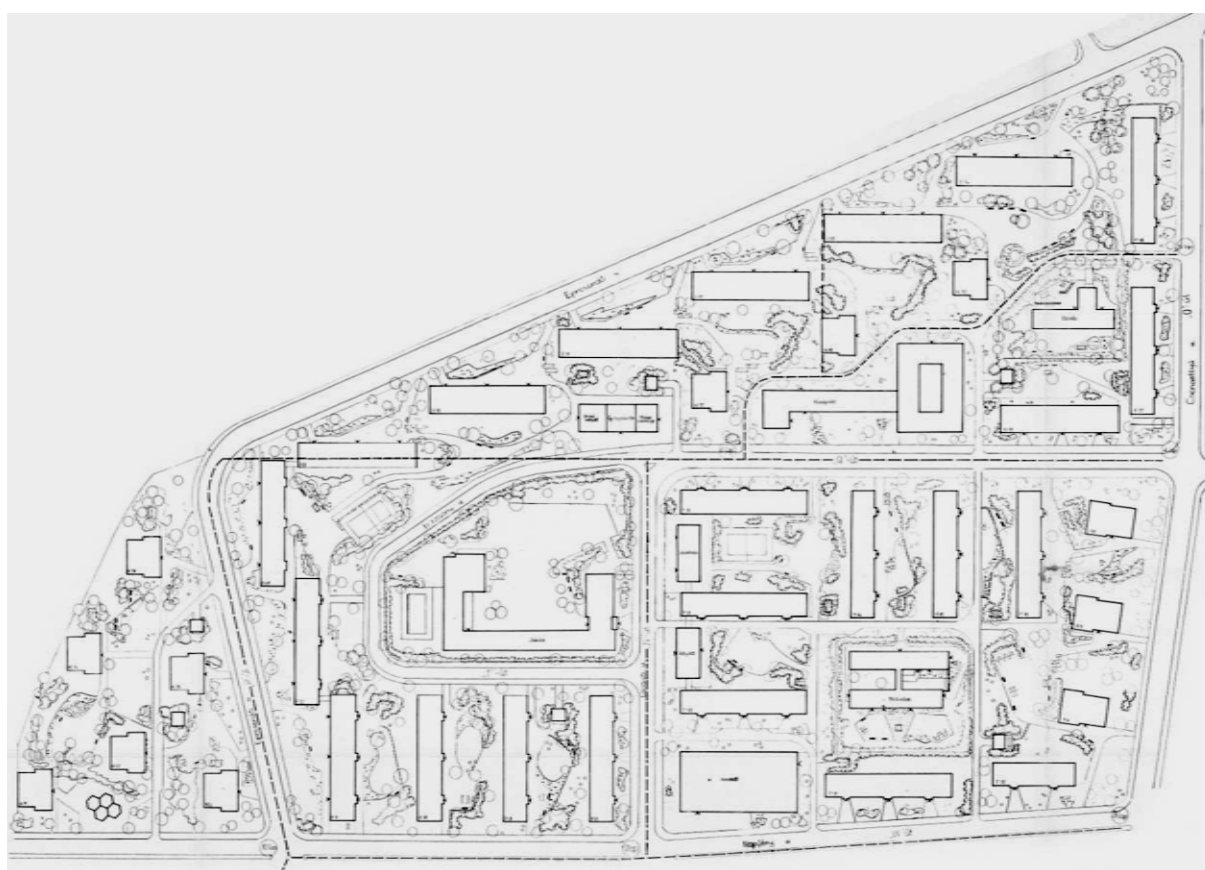
35. ábra - Tömbbelső Sztálinvárosban, Ady Endre utca mögött

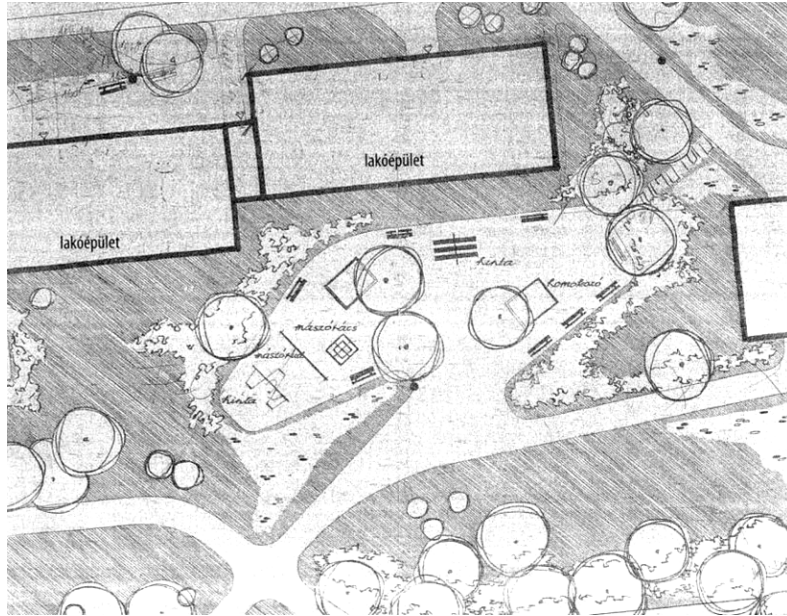
36. ábra - Budapest XX. kerület, Gubacsi úti lakótelep, épülethomlokzat

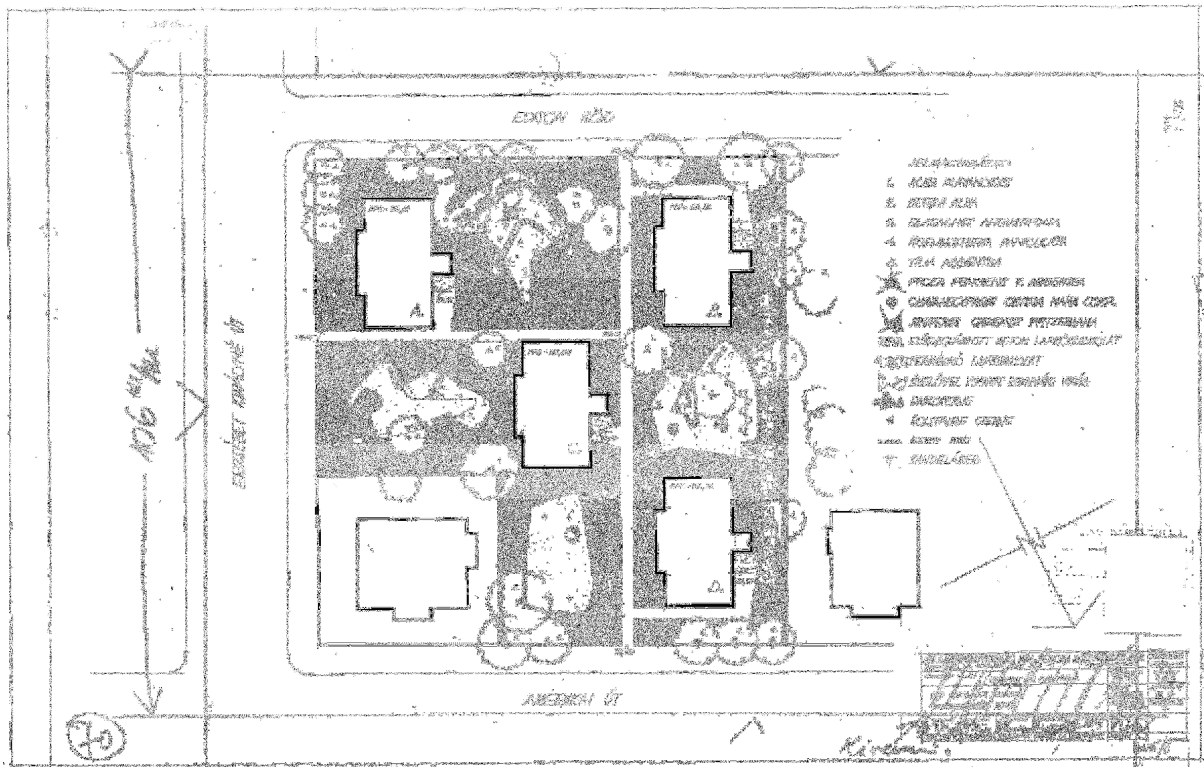
40. ábra - Budapest IX. kerület, József Attila lakótelep 2. C. ütem kertterve (Bakayné/BUVÁTI) 1960.

41. ábra - Budapest IX. kerület, József Attila lakótelep 3. ütem, összesítő tervlap

42. ábra - Budapest IX. kerület, József Attila lakótelep 2. C. ütem kertterve

43. ábra – Bp. XIV. Amerikai úti kislakótelep kertterve, Dalányi /LAKÓTERV 1959

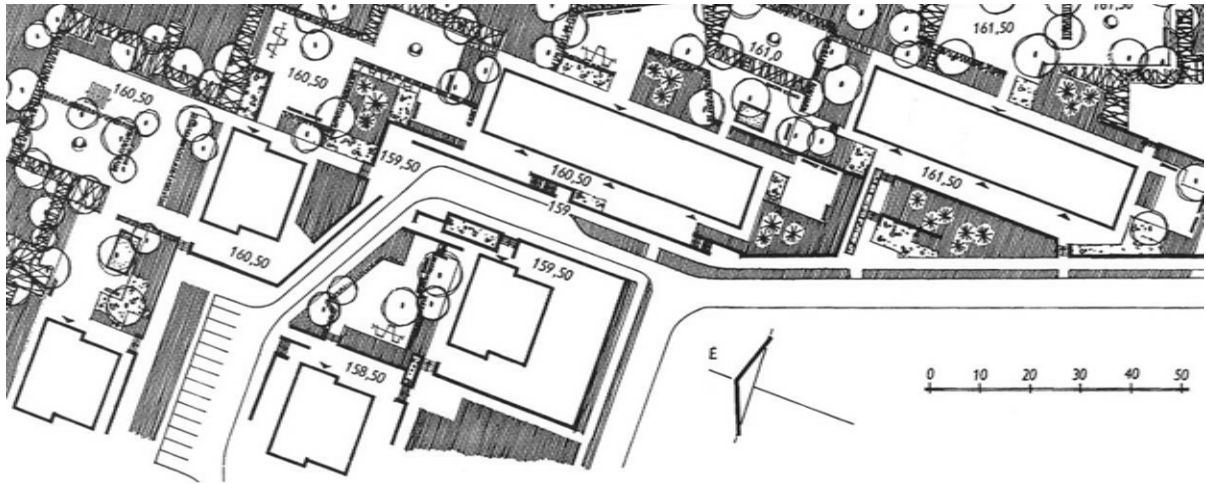
1960-AS ÉVEK

44. ábra - Budapest III. kerület, Óbudai kísérleti lakótelep üzletház

45. ábra – Szeged, Odessza lakótelep üzletház

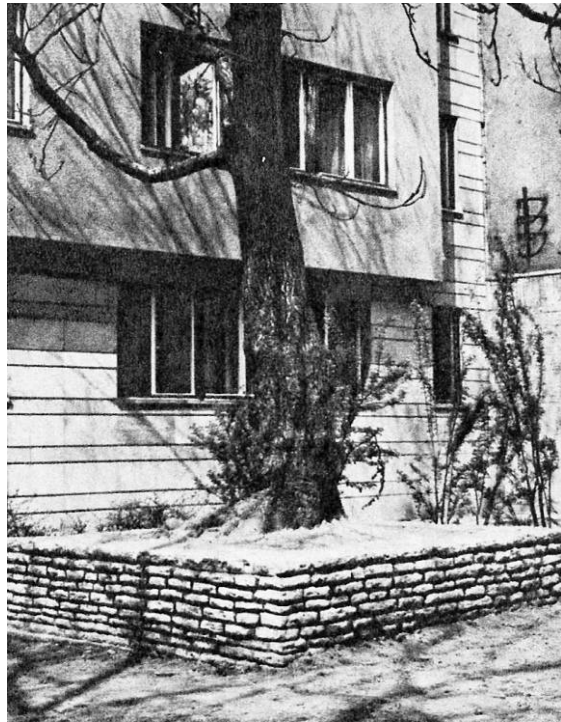
46. ábra - Tatabánya lakótelep kertterve (Gianone M. /LAKÓTERV)

47. ábra - Budapesti jellemző játszótér a 60-as években

48. ábra - Betonburkolat klinkertégla raszterrel

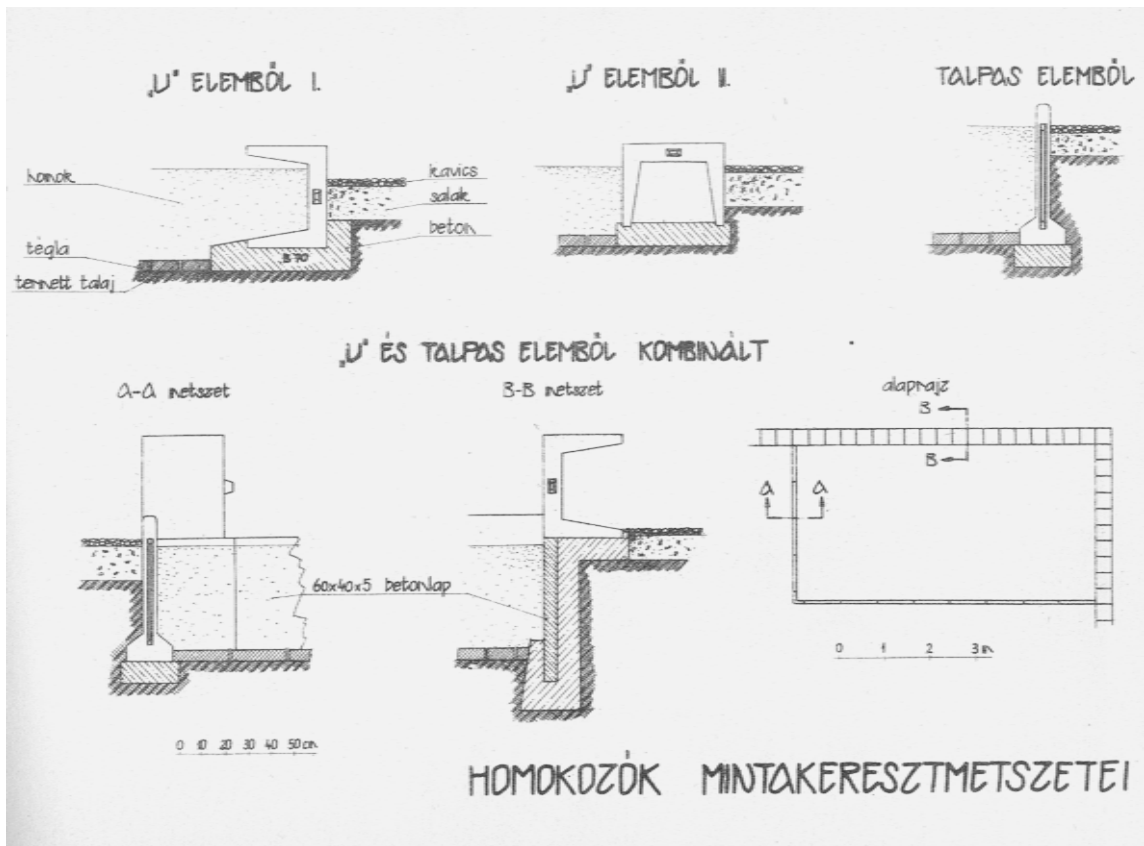
49. ábra - Kőtámfal ürömi kőből

50. ábra - Görgős csúszda

51. ábra - Játszótér részlet

52. ábra - 'U' elemből és talpas elemből készült homokozószegély

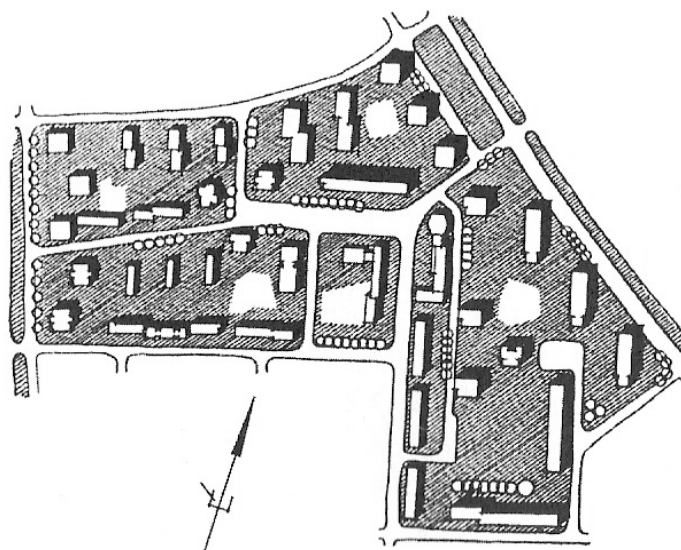
53. ábra - 'Szentendre' típusú pad

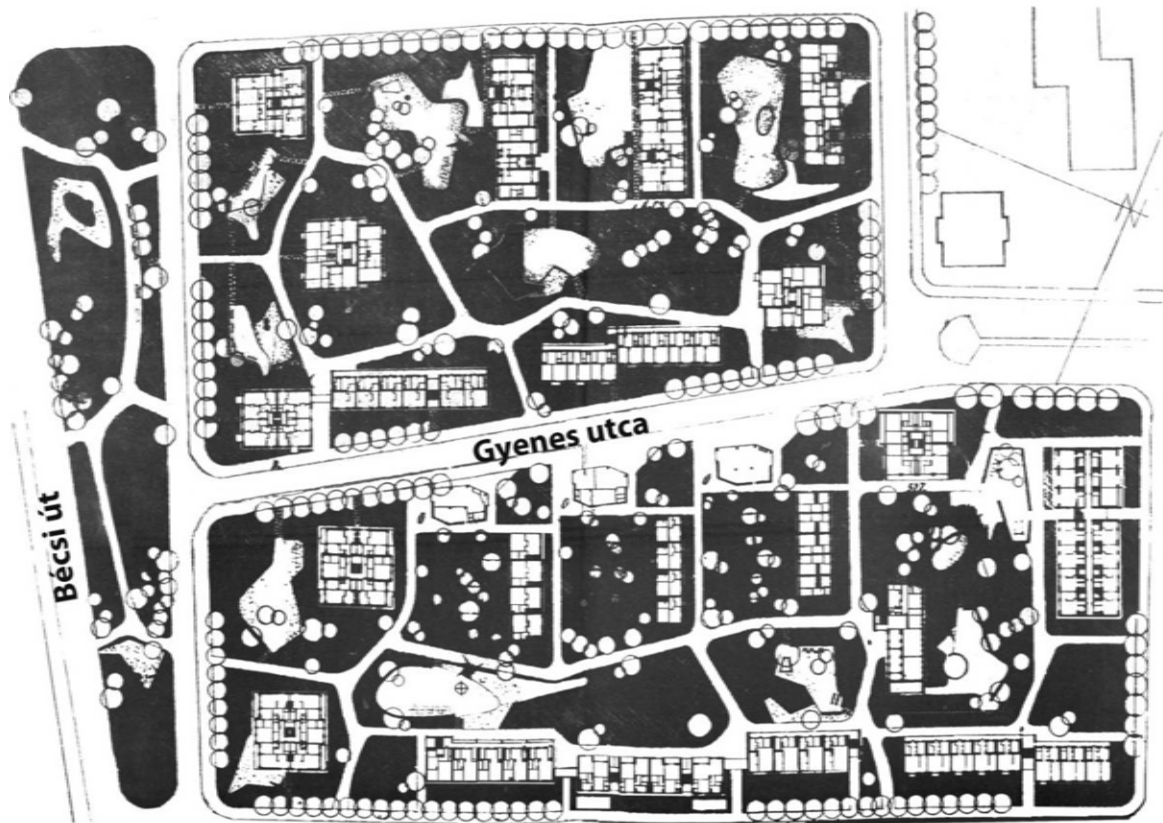
54. ábra - Porolóállvány a lakótelepen

55. ábra - Pécs, Lakótelep részlet

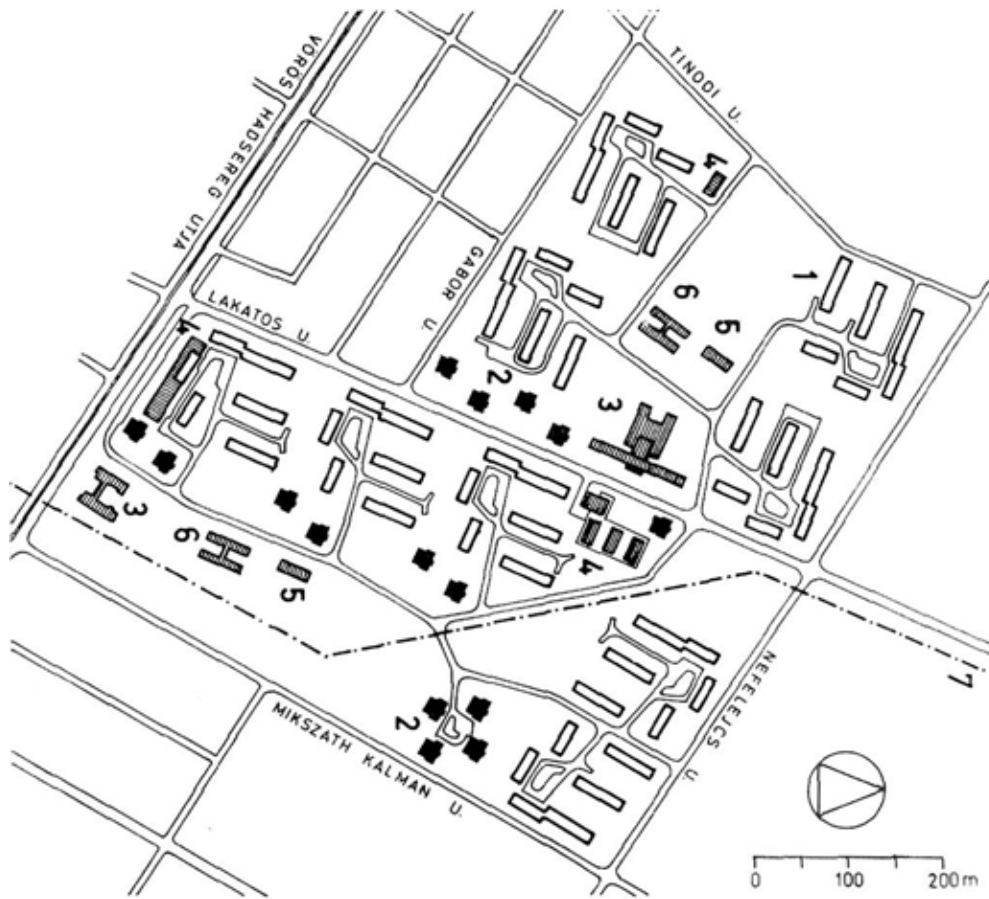
56. ábra - Budapest III. kerület, Óbudai kísérleti lakótelep beépítési terve, 1958-64, Kiss A.-Pomsár J.

57. ábra - Budapest III. kerület, Óbudai kísérleti lakótelep, nyugati rész kertépítészeti terve, 1960. sokszorosított kiadvány (Dalányi L./LAKÓTERV)

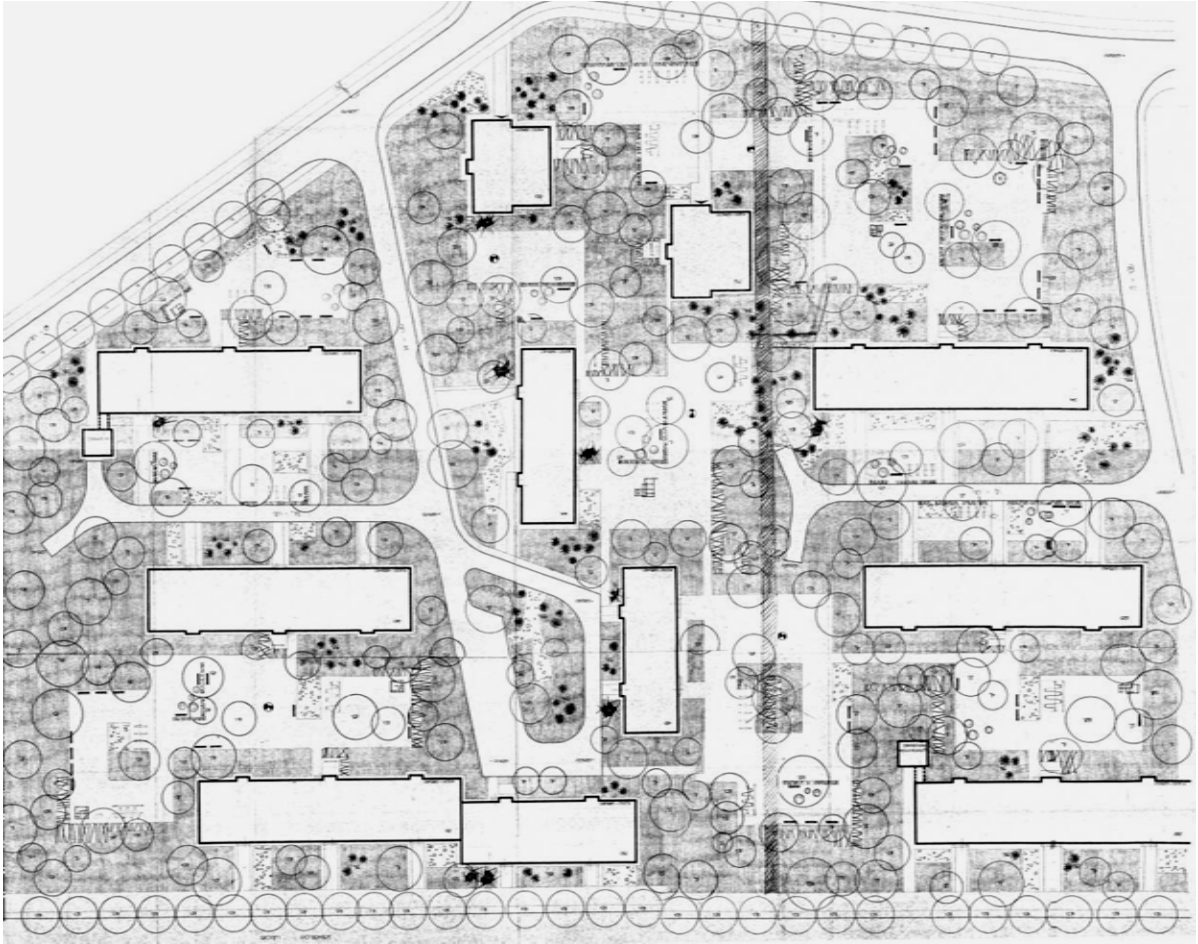

58. ábra - Budapest III. kerület, Óbudai kísérleti lakótelep részlete a 60-as években

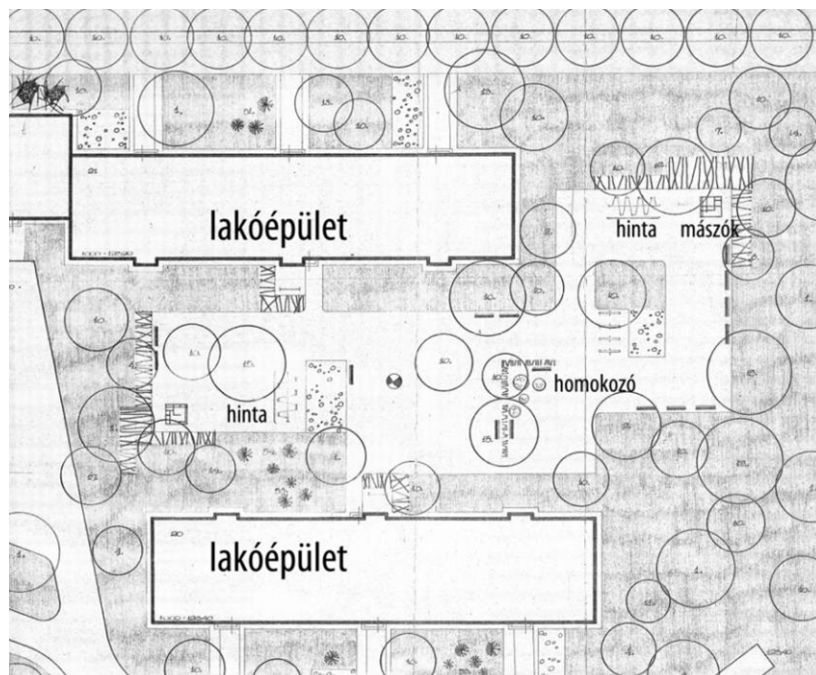

1. Lakóház csoport
(5 emeletes blokk típusok)	4. üzletek
2. 9 emeletes pontház	5. 100 férőhelyes óvoda
3. általános iskola	6. 60 férőhelyes bölcsőde
	7. nagyfeszültségű légvezeték

59. ábra - Budapest XVIII. kerület, Lakatos utcai lakótelep, beépítési terv, *Brenner J.*

60. ábra - Budapest XVIII. kerület, Lakatos utcai lakótelep V. tömb, kertépítészeti terv (Gianone/LAKÓTERV)

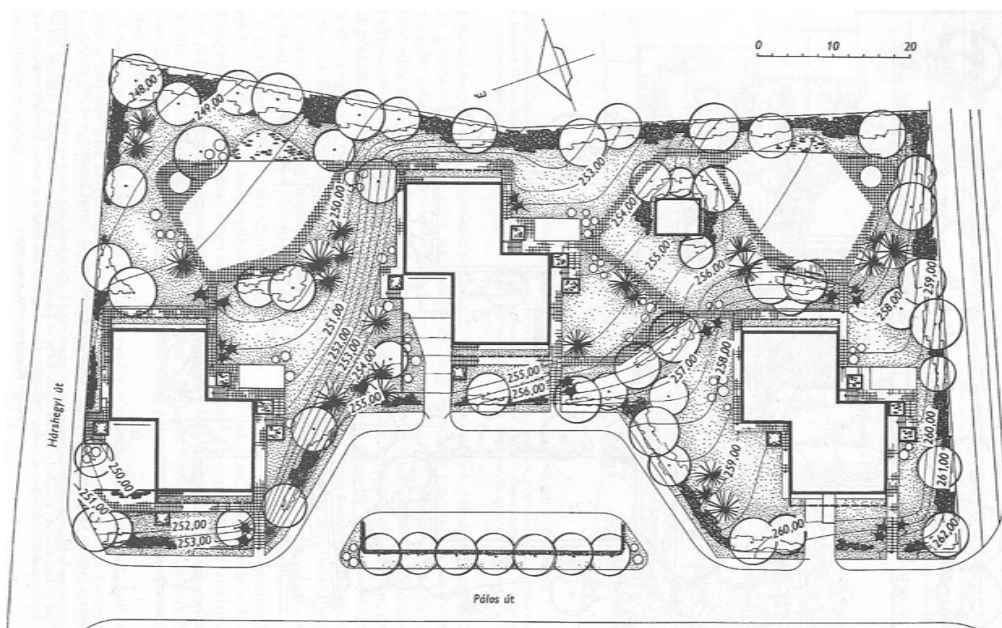
61. ábra - Budapest XVIII. kerület, Lakatos utcai lakótelep V. tömb kertépítészeti terv, játószóhely környezete

62. ábra - Budapest XVIII. kerület, Lakatos utcai lakótelep részlete

63. ábra - Budapest II. kerület, Budakeszi úti lakótelep látképe a város felől

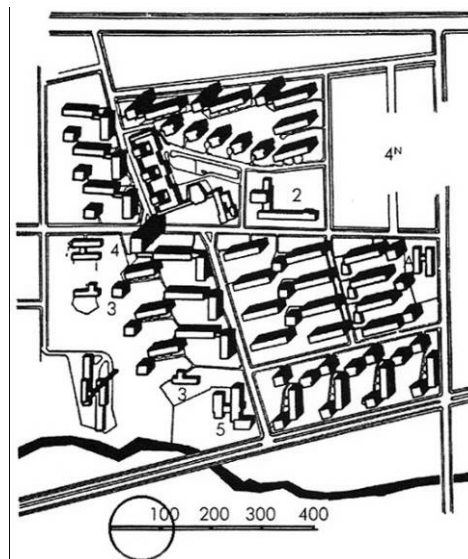

64. ábra - Budapest II. kerület, Budakeszi úti lakótelep, környezetrendezési terv, 1967 előtt,
(Krizsánné/BUVÁTI)

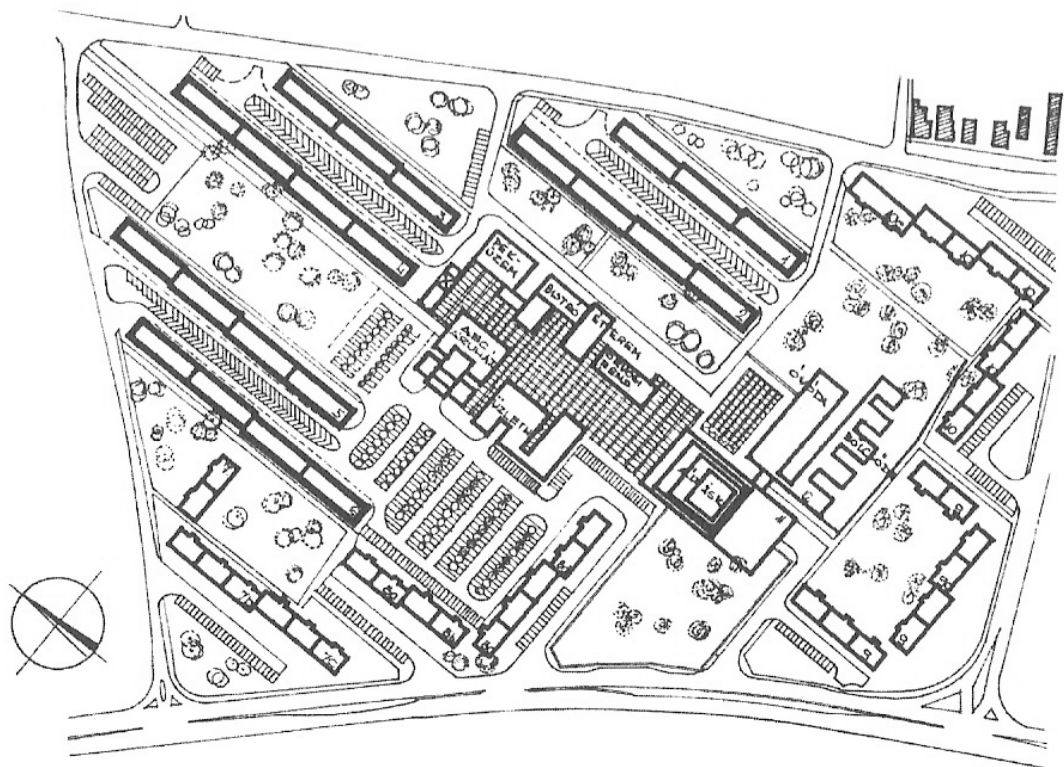
1970-ES ÉVEK

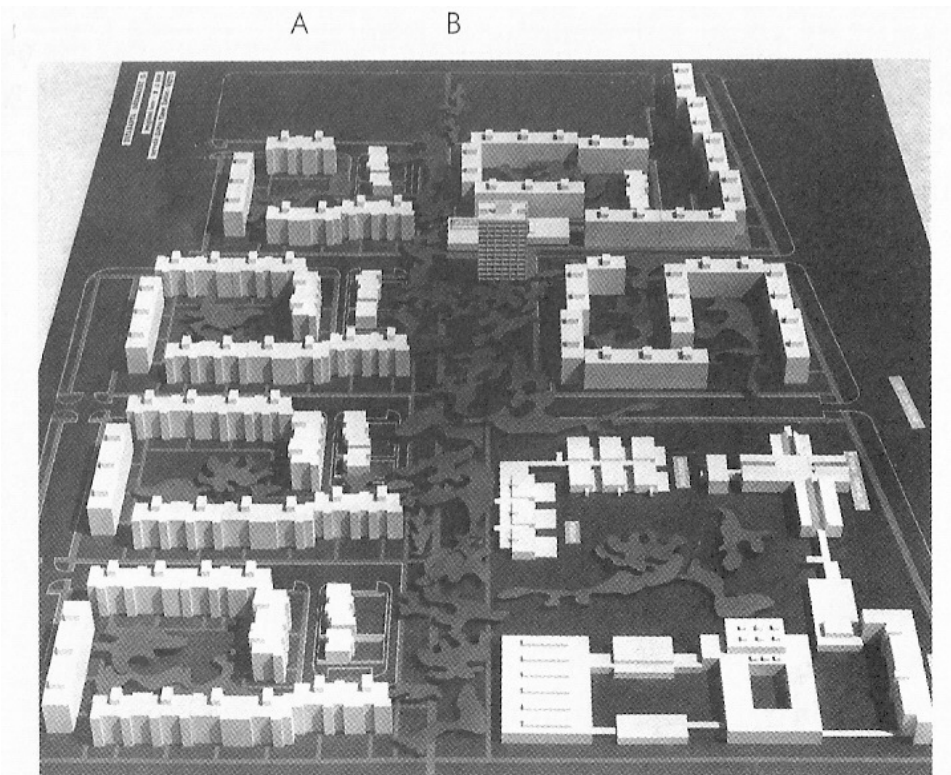
65. ábra - Miskolc, Diósgyőri lakótelep látképe

66. ábra - Miskolc, Kilián déli akótelep, beépítési terve, 1960-as évek vége, *terv: Heckenast P.*

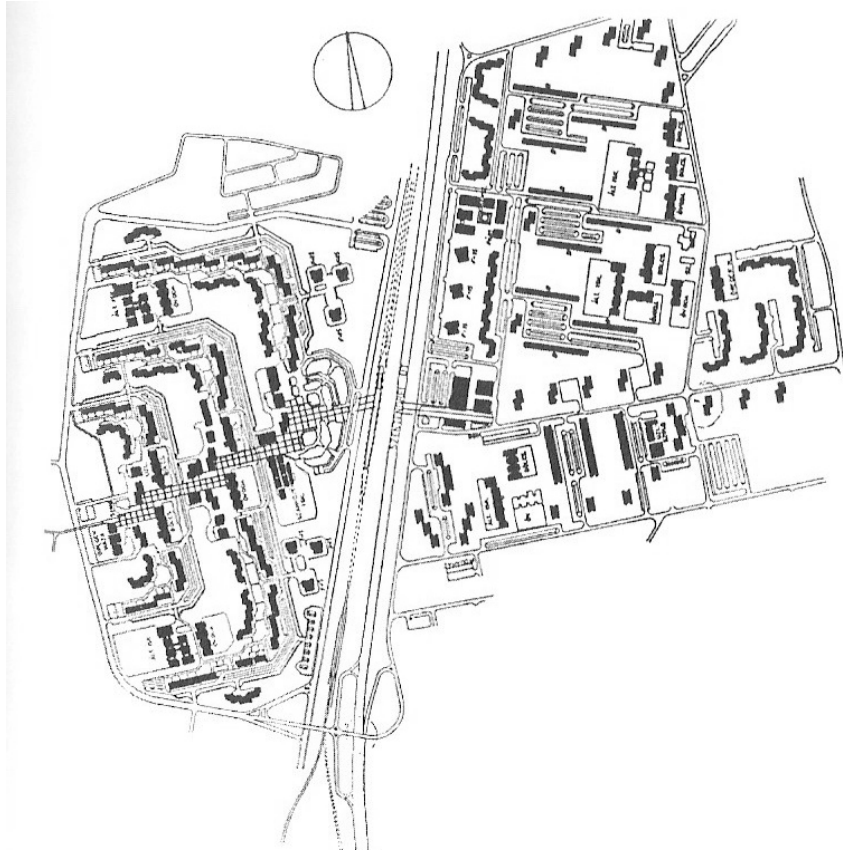
67. ábra - Tatabánya Újváros V. sz. egység beépítési tervjavaslat, 1970.

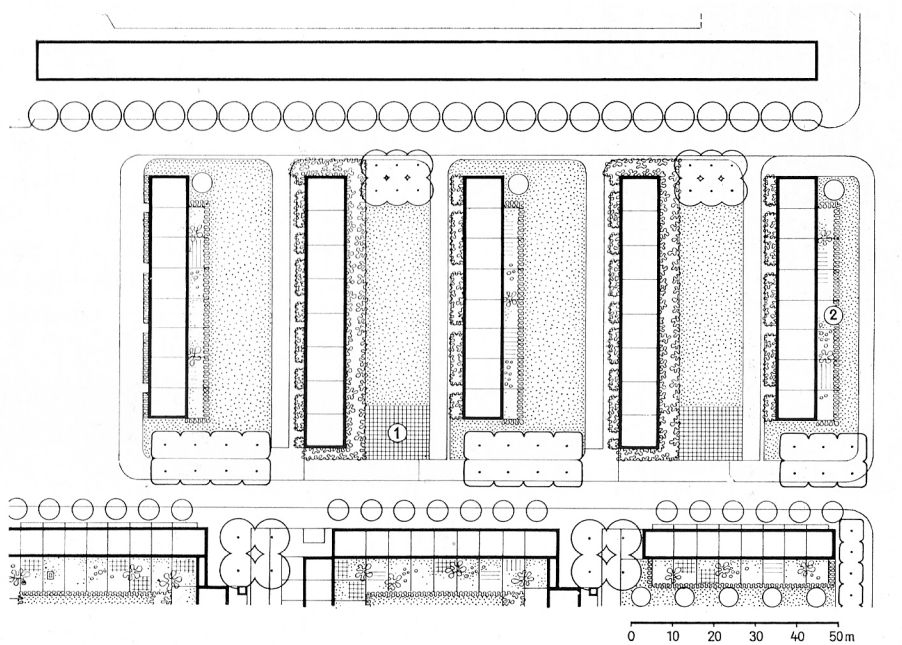
69. ábra - Tatabánya, Dózsakert lakótelep II. ütem modellfotója, 1972, *beépítés: Zsitva T.*

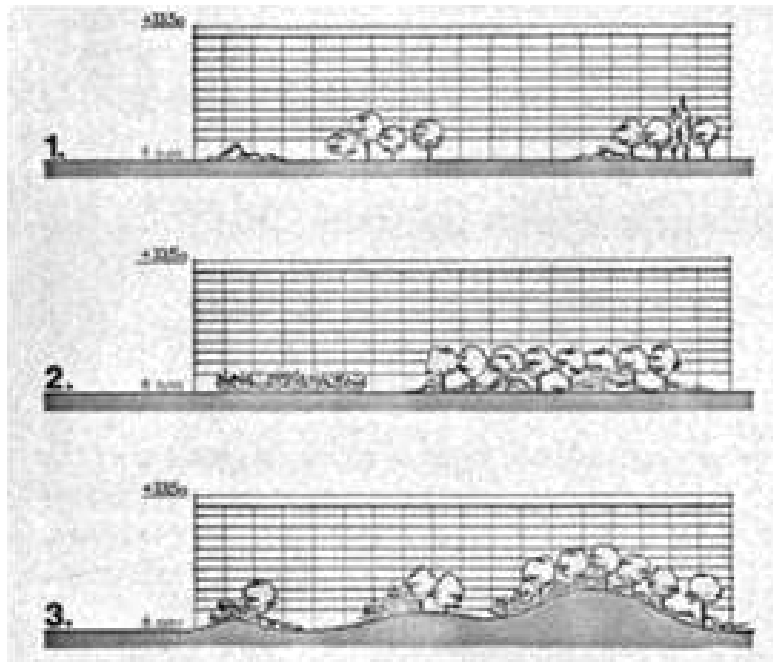
70. ábra - Budapest XI. kerület, Kelenföldi lakótelep

71. ábra - Budapest III. kerület, Békásmegyeri lakótelep I. és II. ütem beépítése

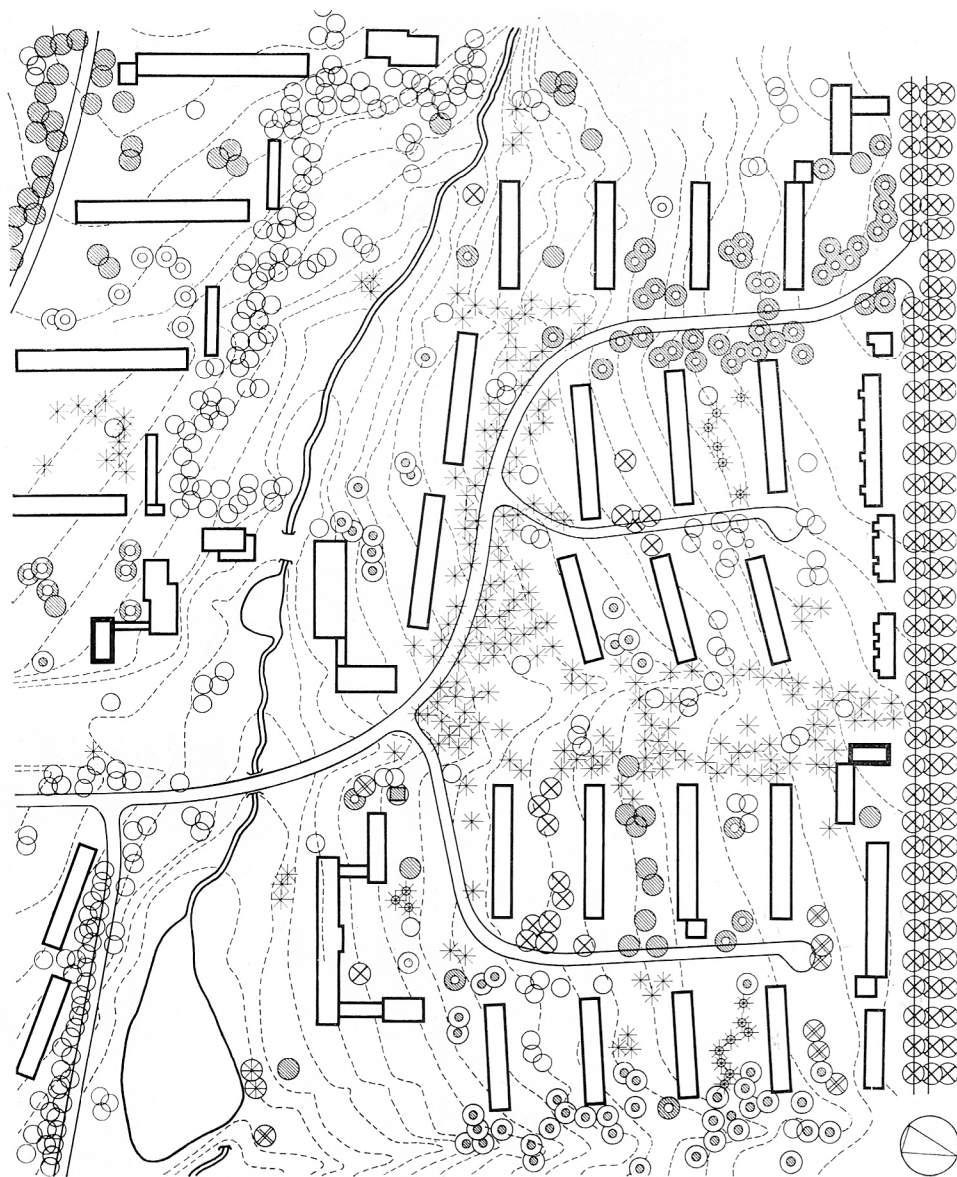
72. ábra - Tértagolás kompakt növénytömegekkel tömbön belül

73. ábra - Tértagolás lakótelepeken terepplasztikával és növényzettel

74. ábra - Budapest III. kerület, Óbudai lakótelep Holdudvar kertépítészeti terve, Andor A./LAKÓTERV

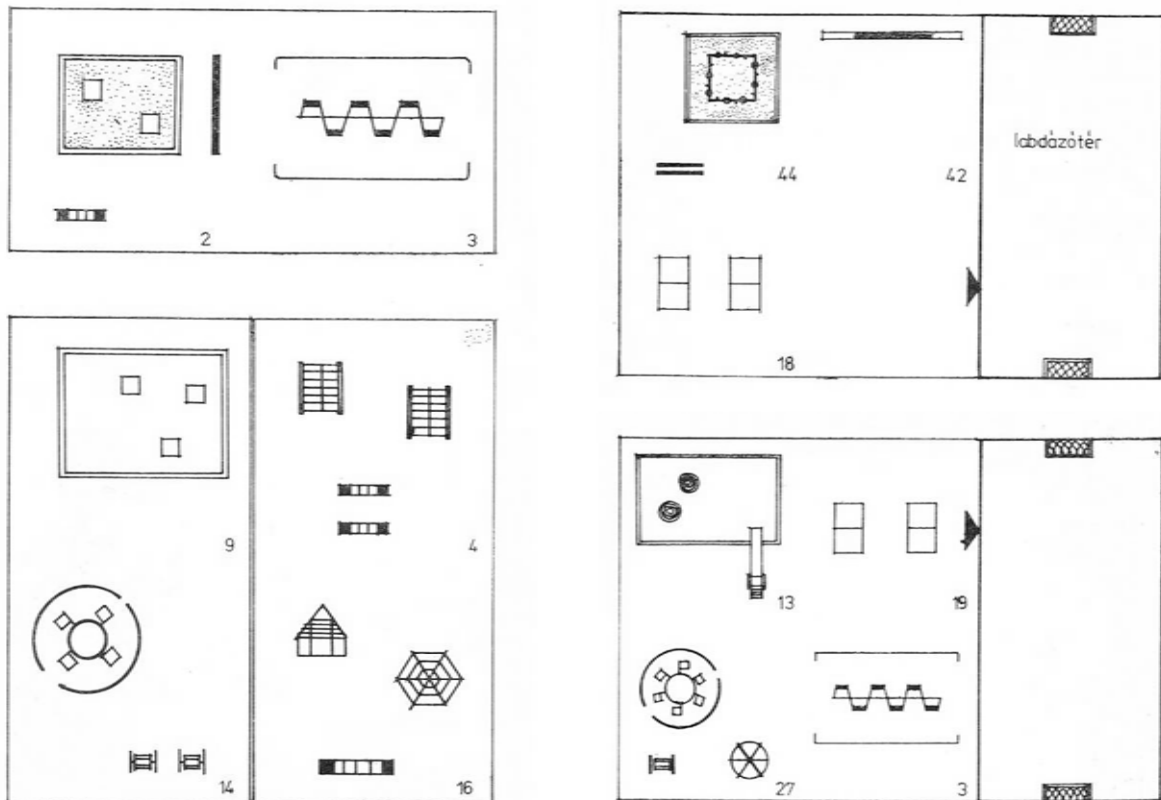

●	<i>Quercus robur</i>	⊗	<i>Tilia cordata</i>	⊗	<i>Alnus glutinosa</i>
⊙	<i>Quercus borealis maximum</i>	⊗	<i>Fraxinus excelsior</i>	○	<i>Betula pendula</i>
⊙	<i>Aesculus hippocastanum</i>	⊗	<i>Robinia pseudoacacia</i>	⊗	<i>Pinus nigricans</i>
⊙	<i>Acer platanoides</i>	⊙	<i>Fagus silvatica</i>	⊗	<i>Larix decidua</i>

75. ábra - Tértagolás tömbök közötti zöldsávban

76. ábra - Hangvédő dombra épített garázsosor a Szentendrei úton

77. ábra - Játsszóhely-típustervek a 70-es évekből

78. ábra - Budapest XI. kerület Kelenföldi lakótelep, játszótér részlet

79. ábra - Budapest XVIII. kerület, Lakatos úti lakótelep, Üzletközpont előtti csobogó

82. ábra - Varga Miklós: Emberpár c. alkotása (1975) a Miskolc, Diósgyőri lakótelep

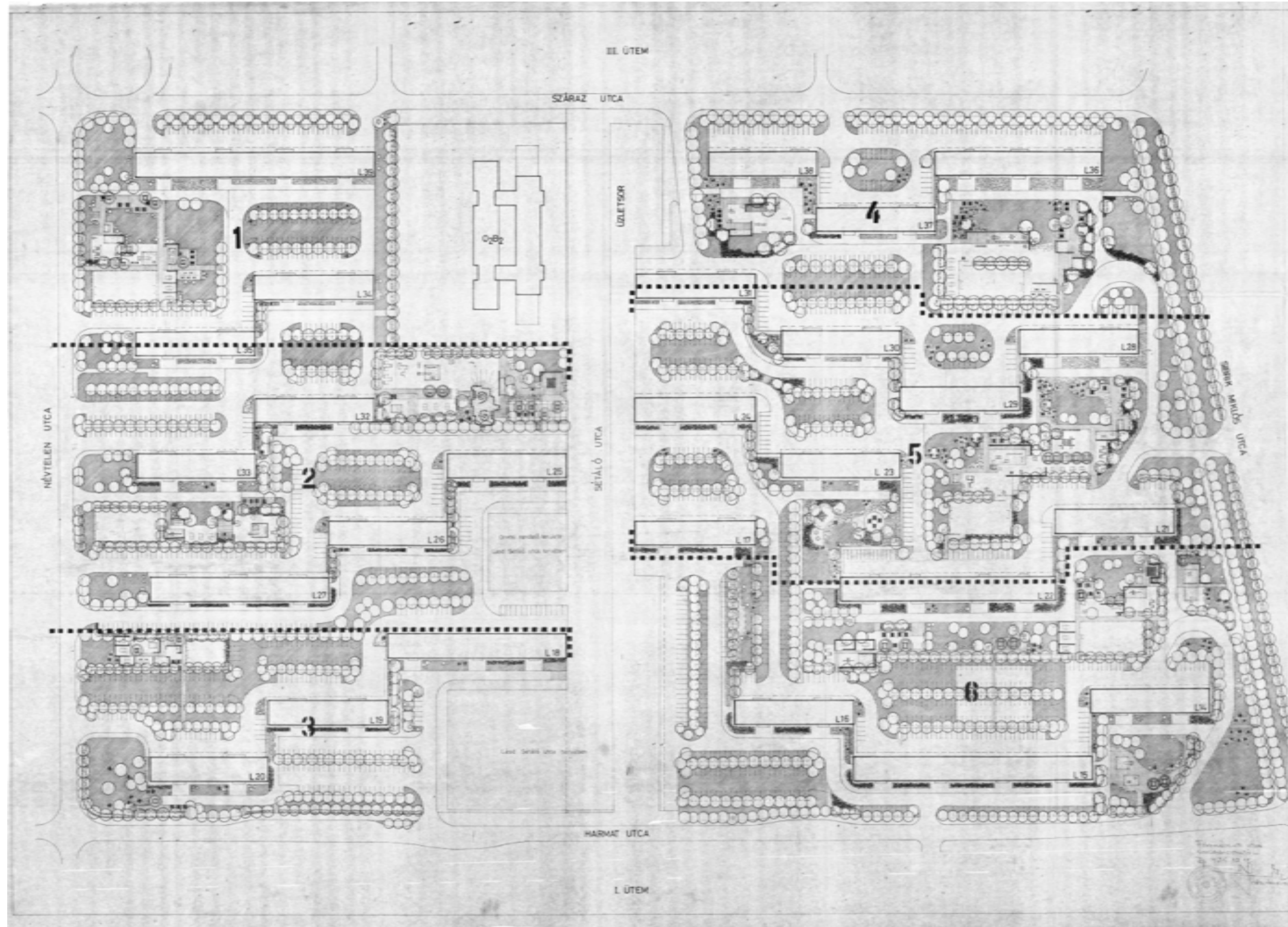
83. ábra - Kelenföldi lakótelep, beépítési terv, 1969, Kiss A. - Kovács B.

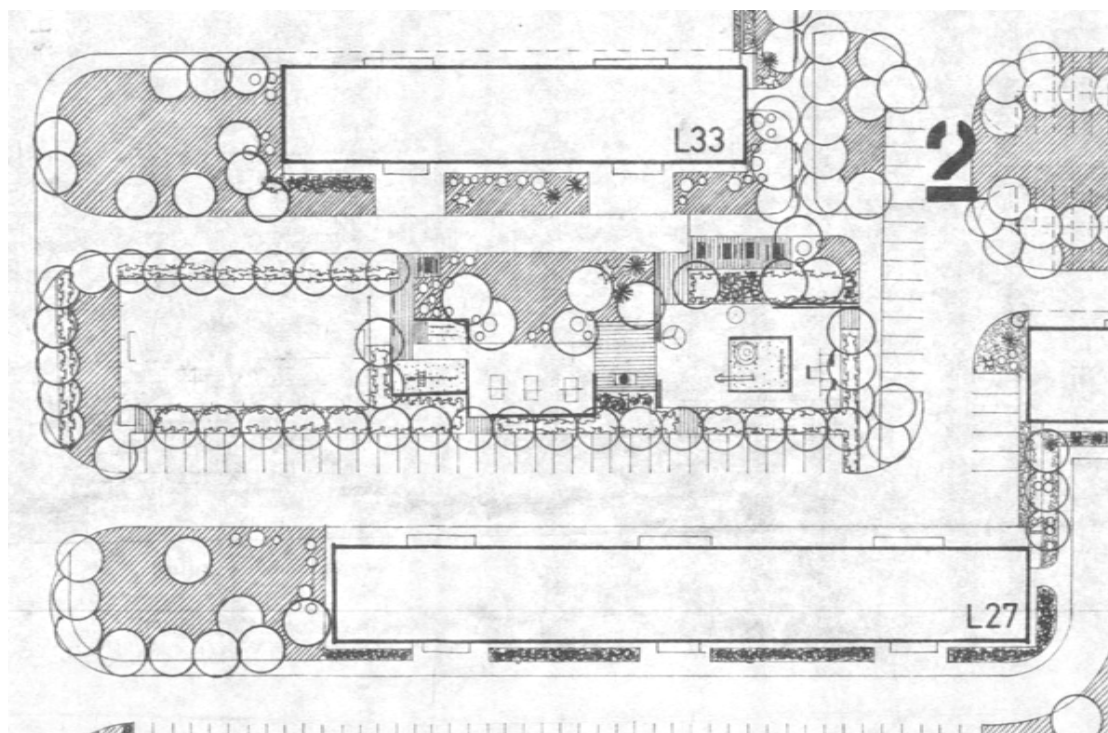
84. ábra - Kelenföldi lakótelep, Szakasits Árpád út menti növényssáv

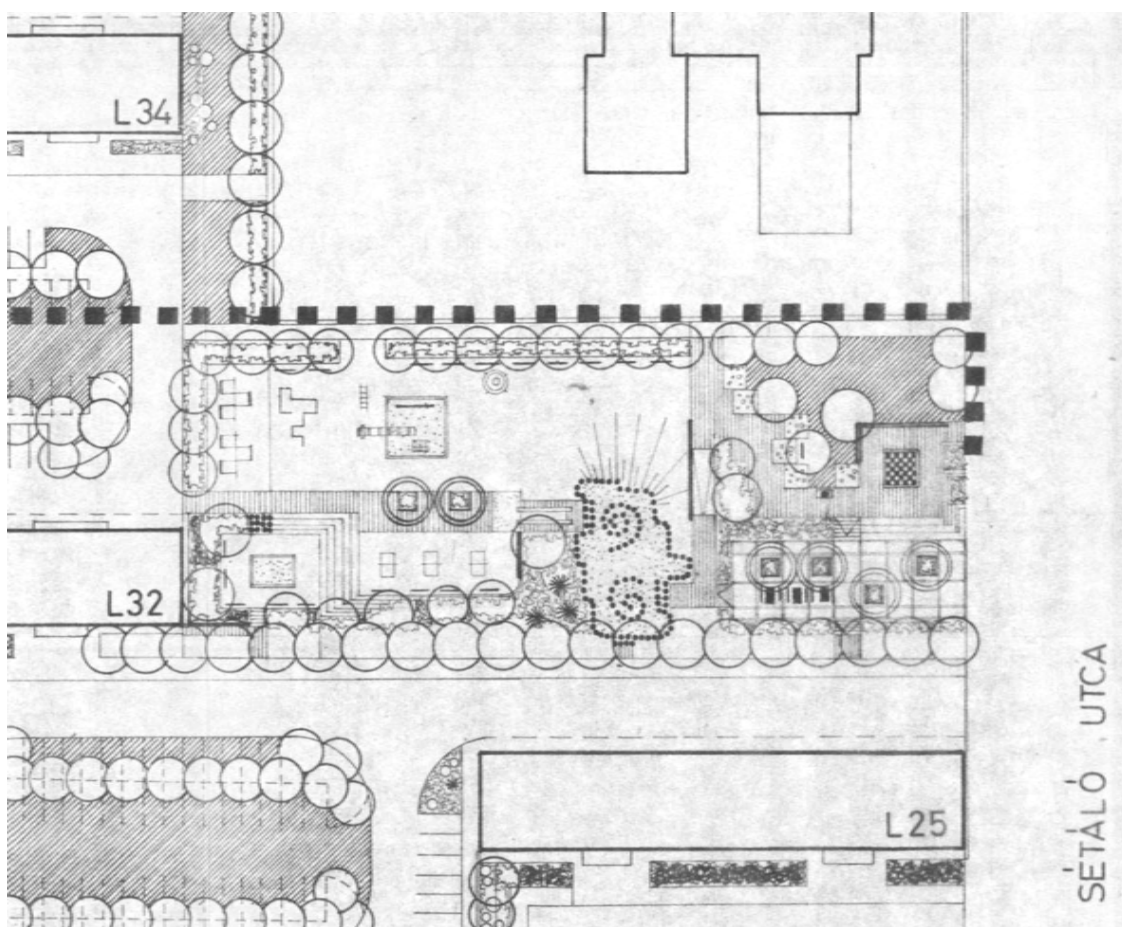
85. ábra - Kelenföldi lakótelep, növénykiültetés jellege

86. ábra - Budapest X. kerület, Újhegyi lakótelep II. ütem környezetrendezési terv (Krizsánné - Szász P./BUVÁTI)

87. ábra - Budapest X. kerület, Újhegyi lakótelep II. ütem játszóhely környezete

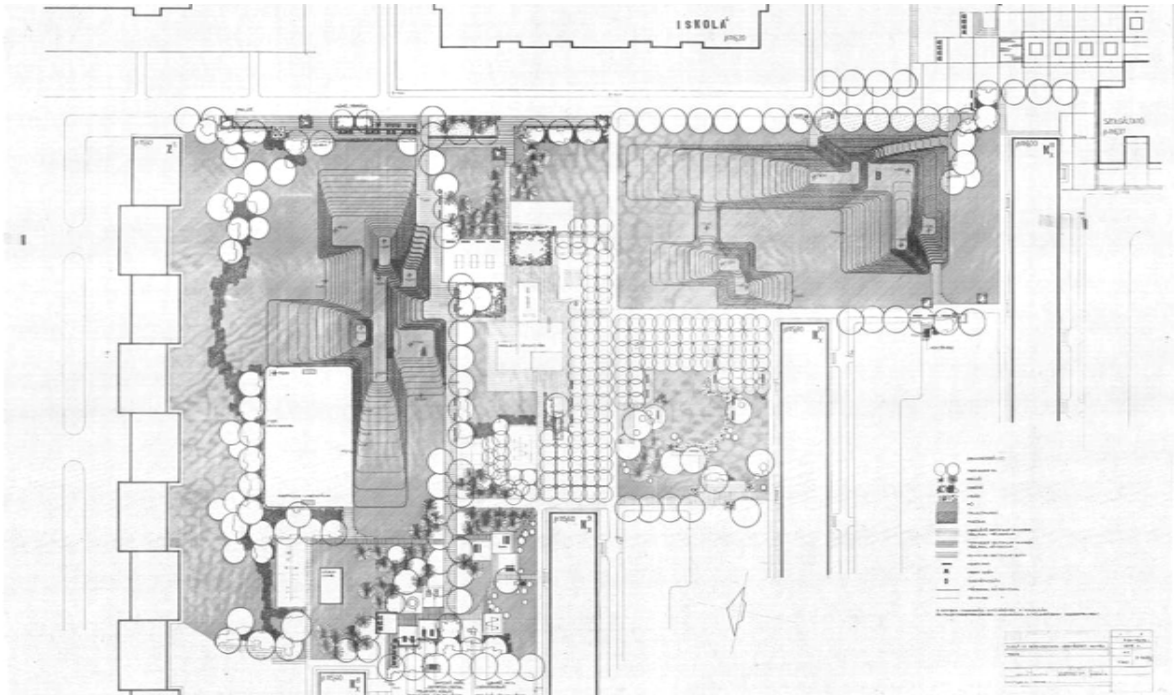
88. ábra - Budapest X. kerület, Újhegyi lakótelep II. ütem, Sétáló u. melletti pihenőhely

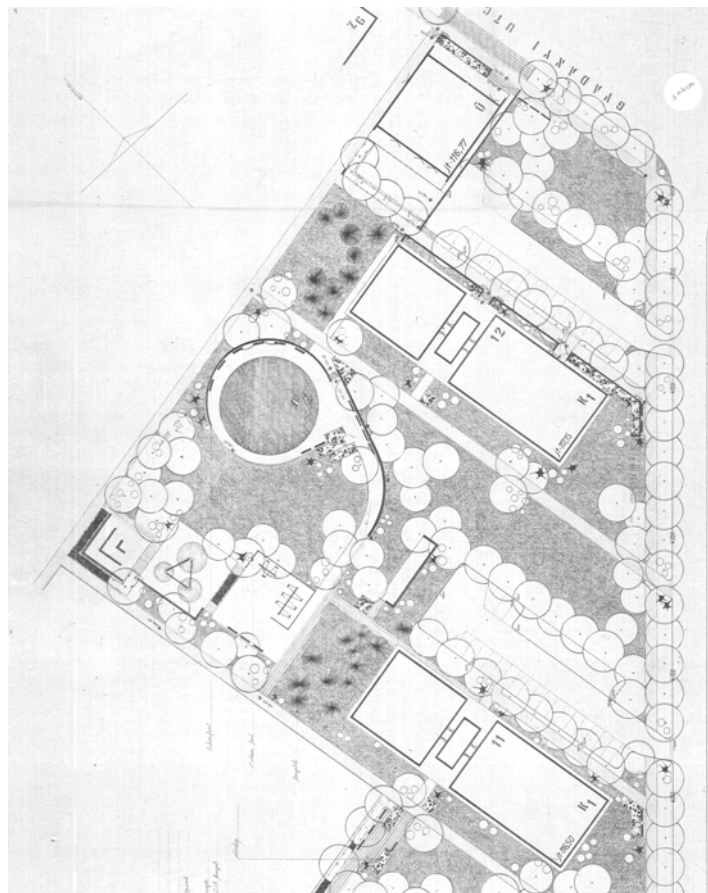
89. ábra - Budapest XIV. kerület, Zuglói lakótelep, 1968-70, beépítési terv: Mester Á.- Péteri/BUVÁTI

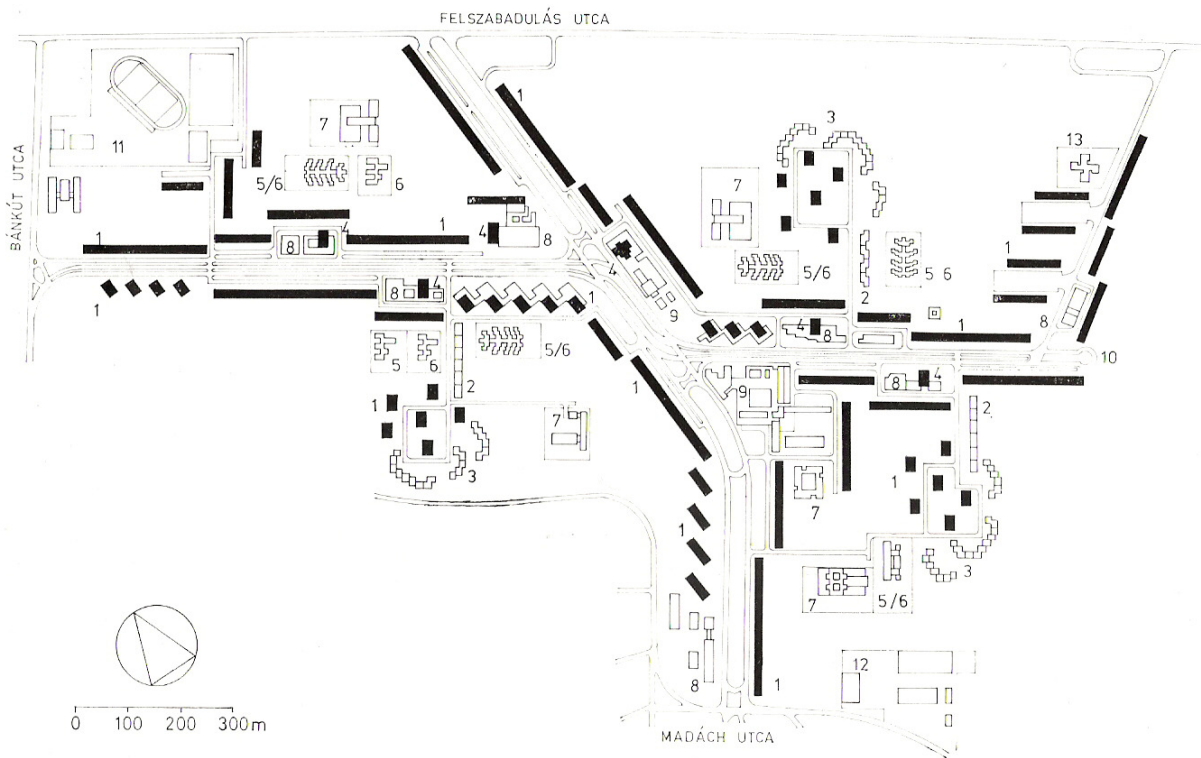
90. ábra - Budapest XIV. kerület, Zuglói lakótelep, rólldombok kivitelezés közben

91. ábra - Budapest XIV. kerület, Zuglói lakótelep, rólldombok környékének kertépítészeti terve, *Krizsánné/BUVÁTI*

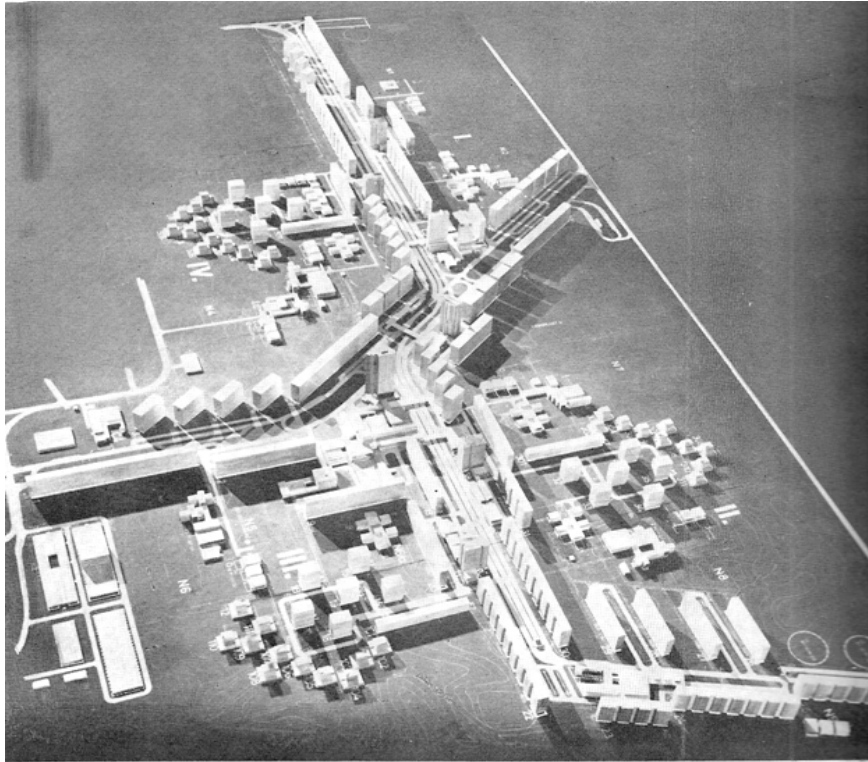

92. ábra - Budapest XIV. kerület, Zuglói lakótelep I. ütem, lakókert terve, *Krizsánné/BUVÁTI*

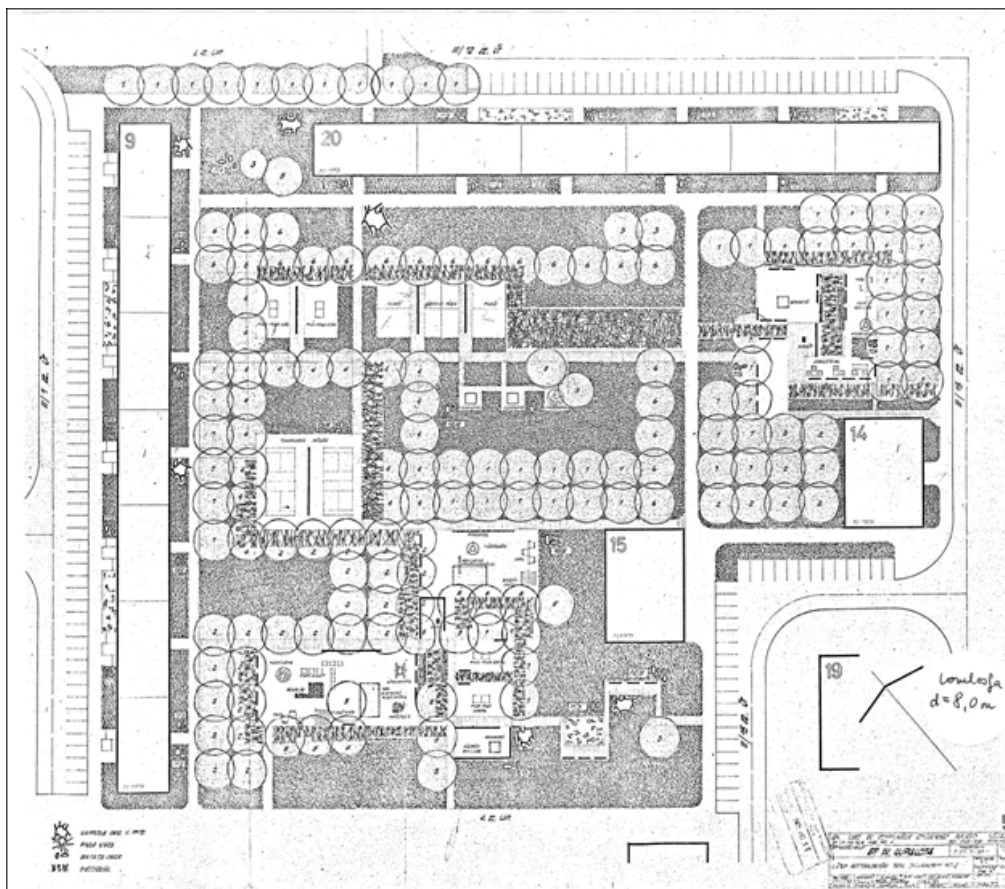

1. 11 emeletes épületek	10. Villamosmegálló
2. 5 emeletes épületek	11. Sportcentrum
3. 4 emeletes épületek	12. Ipari terület
4. Magasházak beépítés (15-25 emelet)	13. Közösségi ház
5. Bölcsőde	
6. Óvoda	
7. Iskola	
8. Mellékcentrum	
9. Főcentrum	

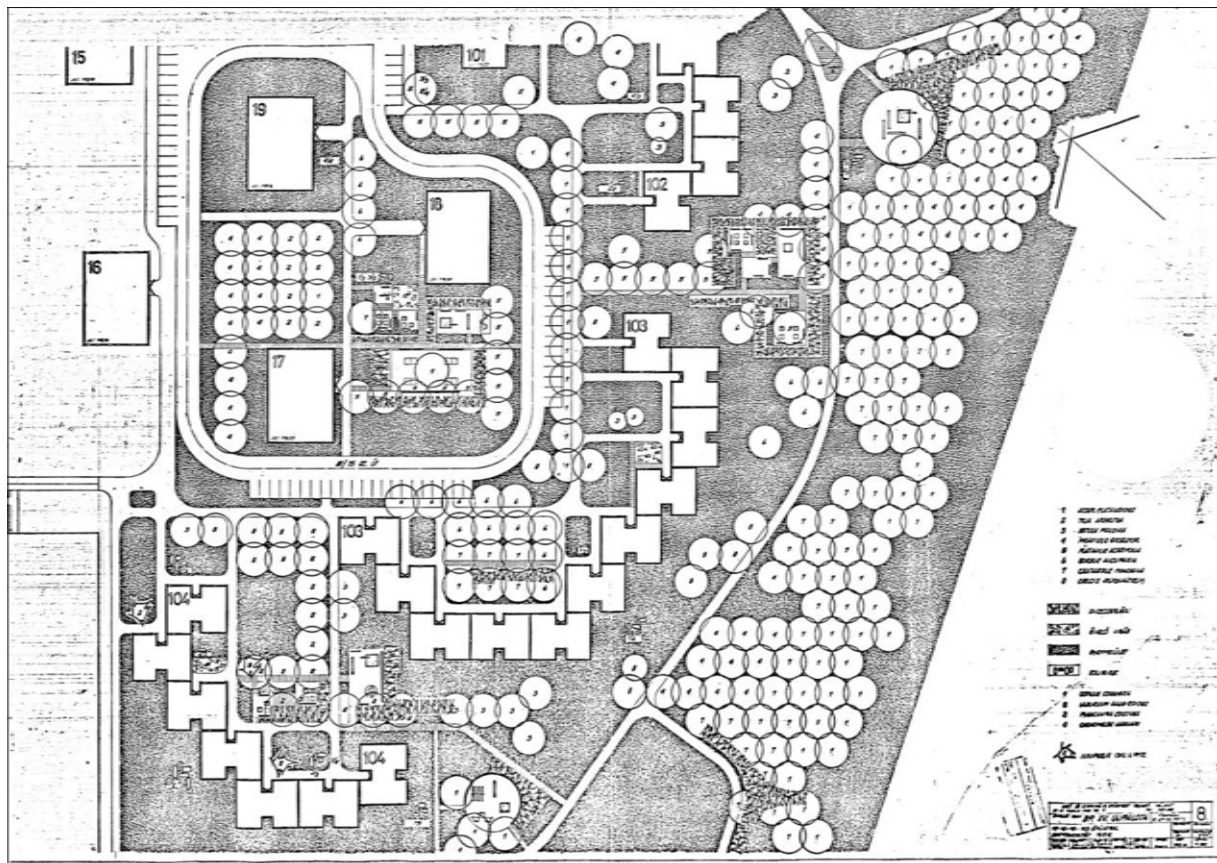
93. ábra - Budapest XV. kerület, Újpalota lakótelep beépítési terve, 1969-1975, Mester Á.- Tenke T./BVTV.

94. ábra - Budapest XV. kerület, Újpalota lakótelep, 1967 előtt, modellfotó

95. ábra - Budapest XV. kerület, Újpalota lakótelep I. ütem tömbbelső, kertterv: Mester J./LAKÓTERV

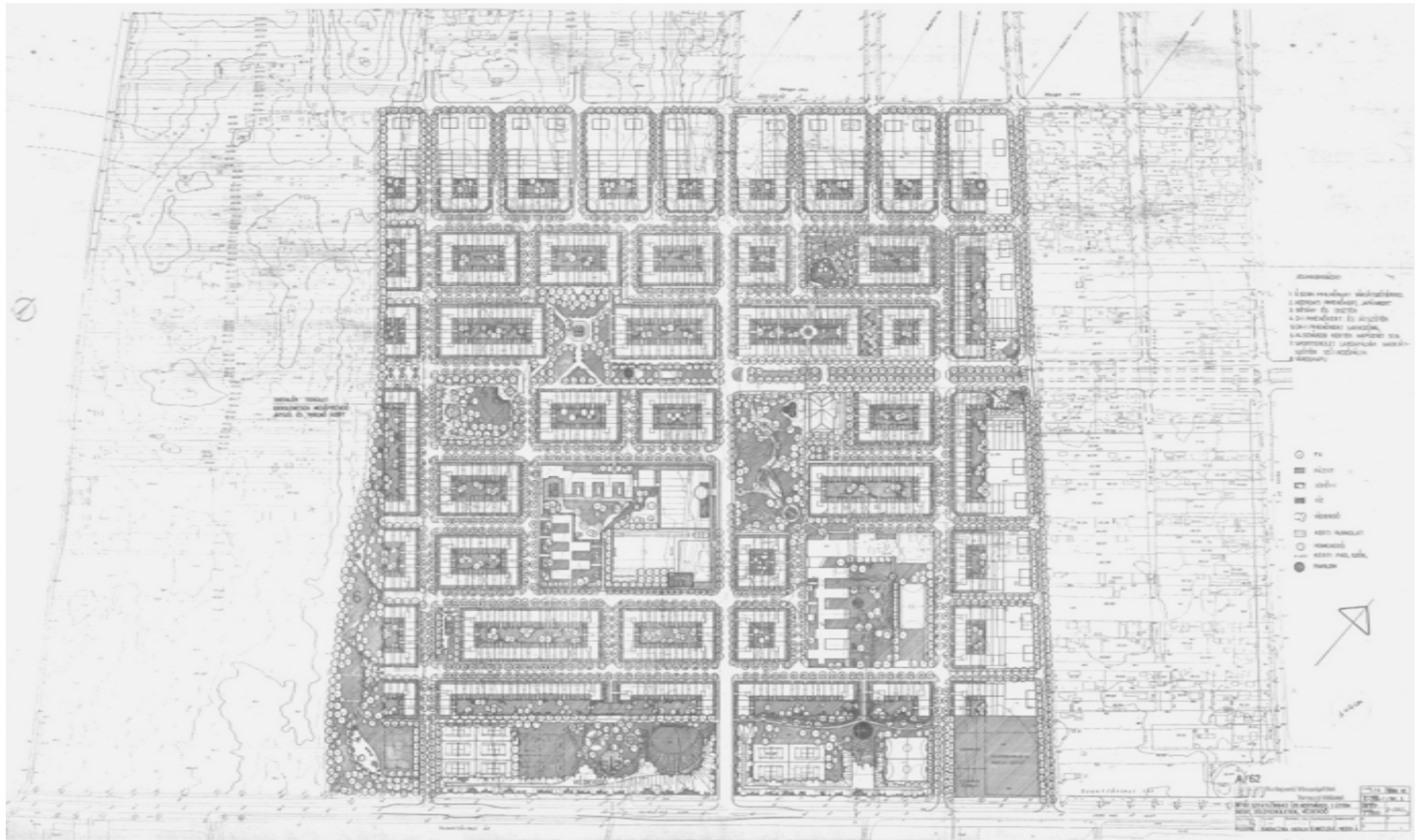

96. ábra - Budapest XV. kerület, Újpalota lakótelep, 17-18-19 jelű épületek környéke

1980-AS ÉVEK

97. ábra - Magastetős panelház a Bp. IV. Káposztásmegyeri lakótelepen

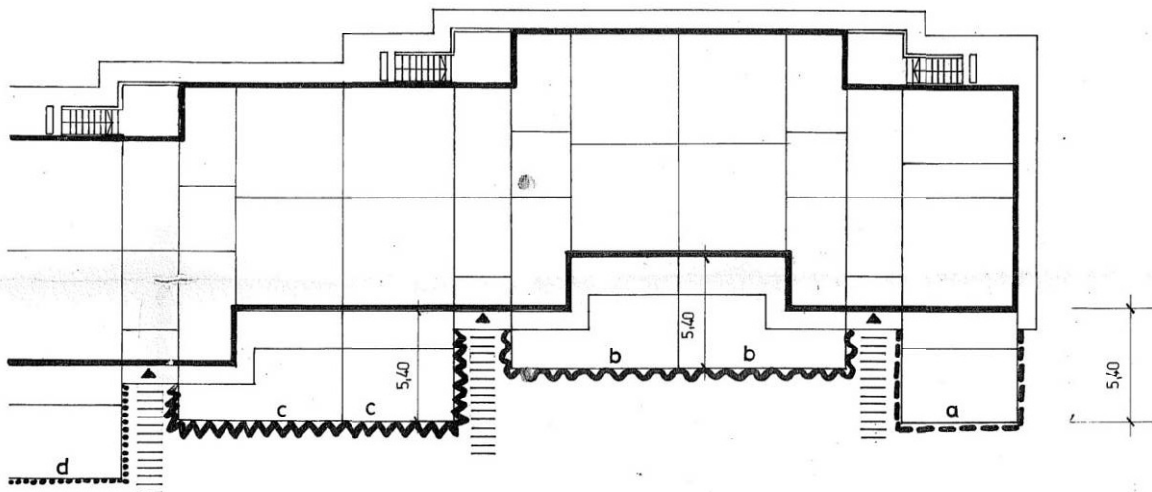
98. ábra - Budapest XX. kerület, Szentlőrinci úti lakótelep környezetrendezési terve, Baraczka K. /BVTV

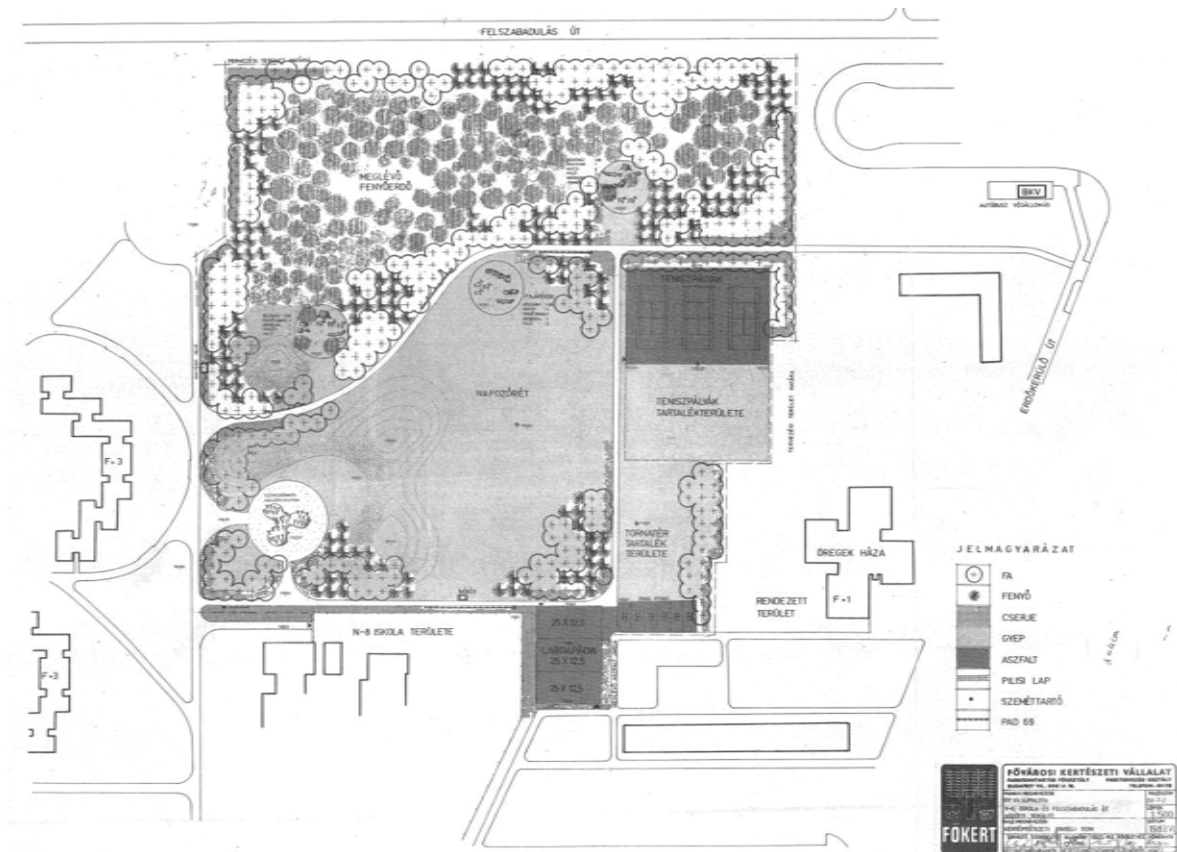
99. ábra - Budapest IV. kerület, Káposztásmegyer lakótelep, utcai tér

	b. PYRACANTHA COCCINEA	4 db/Fm
	c. ELEAGNUS ANGUSTIFOLIA	4 db/Fm
	d. SPIRAEA VANHOOTTEI	4 db/Fm

A MAGÁNKERTEKBEN TERMŐFÖLD TERÍTÉST, FÜVESÍTÉST
ÉS SÖVÉNYCERJE TELEPÍTÉST KÖLTSÉGTÜNK!

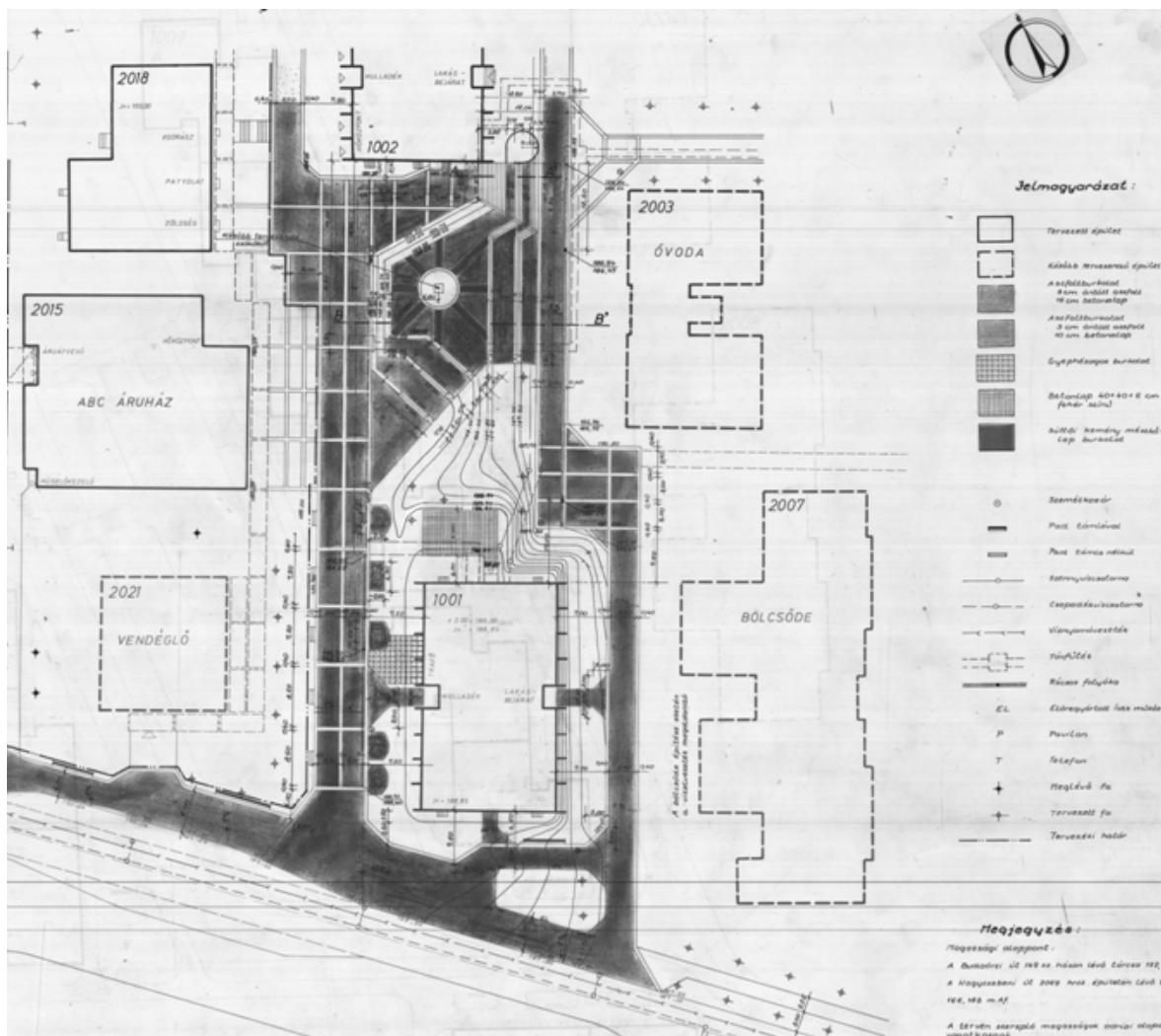
100. ábra - Lakótelepi saját használatú kertcskék lehatárolás terve

101. ábra - Budapest XV. kerület, Újpalotai lakótelep, közpark terve, 1983, tervező: Kecskésné/FŐKERT

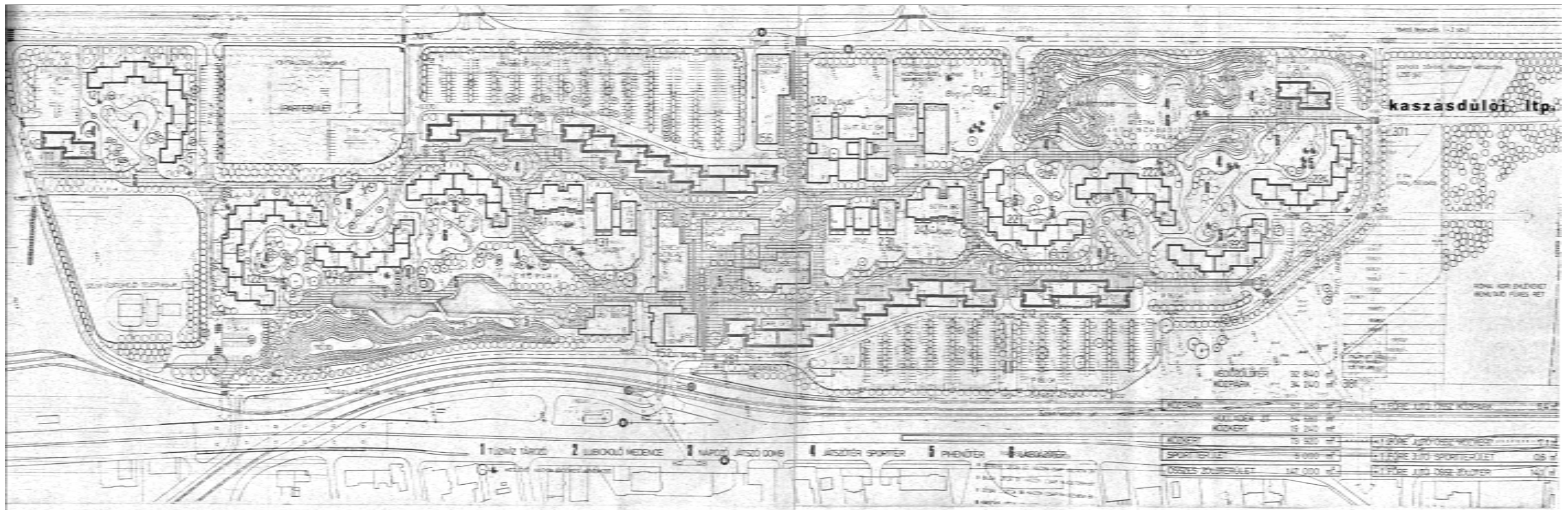
102. ábra - Panelház befuttatott fala

103. ábra - Budapest XI. kerület, Gazdagréti lakótelep, lakótelepi központ burkolat rasztersávokkal,
terv: Komlósi, Fortvingler/MÉLYÉPTERV

104. ábra - Budapest III. kerület, Békásmegyer információs rendszer, utcanév tábla, terf: Andor A./LAKÓTERV

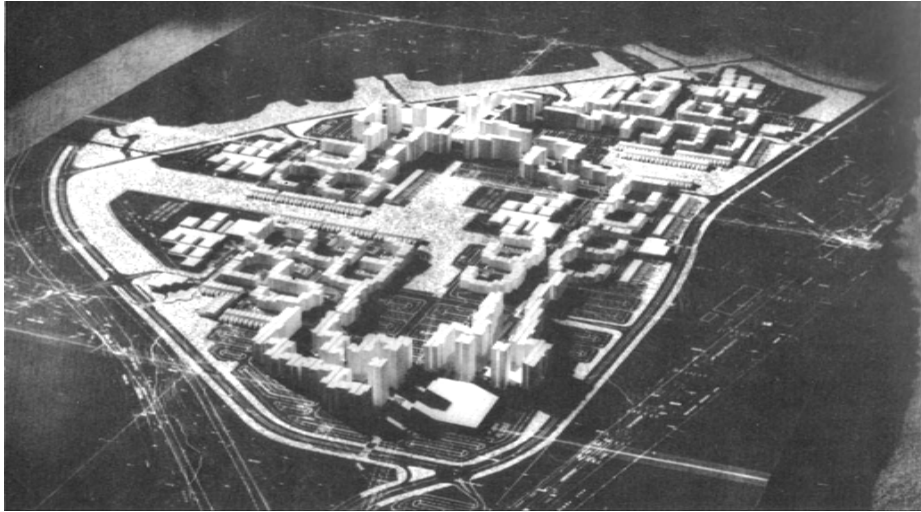
105. ábra - Budapest III. kerület, Kaszásdűlő lakótelep beépítési terv, Kaszab Á./LAKÓTERV

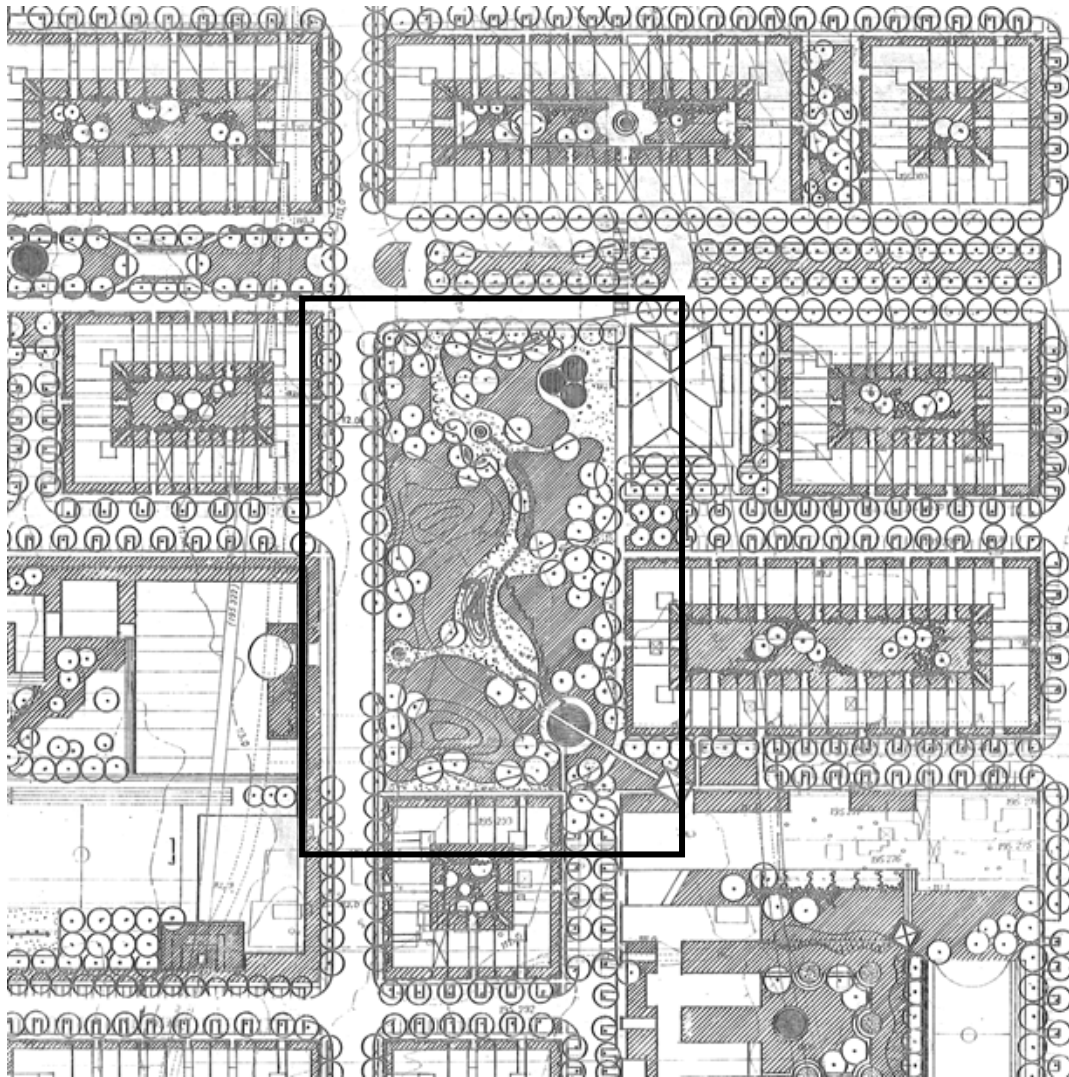
106. ábra - Budapest III. kerület, Kaszásdűlő lakótelep beépítési terv, makettfotó

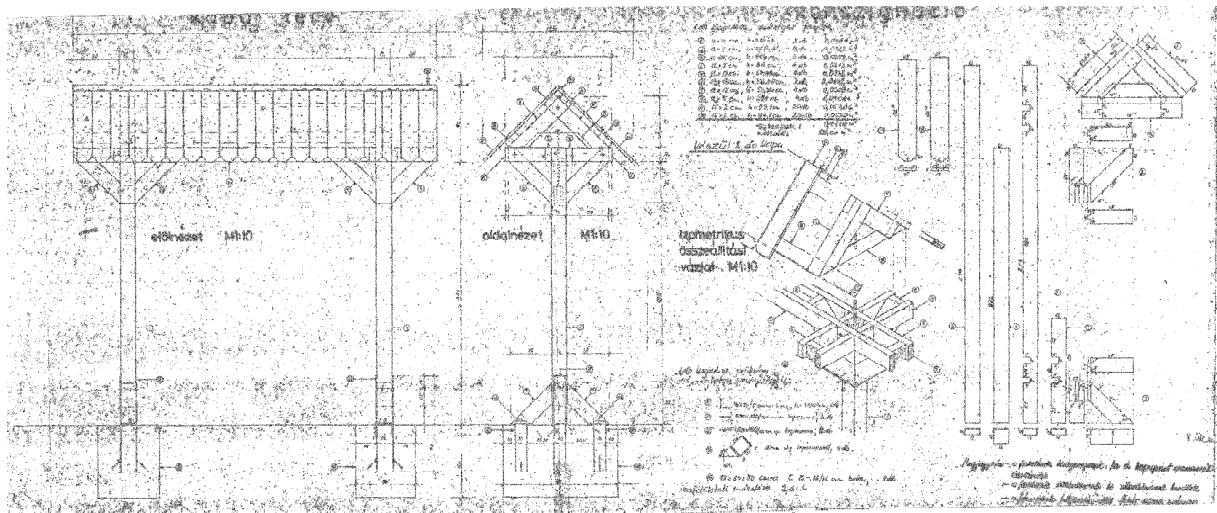
107. ábra - Budapest III. kerület Kaszásdűlő lakótelep, részlet a lakótelepről

111. ábra - Budapest IV. kerület, Káposztásmegyér lakótelep beépítési terv, makettfotó,
Zoltai - Füzesséry/LAKÓTERV

112. ábra - Japánkert, Bp. XX. Szentlőrinci úti lakótelep, 1983, Baraczka K./BVTV

113. ábra - Fakapu, Budapest III. kerület, Pók utcai lakótelep 2005.sz. bölcsőde melletti közpark,

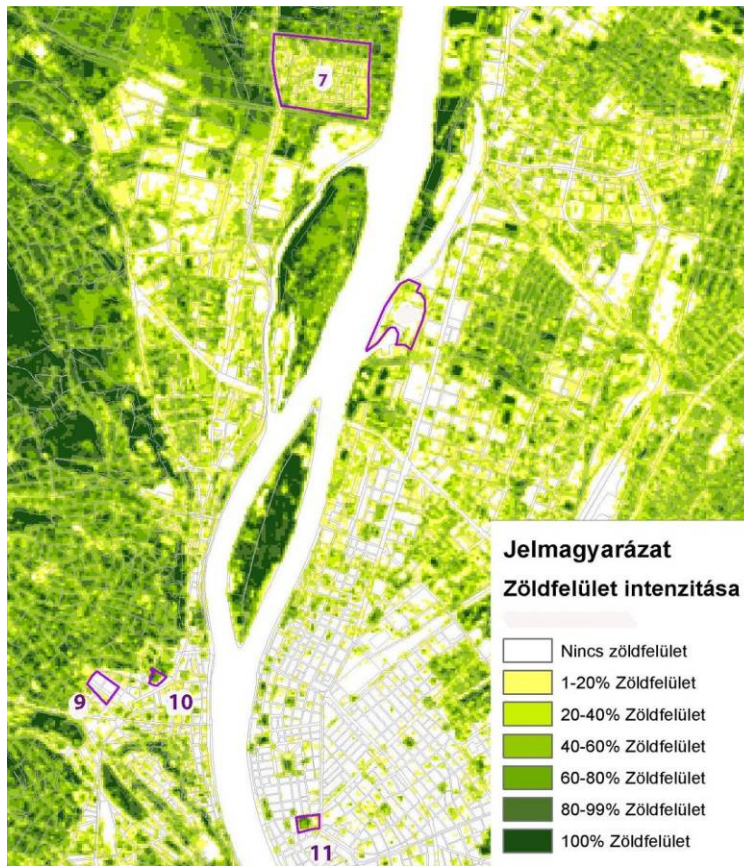
terv: Tóth Mária

LAKÓTELEPEK TELEPÜLÉS ÉRTÉK VIZSGÁLATA

1. Villányi úti Itp.
2. Gubacsi hidfő Itp.
3. József Attila Itp.
4. Lakatos úti Itp.
5. Kőbánya-Újhegy Itp.
6. Kispest Vársokközpont Itp.
7. Pók utcai Itp.
8. Szentlőrinci úti Itp.
9. II. Ganz park
10. II. Mechwart tér
11. V. Erzsébet tér

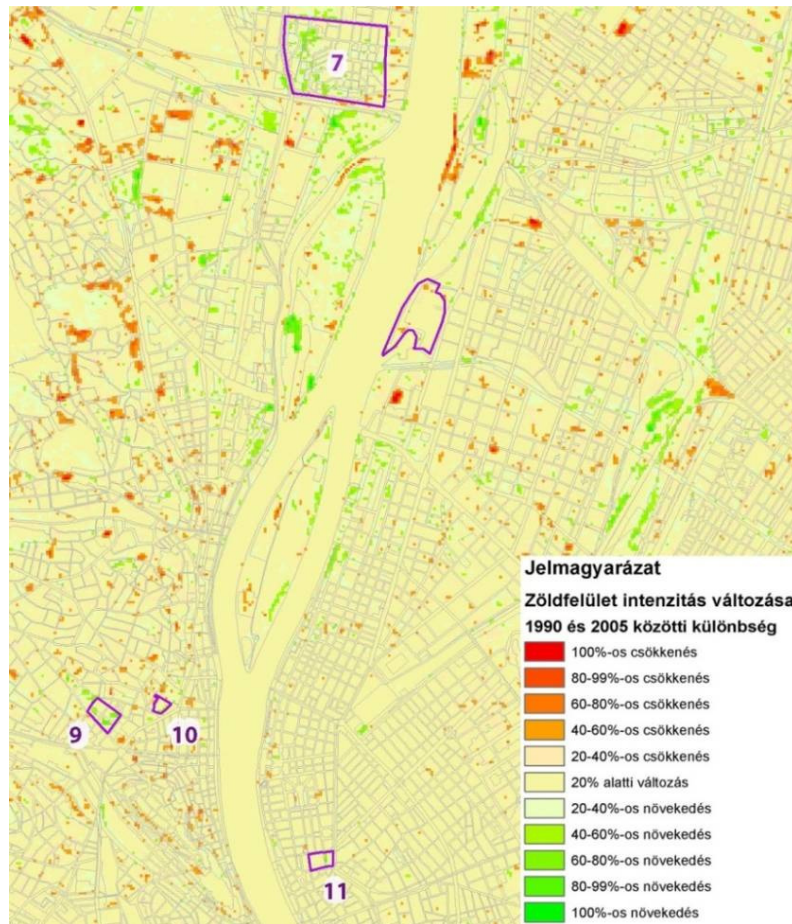
114. ábra - A vizsgált helyszínek Budapest területén belül

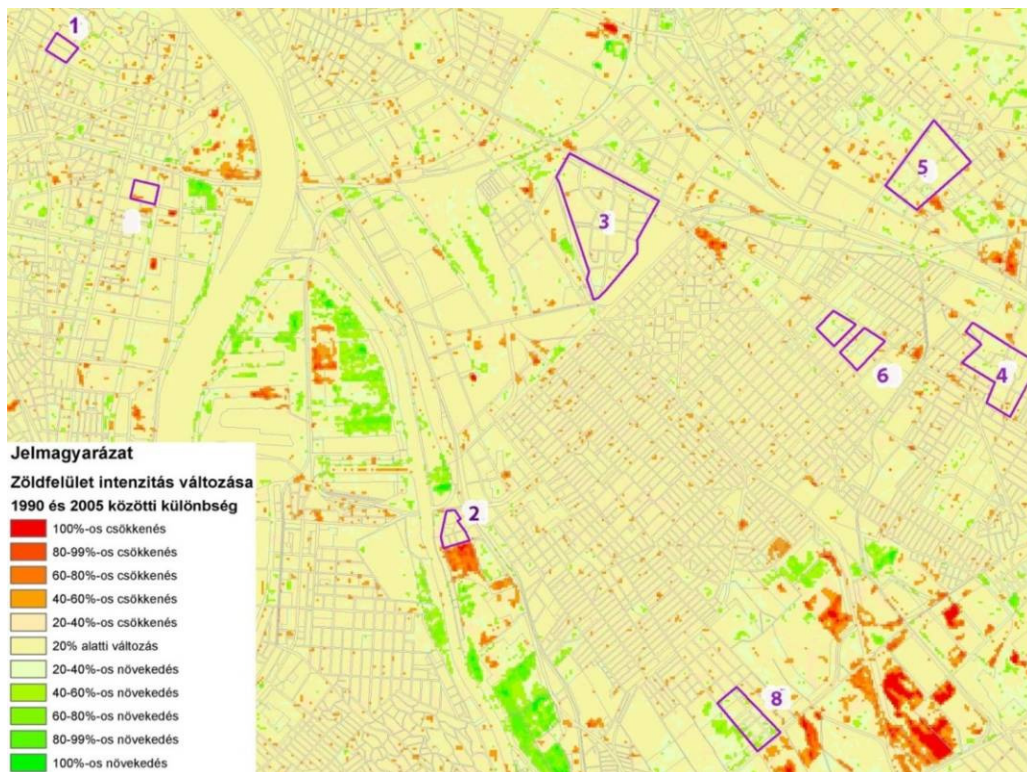
115. ábra - Vegetációs index értékek 2005. 08.01. Budapest északi részén

116. ábra - Vegetációs index értékek 2005. 08.01. Budapest déli részén

117. ábra - Vegetációs index változása 1990 és 2005.között Budapest északi részén

118. ábra - Vegetációs index változása 1990 és 2005.között Budapest északi részén